

CRNI OBELISK

MINERVA

ERIH MARIJA REMARK

CRNI OBELISK

ISTORIJA JEDNE ZAKASNELE MLADOSTI

Naslov originala

ERICH MARIA REMARQUE
DER SCHWARZE OBELISK

Ne ljutite se što govorim, eto, o starim danima. Svet ponovo leži u mutnoj svetlosti apokalipse, miris krvi i prašina poslednjeg razaranja još se nisu razišli, a laboratorije i fabrike već ponovo punom parom rade da održe mir pronalazeći oružje kojim se može razneti čitava zemljina kugla.

Mir sveta! Nikada se o njemu nije više pričalo i nikad manje za nj činilo no u naše doba, nikada nije bilo više lažnih proroka, nikada više laži, nikada više smrti, nikada više razaranja i nikad više suza nego u našem stoleću, dvadesetom, stoleću napretka, tehnike, civilizacije, masovne kulture i masovnog ubijanja.

Ne ljutite se zato ako se začas vratim u one na priču nalik godine kad se nada vijorila nad nama kao zastava i kad smo verovali u onako sumnjive stvari kao što su čovečnost, pravičnost, tolerancija — kao i u to da će jedan svetski rat svakako biti dovoljna pouka jednoj generaciji.

I

Sunce sija u kancelariju preduzeća za izradu nadgrobnih spomenika "Hajnrih Krol i sinovi". April je 1923, i posao ide dobro. Proleće nas nije izneverilo, prodajemo sjajno i zbog toga bivamo siromašni, ali šta da radimo — smrt je neumoljiva i ne može se otkloniti, a ljudska tuga traži, eto, spomenike od peščara, mermera i, ako su osećanje krivice i nasledstvo znatni, čak i od skupocenog, švedskog granita, izglačanog sa svih strana. Jesen i proleće najbolja su godišnja doba za one koji rade sa utenzilijama žalosti — tad se umire više nego u leto i u zimu; — u jesen, zato što sokovi nestaju, a u proleće, zato što se bude pa oslabeledo telo razjedaju kao što suviše debeo stenjak jede suviše tanku sveću. To bar tvrdi naš najvredniji agent, grobar Liberman sa gradskog groblja, a on to svakako zna; osamdeset mu je godina, zakopao je preko deset hiljada leševa, od provizije na nadgrobnim spomenicima kupio je na reci kuću sa baštom i mrestilištem za pastrmke, i usled svog poziva postao je smiren rakijaš. Jedino što mrzi, to je gradski krematorijum. On je prljava konkurencija. Ni mi ga ne marimo. Na urnama se ne može ništa zaraditi.

Pogledam na sat. Još malo pa će podne, a kako je danas subota, to završavam posao. Nasadujem limeni poklopac na pisaću mašinu, aparat za umnožavanje "presto" odnosim za zavesu, sklanjam mustre kamena i iz tečnosti za fiksiranje vadim fotografske kopije vojničkih spomenika i umetnički izrađenih nadgrobnih ukrasa. Ja nisam samo šef reklame, crtač i knjigovođa preduzeća; već godinu dana sam i jedini nameštenik u kancelariji, a kao takav nisam čak ni od struke.

Uživajući vadim iz fioke jednu cigaru. To je crna brazilka. Dao mi ju je jutros putnik virtemberške fabrike metalne robe, da bi posle toga pokušao da me pređe za jednu partiju venaca od bronz; cigara je, prema tome, dobra. Tražim šibice, ali one su se, kao skoro uvek, zaturile. Na sreću, u peći ima malo vatre. Uvijem u trubu novčanicu od deset maraka, stavim je u žeravicu i njome pripalim cigaru. Krajem aprila, vatra u peći u stvari nije više potrebna; nju je samo, prodaje radi, izmislio moj poslodavac Georg Krol. On misli da ljudi u žalosti, kad treba da dadu novac, čine to radije u toploj sobi nego kad im je zima. U žalosti duša ionako zebe, pa ako bi joj se pridružile još i hladne noge, bilo bi teško izvući dobru cenu. Kad je toplo, sve se topi; i novčanik. Zato je u našoj kancelariji preterana vrućina, a našim zastupnicima utuvljeno je u glavu kao vrhovno načelo da po hladnom vremenu ili kiši nikad ne pokušavaju da na groblju zaključe posao — vazda samo u toploj sobi i, ako je moguće, posle

jela. Hladnoća i glad loši su poslovni partneri.

Bacim u peć ostatak novčanice od deset maraka i ustanem. U istom trenutku čujem kako se na kući preko puta otvara prozor. Da bih znao šta se zbiva, ne treba da pogledam. Pažljivo se nagnem nad sto kao da još nešto treba da uradim na pisačkoj mašini. Pri tom kradom pogledam u malo ručno ogledalo, koje sam postavio tako da mogu posmatrati prozor. Kao i uvek, na prozoru je Liza, žena konjskog mesara Vaceka; stoji onde gola, pa zeva i proteže se. Ona je tek sad ustala. Ulica je stara i uzana, Liza može da vidi nas i mi nju, i ona to zna; zato i stoji onde. Odjednom razvuče svoja velika usta, nasmeje se izvalivši sve zube i pokaže na ogledalo. Otkrila ga je svojim očima ptice grabljivice. Naljutim se što sam uhvaćen, ali se držim kao da ništa ne primećujem, i u oblaku dima povlačim se nazad u sobu. Malo posle, vratim se. Liza se smeje. Ja pogledam napolje, ali ne gledam nju, nego se pravim kao da sam mahnuo nekome na ulicu. Povrh svega, šaljem rukom poljubac u prazno. Lizu to prevari. Radoznala je, pa se nagne napolje da vidi ko je. Nema nikoga. Sad se smejem ja. Ona ljutito pokaže prstom na čelo i nestane.

Ne znam, u stvari, zašto izvodim ovu komediju. Liza je, što se kaže, silna žena, ja poznajem mnogo ljudi koji bi rado platili po nekoliko miliona da svakog jutra uzmognu uživati u takvom prizoru. I ja uživam u njemu, no ipak me uznemiruje što je ta lena buha, koja se iz kreveta izvlači tek u podne, tako bezobrazno sigurna u svoje dejstvo. Njoj uopšte ne pada na pamet da bi se našao iko ko s njom smesta ne bi hteo da spava. Pri tom joj je to u osnovi prilično svejedno. Ona stoji na prozoru sa svojom crnom poni frizurou i svojim drskim nosom i klata tamo-amo svojim grudima od prvoklasnog kararskog mermera, kao što kakva tetka klata zvečkom pred sisančetom. Kad bi umesto njih imala dva vazdušna balona, ona bi ih lepo i mirno isturila napolje. No, pošto je gola, upotrebljava grudi, i njoj je to sasvim svejedno. Ona prosto uživa u tom što živi i što svi muškarci moraju za njom da luduju, pa onda zaboravlja to i svojim proždrljivim ustima baca se na doručak. U međuvremenu, mesar Vacek ubija umorne, stare fijakerske konje.

Liza se ponovo pojavi. Sad je natakla brkove i van sebe je zbog ove duhovite dosetke. Pozdravlja vojnički, i meni se već čini da je tako bezobrazna te smeru na starog, penzionisanog narednika Knopfa, tu pored nas; ali se tada prisetim da Knopfova spavaća soba ima samo jedan prozor na dvorište. A Liza je dovoljno rafinirana da zna da je iz nekoliko susednih kuća niko ne može videti.

Iznenada, kao da su negde popucali zvučni bedemi, počnu da zvone zvona

sa Gospine crkve. Crkva stoji na kraju ulice, i udarci grme kao da s neba padaju pravo u sobu. U isti mah, sa drugog kancelarijskog prozora, koji gleda na dvorište, vidim gde, kao kakva avetinjska lubenica, promiče ćelava glava moga poslodavca. Liza načini nepristojan pokret i zatvori prozor. Svakodnevno iskušenje svetoga Antonija ponovo je završeno.

Georgu Krolu tačno je četrdeset, ali mu se glava već sija kao kuglana u baštenskom restoranu "Bol". Ona se sija otkako ga poznajem, a to je sada preko pet godina. Ona se tako sija da je u streljačkim rovovima, gde smo bili u istome puku, postojala naročita zapovest da Georg ima da zadrži šlem i kad je na frontu najmirnije — toliko je njegova ćela i najmirnijeg protivnika izazivala da okine pušku i utvrdi da li je to kakva golema biljarska kugla ili nije.

Lupim petama i javim: — Glavni stan preduzeća "Krol i sinovi"! Štab u izviđanju neprijatelja. Sumnjivi pokreti trupa u oblasti konjskog mesara Vaceka.

— Aha! — kaže Georg. — Liza prilikom jutarnje gimnastike. Voljno, kaplare Bodmeru! Zašto pre podne ne nosite naočnjake kao dobošarski konj konjičke vojne muzike i ne čuvate tako svoju nevinost? Zar ne znate tri stvari koje najviše vrede u životu?

— Kako da ih znam, gospodine vrhovni državni tužιοče, kad tražim još sam život?

— Vrlina, bezazlenost i mladost — određuje Georg. — Jednom izgubljeni, nikad se više ne stiču! A ima li išta beznadnije od iskustva, starosti i hladne inteligencije?

— Siromaštvo, bolest i usamljenost — odgovaram ja i stajem voljno.

— To su samo drugi nazivi za iskustvo, starost i upropašćenu inteligenciju.

Georg mi uzme iz usta cigaru, posmatra je jedan trenutak i klasifikuje je kao kolekcionar leptira. — Plen iz fabrike metalne robe.

Izvuče iz džepa zlatno-žutu muštiklu od morske pene, opaljenu od pušenja, uglavi cigaru i produži da je puši.

— Nemam ništa protiv što si mi zaplenio cigaru — kažem ja. — To je grubo nasilje, a kao bivši podoficir ti od života ionako ništa više ne znaš. Ali zašto muštikla? Pa ja nisam sifilitičar.

— A ja nisam homoseksualac.

— Georg — kažem ja. — U ratu si graškovu supu, kad bih je ukrao iz kuhinje, jeo mojom kašikom. A ja sam kašiku držao u svojoj prljavoj čizmi i nikad je nisam prao.

Georg posmatra pepeo od cigare. On je beo kao sneg. — Rat je prošao pre četiri i po godine — docira on. — Tada smo kroz bezmernu nesreću postali

ljudi. Danas nas je besramna hajka za posedovanjem ponovo učinila razbojnicima. Da bismo to prikrili, potreban nam je opet lak nekakvih manira. Ergo! Ali, da nemaš još jednu cigaru? Fabrika metalne robe nikada ne pokušava da podmiti nameštenike samo jednom.

Izvadim iz fioke drugu cigaru i dam mu je. — Inteligencija, iskustvo i starost kao da su za ponešto ipak dobri — kažem.

On se nasmeje i da mi za nju kutiju cigareta, u kojoj nedostaje šest komada. — Da li se, inače, šta desilo? — pita on.

— Ništa. Nije bilo mušterija. Ali ozbiljno te moram zamoliti da mi povisiš platu.

— Zar opet? Pa juče sam ti je povisio!

— Ne juče. Jutros u devet. Kukavnih osam hiljada maraka. Pa ipak, jutros u devet, to je bar još nešto značilo. U međuvremenu izašao je nov kurs dolara, i sad umesto nove kravate mogu za njih da kupim još samo bocu jevtinog vina. Ali potrebna mi je kravata.

— Kako sad stoji dolar?

— Danas u podne trideset i šest hiljada maraka. Jutros je još bilo trideset hiljada.

Georg Krol posmatra svoju cigaru. — Trideset šest hiljada! Pa to je kao mačije jurcanje! Gde će to stati?

— U opštem stečaju, gospodine feldmaršale — odgovaram ja. — Ali dotle moramo živeti. Jesi li doneo novac?

— Samo mali ručni kofer za danas i sutra. Hiljadarke, novčanice od deset hiljada, čak još nekoliko svežnjeva dragih, starih stotinarki. Oko pet funti papirnog novca. Inflacija ide tako brzo da državna banka ne stiže više da štampa. Nove novčanice od sto hiljada izašle su tek pre četrnaest dana — a već će sad uskoro morati da se štampaju novčanice od miliona. Kad li ćemo biti kod milijardi?

— Ako tako produži, za nekoliko meseci.

— Bože! — uzdiže Georg. — Gde li su lepa, mirna vremena — 1922? Onda se dolar popeo za jednu godinu od dvesta pedeset na svega deset hiljada. Da i ne govorim o 1921 — onda je bilo svega bednih tri stotine procenata.

Gledam kroz prozor koji udara na ulicu. Liza sad stoji preko puta u svilenom sobnom kaputu na kom su štampani papagaji. Obesila je ogledalo o prozorsku kvaku pa češlja svoju grivu.

— Pogledaj ono tamo — kažem ja gorko. — Ne seje, ne žanje, a nebeski otac je ipak hrani. Kaput juče još nije imala. Svila, svila na metre! A ja ne mogu

da skupim novac za jednu kravatu.

Georg se smeška: — Pa ti si prava žrtva vremena. Liza međutim razvijenih jedara plovi na talasima nemačke inflacije. Ona je lepa Jelena crnoberzijanaca. Od nadgrobnihi spomenika ne možeš se obogatiti, sinko, pa to ti je. Što ne ideš u trgovinu haringama ili akcijama, kao tvoj prijatelj Vili?

— Zato što sam ja sentimentalni filozof i ostajem veran nadgrobnihi spomenicima. Dakle, kako stoji s povišenjem plate? I filozofima je potrebna skromna raskoš u garderobi.

— Zar ne možeš da kupiš kravatu sutra?

— Sutra je nedelja. A sutra mi je potrebna.

Georg unese iz predsoblja kofer s novcem. Zagrabi u nj i baci mi dva svežnja. — Je li to dosta?

Vidim da su većinom stotinarke. — Daj pola kile više tog papira za tapete — kažem ja. — Tu ima najviše pet hiljada. Crnoberzijanci katolici daju toliko nedeljom na misi na tas i još ih je stid što su tako škrti.

Georg se češka po ćeli — atavistički pokret ruke, kod njega bez smisla. Zatim mi daje treći svežanj. — Hvala bogu što je sutra nedelja — kaže on. — Sutra nema dolarskog kursa. Jedan dan u nedelji inflacija se zaustavlja. Bog sigurno nije mislio tako kad je stvarao nedelju.

— Kako u stvari stojimo? — pitam ja. — Jesmo li pod stečajem ili nam poslovi sjajno idu?

Georg dobrano povuče iz muštikle od štive. — Čini mi se da to za sebe danas u Nemačkoj niko više ne zna. Čak ni božanstveni Stines. Štediše su, razume se, svi propali. Radnici i oni koji primaju platu takođe. Od malih poslovnih ljudi većina, a da to ne znaju. Sjajno posluju zapravo samo ljudi sa devizama, akcijama ili velikim materijalnim vrednostima. Dakle, ne mi. Je li to dovoljno da bih te prosvetio?

— Materijalne vrednosti! — Gledam napolje, u baštu, gde stoji naš lager. — Bogami, nemamo ih više baš mnogo. Uglavnom peščar i livene stvari. Ali malo mermera i granita. I to malo što imamo prodaje nam tvoj brat sa gubitkom. Najbolje bi bilo kad uopšte ništa ne bismo prodavali, a?

Georgu nije potrebno da odgovara. Napolju se začuje zvrckanje zvonca za bicikl. Preko starih stepenica čuju se koraci. Neko svađalački kašlje. To je miljenče preduzeća, Hajnrih Krol junior, drugi vlasnik firme.

To je malen, korpulentan čovek sa brkovima kao od slame i prašnjavim, prugastim pantalonama koje ozdo prikupljaju štikaljke za bicikl. Sa ovlašnim nipodaštavanjem prelazi njegov pogled preko Georga i mene. Mi smo za njega

kancelarijske mrcine koji po ceo dan zazjavaju, dok je on čovek od posla koji obavlja spoljašnju službu. On je neuništiv. Svaki dan, čim svane, on ide na stanicu, a onda biciklom u najzabitija sela, ako nam naši agenti, grobari ili učitelji, jave da ima mrtvac. On nije nespretn. Njegova korpulencija izaziva poverenje; zbog toga je održava vredno pijući jutarnje i večernje krigle. Seljaci više vole male debeljke nego mršavke koji izgledaju pregladneli. Uz to dolazi njegovo odelo. On ne nosi, kao konkurencija kod "Stanmajera", crni gerok; niti, kao putnici "Holmana i Kloca", plava odela — jedno je i suviše providno, drugo suviše nemarno. Hajnrih Krol nosi odelo za rane posete, prugaste pantalone sa žaketom, pored toga staromodnu, tvrdu, visoku, kragnu posuvračenu i ugasitu kravatu sa mnogo crne boje. Pre dve godine, kad je poručivao ovo odelo, on se za trenutak kolebao; razmišljao je ne bi li mu bolje pristajao frak, ali se zatim odlučio protiv njega, zato što je on suviše mali. To je bilo srečno odricanje; i Napoleon bi izgledao smešan sa lastinim repom. Ovako, u današnjem odelu, Hajnrih Krol liči na malog šefa prijema kod dragoga boga — i to je tačno onako kako treba da bude. Štipaljke za bicikl daju svemu tome još jednu pristupačnu ali rafiniranu crtu — o ljudima koji ih nose misli se da u epohi automobila umeju da kupuju jevtinije.

Hajnrih ostavlja šešir i maramicom briše čelo. Napolju je prilično hladno, i on se ne znoji; briše se samo zato da bi nam pokazao kakav je on težak radnik prema nama kancelarijskim stenicama.

— Prodao sam spomenik s krstom — reče on s izveštačenom skromnošću, iza koje je ćuteći urlao silan trijumf.

— Koji? Mali od mermera? — pitam ja bez nade.

— Veliki — odgovara Hajnrih još jednostavnije i ne skida očiju s mene.

— Šta? Onaj od švedskog granita sa dvostrukim podnožjem i lancima od bronzne?

— Taj! Ili zar imamo još koji drugi?

Hajnrih očigledno uživa u svome glupom pitanju kao u vrhuncu sarkastičnog humora.

— Ne — kažem ja. — Nemamo nikakav drugi. Pa to je grozno! To je bio poslednji. Gibraltarska stena.

— Pošto si prodao? — pita sad Georg Krol.

Hajnrih se proteže. — Za tri četvrt miliona, bez natpisa, bez podvoza i bez uglavljivanja. To ide obaška.

— Gospode bože! — kažemo Georg i ja u isti mah.

Hajnrih baci na nas pogled pun arogancije; takav izraz imaju neki put crknute

ribe. — Bila je to teška borba — izjavljuje on i iz nekakvog razloga ponovo stavlja šešir na glavu.

— Voleo bih da ste je izgubili — odgovaram ja.

— Šta?

— Izgubili! Borbu!

— Sta? — ponavlja Hajnrih razdraženo. Ja ga malko ljutim.

— On bi voleo da nisi prodao — kaže Georg Krol.

— Šta? Šta sad to opet znači? Đavo da nosi sve, čovek se muči od ujutru do uveče i napravi sjajan posao, i onda kad dođe u ovaj ćumez, kao nagradu dočekuju ga prebacivanjem! De, idite sami po selima pa pokušajte.

— Hajnrih — prekida ga Georg blago. — Mi znamo da se ti mučiš. Ali danas živimo u vremenu kad onaj koji prodaje gubi. Već godinama smo u inflaciji. Od rata, Hajnrih. Ali ove godine inflacija je pala u galopirajuću tuberkulozu. Zato brojevi ništa više ne znače.

— To znam i sam. Ja nisam idiot.

Na to niko ništa ne odgovara. Samo idioti izriču takve tvrdnje. A njima protivurečiti, besmisleno je. Meni je to poznato po mojim nedeljnim posetama ludnici. Hajnrih izvlači iz džepa beležnicu. — Spomenik s krstom koštao nas je kada smo ga kupili pedeset hiljada. Onda bi se moglo reći da su tri četvrti miliona sasvim lep profit.

On se ponovo razbaškario u sarkazmu. Misli da ga mora primeniti na meni zato što sam ja nekad bio učitelj. Bio sam učitelj odmah posle rata u jednom zabitom salašarskom selu, devet meseci, dok nisam pobegao, dok mi je zimska samoća jurila za petama kao urlajuće pseto.

— Još veći bi profit bio da ste umesto divnog spomenika s krstom prodali onaj prokleti obelisk napolju ispred prozora — kažem ja. — Njega je vaš pokojni otac još jevtinije kupio pre šezdeset godina kad je osnivao preduzeće — za nekih pedesetak maraka, prema onome što se priča.

— Obelisk? Kakve veze ima obelisk sa ovim poslom? Obelisk nije za prodaju, to zna svako dete.

— Baš zato — kažem ja. — Njega ne bi bila šteta. Krsta je šteta. Krst ćemo morati kupiti ponovo za skupe novce.

Hajnrih Krol duhne malo na nos. On ima polipe u svom debelom nosu i oni lako otiču. — Da nećete možda da mi pričate kako spomenik s krstom košta danas tri četvrt miliona kad se kupuje?

— To ćemo ubrzo saznati — kaže Georg Krol. — Rizenfeld stiže sutra ovamo. Moramo učiniti nove porudžbine kod "Odenvaldske proizvodnje

granita"; nema više mnogo na skladištu.

— Imamo još obelisk — izjavljujem ja podmuklo.

— Što ga ne prodate vi sami? — zine Hajnrih. — Tako, Rizenfeld dolazi sutra; ja ću ostati i porazgovarati s njim! Onda ćemo videti kakve su cene!

Georg i ja izmenjujemo poglede. Mi znamo da Hajnriha moramo držati daleko od Rizenfelda, pa makar ga morali opiti ili mu sipati ricinusa u njegovu jutarnju nedeljnu kriglu. Taj čestiti, staromodni trgovac bio bi Rizenfeldu na smrt dosadan sa svojim uspomenu iz rata i pričama iz dobrog starog vremena, kad je marka još bila marka i kad je vernost bila marka časti, kao što se onako tačno izrazio naš ljubljani feldmaršal. Hajnrih mnogo drži do takvih banalnosti; Rizenfeld ne. Rizenfeld drži da je vernost ono što se traži od drugih kad je to njima na štetu — i od sama sebe kad od toga ima koristi.

— Cene se menjaju svaki dan — kaže Georg. — O tome nema ništa da se govori.

— Tako? Da i ti možda ne misliš da sam prodao suviše jevtino?

— Kako se uzme. Jesi li doneo novac?

Hajnrih se zagleda u Georga. — Doneo? Šta je to sad opet? Kako da donesem novac kad još nismo isporučili robu? Pa to je nemoguće!

— To nije nemoguće — odgovorim ja. — To je, naprotiv, danas sasvim u redu. To se zove plaćanje unapred.

— Unapred! — Hajnrihova surla se prezrivo skupi. — Šta vi, učo, razumete o tome? Kako se u našem poslu može zahtevati plaćanje unapred? Od ožalošćenih srodnika, kad venci na grobu nisu još ni uvenuti? Hoćete li vi tu da tražite novac za nešto što još nije isporučeno?

— Razume se! Nego kako? Onda su slabi i lakše plaćaju.

— Onda su slabi? Vi nešto znate! Onda su tvrđi od čelika! Posle svih troškova za lekara, sanduk, pastora, grob, cveće, daću — nećete dobiti deset hiljada unapred, mladiću! Ljudi prvo treba da dođu sebi! i moraju prvo, pre no što plate, videti na groblju ono što poručuju, a ne samo na papiru, u katalogu, čak i kad ga vi nacrtate, kineskim tušem i pravim zlatom za natpise i s ono nekoliko ožalošćenih srodnika kao cubok.

Ponovo jedna lična digresija Hajnrihova! Ja na nju ne obraćam pažnju. Istina je, ja nisam samo crtao i na "presto" aparatu umnožavao nadgrobne spomenike za naš katalog, nego sam ih, da bih pojačao dejstvo, i bojadisao i davao im atmosferu, sa žalosnim vrbama, s ljubičicom daninoć, čempresima i udovicama sa crnim velom, kako zalevaju cveće. Konkurencija je skoro presvisla od zavisti kad smo izašli sa tom novošću; ona je imala samo obične fotografije skladišta,

pa je i Hajnrih tada smatrao da je ta ideja odlična, naročito što sam upotrebio zlato. Da bih dejstvo učinio potpuno prirodnim, ja sam nadgrobnim spomenicima, pošto bih ih nacrtao i obojio, dodavao natpise zlatom rastvorenim u firnisu. Doživljavao sam tada divne dane; svakoga onog koga nisam trpeo puštao sam da umre i slikao sam mu njegov nadgrobni spomenik — svome podoficiru kad sam bio regrut, koji danas još srećno živi, na primer: Posle duge i teške bolesti, sahranivši sve svoje mile i drage, ovde počiva podnarednik Karl Fliner. To nije bilo bez opravdanosti — on me je mnogo mrcvario i na frontu me je dvaput slao u patrolu sa koje sam se živ vratio zahvaljujući samo slučaju. Zbog toga mu se moglo poželeti mnogo štošta!

— Gospodine Krole — kažem ja — dopustite da vam još jedanput ukratko objasnim kakva su vremena. Principi s kojima ste vi odrasli, plemeniti su, ali oni vode u bankrotstvo. Danas može svak da zaradi novac; ali očuvati njegovu vrednost ne može skoro niko. Nije važno prodati, nego kupiti i postići da nam se plati što je brže moguće. Mi živimo u vremenu materijalnih vrednosti. Novac je iluzija; svako to zna, ali mnogi ipak još ne veruju. Dokle god je tako, inflacija će ići dalje, sve dok se ne dođe do apsolutne nule. Čovek sa 75 procenata živi od svoje fantazije, a samo sa 25 procenata od činjenica — to je njegova snaga i njegova slabost, i zato će u tome đavoljem kolu brojeva još uvek biti onih koji dobijaju i onih koji gube. Mi znamo da ne možemo biti apsolutni dobitnici; ali ne bismo voleli ni da se ubrojimo sasvim u one koji gube. Tri četvrti miliona, za koliko ste danas prodali, biće, ako nam budu isplaćeni za dva meseca, koliko danas pedeset hiljada maraka. Zato ... Hajnrih se napeo i došao tamnocrven. Onda me prekide.

— Ja nisam idiot — izjavljuje on po drugi put. — I vi ne treba da mi držite takva glupa predavanja. Ja poznajem praktični život bolje nego vi. Više volim da časno propadnem nego da se poslužim sumnjivim crnoberzijanskim metodama da bih živeo. Dokle god sam ja šef prodaje preduzeća, posao će biti vođen u starom, čestitom smislu i svršeno! Ja znam šta znam i na taj način išlo je do sada, pa će tako ići i dalje! Odvratno je što tako hoćete da upropastite čoveku radost zbog jednog uspelog posla! Što i dalje niste ostali tamo da šibate decu po dupetu?

On ščepa šešir i s treskom zalupi za sobom vrata. Vidimo ga kako na svojim čvrstim iks nogama taba preko dvorišta, upola vojnički, sa štipaljkama za bicikl. Nalazi se u povlačenju prema svome stalnom stolu u gostionici "Blume".

— Hoće da se raduje i uživa u poslu, taj građanski sadist — kažem ja ljutite. — Još i to! Kako naš posao može da se vodi drukčije nego sa skrušenim

cinizmom, ako čovek hoće da sa čuva dušu? Ali taj licemer hoće da uživa u zelenaškom poslu s mrtvacima i smatra još da je to njegovo nasleđeno pravo!

Georg se smeje. — Uzmi novac, pa hajdemo! Zar nisi još hteo da kupiš kravatu? Napred! Za danas više nema povišice! On uzme kofer s novcem i nemarno ga ostavlja u sobi pored kancelarije gde spava. Ja nabijem svoje svežnjeve novčanica u kesu sa natpisom: Poslastičarnica "Keler" — najfiniji slatkiši, šaljemo i u kuću.

— Hoće li Rizenfeld stvarno doći? — pitam.

— Da, telegrafisao je.

— Šta hoće? Novac? Ili da proda?

— To ćemo videti — kaže Georg i zaključava kancelariju.

II

Stupimo kroz vrata. Žestoko sunce poznog aprila sruči se na nas kao da je neko izručio ogromnu, zlatnu karlicu punu svetlosti i vetra. Zastajemo. Bašta plamti zelenim plamenom, proleće šušti kao harfa u mladom topolinom lišću i cveta prvi jorgovan.

— Inflacija! — kažem. — Evo ti još jedne — pomamnije od ikoje. Izgleda kao da i sama priroda zna da se računa još samo na desetine hiljada i milione. Pogledaj šta čine lale! I ono belo onde preko i ono crveno i na sve strane žuto! I kako sve to miriše!

Georg klimne glavom, pomiriše i odbije jedan dim iz cigare; priroda mu je dvaput lepša ako pored svega ima da puši i cigaru.

Osećam sunce na licu i posmatram divotu. Bašta iza kuće je u isti mah i mesto na kome su nam izloženi spomenici. Oni stoje nalik na četvrtu koju predvodi kakav vitki poručnik, a to je obelisk Oto, koji stoji odmah pored vrata. To je taj komad koji sam savetovao Hajnrihu da proda, najstariji spomenik preduzeća, njegov znak i monstrum od neukusnosti. Iza njega dolazi, prvo, jevtino malo kamenje od peščara i livenog cementa, nadgrobno kamenje za siromašne, koji su živeli časno i pošteno, mučili se i patili, i koji time, razume se, nisu postigli ništa. Zatim dolazi veće, već s podnožjem, ali još jevtino, za one koji su već nešto bolje, bar u smrti, kad im nije bilo moguće u životu. Ove prodajemo više nego one sasvim jednostavne, i čovek ne zna da li da to zakasnelo častoljublje srodnika nazove dirljivim ili apsurdnim. Zatim sledi nadgrobno kamenje od peščara sa umetnutim pločama od mermera, sivog sijenita ili crnog švedskog granita. Ono je već preskupo za čoveka koji je živio od rada svojih ruku.

Mali trgovci, majstori, zanatlije sa radnjom, mušterije su za njih — i prirodno, večiti zloguki gavran, maleni činovnik, koji još mora da predstavlja više no što jeste, taj čestiti proleter s visokom kragnom, o kome niko ne zna kako mu uspeva da i danas egzistira, pošto kod njega povišice plata dolaze vazda suviše kasno.

Svi ti spomenici još uvek su ono što se naziva sitnom stokom — tek posle njih dolaze komadine od mermera i granita. Prvo oni izglačani na jednoj strani, kod kojih je samo prednji deo gladak, a strane i leđa hrapavi i šiljati, a podnožje hrapavo sa svih strana. To je već vrsta za imućniju srednju klasu, za poslodavca, poslovnog čoveka, boljeg trgovca i, razume se, za vrlo zlogukog gavrana, višeg činovnika, koji, isto kao i mali, mora u smrti da izda više nego što je

zaradivao u životu, da bi sačuvala dekor.

Međutim, aristokratija nadgrobnog kamena jeste mermer izglacan sa svih strana i crni švedski granit. Tu više nema hrapavih strana i leđa; sve je sjajno izglacano, sasvim svejedno videlo se ili ne, čak i podnožje, a podnožja nema samo jedno ili dva, nego često i jedno treće iskošeno, a odozgo, ako je sjajan primerak u pravom smislu te reči, dolazi još i jedan lep krst od istog materijala. Takva stvar dostupna je danas, razume se, samo još bogatijim seljacima, vlasnicima velikih materijalnih dobara, crnoberzijancima i veštima poslovnim ljudima koji rade sa dugoročnim menicama i tako žive od Rajhs-banke, koja sve plaća vazda novim, nepokrivenim novčanicama.

Obojica u isti mah bacamo pogled na jedini takav sjajan primerak koji je još do pre četvrt časa bio svojina preduzeća. On stoji, crn i blistav kao lak novog automobila, proleće ga kupa mirisom, jorgovan se svija prema njemu, on je velika dama, hladna, nedirnuti i još za koji čas devičanska — onda će mu u uzani trbuh biti uklesano ime seljaka Hajnriha Fledersena, latinskim pozlaćenim slovima, slovo po osam stotina maraka. — Srećan ti put, crna Dijano! — kažem. — Ode! — i skidam šešir. — Pesnicima je večno nerazumljivo što i savršena lepota podleže zakonima sudbine i što prebedno mora da umre! Ti ćeš sada postati besramna reklama za dušu varalice Fledersena, koji je siromašnim gradskim udovicama otimao poslednju desetinu hiljada za preskupi buter, lažno pravljen od margarina — da se o zelenaškim njegovim cenama za teleću šniclu, svinjske kotlete i govedinu uopšte i ne govori! Srećan ti put!

— Zbog tebe osećam glad — kaže Georg. — Napred u "Valhalu". Ili, treba li još pre toga da kupiš kravatu?

— Ne, imam vremena dok se ne zatvore radnje. Subotom posle podne nema novog kursa dolara. Od dvanaest sati danas do ponedeljka ujutru naša novčana vrednost ostaje stabilna. A zašto? Tu mora nešto gadno da smrdi. Zašto ne pada marka krajem nedelje? Da li to nju bog drži?

— Zato što tada ne radi berza. Imaš li još koje pitanje?

— Imam. Živi li čovek iznutra napolje ili spolja unutra?

— Čovek živi, i tačka. U "Valhali" ima gulaš, gulaš s krompirom, krastavcima i salatam. Video sam meni kad sam dolazio iz banke.

— Gulaš! — Uzabirem cvet jagorčevine i zadržavam ga za kaput. — Čovek živi, ti imaš pravo! Ko pita više, već je izgubljen. Hajdemo, hajde da naljutimo Eduarda Knobloha!

Stupamo u veliku ručionicu hotela "Valhala". Eduard Knobloh, vlasnik, debela čovečina sa mrkom perikom i lepršavim paradnim kaputom, razvuče lice

ugledavši nas, kao kad čovek jede srneća leđa pa mu pod zube dođe sačma.

— Dobar dan, gospodine Knobloh — kaže Georg. — Lepo vreme danas! Izaziva silan apetit!

Eduard nervozno smiče ramenima. — Jesti suviše, to je nezdravo! Škodi jetri, žuči, svemu.

— Ne kod vas, gospodine Knobloh — odgovara Georg srdačno. — Vaš ručak je zdrav.

— Zdrav, jeste. Ali isuviše zdravo može da škodi. Prema najnovijim naučnim ispitivanjima, suviše mesa je ...

Prekidam Eduarda udarivši ga lako u stomak. On uzmakne kao da ga je neko uhvatio za polni organ. — Budi miran i pokoran sudbini — kažem ja. — Nećemo te pojesti da osiromašiš. Šta radi poezija?

— Prosi. Nemam vremena! U ova vremena!

Ja se ne smejem ovoj gluposti. Eduard nije samo gostioničar, on je i pesnik; ali tako jevtino neće proći. — Gde ima sto? — pitam.

Knobloh se osvrće. Lice mu se iznenada razvedri. — Izvanredno mi je žao, gospodo, ali baš vidim da nijedan sto nije slobodan.

— Ništa ne mari. Čekaćemo.

Eduard se još jednom osvrće. — Izgleda kao da uskoro nijedan neće biti slobodan — objavljuje on sijajući. — Svi gosti tek jedu supu. Pokušajte danas jednom u "Altšteter Hofu" ili hotelu na stanici. I tamo se, kažu, jede pristojno.

Pristojno! Dan kao da se cedi od sarkazma. Prvo Hajnrih a sada Eduard. Ali mi ćemo se boriti za gulaš, pa ma čekali jedan sat — to je najsajjnija tačka na jelovniku u "Valhali".

Ali Eduard nije samo pesnik, nego kao i da čita misli. — Nema smisla čekati — kaže on. — Gulaša nikad nemamo dovoljno i prodamo ga uvek pre vremena. Ili možda biste hteli nemački biftek? To možete jesti i ovde za šankom.

— Pre ćemo umreti — kažem ja. — Dobićemo gulaš pa ma i tebe sama morali iseckati na komade.

— Zbilja? — Eduard se sav pretvorio u debeo, sumnjičav trijumf.

— Da — odgovaram ja i po drugi put ga koknem u stomak. — Hajde, Georg, eno nam stola.

— Gde? — pita Eduard brzo.

— Onde gde sedi onaj gospodin koji izgleda kao orman. Da, onaj sa crvenom kosom i elegantnom damom. Onaj što je ustao pa nam maše. Moj prijatelj Vili, Eduarde. Pošalji konobara, mi hoćemo da poručimo!

Čuje se kako Eduard šišti iza nas, kao kakva provaljena automobilska guma.

Mi odlazimo Viliju.

Razlog zbog kojeg Eduard izvodi čitavu ovu komediju jednostavan je. Ranije se kod njega moglo jesti na pretplatu. Kupila bi se sveska sa deset bonova i tako bi se pojedini obedi dobijali nešto jevtinije. Eduard je to tada činio da bi povećao posao. Ali poslednjih nedelja lavina inflacije pokvarila mu je račun; ako je prvi obed jedne sveske još odgovarao ceni koja je za nj plaćena, kod desetog bona ona je bila znatno niža. Zbog toga je Eduard ukinuo pretplatničke bonove; na njima je suviše gubio. Ali mi smo tu bili dosetljivi. Na vreme smo čuli za njegov plan i zbog toga smo pre šest nedelja čitav dobitak od jednog vojničkog spomenika upotrebili za to da kupimo u "Valhali" bonove angro. Da Eduardu ne bi to suviše palo u oči, poslužili smo se raznim ljudima — majstorom za mrtvačke sanduke Vilkeom, čuvarom groblja Libermanom, našim vajarom Kurtom Bahom, Vilijem, nekolicinom ratnih drugova i poslovnih prijatelja, pa čak i Lizom. Svi su na kasi kupili sveske sa bonovima za nas. Kad je Eduard ukinuo pretplatu, očekivao je da će sve biti gotovo za deset dana, jer je u svakoj svesci bilo samo deset bonova a on je mislio da pametan čovek ima svega jedan abonman. Ali mi smo imali svaki preko trideset svezaka. Četrnaest dana otkako je ukinuta pretplata, Eduard se, pošto smo mi još plaćali bonovima, uznemirio; posle četiri nedelje naišao je na nj lak napad panike. U to doba mi smo već jeli u pola cene; posle šest nedelja, za cenu deset cigareta. Svakog dana smo se pojavljivali i predavali bonove. Eduard nas je pitao koliko ih još imamo; mi smo odgovarali izbegavajući. On pokuša da ukine bonove; mi sledeći put dovedemo jednog advokata koga smo bili pozvali na bečku šniclu. Advokat je za vreme deserta dao Eduardu pravno obaveštenje o ugovorima i obavezama i platio jelo jednim našim bonom. Eduardova lirika dobila je mračne crte. On je pokušao da se s nama nagodi; mi smo odbili. Napisao je didaktičku pesmu "Nepravедno imanje ne cveta" i poslao je dnevnom listu. Urednik nam ju je pokazao; bila je puna oštih aluzija na grobare naroda; u njoj se govorilo i o nadgrobnim spomenicima a javljala se i reč zelenaš Krol. Mi smo pozvali advokata na svinjski kotlet u "Valhalu". On je objasnio Eduardu pojam javne uvrede i ponovo platio jednim našim bonom. Eduard, koji je ranije bio čist liričar cveća, počeo je da piše pesme mržnje. Ali to je bilo i sve što je mogao učiniti. Borba besni dalje. Eduard se svaki dan nada da će se naše rezerve iscrpsti; on ne zna da mi imamo bonova za još preko sedam meseci.

Vili se podigne. On nosi tamnozeleno odelo od prvoklasnog štofa i izgleda u njemu kao žaba gatalinka s crvenom glavom. Kravata mu je ukrašena biserom, a na kažiprstu desne ruke nosi težak prsten pečatnik. Pre pet godina bio je

pomoćnik ekonomista naše čete. Moj je vršnjak — dvadeset i pet mu je godina.

— Mogu li da vas predstavim? — pita Vili. — Moji prijatelji i ratni drugovi Georg Krol i Ludvig Bodmer — gospođica Rene de la Tur iz "Mulen ruža" — Pariz.

Rene de la Tur klimne glavom, rezervisano, ali ne neljubazno. Mi se ćuteći zagledamo u Vilija. Vili nam ponosno ćuteći vrati pogled. — Sedite, gospodo — kaže on. — Kao što mi se čini, Eduard je hteo da vas odstrani sa ručka. Gulaš je dobar, moglo bi u njemu biti samo više luka. Hajde, mi ćemo se rado sabiti.

Nameštamo se oko stola. Vili poznaje naš rat sa Eduardom i prati ga sa zanimanjem rođenog kockara.

— Konobar! — zovem ja.

Konobar, koji na četiri koraka od nas neprestano trupka svojim ravnim tabanima, najednom je ogluveo. — Konobar! — vičem ja još jednom.

— Ti si varvarin — kaže Georg Krol. — Ti ga vrediš njegovim pozivom. Zašto je on 1918. dizao revoluciju? Gospodin ober!

Nasmejem se. Istina je da je nemačka revolucija od 1918. bila najmanje krvava na svetu. Sami revolucionari bili su tako uplašeni da su smesta pozvali u pomoć šefove i generale stare vlade da bi sami sebe zaštitili od sopstvenog nastupa hrabrosti. A ovi su postupili velikodušno. Izvestan broj revolucionara je ubijen, kneževi i oficiri dobili su divne penzije, da bi imali vremena da pripremaju pučeve, činovnici su dobili nove titule, nadučitelji su postali prosvetni savetnici, školski inspektori školski savetnici, kelneri su dobili pravo da se nazivaju oberkelnerima, raniji partijski sekretari postali su ekselencije, socijaldemokratski ministar narodne odbrane imao je pravo da, pun blaženstva, ima pod sobom prave generale u svom ministarstvu, i nemačka revolucija utonula je u crvenu kadifu, atmosferu lagodnosti, stalni kafanski sto i čežnju za uniformama i komandama.

— Gospodin ober! — ponavlja Georg.

Konobar ostaje gluv. To je stari, detinjasti trik Eduardov; on pokušava da nas iznuri dajući konobarima instrukcije da nas ne poslužuju.

— Ober! Momče, zar vi ne čujete? — grmne kroz ručaonicu najednom nečiji glas u prvoklasnom pruskom kasarnskom tonu. On smesta deluje, kao što trubni znak deluje na stare vojničke konje. Konobar zastane kao da je dobio metak u leđa, i okrene se; druga dva dojure sa strane, negde se začuje gde je neko lupio petama, neki čovek vojnog izgleda za jednim stolom u blizini tiho kaže: — Bravo — čak i sam Eduard sa lepršavim paradnim kaputom dolazi da ispita otkud taj glas iz viših sfera. On zna da ni Georg ni ja ne umemo tako

komandovati.

Mi se bez reči osvrćemo prema Rene de la Tur. Ona sedi miroljubivo i devojački kao da je se sve to ništa ne tiče. Pritom, samo je ona mogla biti lice koje je viknulo — Vilijev glas poznajemo.

Konobar stoji pored stola. — Šta izvole gospoda!

— Supu s rezancima, gulaš i krem za dvojicu — odgovara Georg. — I brzo, inače ćemo vam probiti uši, podmukli stvore!

Eduard prilazi. On ne razume šta se dešava. Pogled mu pada pod sto. Onda nema nikoga sakrivenog, a duh nije mogao tako viknuti. Ni mi, to zna. On sumnja u nekakvu podvalu. — Moram veoma da vas zamolim — kaže on naposletku — u mome lokalu ne može se tako galamiti.

Niko ne odgovara. Mi gledamo praznim pogledom. Rene de la Tur maže se puderom. Eduard se okreće i odlazi.

— Gazda! Dođite časkom! — grmne najednom predašnji glas kao grom.

Eduard se strelovito okrene i izbulji u nas. Nama je na ustima još uvek isti onaj prazni osmeh. On skreće pogled na Rene de la Tur. — Jeste li vi to sad...?

Rene zatvara pudrijeru. — Šta? — pita ona srebrno-jasnim, nežnim sopranom. — Šta hoćete vi?

Eduard se iskolačio. On više ne zna šta da misli.

Da niste premoreni, gospodine Knobloh? — pita Georg. — Vi kao da imate halucinacije.

Ali maločas je neko ...

Ti si lud, Eduarde — kažem ja. — I izgledaš rđavo. Idi na odmor. Nama nije stalo da tvojim rođacima prodamo kakav jevtin kamen od imitacije talijanskog mermera, jer ti više ne vrediš...

Eduard samo stoji i trepće kao stara buljina.

— Vi ste izgleda nekakav čudnovat čovek — kaže Rene de la Tur u sopranu koji zvuči kao flauta. — Zato što vaši konobari ne mogu da čuju, vi činite odgovornim svoje goste.

Ona se smeje — ushićujući, uskiptali žubor srebra i milozvučja, kao šumski potok iz bajke.

Eduard se uhvati za čelo. On gubi poslednji oslonac. Ni devojkica nije mogla viknuti. Ko se tako smeje, taj nema takav vojnički glas. — Možete ići, Knobloh — veli Georg nemarno. — Ili možda nameravate da učestvujete u razgovoru?

— I nemoj da jedeš tako mnogo mesa — kažem ja. — Možda je otud! Šta si nam ono maločas objašnjavao? Prema najnovijim naučnim istraživanjima...

Eduard se brzo okrene i očisti se. Čekamo dok se nije dovoljno udaljio.

Zatim moćno Vilijevo telo počinje da se trese u bezglasnom smehu. Rene de la Tur blago se smeši. Oči joj svetlucaju.

— Vili — kažem. — Ja sam čovek površan, i ovo je zbog toga bio jedan od najlepših trenutaka mog mladog života — ali sad nam objasni šta je to!

Vili, tresući se od nemog urlanja, pokazuje na Rene.

Excusez, mademoiselle — kažem ja. — Je me... Vilijevo smejanje pojačava se od moga francuskog govora.

Kaži mu, Lota — prsnu on.

— Šta? — pita Rene uz smeran osmeh, ali najednom u tihom, dubokom basu.

Mi je gledamo ukočeno. — Ona je umetnica — izbaci Vili iz sebe. — Duetkinja. Ona peva duete. Ali sama. Jednu strofu visoko, jednu duboko. Jednu u sopranu, drugu u basu.

Tama se rasvetljava. — Ali baš — pitam ja.

— Talenat! — objašnjava Vili. — I zatim, razume se, rad. Trebalo bi da je čujete kako izvodi bračnu svađu. Lota je divna!

Prihvatamo to. Gulaš stiže. Eduard, posmatrajući izdaleka, šunja se oko našeg stola. Njegova je greška u tom što uvek mora da pronade zašto šta biva. To kvari njegovu liriku i čini ga nepoverljivim u životu. Ovog trenutka razbija glavu o misterioznom basu. On ne zna šta ga još čeka. Georg Krol, kavaljer stare škole, zamolio je Rene de la Tur i Vilija da budu njegovi gosti, da proslave pobedu. On će zatim za izvrsni gulaš dati Eduardu, dok ovaj bude škrgutao zubima, četiri komada hartije za čiju se celokupnu vrednost danas jedva može kupiti nekoliko kostiju sa malo mesa na njima.

Rano je večer. Sedim u svojoj sobi iznad kancelarije, na prozoru. Kuća je niska, puna budžaka i stara. Ona je, kao i ovaj deo ulice, pripadala nekada crkvi, koja stoji na kraju ulice na trgu. Sveštenici i crkveni službenici stanovali su u njoj; ali već šezdeset godina ona je svojina firme "Krol". Ona se u stvari sastoji od dve niske kuće koje deli kapija i ulaz; u drugoj stanuje penzionisani narednik Knopf sa ženom i trima kćerima. Zatim dolazi lepa stara bašta sa izložbom naših nadgrobnih spomenika, a levo pozadi još neka vrsta dvospratne, drvene šupe. Dole u šupi radi naš vajar Kurt Bah. On modelira žalosne lavove i orlove kako poleću, za vojničke spomenike koje prodajemo, i crta na spomenicima natpise koje onda izrezuju klesari. U slobodno vreme svira u gitaru i ide na izlete i sanja o zlatnim medaljama slavnome Kurtu Bahu iz dobnije jedne periode, koje nikad neće biti. On ima dvadeset i tri godine.

Gornji sprat šupe iznajmili smo majstoru za mrtvačke sanduke Vilkeu. Vilke

je mršav čovek, i za nj niko ne zna ima li porodice ili ne. Naši odnosi s njim su prijateljski, kao svi odnosi koji se zasnivaju na obostranoj koristi. Kad imamo kakvog svežeg mrtvaca za kojeg još nema sanduka, mi preporučujemo Vilkea ili mu dajemo na znanje da se pobrine sam; on isto to čini s nama kad sazna za kakvog mrtvaca koga još nisu ugrabile hijene konkurencije; jer borba o mrtvace ogorčena je i ide na nož. Putnik Oskar Fuks od "Holmana i Kloca", naša konkurencija, služi se u njoj čak i lukom. Pre nego što uđe u kuću u kojoj je mrtvac, on izvadi iz džepa jedan od dva presečena luka, pa ih miriše sve dotle dok mu se oči ne napune suzama — onda ulazi, izigrava saučešće prema dragome pokojniku i pokušava da obavi posao. Zato ga i zovu Oskar Suzni. Čudna je stvar, ali kad bi se preživeli samo upola toliko brinuli o mrtvacima dok su živi, kao što se brinu onda kad ovi od toga nemaju nikakve koristi, mrtvi bi se sigurno rado odrekli najskupljeg mauzoleja — no takav je čovek: stvarno ceni samo ono što nema.

Ulica se lagano puni providnim dimom sutona. Kod Lize je već svetlost; no sad su zavese navučene, znak da je konjski mesar u sobi. Pored njene kuće počinje bašta Holcmanove vinarske radnje. Jorgovan se spušta preko zida, i iz podruma bije sveži sirćetni miris buradi. Iz kapije naše kuće izlazi penzionisani narednik Knopf. On je vitak čovek sa kapom na štit i štapom, i uprkos svoga poziva i mada osim pravila službe nikad nije pročitao ni jednu knjigu, on izgleda kao Niče. Knopf odlazi niz Hakenštrase i na uglu zavija levo u Marijenštrase. Oko ponoći on će se vratiti, tada zdesna — time će završiti obilazak gradskih krčmi, koji on, kao što i priliči starome vojniku, obavlja metodički. Knopf pije samo rakiju, i to komadaru, ništa drugo. Ali u tom je najveći znalac koga ima. U gradu postoje svega tri ili četiri firme koje peku komadaru. Za nas sve njihove rakije imaju otprilike isti ukus. Ali ne i za Knopfa; on ih razlikuje već po mirisu. Četrdeset godina neumornog rada tako mu je izoštrilo jezik da, već i kad se radi o istoj vrsti komadare, on po ukusu može da oseti iz koje krčme dolazi. On tvrdi da su podrumi različiti i da on to razlikuje. Razume se, ne kod komadare u bocama; samo kod komadare iz buradi. Na taj način dobio je već mnogo opklada. Ustajem i obazirem se po sobi. Tavanica je niska i kosa i soba nije velika, ali ja imam u njoj što mi je potrebno — krevet, etažer sa knjigama, sto, nekoliko stolica i stari klavir. Pre pet godina, kao vojnik na frontu, nikad ne bih poverovao da će mi ikada biti tako dobro. Bili smo tada u Flandriji, bio je veliki napad na Kemelberg, i mi smo izgubili tri četvrtine naše čete. Georg Krol odnesen je u bolnicu sa metkom u stomaku, ali trajalo je skoro tri nedelje pre nego što je mene dohvatio metak u koleno. Zatim je došao slom,

ja sam naposljetku postao učitelj, moja bolesna majka htela je to, a ja sam joj obećao pre no što je umrla. Ona je toliko bolovala da je mislila, ako dobijem doživotno nameštenje kao činovnik, neće mi se bar nikad više ništa moći desiti. Umrla je poslednjih meseci rata, ali ja sam ipak položio ispit i bio sam u nekoliko sela dok mi nije dosadilo da tuvim deci u glavu stvari u koje sam odavno nisam više verovao, i da budem živ sahranjen među uspomena koje sam hteo da zaboravim.

Pokušavam da čitam; ali nije klima za čitanje. Proleće uznemirava, i čovek se u sutonu lako izgubi. Sve je tada kao bez granice i oduzima dah i zbunjuje. Palim svetlost i odmah se osećam bezbednije. Na stolu leže žute korice sa pesmama koje sam u tri primerka otkucao na pisaćoj mašini "erika". S vremena na vreme po nekoliko tih kopija šaljem novinama One se ili vraćaju, ili novine ne odgovaraju, onda kucam nove kopije i pokušavam ponovo. Svega sam triput nešto objavio, doduše uz pomoć Georga, koji poznaje lokalnog urednika. Pa ipak to je bilo dovoljno da postanem član verdenbriškog pesničkog kluba, koji se jednom nedeljno sastaje kod Eduarda Knobloha u staronemačkoj sobi. Eduard je nedavno pokušao da me zbog bonova isključi kao moralno defektna; ali klub je, suprotno od Eduarda, izjavio da postupam u najvećoj meri časno; to jest isto onako kao što već godinama postupa celokupna industrija i poslovni svet naše ljubljene otadžbine — a osim toga, umetnost sa moralom nema nikakve veze.

Ostavljam pesme u stranu. One najednom deluju neubedljivo i detinjasto, kao tipični pokušaji koje svaki mladić čini jednom u životu. Počeo sam da ih pišem na frontu, ali tada je to imalo nekakvog smisla — na trenutke odvrćalo me je od onog što sam video i bilo malo pribežište otpora i vere da osim razaranja i smrti egzistira još nešto. No to je već davno prošlo; danas znam da uporedo s tim egzistiraju mnoge druge stvari, a znam takođe da oboje može egzistirati čak u isti mah. Moje mi pesme zato više nisu potrebne; u mome etažeru za knjige sve je to rečeno mnogo bolje. No šta bi se desilo sa čovekom kad bi već to bio razlog da nešto napusti? Gde bismo sve bili? I tako pišem dalje, ali mi se to dosta često čini sivo i papirnato u poređenju s večernjim nebom, koje se sad iznad krovova širi i boji jabučnom bojom, dok ulicu već puni ljubičasto-pepeljava kiša sutona.

Silazim stepenicama, mimo mračne kancelarije, u baštu. Vrata na stanu porodice Knopf su otvorena. Kao u vatrenoj peći, unutra na svetlosti tri Knopfove kćeri sede za šivaćim mašinama i rade. Mašine zuje. Bacim pogled na prozor pored kancelarije. Mračna je; Georg se, dakle, već izgubio nekuda. I

Hajnrih je svrnuo u utešnu luku svoga stalnog kafanskog stola. Obilazim baštu. Neko je zalivao, zemlja je vlažna i jako miriše. Vilkeova radionica je prazna a i kod Kurta Baha je tišina. Prozori stoje otvoreni; jedan žalostan lav, upola dovršen, čuča na zemlji kao da ga boli zub, a pored njega mirno stoje dve prazne pивske boce.

Neka ptica najednom počne da peva. To je drozd. On sedi na vrhu spomenika s krstom, koji je Hajnrih Krol prodao, i ima glas suviše velik za malu crnu loptu sa žutim kljunom. On kliče i plače i dira me u srce. Trenutak mislim kako njegova pesma, koja za mene znači život i budućnost i snove i sve neizvesno, strano i novo, za crve koji sad iz vlažne baštenske zemlje pužu uz spomenik, nije bez sumnje ništa drugo do jezivi signal smrti od strašnih udaraca kljunom koji će ih iskidati — pa ipak, ne mogu drukčije, ona me nosi, ona sve razrešava, najednom stojim bespomoćan i izgubljen i čudim se kako to da se ne raspadam ili da kao balon ne polećem u večernje nebo, dok najzad ne dođem sebi, pa kroz baštu i miris noći posrćući ne odem uza stepenice, do klavira, i ne udarim u dirke i ne počnem ih milovati i ne pokušavam da i sam postanem nešto kao drozd i da drščući i zaglušno ne izbacim iz sebe ono što osećam — ali to na kraju ne biva ništa drugo do hrpa arpeđa i odlomaka nekoliko sentimentalnih šlagera i narodnih pesama i nešto iz "Kavaljera s ružom" i "Tristana", mešavina jedna i drama, dok neko sa ulice ne vikne amo gore: — Ej ti, nauči prvo da sviraš!

Prekinem i tiho priđem prozoru. U mraku se gubi nečija mračna prilika; već je predaleko da bih joj bacio nešto na glavu, a i čemu? Ona ima pravo. Ja ne umem da sviram ni u klavir ni u život, nikad to nisam umeo, uvek sam i suviše brzao, uvek bio suviše nestrpljiv, uvek se nešto isprečilo, uvek se prekidalo — no ko je taj ko ume da svira, i ako ume, što mu to vredi? Da li je veliki mrak zbog toga manje mrak, jesu li pitanja bez odgovora zbog toga manje bezizgledna, pali li očajanje sa večite nepotpunosti zbog toga manje bolno, i može li se život time ikada objasniti i uhvatiti i pojahati kao pitom konj, ili je on vazda silno jedro u oluji, koje nas nosi i koje nas, kad ga pokušamo uhvatiti, baca u vodu? Ponekad je preda mnom praznina koja kao da se pruža do usred zemlje. Šta je ispunjava? Čežnja? Očajanje? Sreća? I kakva? Zamor? Rezignacija? Smrt? Zašto živimo? Da, zašto živimo?

III

Nedelja je ujutru. Zvona zvone sa svih zvonika a lutalačke svetlosti večeri raspršile su se. Dolar još uvek stoji na trideset šest hiljada, vreme je prestalo da diše, toplota još nije rastopila kristal nebesa, i sve izgleda bistro i beskrajno čisto, onaj je čas jutra kad nam se čini da se čak i ubici prašta i da su dobro i zlo reči neznatne.

Lagano se oblačim. Prohladni, sunčani vazduh pirka kroz otvoren prozor. Laste čelično sevaju ispod kapije. Moja soba, kao i kancelarija ispod nje, ima dva prozora — jedan prema dvorištu i jedan na ulicu. Ja se za trenutak naslanjam na dvorišni prozor i gledam u baštu. Najednom se tišinom razlegne prigušeni krik, a za njim dolazi krkljanje i jecanje. To je Hajnrih Krol, koji spava u drugom krilu. On opet sanja jedan od svojih teških snova. Bio je kontuzovan 1918. i danas, pet godina docnije, još s vremena na vreme sanja o tom.

Na špiritusnoj grejalici kuvam kafu u koju sipam gutljaj trešnjevače. Naučio sam to u Francuskoj, i uprkos inflaciji, još uvek imam rakije. Plata mi doduše nikad ne zaleže za novo odelo — prosto ne mogu da zaštedim novac za nj, on i suviše brzo izgubi vrednost — ali za male stvari ima ga dovoljno, i među njima, razume se, kao za utehu, ponekad za koju bocu rakije.

Jedem hleb sa margarinom i marmeladom od šljiva. Marmelada je dobra, ona potiče iz zaliha Krolove majke. Margarin je užežen, ali to ništa ne mari; u ratu smo jeli gore. Zatim pogledam svoju garderobu. Imam dva civilna odela prerađena od vojničkih uniformi. Jedno je obojeno plavo, drugo crno — nešto više nije se moglo učiniti od sivozelenog štofa. Osim toma, imam još jedno odelo iz vremena pre no što sam postao vojnik. Ono mi je okraćalo, ali je pravo civilno odelo, a ne prerađeno ili preokrenuto, i zbog toga ga danas oblačim. Ono pristaje uz kravatu koju sam kupio juče po podne i koju danas hoću da nosim, da bi je videla Izabela.

Mirno prolazim ulicama grada. Verdenbrik je stari grad od šezdeset hiljada stanovnika, sa drvenim kućama i baroknim građevinama i između njih strašnim novim kvartom. Prolazim kroz njih i izlazim iz grada na drugu stranu, idem alejom divljih kestenova a onda uz jedno brdašce na kome se u velikom parku nalazi ludnica. Ona miruje tiho i nedeljno, u drveću cvrkuću ptice, i ja idem u nju da u njenoj maloj crkvi sviram na orguljama za vreme nedeljne službe. Naučio sam to dok sam se pripremao za učitelja a mesto sam ugrabio pre godinu dana kao sporedno zanimanje. Imam više sličnih sporednih zanimanja. Jednom

nedeljno dajem časove klavira deci obućara Karla Brila, i on mi za to udara donove na cipele i nešto plaća — a dvaput nedeljno dajem časove nevaljalome sinu knjižara Bauera, takođe za malo novca i pravo da čitam sve nove knjige i da ih, ako mi se koja kupuje, dobijem po naročitoj ceni. Tu naročitu cenu iskorišćava, razume se, čitav pesnički klub, čak i Eduard Knobloch, koji mi u tom slučaju najednom postaje prijatelj.

Služba počinje u devet sati. Sedim za orguljama i posmatram kako ulaze poslednji pacijenti. Oni ulaze tiho i razilaze se po klupama. Nekoliko čuvara i sestara sede između njih i sa strane. Sve se zbiva veoma tiho, mnogo tiše nego u seoskim crkvama u kojima sam svirao kao sam bio učitelj. Čuje se samo struganje cipela po kamenom podu; one stružu, a ne lupaju. To je šum koraka ljudi čije su misli negde veoma daleko.

Pred oltarom su zapaljene svece. Kroz šareno prozorsko staklo spoljašnja svetlost pada unutra prigušeno, i sa svetlošću sveća meša se u neko nežno zlato, prekriveno crvenim i plavim dahom. U njemu stoji sveštenik u odeždi od brokata, a na oltarskim stepenicama kleče ministranti u crvenim talarima sa navučenim belim košuljama.

Izvlačim registar svirala i voks humana, i počinjem. U jedan mah okreću se glave umobolnika u prednjem redu, sve najednom, kao da ih je povukla nekakva uzica. Njihova bleđa lica sa tamnim očnim dupljama bezizrazno netremice gledaju gore u orgulje. One lebde u sutonjoj, zlatnoj svetlosti nalik na plosnate svetle krugove, a neki put, zimi, u tami, izgledaju kao velike hostije koje čekaju na to da u njih uđe sveti duh. Oni se ne privikavaju na orgulje; oni nemaju prošlosti niti sećanja. i svake nedelje, svirale, i violine u gambi udaraju u njihove neprisutne mozgove neočekivano i novo. Zatim počinje sveštenik na oltaru, i oni se okreću prema njemu.

Ne prate svi umobolni službu. U stražnjim redovima sede mnogi koji se ne pokreću. Oni sede kao da su obavijeni nekakvom strahovitom žalošću i kao da je oko njih sve sama praznina — ali možda se to tako samo i čini. Možda su oni u sasvim drugim svetovima, u kojima ne zvuči nijedna reč na krstu razapetoga spasitelja, bezazleno i bez razumevanja predani nekakvoj muzici prema kojoj orgulje zvuče blede i grubo. I može biti da ništa i ne misle — ravnodušni kao more, život i smrt. Jedino mi dajemo prirodi dušu. Kako li ona izgleda kada je sama ono što jest — možda to znaju one glave onde dole; ali svoju tajnu oni ne mogu odati. Od onog što vide oni su zanemeli. Neki put izgleda kao da su oni poslednji potomci graditelja kule vavilonske i da im se jezik pomešao te više ne mogu saopštiti šta su videli sa najviše terase.

Pažljivo gledam u prvi red. Na desnoj strani u blistavom svjetlucanju ružičastog i plavog vidim tamnu Izabelinu glavu. Ona kleči u klupi vrlo prava i vitka. Uzana joj glava nagnuta je u stranu kao u kakve gotske statue. Ja zatvaram gambe i voks humana i izvlačim voks celestis. To je najnežniji i najzanosniji registar na orguljama. Približavamo se trenutku svetog pretvaranja. Hleb i vino pretvaraju se u telo i krv Hristovu. To je čudo — isto kao i ono drugo, da je od prašine i blata postao čovek. Rizenfeld tvrdi da je treće u tom što čovek sa tim čudom nije umeo ništa više nego da sebi slična bića iskorišćava na sve širokogrudiji način i da ih ubija, i da onaj kratki rok između rođenja i smrti ispuni što god je više moguće egoizmom, mada je za svakoga jedno od početka apsolutno sigurno: da umreti mora. To veli Rizenfeld iz "Odenvaldske proizvodnje mermera", jedan od najoštrijih kalkulatora i nebojši u poslovima smrti. *Agnus Dei kvi tolis pekata mundi.*

Posle službe, bolničke sestre daju mi doručak od jaja, hladnog nareska, bujona, hleba i meda. To mi ide po ugovoru. Na taj način dobro prebrodim ručak; jer Eduardovi bonovi nedeljom ne važe. Osim toga dobijem hiljadu maraka, suma za koju taman mogu da se tramvajem odvezem tamo i nazad, ako hoću. Nikada nisam zahtevao povišicu. Zašto, ne znam; kod obučara Karla Brila i za časove sinu knjižara Bauera borim se za povišicu kao besan jarac.

Posle doručka odlazim u bolnički park. To je lep, prostran teren sa drvećem, cvećem i klupama, opkoljen visokim zidom, i kad se ne bi videli rešetkama zagrađeni prozori, moglo bi se pomisliti da smo u sanatorijumu.

Volim park zato što je tih i zato što ovde ni sa kim ne moram govoriti o ratu, politici i inflaciji. Mogu mirno da sedim i radim tako staromodne stvari kao što su slušati vetar kako duva, ili ptice, i posmatrati svetlost kako se cedi kroz jasno zelenilo krošnji.

Bolesnici kojima je dopušteno da izlaze, prolaze mimo mene. Većina ih je mirna, drugi govore sami sa sobom, nekoliko njih živo diskutuje sa posetiocima i čuvarima, a mnogi čuče ćuteći i sami, ne mičući se, savijenih glava, kao okamenjeni na suncu — dok ih ponovo ne odvedu u ćelije.

Trajalo je izvesno vreme dok se nisam navikao da gledam to — pa i sad još dešava se s vremena na vreme da se zagledam u umobolnike kao u početku: sa mešavinom radoznalosti, groze i nečega bezimenog trećeg, što me podseća na trenutak kad sam video prvog mrtvacu. Bilo mi je tada dvanaest godina, mrtvacu je bilo ime Georg Helman. Još nedelju dana ranije igrao sam se s njim, a u tom trenutku on je ležao, među cvećem i vencima, nešto neizrecivo tuđe od žutoga voska, što na neki užasan način nije s nama imalo više nikakve veze, što

je bilo otišlo za jedno nezamislivo vazda, pa ipak još bilo tu, u nekoj nemoj, čudnovato hladnoj pretnji. Docnije, u ratu, viđao sam bezbrojno mnogo mrtvaca, i osećao pri tom jedva nešto više no u klanici — ali tog prvog nikad nisam zaboravio, kao što se već ne zaboravlja ništa što je bilo prvo. On je bio smrt. I to ista smrt koja neki put gleda u mene iz ugašenih očiju umobolnih, živa smrt, neshvatljiva skoro još i zagonetnija od one druge, tihe. Samo kod Izabele je drukčije.

Vidim je kako dolazi putem iz ženskog paviljona. Žuta haljina vije se oko njezinih nogu kao zvono od svilenog šantunga, a u ruci drži plitak, širok slamni šešir.

Ustajem i idem joj u susret. Lice joj je uzano i na njemu se u stvari vide samo oči i usta. Oči su sive i zelene i vrlo bistre, a usta su crvena kao usta plućne bolesnice ili kao da ih je jako našminkala. Ali oči mogu iznenada da joj postanu plitke, u boji škrljca i sitne, a usta uzana i gorka kao u stare device koja se nikad nije udavala. Kad je takva, ona je Dženi, stvorenje puno sumnje, neprijatno, kome se ništa ne može učiniti po volji — kad je drukčija, ona je Izabela. I jedno i drugo su iluzije, jer u stvari ona se zove Ženevjev Terhofen i pati od bolesti koja nosi ružno i pomalo avetinjsko ime šizofrenija — cepanje svesti, cepanje ličnosti, a to je i razlog zbog kojega ona samu sebe smatra Izabelom ili Dženi — drugom nego što je stvarno. Ona je jedna od najmlađih bolesnica ovde. Njena majka živi valjda u Elzasu i kao da je prilično bogata, ali se malo brine o njoj — ja je bar ovde još nisam video otkako poznajem Ženevjevu, a to je već šest nedelja.

Ona je danas Izabela, to vidim odmah. Ona tada živi u svetu snova koji nema nikakve veze sa stvarnošću, pa je laka i bez težine, i ja se ne bih čudio kad bi se beli leptiri, koji se igraju na sve strane, spustili na njena ramena.

— Opet si tu! — kaže ona blistajući. — Gde si bio za sve vreme?

Kada je Izabela, ona mi kaže ti. To nije nikakvo naročito odlikovanje; ona tada svima kaže ti.

— Gde si bio? — pita ona još jednom. Ja učinim pokret u pravcu kapije.

— Negde — tamo napolju ...

Ona me za trenutak pogleda ispitujući. — Napolju? Zašto? Tražiš li ti onde nešto?

— Pa tražim — samo kad bih znao šta!

Ona se smeje. — Mahni se, Rolfe. Nikad se ništa ne nalazi.

Ja se stresem zbog imena Rolf. Na žalost, ona me češće tako zove, jer, kao i samu sebe, ona i mene drži za drugog nego što sam, i takođe ne uvek za istoga.

Ona tada menja između Rolfa i Rudolfa, a jednom se čak pojavio i nekakav Raul. Rolf je dosadan tip, koga ne mogu da podnesem; Raul kao da je neka vrsta zavodnika — ali najviše volim kada mi kaže Rudolf, tada je ona sanjarski raspoložena i zaljubljena. Moje pravo ime, Ludvig Bodmer, ona ne uzima na znanje. Ja sam joj ga često govorio, ali ga ona jednostavno ne uzima na znanje.

Prvih nedelja sve me je to prilično zbunjivalo; ali sad sam se navikao. Tada sam još imao obična shvatanja o duhovnim bolestima i zamišljao sam ih kao trajne napade besa, pokušaje ubistva i idiotizme bez veze. Ženevjeva se od toga razlikovala, utoliko je bila neobičnija. Iz početka sam jedva mogao verovati da je uopšte bolesna, toliko mi se kao igra činilo zamenjivanje imena i identiteta, pa još i sad mi se to katkada dešava; ali tada sam shvatio da iza te lomne konstrukcije ipak nemo vije kaos. On još nije bio tu, ali je bio vrlo blizu, i to je Izabeli, zajedno sa činjenicom što je njoj tek dvadeset godina i što je usled svoje bolesti često skoro tragično lepa, davalo neku neobičnu privlačnu snagu.

— Hajde, Rolfe — kaže ona i uzima me za ruku.

Još jednom pokušavam da izbegnem omrznuo ime. — Ja nisam Rolf — izjavljujem — ja sam Rudolf.

— Ti nisi Rudolf.

— Jesam, ja sam Rudolf. Rudolf, jednorog.

Tako me je jednom nazvala. Ali nemam sreće. Ona se smeška, kao što se smeškamo nepokornom detetu. — Ti nisi Rudolf i ti nisi Rolf. Ali nisi ni ono što misliš. A sada hajde, Rolfe.

Pogledam je. Za trenutak imam opet osećanje kao da nije bolesna nego se samo pretvara.

— Nemoj biti dosadan — kaže ona. — Zašto uvek hoćeš da budeš isti?

— Da, zašto? — odgovaram ja iznenađeno. — Imaš pravo! Zašto čovek to hoće? Šta je to što tako važno ima da se sačuva u čoveku? I zbog čega čovek uzima sebe tako važno?

Ona odobrava glavom. — Ti i doktor! Na kraju vetar ipak veje preko svega. Zašto vi to nećete da priznate?

— I doktor? — pitam.

— Da, onaj koji kaže da je doktor. Šta li taj sve neće od mene! A pri tom ništa ne zna. Čak ne zna ni kako izgleda trava, noću, kad se u nju ne gleda.

— Kako li to ona izgleda? Verovatno siva ili crna. I srebrna kad je mesečina. Izabela se smeje. — To sam i mislila! Ni ti ne znaš. Baš kao ni doktor!

— Pa kako izgleda?

Ona zastane. Dah vetra prođe mimo nas sa pčelama i mirisom cveća. Žuta

haljina vije se kao jedro. — Nje uopšte nema — kaže ona.

Idemo dalje. Jedna starica u bolničkom odelu prolazi alejom mimo nas. Lice joj je crveno i sija se od sunca. Dvoje bespomoćnih rođaka idu pored nje. — Pa čega onda ima ako nema trave? — pitam ja.

— Ničega. Samo kad se pogleda, nje ima. Neki put, kad se čovek vrlo brzo osvrne, može još da je uhvati.

— Šta? Da je nema?

— Ne — nego kako vrtoglavo juri natrag na svoje mesto — trava i sve što je iza tebe. Kao služinčad koja je otišla na igranku. Samo moraš biti vrlo brz kad se okrećeš, onda ćeš ih još uhvatiti — inače, već su tu, i načine se nevini kao da nikada nisu ni odlazili.

— Ko, Izabela? — pitam vrlo oprezno.

— Stvari. Sve što je iza tebe. Sve to samo čeka da se okreneš, da bi moglo nestati!

Razmišljam o tom za trenutak. "To bi bilo nekako kao da je iza nas neprestano provalija", mislim.

— Zar ni mene nema kad se okreneš? — pitam.

— Ni tebe. Ničega.

— A tako — kažem malo gorko. — Ali za mene ti uvek postojiš. Pa makar se okrenuo ne znam kako brzo.

— Ti se okrećeš na pogrešnu stranu.

— Zar ima i strana?

— Za tebe ima, Rolfe.

Ponovo se trgnem zbog omrznutog imena. — A za tebe? Šta je s tobom?

Ona me gleda i smeška se odsutna kao da me ne poznaje. — Ja? Pa mene uopšte nema!

— Tako? Za mene tebe ima dovoljno.

Njezin izraz se menja. Ona me prepoznaje.

— Je li istina? Zašto mi to češće ne govoriš?

Pa govorim ti to neprestano.

— Ne dovoljno. — Ona se nasloni na mene. Osetim joj dah i grudi ispod meke svile. — Nikada dovoljno — kaže ona uz uzdah. — Zašto to niko ne zna? Ah, vi statue!

"Statue", mislim. Pa šta mi drugo preostaje? Gledam je, lepa je i uzbudljiva, osećam je, i svaki put kad sam s njom, to je kao da mi hiljada glasova telefonira kroz žile, ali se zatim naglo prekida, kao da svi imaju pogrešan spoj, ja se više ne snalazim, i od svega nastaje zamo zabuna. Čovek ne može želeti umobolnu

devojku. Možda je to moguće; ja ne mogu. To je kao kad bismo poželeli automatsku lutku. Ili nekoga ko je hipnotiziran. No to ipak ne sprečava da joj se oseti blizina.

Zelene senke aleje otvaraju se, i pred nama na punome suncu leže leje lala i narcisa. — Treba da staviš šešir. Izabela — kažem. — Doktor tako hoće.

Ona baci šešir u cveće. — Doktor! Šta li taj sve neće! On hoće da se oženi sa mnom, ali njegovo srce je pregladnelo. On je buljina koja se znoji.

Ne verujem da se buljine znoje. Ali uprkos tome, slika je ubedljiva. Izabela kao igračica uđe u lale i čučne. — Čuješ li ove ovde?

— Razume se — kažem s olakšanjem. — Svak može da ih čuje. To su zvona. U Fis-duru.

— Šta je Fis-dur?

— Vrsta zvuka. Najslađa od svih.

Ona svoju široku haljinu prebaci preko cveća. — Zvoni li ono sad u meni?

Ja potvrdim glavom i gledam njen uzani potiljak. "Sve zvoni u tebi", mislim. Ona otkine jednu lalu i osmotri otvoreni cvet i mesnatu stabljiku iz koje teče sok.

— Ovo nije slatko.

— Dobro — onda su to zvona u Ce-duru.

— Mora li da bude dur?

— Može biti i mol.

— Zar ne može biti oboje odjednom?

— U muzici ne može — kažem, sateran u škripac. — U njoj ima principa.

Može biti samo jedno ili drugo. Ili jedno posle drugog.

— Jedno posle drugog! — Izabela me posmatra sa lakim prezirom. — Uvek ti sa tim izgovorima, Rolfe. Zašto?

— Ne znam ni sam. Voleo bih da je drukčije.

Ona iznenada ustane i zavitlavši je baci, lalu koju je uzbrala. U jednom skoku izađe iz leje i snažno stane da otresa haljinu. Zatim je zadigne i poče da osmatra svoje noge. Lice joj je iskrivljeno od gađenja.

— Šta se desilo? — upitam uplašeno.

Ona pokaže na leju. — Zmije ...

Pogledam cveće. — Tu nema zmija, Izabela.

— Ima! Eno ih! — Ona pokaže na lale. — Zar ne vidiš šta hoće? Osetila sam.

— Neće one ništa. — To je cveće — kažem u nedoumici.

— Dotakle su me! — Ona drhti od gađenja i još uvek ne skida pogled sa

lala.

Uzmem je za ruku i okrenem je tako da više ne vidi leju. — Sad si se okrenula — kažem. — Sad ih više nema. Ona žestoko diše. — Ne daj! — Izgazi ih, Rudolfe.

— Nema ih više. Ti si se okrenula, i one su sad otišle. Kao trava noću, i stvari.

Ona se nasloni na mene. Najednom nisam za nju više Rolf. Ona spusti lice na moje rame. Ne mora više ništa da mi objašnjava. Ja sam Rudolf i moram sve da znam. — Jesi li siguran? — pita ona, i ja osećam kako joj blizu moje ruke kuca srce.

— Sasvim siguran. Otišle su. Kao posluga nedeljom.

— Ne daj, Rudolfe ...

— Ne dam — kažem ja, a ne znam tačno šta misli. No to nije ni potrebno.

Ona se već umiruje.

Lagano se vraćamo. Ona je naglo umorna. Jedna sestra dolazi u cipelama sa niskom petom. — Morate ići da jedete, madmoazel.

— Jesti — kaže Izabela. — Zašto se mora uvek jesti, Rudolfe?

— Da se ne umre.

— Opet lažeš — kaže ona umorno, kao beznadnom detetu.

— Sad ne lažem. Sad je istina.

— Tako? Jede li i kamenje?

— Zar kamenje živi?

— Pa razume se. Najjače od svega. Tako jako, da je večno. Zar ne znaš šta je kristal?

— Samo sa časova fizike. To je sigurno pogrešno.

— Čista ekstaza — šapće Izabela. — Ne kao ono...

Ona učini pokret unazad prema lejama.

Čuvarka je uzme za ruku. — Gde vam je šešir, madmoazel? — pita ona posle nekoliko koraka i obazre se. — Čekajte, doneću ga.

Ona ode da izvadi šešir iz cveća. Za njom, žurno, omlitavela lica. Izabela mi se vrati.

— Ne napuštaj me, Rudolfe! — šapne.

— Neću te napustiti.

— I nemoj da odeš! Ja sad moram otići. Vode me. Ali nemoj da odeš!

— Neću otići. Izabela.

Čuvarka joj je dohvatila šešir i sada joj se na svojim širokim đonovima približava kao sudbina. Izabela stoji i gleda u mene. Izgleda kao da se rastajemo

zauvek. Svaki put je to s njom tako kao da je rastanak zauvek. Ko zna kako će se drugi put vratiti i da li će me tada još uopšte poznati?

— Stavite šešir, madmoazel — kaže čuvarica.

Izabela ga uzme i mlitavo obesi o ruku. Okrene se i pođe natrag u paviljon. Ne osvrće se.

Počelo je tako što mi je početkom marta Ženevjeva iznenada prišla u parku i počela da razgovara sa mnom kao da se već odavno poznajemo. To nije bilo ništa neobično — u ludnici se ljudi jedni drugima ne moraju predstavljati; ovde prestaju da važe formalnosti, ljudi razgovaraju međusobno kad hoće i nisu im potrebni nikakvi drugi uvodi. I razgovara se odmah o onom što kom pada na pamet, i ništa ne smeta ako onaj drugi ne razume — to je sporedno. Niko neće da ubeđuje niti da objašnjava; čovek je prosto tu i priča, i često dva čoveka razgovaraju o nečem sasvim različitom i divno se razumeju, zato što ne slušaju ono što kaže drugi. Papa Gregor VII na primer, čovečuljak sa iks nogama, ne diskutuje. On ne mora nikog da ubeđuje da je papa. On je papa, i svršeno, i on ima velike brige sa Hajnrihom Lavom, Kanosa nije daleko, i on o tome neki put govori. Ne smeta mu što je njegov sagovornik čovek koji misli da je sav od stakla, i koji svakoga moli da ga ne udari zato što je već jednom naprsnuo. Njih dvojica razgovaraju, Gregor o kralju, koji mora da izvrši pokajanje u košulji, a čovek od stakla o tome kako ne podnosi sunce zato što se ono u njemu ogleda — zatim Gregor daje papski blagoslov, čovek od stakla uzima peškir koji njegovu providnu glavu štiti od sunca, skine ga malo i obojica se rastaju sa učtivošću prošlih stoleća. Nisam bio, dakle, iznenađen kad mi je Ženevjeva prišla i oslovila me; iznenadio sam se samo njezinoj lepoti, jer ona je baš tada bila Izabela.

Dugo je razgovarala sa mnom. Nosila je lak, svetao krzneni ogrtač, koji je stajao najmanje deset do dvanaest spomenika od najboljeg švedskog granita, i pored toga večernju haljinu i zlatne sandale. Bilo je jedanaest sati pre podne, i u svetu s druge strane zidova to bi bilo nemoguće. Ali ovde, delovalo je uzbuđujuće; kao da je neko padobranom pao sa neke druge planete.

Bio je dan sa suncem, naglim pljuskovima, vetrom i iznenadnom tišinom. To je komešajući se nailazilo jedno za drugim, jedan čas bio je mart, drugi april, a zatim je najednom nailazio komad maja i juna. Uz to došla Izabela, odnekud, i stvarno je bilo odnekud — odande gde prestaju granice, gde svetlost i razum, izobličeno kao vetrovita severna svetlost, vise na nebesima koja ne znaju ni za dan ni za noć — samo njezini sopstveni zraci-odjeci i odjeci odjeka i mutna

svetlost drugog sveta i bezvremene daljine.

Ona me je zbunila od početka, i sva preimućstva bila su na njezinoj strani. Ja sam, doduše, izgubio u ratu mnoga građanska shvatanja, no to me je učinilo samo ciničnim i pomalo očajnim, ali ne nadmoćnim i slobodnim. Sedeo sam tako i nisam skidao oka s nje, kao da je bez težine i kao da lebdi, dok je ja pratim mučno posrćući. Tome se pridružavalo što bi kroz ono što je govorila često blesnula neka čudna mudrost; jedino je bila nekako pomerena, ne bi zatim iznenadno otvarala nekakvu perspektivu od koje bi sice počinjalo udarati; no kad bi čovek hteo da je zadrži, već su se preko nje spuštali velovi i magle, i ona je bila negde drugde.

Poljubila me je prvog dana, i učinila je to tako prirodno, kao da u tom nema ništa značajno; ali ja sam to ipak osetio. Osetio sam, uzbudilo me, ali tada, kao talas koji udara u stenu — shvatio sam da ona uopšte ne misli mene, misli nekoga drugog, neku priliku svoje fantazije, nekakvog Rolfa ili Rudolfa, a možda nije mislila na njih, nego su to bila samo imena koja su izbacila tamne, podzemne struje, bez korena i bez suvislosti.

Od tada je dolazila u baštu skoro svake nedelje, a kad je padala kiša, dolazila je u kapelu. Ja sam imao dopuštenje od nastojateljke manastira da posle službe sviram u orgulje ako hoću. Činio sam to po ružnom vremenu. Nisam vežbao stvarno, za to sam svirao suviše rđavo; — činio sam isto ono što i s klavirom: svirao sam za sebe, nekakve mlake fantazije, kako mi se dalo, nekakvo raspoloženje i sanjarenje i čežnje za nečim neodređenim, za budućnošću, za ispunjenjem i za sobom samim, i nije bilo potrebno svirati naročito dobro da bi se to moglo. Izabela je dolazila ponekad sa mnom i slušala me. Ona je tad sedela dole u polutama, kiša je udarala o šarena okna a tonovi orgulja odlažahu nekuda povrh njezine tamne glave — ja nisam znao šta misli ona, bilo je neobično i pomalo sentimentalno, ali iza svega iskrslo bi tada najednom pitanje sa razlogom, krik, strah i zanemlost. Osećao sam sve to a osećao sam ponešto i od neshvatljive usamljenosti ljudskog stvorenja kad smo bili u praznoj crkvi sa sutonom i zvucima orgulja, samo nas dvoje, kao da smo jedini ljudi, koje vezuju polusvetlost, akordi i kiša, i uprkos toga zauvek odvojeni, bez ikakva mosta, bez razumevanja, bez reči, samo sa malim budnim vatrama koje su neobično plaminjale u nama na granicama života, koje smo mi videli i koje nismo razumeli, ona na svoj, ja na svoj način, kao gluvonemi slepac, a ni gluvi ni nemi ni slepi, i otud mnogo siromašniji i usamljeniji. Šta sam ja to učinio u njoj te mi je došla? Nisam znao, niti ću znati — to je bilo pokopano pod kršom i planinskim odrom — ali ja nisam razumevao ni zašto me tako neobična veza

ipak tako zbunjuje, a znao sam šta je s njom i da ne misli na mene, pa ipak sam zbog toga osećao težnju za nečim što nisam poznavao, i to me je zaprepašćivalo i činilo me neki put srećnim i nesrećnim bez smisla i razloga.

Priđe mi jedna mala sestra. — Nastojateljka bi želela da razgovara s vama.

Ustanem i pođem za njom. Nije mi sasvim lagodno pri duši. Možda me je koja sestra uhodila pa nastojnica hoće da mi kaže da razgovaram samo sa bolesnicama preko šezdeset, ili čak hoće da mi otkáže, mada je glavni lekar izjavio da je za Izabelu dobro kad je u društvu.

Nastojateljka me prima u svojoj sobi za posete. Soba miriše na parketni vosak, vrlinu i sapun. Ni dah proleća nije prodro u nju. Nastojateljka, mršava, energična žena, dočekuje me prijateljski; ona me drži za besprekornog hrišćanina, koji ljubi boga i veruje u crkvu. — Skoro će maj — kaže ona i gleda me pravo u oči.

— Da — odgovaram ja i posmatram snežno bele zavese i goli, sjajni pod.

— Mislili smo o tom da li bismo mogli održati majske pobožnosti.

Ja ćutim s olakšanjem. — U crkvama u gradu održava se u maju svako večer u osam sati majska pobožnost — izjavljuje nastojateljka.

Ja potvrđujem glavom. Poznajem majsku pobožnost. Tamjan se vije u sutonu, monstranca se svetluca, a posle pobožnosti mladići se još neko vreme muvaju po trgovima sa starim drvećem, gde zuje majske bube. Ja na njih, doduše, nikad ne dolazim, ali znam to još iz doba pre no što sam postao vojnik. Tada su započinjali moj prvi doživljaji sa mladim devojkama. Sve je bilo vrlo uzbudljivo i potajno i bezazleno. Ali nije mi ni na kraj pameti da sad svako večer ovoga meseca u osam sati dolazim ovamo i sviram u orgulje. — Hteli bismo da održimo pobožnosti bar svake nedelje uveče — kaže nastojateljka. — Mislim, svečanu, sa orguljama i Te Deumom. Tiha pobožnost ionako se drži svako večer za sestre.

Razmišljam. Nedeljom uveče dosadno je u gradu, a pobožnost traje svega jedan nepun sat. — Možemo da platimo malo — izjavljuje nastojateljka. — Koliko i za službu. To sad više nije baš mnogo, zar ne?

— Nije — kažem. — Nije više mnogo. Kod nas napolju je inflacija.

— Znam. — Ona stoji neodlučno. — Put preko crkvenih instanci nije zato na žalost pogodan. Crkva misli u stolicima. S tim se moramo pomiriti. Čovek to čini najzad boga radi a ne zbog novca. Zar ne?

— Može i za oboje — odgovaram. — To je onda naročito srećna okolnost.

Ona uzdahne. — Mi smo vezani za odluke crkvenih vlasti. One se donose jednom godišnje i više ne.

— Zar i za plate gospode pastora, kanonika i gospodina biskupa? — pitam.

— To ne znam — kaže ona i malo porumeni: — Ali mislim i za njih.

U međuvremenu doneo sam odluku. — Večeras nemam vremena — izjavljujem. — Imamo važnu poslovnu sednicu.

— Pa danas je još april. Ali sledeće nedelje — ili, ako ne možete nedeljom, možda jednom preko nedelje. Bilo bi tako lepo kad bismo s vremena na vreme održali koju pravu majsku pobožnost. Majka božja sigurno će vas za to nagraditi.

— To svakako. Teškoća je samo sa večerom. Osam sati je baš nekako u to vreme. Posle je dockan, a pre toga bilo bi navrat-nanos.

O, što se toga tiče — vi biste razume se mogli jesti ovde ako hoćete. Njegova uzvišenost jede takođe uvek ovde. Možda je to rešenje.

To je tačno ono rešenje koje sam hteo. Jelo je ovde skoro isto onako dobro kao kod Eduarda, a ako budem jeo zajedno sa sveštenikom, biće uz jelo svakako koja boca vina. Kako je Eduard nedeljom otkazao abonman, to je čak izvrsno rešenje.

— Dobro — kažem. — Pokušaću. O novcu više ne moramo govoriti.

Nastojateljka odahne. — Bog će vas za to nagraditi.

Vraćam se. Putevi u bašti su prazni. Čekam još neko vreme na žuto jedro od svilenog šantunga. Zatim zvona iz grada zazvone podne, i ja znam da sada za Izabelu dolazi san i zatim lekar, i da se pre četiri sata ne može ništa učiniti. Prolazim kroz veliku kapiju niz brežuljak. Dole leži grad sa svojim zelenopatiniranim zvonnicima i dimnjacima iz kojih se vije dim. S obe strane kestenove aleje šire se polja na kojima radnim danima rade bezopasni umobolnici. Bolnica je delimično javna, delimično privatna. Privatni pacijenti, razume se, ne moraju da rade. Za poljima počinje šuma sa potocima, barama i proplancima. Kao dečak hvatao sam onde žabe, guštere i leptire. Otada je prošlo deset godina; ali kao da je sve to bilo u nekom drugom životu, u jednom iščezlom vremenu, u kome je život tekao mirno i razvijao se organski i u kom se sve slagalo jedno s drugim, od detinjstva. Rat je to izmenio; od 1914 doživljavamo otkinute delove iz jednog, pa onda otkinute delove iz drugog i trećeg života; oni se ne slažu, niti ih mi možemo složiti. Zbog toga čak nije ni teško razumeti Izabelu sa njezinim različitim životom. Samo što je njoj u tom pogledu bolje nego nama; kad je u jednom, ona zaboravi sve drugo. Ali kod nas, oni se mešaju — detinjstvo, koje je otrgnuo rat, doba gladi i doba prevara, doba rovova i doba pohlepe za životom — od svih njih ostalo je ponešto i čini čoveka nemirnim. Otkloniti se to prosto ne može. Ono se iznenada vazda javlja i

nepomirljivo sukobljava: nebo detinjstva i poznanstva smrti, izgubljena mladost
i cinizam preranog znanja.

IV

Sedimo u kancelariji i čekamo Rizenfelda. Za večeru smo imali supu od graška, koja je bila tako gusta da je velika kašika mogla u njoj uspravno stajati — uz to smo jeli mesa koje je u njoj bilo ukuvano — svinjske papke, svinjske uši i za svakoga po jedan komad masne potrbušine. Mast nam je potrebna da bismo impregnirali stomak protiv alkohola — danas se ni u kom slučaju ne smemo opiti pre Rizenfelda. Stara gospođa Krol kuvala je za nas zbog toga sama i na kraju obeda naterala nas je da pojedemo još jednu porciju masnog holandskog sira. U pitanju je budućnost preduzeća. Moramo izvući od Rizenfelda jednu pošiljku granita, pa ma morali puzati za njim kući na kolenima. Mermera, školjčanog krečnjaka i peščara još imamo — ali granit, kavijar žalosti, nedostaje nam.

Hajnrih Krol uklonjen je s puta. Stolar Vilke učinio nam je tu ljubav. Dali smo mu dve boce komadare, i on je pre večere pozvao Hajnriha na partiju skata sa plaćenom rakijom. Hajnrih je upao u klopku; on ne može da se odupre kad mu se što daje badava, i onda pije što brže može; osim toga, kao i svaki nacionalan čovek, on smatra da je vrlo jak u piću. U stvari ne može mnogo da podnese, i pijanstvo ga naglo svlada. Još nekoliko minuta pre toga spreman je da batinama sam istera socijaldemokratsku partiju iz Rajhstaga — a odmah zatim stane da hrče otvorenih usta i ne bi se više mogao probuditi ni na komandu: Trkom, marš, marš! naročito kad, kao što smo mi to aranžirali, pije rakije natašte. On sad bezopasno spava u Vilkeovoj radionici u čamovom sanduku, meko položen na iverje. Iz krajnje opreznosti nismo ga odneli u krevet, pošto bi se mogao probuditi. A Vilke sedi jedan sprat niže u ateljeu našeg vajara Kurta Baha i igra s njim domine, igru koju obojica vole, jer daje toliko slobodnog vremena za razmišljanje. Uz igru piju bocu i četvrt rakije koja je preostala posle Hajnrihova poraza i koju je Vilke tražio kao honorar.

Pošiljku granita, koju hoćemo da izvučemo od Rizenfelda, ne možemo, razume se, platiti unapred. Toliko novca nikad ne možemo skupiti, a bilo bi i glupo hteti ga držati u banci — on se topi kao sneg u junu. Zato hoćemo da damo Rizenfeldu menicu sa rokom od tri meseca. To znači, hoćemo da kupimo badava.

Razume se, pri tom svu teškoću ne možemo svaliti na Rizenfelda. Ta ajkula u moru ljudskih suza hoće da zaradi kao svaki pošten poslovan čovek. Zbog toga on mora menicu dati svojoj ili našoj banci onog dana kad je od nas bude dobio i eskontovati je. Banka tada utvrđuje da smo i Rizenfeld i mi sposobni za

sumu na koju menica glasi, odbija nekoliko procenata za eskontovanje i isplaćuje je. Procenat za eskontovanje mi odmah vraćamo Rizenfeldu. On je na taj način dobio sav novac za pošiljku, kao da smo je platili unapred. Ali ni banka ništa ne gubi. Ona smesta šalje menicu Rajhsbanci, koja je njoj isplaćuje isto onako kao što ju je ona ranije isplatila Rizenfeldu. Tek u Rajhsbanci ostaje menica da leži dok joj ne stigne rok i dok se ne podnese na isplatu. Kolika će tada još biti njezina vrednost, može se samo misliti.

Sve to znamo tek od 1922. Dotle smo radili kao Hajnrih Krol i zbog toga smo skoro bankrotirali. Kad smo rasprodali skoro ceo lager i na svoje iznenađenje imali od toga samo bankovni konto bez vrednosti i nekoliko kofera novčanica koje nisu valjale čak ni za to da tapaciramo njima kancelariju, pokušavali smo u prvi mah da prodajemo i ponovo kupujemo koliko god smo brže mogli — ali inflacija nas je bez muke preticala. Trajalo je isuviše dok nam spomenici ne bi bili isplaćeni — u međuvremenu padao je novac tako brzo da se i najbolja prodaja pretvarala u gubitak. Tek kad smo počeli da plaćamo menicama, uspelo nam je da se održimo. Mi još ni sad ne zarađujemo ništa čestito; ali bar možemo živeti. Kako se svaki poslovni poduhvat Nemačke finansira na taj način, Rajhsbanka je, razume se, primorana da neprestano štampa novac bez pokrića, a zbog toga kurs sve brže pada. I vladi kao da je to po volji; na taj način ona će se rešiti svih svojih unutrašnjih dugova. Oni koji će pri tom propasti, to su ljudi koji ne mogu da kupuju pomoću menica, ljudi koji imaju nešto poseda i moraju da ga prodaju, male dućandžije, radnici, rentijeri, koji gledaju kako se njihovi ulozi i imovina u banci tope, i nameštenici i činovnici koji moraju da tavore od plata, koje im više ne dopuštaju da kupe ni par novih cipela. Oni koji zarađuju, to su crnoberzijanci, kraljevi menica, stranci koji za nekoliko dolara, kruna ili zlota mogu da kupe šta hoće, i veliki preduzimači, fabrikanti i špekulanti na berzi koji neizmerno uvećavaju svoje akcije i svoj posed. Za njih je skoro sve besplatno. To je velika raspodela štediša, časnog prihoda i čestitosti. Lešinari doleću sa svih strana, i onaj koji može da se zadužuje, taj se izvukao. Oni drugi iščezavaju sami od sebe.

Rizenfeld je bio onaj koji nas je u poslednjem trenutku naučio svemu tome i učinio nas sitnim saučesnicima velikog bankarstva. On je primio od nas prvu menicu na tri meseca, iako mi tada još nismo bili sposobni za sumu koja je na njoj stajala. Ali "Odenvaldska proizvodnja mermera" bila je sposobna, i to je bilo dovoljno. Mi smo, razume se, bili zahvalni. Pokušavali smo, kad je dolazio u Verdenbrik, da ga zabavljamo kao indijskog radžu — to jest, koliko je indijskog radžu u Verdenbriku uopšte moguće zabavljati. KurtBah, naš vajar,

naslikao je u boji njegov portret, koji smo mu svečano predali u stilskom, pravom zlatnom ramu. Na žalost, portret ga nije obradovao. Na njemu izgleda kao kandidat za parohiju, a on baš to neće. On hoće da izgleda kao mračni zavodnik i misli da tako i deluje — značajan primer samoobmane kad čovek ima šiljast trbuh i kratke, krive noge. Ali ko ne živi od samoobmane? Zar i ja sa svojim bezazlenim prosečnim sposobnostima ne sanjam, naročito noću, san da postanem bolji čovek, sa dovoljno talenta da bih našao izdavača? Ko će onda baciti prvi kamen na Rizenfeldove o-noge, naročito kad one, u ovim vremenima, stoje u pravom engleskom kamgarnu?

— Šta da radimo s njim, Georg? — kažem ja. — Mi nemamo nikakve atrakcije! A da prosto loče, Rizenfeld s tim nije zadovoljan. On u tom pogledu ima suviše fantazija i suviše nemiran karakter. On hoće nešto da vidi i čuje i, ako je moguće, da opipa. A naš izbor dama je neutешan. Ono nekoliko zgodnih koje poznajemo nemaju volje da čitavo jedno veče slušaju Rizenfelda u njegovoj ulozi Don Žuana iz 1923. Na predusretljivosti i razumevanje nailazi se na žalost samo kod ružnih i starijih ptica.

Georg se nasmeje. — Ja ne znam čak ni hoćemo li večeras imati dosta novca. Kad sam sinoć dizao pare, prevario sam se u kursu dolara; mislio sam da je još onaj od pre podne. Kad je izašao kurs u dvanaest sati, bilo je suviše kasno. Banka je zatvorena subotom popodne.

— Ali zato se danas ništa nije promenilo.

— Kod "Crvenog mlina" jest, sinko. Tamo su nedeljom u pogledu dolarskog kursa već za dva dana unapred. Bog zna što će večeras tamo koštati boca vina!

— Bog to i ne zna — kažem ja. — Ni sam vlasnik još ne zna. On određuje cenu tek kad se upali električna. Zašto Rizenfeld ne voli umetnost, slikarstvo, muziku ili književnost? To bi bilo mnogo jeftinije. Ulaznica za muzej staje još uvek dvesta pedeset maraka. Za tu sumu možemo mu satima pokazivati slike i gipsane glave. Ili muzika. Danas je popularni koncert na orguljama u crkvi svete Katarine.

Georg sve grca od smeha. — Pa dobro — izjavljujem. — Apsurdno je zamišljati Rizenfelda onde; ali zašto bar ne voli operete i laku muziku? Mogli bismo ga povesti u pozorište — još uvek jeftinije nego u prokleti noćni klub!

— Dolazi — kaže Georg. — Pitaj njega.

Otvaram vrata. Kroz rano veče Rizenfeld se svečano penje uza stepenice. Čar prolećnog sutona nije imao na nj nikakva uticaja, to odmah vidim. Pozdravljam ga tonom i držanjem lažnog drugarstva. Rizenfeld to primećuje, preko nas pogleda i sruči se u fotelju. — Mahnite se budalaština — gundā on

prema meni.

— To smo ionako hteli — odgovaram. — Samo, teško mi je. To što vi nazivate budalaštinama drugde zovu dobrim manirima.

Rizenfeld se osmehne kratko i pakosno. — Dobrim manirima danas se ne može daleko doterati...

— Zar? A čime može? — pitam ja da bih ga naveo na razgovor.

— Čeličnim laktovima i savešću od gume.

— Ali, gospodine Rizenfelde — kaže Georg umirujući.—Pa vi sami imate najbolje manire na svetu! Ne možda najbolje u građanskom smislu — ali svakako vrlo elegantne...

— Tako? Samo da se ne prevarite! — Uprkos svoje nepristupačnosti Rizenfeld se očigledno osećao polaskan.

— On ima razbojničke manire — ubacujem ja, baš kao što je Georg očekivao. Mi izvodimo ovu igru bez prethodne probe, kao da je znamo napamet. — Ili pre, gusarske. Na žalost, on zbog toga ima uspeha.

Pri pomenu razbojnika Rizenfeld se malo stresao; pogodak je dolazio iz preterane blizine. Gusari ga opet umiruju. Tačno to smo i nameravali.

Iz pregrade u kojoj stoje porcelanski anđeli Georg izvadi bocu Rotove komadare i uspe u čaše. — U šta da pijemo? — pita on.

Obično se pije za dobro zdravlje i dobre poslove. U našem slučaju to je malo teško. Rizenfeld je za to suviše osetljiv; on tvrdi da je tako nešto, kad se radi o preduzeću za nadgrobne spomenike, ne samo paradoks, nego i želja da što više ljudi umire. Na isti način, moglo bi se piti za koleru i rat. Otada, prepuštam njemu da formuliše.

On nas gleda popreko, uporno, s čašom u ruci, ali ne govori. Posle izvesnog vremena, iznenada kaže u polutamu: — Šta je u stvari vreme?

Georg iznenađen spušta čašu. — Začin života — odgovaram ja ravnodušno. Mene ta stara hulja neće prevariti svojim trikovima. Nisam ja uzalud član verdenbriškog pesničkog kluba; mi smo naučili na velika pitanja.

Rizenfeld ne obraća pažnju na mene. — Šta mislite vi, gospodine Krole? — pita on.

— Ja sam prost čovek — kaže Georg. — Živeli!

— Vreme — ostaje Rizenfeld uporan — vreme, to proticanje bez zadržavanja — ne naše otrcano vreme! Vreme, ta polagana smrt.

Sad i ja spuštam čašu. — Čini mi se, bolje da upalimo svetlost — kažem. — Šta ste večerali, gospodine Rizenfelde?

— Ne brbljajte kad odrasli razgovaraju — odgovara Rizenfeld, i ja

primećujem da za jedan trenutak nisam bio pažljiv. On nije hteo da nas zbuni — on misli ono što kaže. Bog zna šta li mu se desilo po podne! Želeo bih da mu odgovorim da je vreme važan faktor na menici koju on treba da potpiše — ali više volim da popijem rakiju.

— Meni je sad pedeset i šest — kaže Rizenfeld. — Ali sećam se još vremena kad mi je bilo dvadeset, kao da je bilo tek pre nekoliko godina. Gde li je ostalo sve ono između toga? Šta se desilo? Čovek se najednom probudi, i star je. Kako je to kod vas, gospodine Krole?

— Slično — odgovara Georg pomirljivo. — Meni je četrdeset, ali osećam se kao da mi je šezdeset. U mom slučaju bio je rat.

On laže da bi pomogao Rizenfeldu. — Kod mene je drukčije — izjavljujem da bih i sam doprineo razgovoru. — Takođe zbog rata. Bilo mi je sedamnaest kad sam otišao — sad mi je dvadeset i pet, ali se još osećam kao da mi je sedamnaest. Sedamnaest ili sedamdeset. Moja mladost ukradena mi je u vojsci.

— Nije to kod vas rat — odgovara Rizenfeld, koji se danas očigledno ispizmio na mene zato što vreme, polagana smrt, mene još nije toliko uhvatilo kao njega. — Vi ste jednostavno duševno zaostali. Naprotiv, rat je vas čak pre vremena učinio zrelim; da nije bilo njega, vi biste danas još uvek stajali na stepenu dvanaestogodišnjaka.

— Hvala — kažem ja. — Kakav kompliment! U svojoj dvanaestoj godini svaki je čovek genije. On gubi originalnost tek kad nastupi doba polne zrelosti do koje vi, granitni Kazanova, tako preterano mnogo držite. Prilično monotona nadoknada za gubitak slobode duha!

Georg ponovo sipa. Vidimo da će veče biti teško. Moramo da izvučemo Rizenfelda iz provalija svetskoga bola, a nijedan od nas dvojice nema volje da se večeras upušta u filozofske banalnosti. Najdraže bi nam bilo da pod kestenom, mirno, ništa ne govoreći, popijemo bocu mozelskog vina, umesto da sa Rizenfeldom u "Crvenom mlinu" žalimo za njegovim izgubljenim muževnim dobom. — Ako se interesujete za realnost vremena — kažem ja s lakom nadom — mogu vas uvesti u jedno društvo u kome ćete naići na same specijaliste za to pitanje — pesnički klub našeg ljubljenog grada. Pisac Hans Hungerman razradio je taj problem u jednom još neštampanom delu u nekih šezdesetak pesama. Mogli bismo odmah da odemo onamo; svake subote uveče održava se sednica sa zabavnim delom posle nje.

— Ima li i ženskih?

— Nema, razume se. Žene koje se bave poezijom isto su kao i konji koji računaju. Izuzevši, razume se, Safine učenice.

— Pa u čemu je onda zabavni deo? — pita Rizenfeld logično.

— U tome što se grde drugi pisci. Naročito oni koji imaju uspeha.

Rizenfeld prezrivo gunda. Hoću već svega da se mahnem, kad preko puta, u Vacekovej kući plane prozor kao osvetljena slika u mračnom muzeju. Iza zavese vidimo Lizu. Ona se baš oblači, i ima na sebi samo prslučić i vrlo kratke bele svilene gaćice.

Rizenfeld zviznu kroz nos kao puh. Njegova kosmička melanholija nestala je u tren oka. Ja ustanem da zapalim svetlost. — Ne svetlost! — frkne on. — Zar vi nemate nikakva smisla za poeziju?

On se prišunja prozoru. Liza počne da navlači preko glave svoju uzanu haljinu. Uvija se kao zmija. Rizenfeld glasno duva. — Zavodljivo stvorenje! Gospoda mu, ta stražnjica! San! Ko je to?

— Suzana u kupatilu — izjavljujem ja. Time pažljivo hoću da mu objasnim kako mi u ovom trenutku igramo ulogu starih pohotljivaca koji je gledaju.

— Besmislica! — Trgovački putnik sa Ajnštajnovim kompleksom ne skida oči sa pozlaćenog prozora. — Mislim, kako se zove.

— Pojma nemam. Vidim je sad prvi put. Danas u podne još nije bila onde.

— Stvarno? — Liza je navukla haljinu pa je rukama doteruje. Rizenfeldu iza leđa, Georg sipa sebi i meni. Ispraznimo čaše. — Rasna žena — kaže Rizenfeld, koji se ne odmiče od prozora. — Dama, to se vidi. Verovatno Francuskinja.

— Koliko je nama poznato, Liza je Čehinja. — Mogla bi biti madmoazel de la Tur — odgovaram ja da bih još razdražio Rizenfelda. — Juče sam negde čuo to ime.

— Jeste li videli! — Rizenfeld se za trenutak okrene prema nama. — Kažem ja, Francuskinja! Odmah se to vidi — to je ne sais pas quoi! Ne čini li se i vama, gospodine Krole?

— Vi se razumete u te stvari, gospodine Rizenfelde.

Svetlost u Lizinoj sobi gasi se. Rizenfeld saspe rakiju u svoju stegnutu gušu i priljubi lice uz prozor. Posle izvesnog vremena Liza se pojavljuje na kućnim vratima i odlazi niz ulicu. Rizenfeld gleda za njom. — Čaroban hod! Ne korača sitno; ne pravi dugačke korake. Pravi vitak panter! Žene koje sitno koračaju predstavljaju razočaranje. Ali ova — za ovu garantujem!

Pri pomenu pravog vitkog pantera ja sam brzo popio još jednu čašu. Nemo se osmehujući, Georg je utonuo u stolicu. Svršili smo! Sad Rizenfeld ima da igra. Lice mu se svetli kao bleđi mesec. Svetlosti, gospodo! Sta još čekamo? U život!

Polazimo za njim u blagu noć. Upirem pogled u njegova žablja leđa. "Kad

bih samo ja tako jednostavno mogao da se izvučem iz svojih sivih časova kao ovaj komedijant", mislim zavidljivo.

"Crveni mlin" je dupke pun. Dobijamo samo još sto koji stoji vrlo blizu orkestra. Muzika je već i inače glasna, ali za našim stolom ona je upravo zaglušna. Iz početka vičemo jedan drugom u uši; zatim se zadovoljavamo znacima kao trio gluvonemih. Mesto za igranje tako je nabijeno da se svet jedva kreće. Ali Rizenfeldu to ne smeta. On spazi za barom jednu ženu u beloј svili i jurne prema njoj. Ponosito je svojim šiljastim trbuhom gura po površini za igranje. Ona je za glavu viša od njega i dosadno bulji povrh njega po sali, koja je dekorisana balonima. A ispod nje, Rizenfeld se puši kao Vezuv. Njegov demon ga je šćepao. — Kako bi bilo da mu u vino sipnemo rakiju, da se brže naljoska? — kažem Georgu. — Momak ljušti kao smuk! To nam je peta boca! Ako tako produži, za dva sata bankrotiraćemo. Već smo popili nekoliko kamena, čini mi se. Valjda još neće dovesti za sto tu belu avet, da i nju još pojimo.

Georg odmahuje glavom. — To je bar-dama. Ona mora natrag za sto.

Rizenfeld se ponovo pojavljuje. Crven je i znoji se. — Šta je to sve prema dražima fantazije! — dere se on kroz buku.

— Opipljiva stvarnost, dobro! Ali gde je poezija? Večeras, prozor prema pozadini tamnog neba — to je bilo nešto da sanjaš! Takva žena — shvatate li kako ja to mislim?

— Jasno — viče Georg prema njemu. — Ono što nismo dobili izgleda uvek bolje od onog što imamo. U tom je romantika i idiotija ljudskog života. Živeli, Rizenfelde!

— Ja ne mislim tako grubo — urla Rizenfeld nadvikujući se sa fokstrotom: — Ah, kad bi znao sveti Petar. Ja mislim nežnije.

— I ja — dere se Georg odgovarajući.

— Ja mislim još nežnije!

— U redu, koliko vam je volja nežno!

Muzika uzima zamah za snažan krešendo. Površina za igranje šareni se kao kutija sardina. Ja naglo pretrnem. Pritisnuta šapama jednog udešenog majmuna, desno u gomili igrača, gura se i prilazi mi moja prijateljica Erna. Ona me ne vidi; ali ja njezinu crvenu kosu prepoznajem već izdaleka. Bez ikakva stida, ona se obesila o ramena tipičnog mladog crnoberzijanca. Sedim i ne mičem se — ali osećam se kao da sam progutao ručnu bombu. Eno je gde igra, ta beštija kojoj je posvećeno deset pesama iz moje neobjavljene zbirke "Prašina i zvezde", a meni već nedelju dana laže kako joj je zbog nekakvog malog potresa mozga

zabranjeno da izlazi. Pala je, kaže, u mraku. Pala jest, ali na grudi tog mladića, koji nosi dvoredni smoking, na šapi prsten pečatnik, a šapom pridržava Ernu oko krsta. A ja, som, poslao sam joj danas posle podne još ružičaste lale iz naše bašte uz pesmu od tri strofe pod naslovom "Majska pobožnost Panova". I još ako ju je pročitala cmoberzijancu! Prosto vidim kako se oboje krive od smeha.

— Šta je s vama? — urla Rizenfeld. — Je li vam zlo?

— Vručina! — derem se odgovarajući i osećam kako mi se znoj slepio na leđima. Besan sam; ako se okrene, Erna će me videti gde se znojim i glava mi se crveni — a ja bih sada za sve na svetu želeo da ostavim utisak da sam nadmoćan, hladan i spokojan kao kakav svetski čovek. Užurbano prelazim maramicom preko lica. Rizenfeld se smeje bez sažaljenja.

Georg to vidi. — I vi se sami baš prilično znojite, Rizenfelde — kaže on.

— Ja se znojim drukčije! Znojim se od životne radosti! — urla Rizenfeld.

— Vi se znojite od vremena koje brzo prolazi — kreštim ja otrovno i osećam kako mi se slana voda sliva u uglove usta.

Erna je prišla blizu. Ona blaženo bulji preko mene u muziku. Ja dajem licu malo iznenađen, nadmoćan, osmehnut izraz, dok mi znoj razmekšava ogrlicu.

— Ta šta vam je? — viče Rizenfeld. — Izgledate kao kakav somnambul kengur!

Ja ga ignorišem. Erna se okrenula. Ja hladno gledam na igrače i odmeravam je, dok se, kao da mi je svanulo pred očima, ne načinim da sam je slučajno prepoznao. Mlitavo podignem dva prsta u znak pozdrava. — On je skrenuo — urliče Rizenfeld kroz sinkope fokstrota "Otac nebeski".

Muzika naposletku prestaje. Površina za igranje polako se prazni. Erna nestaje u jednoj niši. — Jeste li maločas imali sedamnaest ili sedamdeset? — urliče Rizenfeld.

Kako je muzika u tom trenutku začutala, njegovo pitanje snažno odjekne kroz salu. Nekoliko desetina ljudi osvrće se na nas, te se i sam Rizenfeld uplaši. Ja bih najviše voleo da se zavučem pod sto; ali tada mi pada na pamet da će svet koji sedi ovde shvatiti pitanje prosto kao trgovačku ponudu, pa odgovaram hladno i glasno: — Sedamdeset i jedan dolar po komadu i ni centa manje.

Moj odgovor smesta pobuđuje interesovanje. — O čemu se radi? — pita čovek sa dečjim licem iza susednog stola. — Uvek sam zainteresovan za dobre stvari. Plaćam, razume se. Aufštajn je moje ime. — Feliks Koks — odgovaram predstavljajući se, zadovoljan što mogu da se priblerem. — Stvari su bile dvadeset boca parfema. Gospodin preko već ih je na žalost kupio.

— Psst — učini jedna veštačka plavuša.

Program počinje. Konferansje govori gluposti i besan je što mu dosetke ne pale. Guram stolicu nazad i nestajem iza Aufštajna; za konferansjea, koji napada publiku, ja sam omiljena meta, a to bi zbog Erne danas bila blamaža.

Sve ide dobro. Konferansje se nezadovoljno povlači, a ko se to najednom pojavljuje u beloj nevestinskoj haljini sa velom? Rene de la Tur. Sa olakšanjem ponovo sedam kao što treba.

Rene počinje svoj duet. Smerno i stidljivo, u visokom sopranu, otcvrkuće nekoliko stihova kao devica — zatim dolazi bas i smesta izaziva senzaciju.

— Kako vam se sviđa dama? — pitam Rizenfelda.

— Dama je dobra ...

— Da li biste se upoznali? Madmoazel de la Tur.

Rizenfeld se trgne. — La Tur. Valjda nećete da kažete da je ova apsurdna igra prirode ona čarobnica preko puta vaših prozora?

Baš to hoću da kažem, da vidim kako će reagovati, a u tom trenutku spazim kako se oko njegovog slonovskog nosa javlja nešto nalik na anđeoski sjaj. Ne govoreći ništa, on palcem pokazuje prema ulazu. — Eno — tamo — eno nje! Taj hod! Smesta se pozna!

Ima pravo. Liza je ušla. Ona je u društvu dvojice starijih čilaca i ponaša se kao dama iz najfinijeg društva, bar prema Rizenfeldovim shvatanjima. Izgleda kao da jedva diše, a svoje kavaljere sluša rasejano i oholo.

— Imam li pravo? — pita Rizenfeld. — Zar se žene ne poznaju odmah po hodu?

— Žene i policajci — kaže Georg i smeje se; ali i on gleda Lizu sa dopadanjem.

Počinje druga tačka programa. Na prostoru za igranje stoji jedna akrobatkinja. Mlađa je, lice joj je drsko, nos kratak, a noge lepe. Ona izvodi nekakav akrobatski ples, sa saltom, stajanjem na rukama i visokim skokovima. Mi i dalje posmatramo Lizu. Ona izgleda kao da bi najviše volela da ode. To je, razume se, podvala; u gradu ima svega taj jedan noćni klub; ostalo su kafane, restorani ili krčme. Zbog tog se ovde i nailazi na svakoga ko ima dovoljno para da dođe.

— Šampanj! — grune Rizenfeld diktatorskim glasom.

Ja se preplašim, a i Georg je zabrinut. — Gospodine Rizenfelde — kažem ja. — Šampanj je ovde vrlo rđav.

U tom trenutku jedno lice pogleda me sa poda. Ja iznenađeno uzvraćam pogled i vidim da je to igračica, koja se toliko povila unatrag da joj se glava pomolila između nogu. Ona za trenutak liči na patuljka koji je do krajnosti

zakrčljao. — Šampanjac poručujem ja! — objašnjava Rizenfeld i daje znak konobaru.

— Bravo — kaže lice odozdo.

Georg mi namigne. On igra ulogu kavaljera, dok sam ja tu za neprijatne stvari; tako smo se dogovorili. — Ako hoćete šampanjca, Rizenfelde, dobićete šampanjca — kaže on sad zato. — Ali vi ste, razume se, naš gost.

— Isključeno! To ću ja! Ni reći više o tome! — Rizenfeld je potpuni Don Žuan visoke klase. Sa zadovoljstvom posmatra zlatni zapušač u posudi s ledom. Razne ženske pokazuju smesta veliko interesovanje. I ja se slažem. Šampanjac će poučiti Ernu da me se odrekla pre vremena. Sa zadovoljstvom napijam Rizenfeldu, koji mi svečano uzvraća.

Pojavi se Vili. Trebalo ga je očekivati; on je ovde stalan gost. Aufštajn sa svojim društvom odlazi, i Vili seda pored nas. Odmah zatim se digne i pozdravi se sa Rene de la. Tur. U njenom društvu je neka zgodna devojka, koja nosi crnu večernju haljinu. Malo posle vidim da je to akrobatkinja. Vili nas upozna. Ona se zove Gerda Šnajder, i odmeravajući pogleda šampanjac i nas. Mi pazimo da li će se Rizenfeld zainteresovati, u tom slučaju rešili bismo ga se za večeras. Ali Rizenfeld je odan Lizi. — Šta mislite, da li bih je mogao pozvati da igra? — pita on Georga.

— Ja vam ne bih savetovao — odgovara Georg diplomatski. — Ali možda ćemo je docnije već nekako upoznati.

Pogleda me prekorno. Da nisam u kancelariji rekao da ne znamo ko je Liza, stvar bi bila u redu. Ali ko je mogao slutiti da će Rizenfeld udariti u romantiku? Sad je prekasno objašnjavati mu. Romantičari nemaju humora.

— Zar vi ne igrate? — pita me akrobatkinja.

— Rđavo. Nemam osećanja za ritam.

— Ni ja. Hajde da probamo zajedno.

Zaglavljujemo se u masu na prostoru za igranje, i ona nas lagano gura napred. — Tri muškarca bez žena u noćnom klubu — kaže Gerda. — Zašto?

— Što da ne? Moj prijatelj Georg tvrdi da onaj ko vodi žene u noćni klub poziva ih da mu stave rogove.

— Ko je vaš prijatelj Georg? Onaj sa debelim nosom?

— Onaj ćelavi. On je pristalica haremskog sistema. Žene ne treba pokazivati, kaže on.

— Dabome... A vi?

— Nemam sistema. Ja sam kao pleva na vetru.

— Ne čepajte me — kaže Gerda. — Niste vi pleva. Imate najmanje

sedamdeset kila.

Ja pazim. Baš nas guraju mimo Ernina stola, i sad me je ona, bogu hvala, prepoznala, mada joj glava počiva na ramenu crnoberzijanca sa pečatnim prstenom i mada ju je on zagrlio oko pasa. Đavo da pazi sad na sinkope! Osmehnem se na Gerdu i pritežem je jače uza se. Pri tom posmatram Ernu. Gerda miriše na parfem od đurđevka. — Pustite me sad — kaže ona. — Time nećete ništa postići kod dame sa crvenom kosom. A to ste hteli, zar ne?

— Nisam — lažem ja.

— Uopšte nije trebalo da na nju obratite pažnju. Umesto toga buljili ste u nju kao hipnotisani i onda ste najednom udesili ovu komediju sa mnom. Bože, kakav ste vi početnik!

Još uvek pokušavam da zadržim lažni osmeh; za sve na svetu bih hteo da Erna ne primeti kako sam uprskao. — Nisam udesio — kažem slomljeno. — Ja nisam hteo da igram.

Gerda me gura od sebe. — Pored svega izgleda da ste još i kavaljer! Prestanimo. Bole me noge.

Razmišljam da li da joj objasnim da sam mislio drukčije; ali ko zna dokle bi me to odvelo! Radije ćutim, i visoko podignute glave, ali postićeno, koračam iza nje ka stolu.

Onde je u međuvremenu alkohol počeo delovati. Georg i Rizenfeld govore jedan drugome ti. Rizenfeldu je ime Aleks. Najmanje za jedan sat reći će i meni da mu kažem ti. Sutra ujutru, razume se, sve će opet biti zaboravljeno.

Sedim prilično potišteno i čekam da se Rizenfeld umori. Igrači klize pored mene, nošeni muzikom, u tromom proticanju buke, telesne blizine i osećanja stida. I Erna promiče izazivački i ignoriše me. Gerda me gurne. — Kosa je obojena — kaže ona, i ja imam odvratno osećanje da hoće da me uteši. Potvrđujem glavom i primećujem da sam dosta pio. Rizenfeld naposletku zovne konobara. Liza je otišla; sad i on hoće da ide. Traje izvesno vreme dok ne budemo gotovi. Rizenfeld stvarno plaća šampanjac; ja sam očekivao da će nas, posle četiri boce koje je poručio, ostaviti da mi platimo. Opraštamo se od Vilija, Rene de la Tur i Gerde Šnajder. Ionako je kraj; i muzika se sprema. Sve se nabilo na izlazu i u garderobi.

Nekoliko puta nalazim se pored Erne. Njen kavaljer mlatara dugim rukama oko garderobe da joj dohvati kaput. Erna me ledeno meri. — Zar ovde da te uhvatim! To sigurno nisi očekivao!

— Ti mene da uhvatiš? — kažem zapanjeno. — Ja, tebe!

— I sa kakvim osobama! — produžuje ona, kao da nisam ni odgovorio. — S

muzikantkinjama! Ne dotiči me se! Ko zna šta si već zaradio.

Nisam ni pokušao da je dotaknem. — Ja sam ovde poslovno — kažem. — A ti? Otkud ti ovde?

— Poslovno! — Ona se odsečno nasmeje. — Poslovno! Ko je umro?

— Kičma države, mali štediša — odgovaram ja i mislim da sam bio duhovit. — Njega svaki dan sahranjuju, ali njegov spomenik nije krst — nego mauzolej zvani berza.

— I ja sam verovala takvoj jednoj osobi koja banči! — izjavljuje Erna kao da opet ništa nisam rekao. — Svršeno je između nas, gospodine Bodmeru!

Georg i Rizenfeld bore se na garderobi za šešire. Primećujem da se isuviše neopravdano nalazim u odbrani. — Prestani — frknem. — Ko mi je još danas po podne rekao kako ne može da iziđe zato što ga strašno boli glava? A ko lunja ovde po igrankama sa jednom crnoberzijančinom?

Erna pobeli oko nosa. — Prostačino jedna što mrčiš stihove! — šapne ona kao da prska vitriol. — Ti valjda misliš kako si nešto bolje zato što umeš da prepisuješ stihove od ljudi koji su poumirali, a? Nauči prvo da zarađuješ dosta novca da bi mogao da izvedeš jednu damu kao što joj dolikuje! Ti i tvoji izleti u prirodu! U svilene zastave maja! Zakukala bih od sažaljenja!

Svilene zastave su citat iz pesme koju sam joj poslao posle podne. Zateturao sam se u duši; spolja se smejem. — Da ostanemo pri stvari — kažem ja. — Ko od nas dvoje ide kući sa dva časna poslovna čoveka? A ko sa kavaljerom?

Erna me razrogačeno pogleda. — Zar da hodam noću po ulici sama kao kakva kurva iz bara? Šta ti misliš, šta sam ja? Misliš li ti da je meni stalo da me svaka bitanga oslovi? Šta misliš ti zapravo?

— Uopšte nije trebalo da dođeš!

— Tako? Gle! Već bi hteo i da zapovedaš, a? Ja ne smem da iziđem, a ti se klatiš kojekuda! Šta još? Da ti pletem čarape? — Ona se otrovno nasmeje. — Gospodin pije šampanjac, a za mene je dosta dobra mineralna voda i pivo, ili kakvo jevtino vino bez oznake datuma!

— Ja nisam poručio šampanjac! Nego Rizenfeld!

— Razume se! Ti si nevin, ti propali učitelju! Šta još tu zazjavaš? Ja s tobom ništa više nemam! Ne dosađuj mi više!

Od besa jedva govorim. Georg dolazi i pruža mi šešir. Emin crnoberzijanac dolazi takođe. Njih dvoje odlaze. — Jesi li čuo ovo? — pitam Georga.

— Ponešto. Zašto se svađaš sa ženom?

— Nisam hteo da se svađam.

Georg se nasmeje. On nikada nije pijan, pa makar popio pun čabar. — Nikad

nemoj dopustiti da dođe dotle. Uvek ćeš izgubiti. Zašto hoćeš da imaš pravo?

— Da — kažem ja. — Zašto? Po svoj prilici zato što sam sin nemačke zemlje. Zar se ti nikada ne prepireš sa ženama?

— Prepirem, razume se. Ali to me ne sprečava da drugima dajem dobre savete.

Hladan vazduh deluje na Rizenfelda kao mek čekić. — Da kažemo jedan drugome ti — kaže on meni. — Pa mi smo braća. Mi živimo od smrti. — On se smeje kevući kao lisica. — Meni je ime Aleks.

— Rolf — odgovaram ja. Ne pada mi ni na pamet da svoje časno ime dam za ovo pijano pobratimstvo jedne noći. Rolf je za Aleksa dovoljno dobro.

— Rolf? — kaže Rizenfeld. — Kakvo glupo ime! Nosiš li ga uvek?

— Imam pravo da ga nosim svake prestupne godine i posle službe. Ni Aleks nije ništa naročito.

Rizenfeld se malo ljulja. — Ništa ne mari — kaže on velikodušno. — Deco, davno se nisam osećao tako dobro! Ima li kod vas još po kafa?

— Razume se — kaže Georg. — Rolf izvrsno kuva kafu.

Kroz senku Gospine crkve prolazimo ljuljajući se u Hakenštrase. Pred nama kao roda korača neki usamljeni čovek i zavija u kapiju. To je narednik Knopf, koji se vraća sa svoga inspektionog puta po krčmama. Idemo za njim i stižemo ga baš u trenutku kada pušta vodu na crni obelisk pored vrata. — Gospodine Knopfe — kažem ja — to nije pristojno.

— Voljno — gundā Knopf ne osvrćući se.

— Gospodine naredniče — ponavljam. — To nije pristojno! To je svinjarija! Zašto ne radite to u svom stanu?

On za trenutak okrene glavu. — Zar da mokrim u svojoj lepoj sobi? Jeste li vi poludeli?

Ne u vašoj lepoj sobi! Vi kod kuće imate besprekora klozet. Idite onamo! Do njega je odavde otprilike svega deset metara.

— Vi prljate znak naše kuće! — Osim toga, činite svetogrđe. Ovo je nadgrobni spomenik. Sveta stvar.

— To će biti spomenik tek na groblju — kaže Knopf i ukočeno odlazi prema svojim vratima. — S vama laku noć, gospodo.

On se upola pokloni i pri tom lupi glavom o dovratnik. Nestaje gundajući.

— Ko je to bio? — pita me Rizenfeld dok tražim kafu.

— Vaša suprotnost. Apstraktna pijanica. Pije bez ikakve mašte. Nije mu potrebna nikakva spoljašnja pomoć. Nikakva uobraženja.

— I to mi je nešto! — Rizenfeld seda pokraj prozora. — Dakle, bure za

alkohol. Čovek živi od snova. Zar vi to ne znate?

— Ne znam. Suviše sam mlad.

— Niste vi suviše mladi. Vi ste samo ratni produkt — emocionalno nezreli a već isuvišeiskusni u ubijanju.

— Mersi — kažem. — Kakva je kafa?

Omamljenost kao da prolazi. Počeli smo već da jedan drugom govorimo vi. — Šta mislite, da li je dama iz preka već kod kuće? — pita Rizenfeld Georga.

— Po svoj prilici. Svuda je mrak.

— To bi moglo biti otud što još nije došla. Hoćete li da pričekamo nekoliko minuta?

— Razume se.

— Možda bismo dotle mogli da obavimo poslove — kažem ja. — Ugovor još samo treba da se potpiše. Ja ću dotle doneti iz kuhinje svežu kafu.

Izlazim i dajem tako Georgu vremena da obradi Rizenfelda. Takve stvari bolje se obavljaju bez svedoka. Sedam na stepenice. Iz radionice stolara Vilkea dopire mirno hrkanje. To je svakako još uvek Hajnrih Krol, jer Vilke stanuje van kuće. Trgovac-nacionalist valjano će se uplašiti kad se probudi u mrtvačkom sanduku! Razmišljam da li da ga probudim, ali suviše sam umoran a već se i razdanjuje — u tom slučaju, za tako neustrašivog ratnika, strah bi pre bio čelična kupka koja bi ga osnažila i pokazala mu kakav će biti konačan rezultat jednog orno-bezbrižnog rata. Gledam na sat, čekam na Georgov znak i buljim u baštu. Bezglasno raste jutro iz rascvetalog drveća kao iz bele postelje. Na rasvetljenom prozoru prvoga sprata preko puta stoji narednik Knopf u spavaćici i poteže iz boce poslednji gutljaj. Mačka mi se mota oko nogu. Bogu hvala, mislim, nedelja se svršava.

V

Jedna žena u crnini provuče se kroz kapiju i neodlučno zastane u dvorištu. Izlazim. "Mušterija za nadgrobni kamen", mislim i pitam: — Da li biste želeli da pregledate naš izbor?

Ona klimne glavom, ali odmah kaže: — Ne, ne, još nije potrebno.

— Možete mirno da pogledate. Ne morate ništa kupiti. Ako hoćete, ostaviću vas samu.

— Ne, ne. Nije — ja sam samo...

Čekam. U našem poslu nema smisla navaljivati. Posle izvesnog vremena žena kaže: — To je za moga muža...

Klimnem glavom i dalje čekam. Pri tom se okrećem prema nizu malih belgijskih nadgrobnih kamenova. — Ovo su vrlo lepi spomenici — kažem naposljetku.

— Da, svakako, samo ...

Ona ponovo zastaje i gleda me skoro preklinjući. — Ne znam da li se uopšte sme... — izusti najzad teško.

— Šta? Postaviti kamen na grob? Pa ko to može da zabrani?

— Grob nije na groblju...

Pogledam je iznenađeno. — Sveštenik neće da se moj muž sahrani na groblju — kaže ona brzo i tiho, okrenuvši lice.

— A zašto? — pitam iznenađeno.

— On je ... zato što je digao ruku na sebe — izbaci ona. — Oduzeo je sam sebi život. Nije više izdržao.

Ona stoji i netremice me gleda. Još je preplašena od onog što je rekla. — — Mislite da se zbog toga ne sme sahraniti na groblju? — pitam.

— Da. Ne na katoličkom. Ne u posvećenoj zemlji.

— Ali to je besmislica! — kažem ja ljutite. — Trebalo bi ga sahraniti u dvostruko posvećenoj. Niko ne uzima sam sebi život bez nevolje. Jeste li sasvim sigurni da je tako?

— Da. Sveštenik je rekao.

— Sveštenici mnogo govore, to im je posao. A gde bi se inače sahranio?

— Van groblja. S druge strane zida. Ne na posvećenoj strani. Ili u gradskom groblju. Ali to ne može! Tamo je sve pobrkano.

— Gradsko groblje je mnogo lepše od katoličkog — kažem ja. — A na gradskom leže sahranjeni i katolici.

Ona odmahnu glavom. — To ne ide. On je bio pobožan. On mora... — Oči

su joj odjednom pune suza. — On sigurno nije pomislio da neće smeti ležati u posvećenoj zemlji.

— Verovatno na to uopšte nije mislio. Ali nemojte se žalostiti zbog sveštenika. Ja poznajem na hiljade vrlo pobožnih katolika koji ne leže u posvećenoj zemlji.

Ona se brzo okrene prema meni. — Gde?

— Na bojištima u Rusiji i Francuskoj. Oni leže onde jedan uz drugog u masovnim grobnicama, katolici, Jevreji i protestanti, i ja ne verujem da je Bogu za to nešto krivo.

— To je nešto drugo. Oni su poginuli. Ali moj muž...

Ona sad neskriveno plače. Suze su u našem poslu razumljiva stvar; ali ove suze su drukčije nego obične. Pored toga, ta žena je kao snopić slame; reklo bi se, vetar bi je mogao oduvati. — Verovatno da se u poslednjem trenutku još pokajao — kažem ja tek da nešto rekнем. — U tom slučaju, sve je oprošteno.

Ona me gleda. Tako je gladna malo utehe!

— Mislite li to zaista?

— Sigurno. Sveštenik to, dabome, ne zna. To zna samo vaš muž. A on to više ne može reći.

— Sveštenik tvrdi da smrtni greh...

— Draga gospođo — prekidam je. — Bog je mnogo milostiviji od sveštenika, to mi možete verovati.

Sad znam šta je muči. Ne toliko neposvećeni grob, nego misao kako njen čovek, kao ubica, za večna vremena mora goreti u paklu, a da bi se možda mogao spasti i proći sa nekoliko stotina hiljada godina čistilišta kad bi bio sahranjen na katoličkom groblju.

— Učinio je to zbog novca — kaže ona. — Bio je uložен u štedionici kao pupilni za pet godina, i on ga zbog toga nije mogao podići. Bio je miraz za moju kćer iz prvog braka. On je bio staratelj. Kad je zatim pre dve nedelje došlo da ga može podići, novac više ništa nije vredeo i verenik je raskinuo veridbu. On se nadao da imamo novac za dobar miraz. Pre dve godine bilo bi ga još dosta, ali sad više ništa ne vredi. Moja kćerka samo je plakala. On to nije izdržao. Mislio je da je kriv; trebalo je da bolje pazi. Ali novac je bio pupilni, nismo ga mogli podići. Kamate su tako bile više.

— Pa kako je mogao bolje paziti? Takve stvari se danas dešavaju bezbrojnim ljudima. Pa on nije bankar.

— Nije, knjigovođa. Susedi...

— Ne brinite se za ono što susedi govore. To je uvek zlobno ogovaranje. I

sve samo prepustite Bogu.

Osećam da nisam vrlo ubedljiv; ali šta da se kaže jednoj ženi u takvim prilikama? Ono što stvarno mislim, izvesno ne.

Ona briše suze. — Nije trebalo da vam to uopšte pričam. Šta se to vas tiče? Oprostite! Ali neki put čovek ne zna kuda...

— Ne mari ništa — kažem. — Mi smo na to navikli. Pa ovamo i dolaze samo ljudi koji su izgubili srodnike.

— Da — ali ne tako ...

— Neka — izjavljujem ja. — To se u ovom žalosnom vremenu dešava mnogo češće no što mislite. Sedam, samo u prošlom mesecu. Vazda ljudi koji više nisu znali kuda i kako. Čestiti ljudi, dakle. Nepošteni se provlače.

Ona me gleda. — Šta mislite, da li se sme postaviti kamen na grob ako nije na posvećenoj zemlji?

— Ako imate dopuštenje za grob, sme se. Na gradskom groblju, sasvim sigurno. Ako želite, možete već izabrati kamen, pa kad sve bude u redu, a vi ga samo uzmete.

Ona se obazre. Zatim pokaže na treću vrstu malih nadgrobnih kamenova. — Šta košta onakav?

Uvek isto. Nikada siromasi ne pitaju odmah šta koštaju najmanji; prosto kao da to neće da učine iz nekakve neobične učtivosti prema smrti i mrtvacu. Neće prvo da pitaju za najjevtiniji; da li će ga docnije ipak uzeti, druga je stvar.

Ne mogu joj ništa, ali taj komad staje sto hiljada maraka. Ona uplašeno otvori oči. — To platiti ne možemo. Pa to je mnogo više nego ...

Mogu misliti da je to više nego što je preostalo od nasledstva. — Pa uzmite ovaj mali — kažem. — Ili prosto nadgrobnu ploču, a ne kamen. Vidite, evo jedne, ona staje trideset hiljada maraka i vrlo je lepa. Pa vi želite samo da se zna gde vam muž leži, a ploča je za to isto tako dobra kao i kamen.

Ona posmatra ploču od peščara. — Da ali...

Po svoj prilici jedva ako ima novca da plati sledeću stanarinu, ali ipak ne bi htela da kupi ono što je najjevtinije — kao da to onom jadniku nije sasvim svejedno. Da je umesto toga pre imala više razumevanja za njega i manje kukala pored kćerke, on bi možda još bio živ. — Možemo da pozlatimo natpis — kažem. — Onda će izgledati vrlo lepo i otmeno.

— Plaća li se natpis zasebno?

— Ne. Uračunat je u cenu.

To nije istina. Ali ja ne mogu drukčije; u svojoj crnoj haljini ona izgleda kao vrabac. Ako sad zatraži kakvu dugačku biblijsku izreku, nastradao sam; da se

ona izreže, košta više od ploče. Ali ona želi samo ime i brojeve 1875—1923.

Izvadi iz džepa hrpu nekada izgužvanih novčanica, koje su sve poravnate i složene. Duboko odahnem — plaćaju unapred! To se već odavno nije desilo. Ona ozbiljno odbroji tri svežnja novčanica. Ništa joj skoro ne ostaje. — Trideset hiljada. Hoćete li da prebrojite?

— Ne treba. Tačno je.

Mora biti tačno. Ona je sigurno često brojala. — Nešto ću vam reći — izjavljujem. — Daćemo vam uz to i okvir od cementa. Onda će vrlo uredno izgledati — kao ograđeno.

Ona me plašljivo pogleda. — Besplatno — kažem.

Senka sitnog žalosnog osmeha preleti joj preko lica. — Prvi put da je neko prema meni dobar, otkako se to desilo. Čak ni moja kći — ona kaže, sramota ...

Ona obriše suze. Vrlo sam zbunjen i izgledam sam sebi nalik na glumca Gastona Minha kao grofa Trasta u Sudermanovoj "Časti" u gradskom pozorištu. Da bih se povratio, naspem sam sebi, pošto je otišla, gutljaj rakije. Zatim se setim da se Georg još uvek nije vratio iz banke posle razgovora sa Rizenfeldom pa postajem nepoverljiv prema samom sebi; možda sam to sa ženom učinio samo zato da podmitim Boga. Jedno dobročinstvo za drugo — okvir za grob i natpis za tromesečni akcept Rizenfeldov i masnu partiju granita. To me tako razdrma da popijem i drugu rakiju. Zatim spazim napolju na obelisku tragove narednika Knopfa, dohvatim čabar vode da ih sperem i glasno ga psujem. Ali Knopf u svojoj sobi spava snom pravednika.

— Samo šest nedelja — kažem razočarano.

Georg se nasmeje. — Akcept na šest nedelja ne treba omalovažavati. Banka nije htela da da više. Ko zna dokle će se popeti dolar dotle! Zato je Rizenfeld obećao da će kroz četiri nedelje navratiti ponovo. Onda možemo ponovo da zaključimo.

— Veruješ li ti to?

Georg slegne ramenima. — Što da ne? Možda će ga Liza ponovo privući. Još u banci zanosio se njome kao Petrarka Laurom.

— Dobro da je nije video danju i izbliza.

— To je dobro u mnogim stvarima.

Georg naglo zastane i pogleda me.

— Zašto kod Lize? Tako loše ona zaista ne izgleda!

— Ona neki put već ujutro ima poprilične podočnjake. A romantična, sasvim sigurno nije. Ona, jednostavna kaćiperka.

— Romantična! — Georg se prezrivo smeška. — Šta to znači! Ima mnogo

vrsta romantike. Kad je neko robustan, i to ima svoje draži!

Oštro ga pogledam. Da nije i on sam bacio oko na Lizu? Neobično je zagonetan u svojim ličnim stvarima. — Rizenfeld pod romantikom sigurno shvata avanturu u visokom društvu — kažem ja. — A ne aferu sa ženom jednog konjskog mesara.

Georg odmahuje rukom. — Kakva je tu razlika? Visoko društvo ponaša se danas često vulgarnije od kakvog konjskog mesara.

Georg je naš stručnjak za visoko društvo. On drži "Berliner Tageblatt" i čita ga prevashodno da bi pratio vesti o umetnosti i društvu. On je odlično informisan. Nijedna glumica ne može da se uda a da on to ne zna; svaki važan razvod braka kod aristokrata urezan je u njegovom pamćenju dijamantom. Ne brka ništa, čak ni posle tri, četiri braka; prosto kao da vodi knjigovodstvo o tome. On zna sve pozorišne predstave, čita kritike, i razaznaje se u društvu sa Kurfirstendama, i ne samo to: on prati i internacionalni život, velike starove i kraljice društva — čita filmske magazine, a jedan poznanik iz Engleske šalje mu neki put "Tetlera" i nekoliko drugih elegantnih časopisa. To ga tada danima ozarava. On nikada nije bio u Berlinu a u inostranstvu samo kao vojnik, u ratu u Francuskoj. On mrzi svoj poziv, ali ga je posle očeve smrti morao , preuzeti; Hajnrih je za to bio isuviše prost. Časopis i slike pomažu mu da nekako savlada razočaranje; oni su mu slabost i odmor.

— Vulgarna dama iz velikog društva stvar je za odabrane znalce — kažem ja. — Ne za Rizenfelda. Taj gvozdeni satana ima maštu kao mimoza.

— Rizenfeld! — Georg načini omalovažavajući izraz na licu.

Vladalac "Odenvaldske proizvodnje" sa svojom površnom pohlepom za francuskim damama za njega je neutešni skorojević. Šta zna taj pobesneli malograđanin o delicioznom skandalu prilikom razvoda braka grofice Homburg? Ili o poslednjoj premijeri Elizabete Bergner? On čak ne zna ni ta imena! A Georg zna skoro napamet Gotu i umetnički leksikon.

— Trebalo bi u stvari da pošalješ Lizi buket cveća — kaže on. — Ona nam je pomogla i ne znajući.

Ja ga oštro pogledam. — Učini to sam — odgovorim. — Bolje mi reci da li je Rizenfeld ubacio u porudžbinu i koji spomenik izglaćan na svih strana.

— Dva. Drugi zahvaljujemo Lizi. Rekao sam mu da ćemo postaviti tako da ga ona uvek može videti. Njemu kao da je do toga stalo.

Možemo ga postaviti na prozoru kancelarije. Ujutro kad ustane i kad ga sunce obasja, učiniće na nju snažan utisak. Ja bih mogao napisati na njemu zlatnim slovima: memento mori. Šta ima danas kod Eduarda?

— Nemački biftek.

— Dakle seckano meco. Zašto je iseckano meso uvek nemačko?

— Zato što smo mi ratnički narod pa čak i u miru seckamo jedan drugome lice u dvoboju. Osećaš se na rakiju. Zašto? Nije valjda zbog Erne?

— Nije. Zato što svi moramo umreti. Ponekad me to još potrese, mada mi je od nekog vremena poznato.

— To je časno. Naročito u našem poslu. Znaš li ti šta bih ja voleo?

— Znam. Ti bi voleo da budeš mornar na kitolovcu; ili trgovac koprom na Tahitiju; ili otkrivač Severnog pola, istraživač Amazona, Ajnštajn i šejk Ibrahim sa haremom žena dvadeset raznih nacija, uključujući i Čerkeskinje, koje su, kažu, tako vatrene da ih ie moguće zagrliti samo uz azbestnu masku.

— To se razume. No osim toga, želeo bih da sam glup; blistavo glup. To je najveći poklon za naše vreme.

— Glup kao Parsifal?

— Manje izbaviteljski. S poverenjem, miroljubivo, zdravo, bukolički glup.

— Hajde — kažem. — Ti si gladan. Naša pogreška je što nismo ni stvarno glupi ni stvarno pametni. Uvek nekako između toga, kao majmuni u granju. To zamara i nek'i put ražalosti. Čovek mora znati gde spada.

— Stvarno?

— Ne — odgovaram ja. — I to ga čini samo tromim i debelim. Ali kako bi bilo kad bismo večeras otišli na koncert, da nekako nađemo ravnotežu za "Crveni mlin"? Sviraju Mocarta.

— Večeras ću rano leći da spavam — izjavljuje Georg. — To je meni Mocart. Idi sam. Izadi srčano i usamljeno pred navalu dobrog. Ono rije bez opasnosti i više razara nego obično zlo.

— Da — kažem ja i mislim na ženu od pre podne, nalik na vrapca.

Kasno je posle podne. Čitam lične i porodične vesti iz novina i isecam posmrtno oglase. To mi vazda vraća veru u Čovečanstvo — naročito posle večeri kada smo imali da gostimo liferante ili agente. Kad bi se gledalo na posmrtno oglase, čovek bi bio apsolutno savršen. U njima su sve sami savršeni očevi, besprekorni muževi, uzorna deca, nesebične, požrtvovane majke, na sve strane neprežaljane babe i dedovi, poslovni ljudi prema kojima je Franjo Asiški bio neuzdržljiv egoist, generali koji se sve prosipaju od dobrote, čovekoljubivi advokati, fabrikanti municije skoro sveci — ukratko, kad bi se verovalo posmrtnim oglasima, zemlja kao da je bila naseljena četama anđela bez krila, za koje se nije znalo. Ljubav, koja se u životu javlja u stvari retko, svetli u smrti sa svih strana i najčešća je od svih stvari. Sve vrvi od prvorazrednih vrlina, verne

brige, duboke pobožnosti, nesebične predanosti, a i preživeli znaju šta se pristoji — oni su slomljeni od tuge, gubitak je nenadoknativ, oni pokojnike nikada neće zaboraviti — teši i ohrabruje kad se to čita, i čovek bi mogao biti ponosan što pripada rasi koja gaji tako plemenita osećanja.

Isecam posmrtni oglas pekara Nibura. On je opisan kao dobar, brižljiv i veran, ljubljani muž i otac. Sam sam gledao gospođu Nibur kako raspletene kose beži iz kuće kad je dobar Nibur jurio za njom i udario je kaišem; i video sam ruku koju je brižljivi i verni otac slomio svome sinu Rolandu kad ga je u nastupu jarosti bacio kroz prozor prizemnog stana. Toj bolom slomljenoj udovici nije se moglo desiti ništa bolje nego kad je taj siledžija konačno, udaren kapljom, pao dok je pekao jutarnje zemičke i kolače; ali, uprkos svemu, ona to više ne veruje. Sve što je Nibur uradio, smrt je zbrisala. On je postao ideal. Čovek, koji uvek ima neobičan talenat za samoodbranu i laž, pokazuje ih u smrtnim slučajevima naročito blistavo i naziva to pijetetom. Najčudnije je, međutim, da ono što tom prilikom tvrdi i sam uskoro tako čvrsto veruje, kao da je stavio u šešir pacova pa odmah zatim izvukao kao sneg belo zamorče.

Gospođa Nibur pretrpela je ovu magičnu promenu kad su uza stepenice dovukli tu pekarsku hulju koji ju je stalno tukao. Umesto da padne na kolena i zahvali Bogu što ju je oslobodio, u njoj je usled smrti sve počelo da se ozarava. Plačući bacila se na lešinu, i od tog trenutka oči joj se nisu sušile. Sestri, koja ju je podsetila na mnogobrojne batine i na Rolandovu loše sraslu ruku, indignirano je izjavila da su to sitnice i da je za sve to kriva suviše vruća pekarska peć; da je Nibur, u svojoj neumornoj brizi za porodicu, suviše radio, i da je peć s vremena na vreme delovala na nj kao sunčanica. Rekavši to, isterala je sestru i nastavila da žali. Ona je inače pametna, čestita i vredna žena, koja zna kako stoje stvari; — ali sad najednom vidi Nibura onakva kakav nikad nije bio, i veruje u to čvrsto, i to je ono što je u tome tako neobično. Jer čovek nije samo večiti lažljivac, nego on i večito veruje; on veruje u dobrotu i lepotu i savršenost, čak kad toga i nema ili kad je samo veoma rudimentarno — i to je drugi razlog zbog koga me čitanje posmrtnih oglasa ohrabruje i čini optimistom.

Stavljam Niburov oglas pored sedam drugih koje sam isekao. Ponedeljkom i utorkom imamo ih vazda za po nekoliko više nego obično. To je zbog kraja nedelje; slavi se, jede, pije, svađa, uzbuđuje se — a srce, arterije i lobanja to ovaj put ne mogu više da izdrže. Oglas gospođe Nibur stavljam u pregradu za Hajnriha Krola. To je slučaj za njega. On je iskren čovek, bez ironije i o smrti koja ozarava ima istu predstavu kao i ona, ukoliko kod njega poruči nadgrobni spomenik. Njemu će biti lako da govori o dragom, nezaboravnom pokojniku,

tim pre što je Nibur bio stalni gost u gostionici kod Blumea.

Moj posao je za danas gotov. Georg Krol povukao se u svoju kabinu pored kancelarije sa novim brojem "Berliner Tageblata" i "Elegantnog sveta". Mogao bih još da obojenom kredom popunim crtež za jedan ratnički spomenik; ali za to ima vremena još i sutra. Zatvaram pisaću mašinu, i otvaram prozor. Iz Lizinog stana odjekuje gramofon. Ona se pojavljuje, ovaj put potpuno obučena, i maše kroz prozor golemim buketom crvenih ruža. Pri tom mi dobacuje poljubac rukom. "Georg" mislim. Dakle ipak, to šunjalo! Pokazujem na njegovu sobu. Liza se istura kroz prozor i svojim promuklim glasom krešti preko ulice; — Najlepša hvala za cveće! Vi ptice zloslutnice ipak ste kavaljeri!

Ona pokazuje niz svojih hajdučkih zuba i trese se od smeha zbog svoje duhovitosti. Zatim izvadi nekakvo pismo. — Milostiva — zakrešti. — Jedan obožavalac vaše lepote uzima slobodu da pred vaše noge podastre ove ruže. — Ona urlajući predahne. — A adresa! Kirka iz Hakenštrase 5. Šta je to Kirka? — Žena koja ljude pretvara u svinje.

Liza zadrhti vidljivo polaskana. Mala stara kuća kao da drhti zajedno s njom. "Nije to Georg", mislim. On nije sasvim izgubio pamet.

— Od koga je pismo? — pitam.

— Aleksandar Rizenfeld — krešti Liza. — Preko "Krola i sinova".

Rizenfeld! — Ona skoro grca. — Je li to onaj mali, nikakvi, s kojim ste bili u "Crvenom mlinu"?

— Nije on mali i nikakav — odgovaram. — On je sila i opasan muškarac. Osim toga, bilionar!

Lizino lice za trenutak postane zamišljeno. Zatim ona još jednom mahne i pozdravi pa nestane. Ja zatvorim prozor. Najednom mi bez razloga padne na pamet Erna. Počnem nelagodno da zviždim i polako odern kroz baštu do šupe u kojoj radi vajar Kurt Bah.

On sa gitarom sedi pred vratima na stepenicama. Iza leđa mu se belasa kameni laž koga priprema za neki vojnički spomenik. Kao i uvek, to je mačka koja crkava i pati od zubobolje.

— Kurte — kažem. — Kad bi ti se želja smesta mogla ispuniti, šta bi poželeo?

— Hiljadu dolara — odgovori on ne razmišljajući i udari na gitari zaglušan akord.

— Ih, do đavola! Mislio sam da si idealist.

— Jesam idealist. Zato i želim hiljadu dolara. Idealizam da želim nije mi potrebno. Njega imam i sam, grdno mnogo. Ono što mi nedostaje, to je novac.

Tome se ne može prigovoriti ništa. To je nepogrešna logika.

— Šta bi uradio sa novcem? — pitam sa još malo nade.

— Kupio bih jedan blok kuća i živeo od kirije.

— Stid neka te bude! — kažem. — To je sve? Uostalom, od kirije živeti ne možeš, suviše je niska a povisiti je ne smeš. Od nje ne bi mogao plaćati čak ni opravke, te bi kuće uskoro ponovo morao prodati.

— Ne one kuće koje bih kupio ja! Zadržao bih ih dok ne prođe inflacija. Tada će ponovo donositi prave kirije, a ja bih onda sam naplaćivao.

Bah udari nov akord. — Kuće — kaže on u zanosu, kao da govori o Mikelandelu. — Već za sto dolara može se danas kupiti kuća koja je ranije vredela četrdeset hiljada zlatnih maraka. Šta li se tu može zaraditi! Zašto nemam u Americi kakvog ujaka bez dece?

— To je strašno! — kažem ja razočarano. — Ti si se izgleda prekonoc spustio do odvratnog materijalista. Kućevlasnik! A gde ti je tvoja besmrtna duša?

— Kućevlasnik i vajar. — Bah odsvira jedan glisando-pasaž. Više njega stolar Vilke udara takt. Hitno, po tarifi za prekovremeni rad, pravi jedan beli dečji kovčeg. — Onda više ne bi trebalo da pravim za vas lavove koji izdišu i orlove koji poleću! Nikakve životinje! Nikada više životinje! Životinje treba jesti ili im se diviti. Ništa drugo. Dosta mi je životinja. Naročito herojskih.

Počne da svira neku pesmu. Vidim da je s njim večeras nemoguće povesti pravi razgovor. Naročito ne razgovor pomoću koga se zaboravljaju neverne žene. — Šta je smisao života? — upitam još polazeći.

— Spavati, krkati i povaljivati.

Odmahnem rukom i pođem natrag. Nehotice idem u korak sa Vilkeovim kovanjem; zatim to primetim pa promenim ritam.

Pod kapijom stoji Liza. Drži u ruci ruže i pruža mi ih. — Drži! Neka ti ostanu! Nije mi potrebno tako nešto.

— Zašto nije? Zar ti nemaš smisla za prirodne lepote?

— Bogu hvala, nemam. Nisam krava. Rizenfeld! — Ona se nasmeje svojim glasom iz noćnog kluba. — Kaži tom bati da ja nisam ona kojoj se poklanja cveće.

— Nego šta?

— Nakit — odgovara Liza. — Šta drugo?

— A ne haljine?

— Haljine tek kad budemo intimniji. — Ona sevnu okom na mene. — Izgledaš bedno. Hoćeš li da te ja malo živnem?

— Hvala — odgovorim. — Dosta sam živ. Samo ti idi sama na koktel u "Crveni mlin".

— Ne mislim ja "Crveni mlin". Sviraš li još uvek u orgulje za idiote?

— Da — kažem iznenađeno. — Otkuda znaš?

— Priča se. Volela bih da odem s tobom jednom u taj kavez, znaš.

— Stići ćeš ti već na vreme i bez mene.

— Hja, pa videćemo ko će od nas dvoje biti prvi — izjavljuje Liza nemarno i stavlja cveće na jedan kamen. — Evo, drži to povrće! Ne mogu da ga držim u kući. Moj stari je i suviše ljubomoran.

— Šta?

— Pa jasno! Kao brijačica! A što i da ne?

Ne znam kako to brijačica može biti ljubomorna; ali slika je ubedljiva. — Ako ti je muž ljubomoran, kako onda možeš svako veče da odlaziš? — pitam ja.

— Pa on noću kolje. Ja to već udesim.

— A kad ne kolje?

— Onda sam nameštena u "Crvenom mlinu" kao garderoberka.

— Stvarno?

— Bože, što si blesav — odgovara Liza. — Kao moj stari!

— A haljine i nakit?

— Sve jevtino i lažno. — Liza se smeje. — To svaki muž smesta poveruje. Dakle, drži tu zelen. Pošalji je kakvoj kravi mlekuši. Ti izgledaš kao onaj koji šalje cveće.

— A, slabo me poznaješ.

Liza mi dobaci zavodljiv pogled preko ramena. Zatim se na svojim lepim nogama, obuvenim u neuredne papuče, vraća preko ulice. Jedna papuča ukrašena je pomponom; na drugoj pompon je pokidan.

Ruže se svetle u sutonu. Ima ih jedan pozamašan buket. Rizenfeld nije hteo da skomrači. Pedeset hiljada maraka, procenjujem, oprezno se obazrem, uzimam ih kao lopov i odem u svoju sobu.

Gore stoji u prozoru veče u plavom ogrtaču. Soba je puna

odsjaja i senki, i usamljenost me iznenada kao batinom udari iz zasede.

Znam da je to besmislica, da nisam ništa usamljeniji nego vo u krdu volova, ali šta da radim? Usamljenost nije ni u kakvoj vezi sa nedostatkom društva.

Iznenada mi padne na pamet da sam sinoć sa Ernom bio možda isuviše prek.

Bilo je moguće da se sve bezazleno objasni. Pored toga, ona je bila

ljubomorna, to joj je izbijalo iz svake reči. A ljubomora je ljubav, to zna svak.

Netremice gledam kroz prozor i znam da ljubomora nije ljubav. Ali kakve to

veze ima s tim? Suton čoveku izvitoperava misli, a sa ženama se ne treba prepirati, kaže Georg. A ja sam učinio baš to! Pun kajanja, omirišem ruže a njihov miris pretvori mi sobu u Venerin breg iz Tanhojzera. Primećujem da se rastvaram u sveopštem opraštanju, sveopštem pomirenju i nadi. Brzo napišem nekoliko redova, zalepim pismo i ne pročitavši ga ponovo, pa odem u kancelariju da uzmem svileni papir u kome je stigla poslednja pošiljka anđela od porcelana. Uvijem u nj ruže i odem da nađem Frica Krola, najmlađi izdanak firme. Njemu je dvanaest godina. — Fric — kažem. — Hoćeš li da zaradiš dve hiljadarke?

— Zna se — odgovori Fric. — De, dajte. Ista adresa?

— Da.

On nestane s ružama — treća bistra glava večeras. Svi znaju šta hoće, Kurt, Liza, Fric — samo ja nemam pojma. Ovo sa Ernom takođe nije to, svestan sam toga u trenutku kad Frica više ne mogu da zovnem natrag, ali šta je? Gde su oltari, gde bogovi a gde žrtve? Rešavam da ipak idem na koncert — makar što sam sam i što će muzika sve učiniti još gorim.

Zvezde stoje visoko na nebu dok se vraćam. Koraci mi odjekuju kroz ulicu i pun sam uzbuđenja. Brzo otvorim vrata na kancelariji, upalim svetlost i zastanem. Ruže leže pored aparata za umnožavanje "presto", a tu leži i moje pismo, neotvoreno, i pored njega cedulja sa porukom od Frica. — Dama kaže, idite bestraga. Pozdrav, Fric.

Da idem bestraga. Mudra šala! Stojim osramoćen do srži, pun stida i besa. Bacim cedulju u hladnu peć. Zatim sednem na stolicu i zamislim se. Bes mi je jači od stida, kao i uvek kad smo stvarno postićeni i znamo da to treba da budemo. Napišem novo pismo, uzmem ruže i odem u "Crveni mlin". — Molim vas, predajte ovo gospođici Gerdi Šnajder — kažem portiru. — Akrobatkinja.

Sav u širitima, on me pogleda kao da sam mu predložio nešto nemoralno. Zatim dostojanstveno pokaže palcem preko ramena. — Potražite za to kakvog boja!

Nađem boja i dam mu uputstva. — Predajte buket prilikom predstave.

On obeća. "Erna je po svoj prilici tu, pa će videti", mislim. Zatim neko vreme hodam po gradu dok se ne umorim, pa da odem kući.

Dočeka me melodično pljuštanje. Knopf opet stoji baš pred obeliskom i ispražnjava se. Ćutim; neću više da diskutujem. Uzmem čabar, napunim ga vodom i izlijem ga Knopf u pred noge. Narednik zablenuo gleda. — Poplava — progunda. — Nisam ni znao da pada kiša. — Pa posrćući ode u kuću.

VI

Nad šumom stoji maglovit, crven mesec. Sparno je i vrlo tiho. Stakleni čovek bez glasa prođe mimo mene. On sad može napolje; sunce mu neće više načiniti od glave lupu. Opreznosti radi ipak nosi debele gumene cipele, moglo bi biti oluje, a to je za njega još opasnije od sunca. Izabela sedi pored mene na klupi u parku pred paviljonom za neizlečive. Ona nosi pripijenu crnu platnenu haljinu i na bosim nogama zlatne cipele sa visokom potpeticom.

— Rudolfe — kaže ona — ti si me opet napustio. Poslednji put obećao si mi da ćeš ostati ovde. Gde si bio?

"Rudolf", mislim, "bogu hvala". Rolfa večeras ne bih podneo. Imam iza sebe rastrgan dan i osećam se kao da me je neko gađao iz sačmare patronama punim soli.

— Nisam te napustio — kažem ja. — Nisam bio tu — ali te nisam napustio.

— Gde si bio?

— Napolju, negde...

Napolju, kod luđaka, umalo da ne rekoh, ali na vreme prećutim.

— Zašto?

— Ah, Izabela, ni sam ne znam. Čovek čini toliko toga a da i ne zna zašto ...

— Tražila sam te, sinoć. Mesec je bio — ne onaj tamo, crveni nemirni, koji laže — ne, drugi, hladni, jasni, koji se može piti.

— Svakako bi bilo bolje da sam bio ovde — kažem, zavalim se i osetim kako mir teče iz nje u mene. — Kako se mesec može piti. Izabela?

— S vodom. To je vrlo prosto. On ima ukus na opal. Ne oseća se mnogo u ustima; tek docnije — tad osećaš kako počinje da svetli u tebi. Kroz oči ti sija ponovo napolje. Ali ne smeš da upališ svetlost. Na svetlosti uvene.

Uzmem njezinu ruku i stavim je sebi na slepoočnicu. Ruka je suha i hladna. — Kako se pije u vodi? — pitam ja.

Izabela povlači ruku. — Pružiš noću čašu vode kroz prozor — ovako. — Ona ispruži ruku. — Onda on uđe u nju. To se može videti, čaša počne da svetli.

— Ti misliš, on se ogleda u njoj.

— Ne ogleda se. On je u njoj. — Ona me pogleda. — Ogledati se — šta misliš ti, šta je to ogledati se?

— Ogledanje to je slika u ogledalu. Mogućno je ogledati se u mnogo čemu kad je glatko. I u vodi. Ali zato ipak nismo unutra u tome.

— Šta je glatko? — Izabela se smeška učtivo i s nevericom. — Zbilja? Tako šta!

— Pa razume se. Kad stojiš pred ogledalom, vidiš i sebe.

Ona izuje jednu cipelu i posmatra svoju nogu. Noga je uzana i duga i neiskvarena od obuće. — Da, možda — kaže ona, još uvek učtivo i nezainteresovano.

— Ne možda. Sigurno. Ali ono što vidiš, to nisi ti. To je samo tvoja slika u ogledalu. Ne ti.

— Nisam ja. Ali gde sam ja kad nje ima?

— Ti stojiš pred ogledalom. Inače ti ono ne bi moglo pokazati sliku.

Izabela ponovo obuva cipelu i diže pogled. — Jesi li siguran, Rudolfe?

— Sasvim siguran.

— Ja nisam. Šta rade ogledala kad su sama?

— Pokazuju ono što je pred njima.

— A kad ničeg nema?

— Onda nema ništa. Nečega uvek ima.

— A noću? Kad je nov mesec — kad je sasvim mrak, šta pokazuju onda?

— Mrak — kažem ja, ne više potpuno ubeđen, jer kako najdublji mrak može da se ogleda? Da bi se što ogledalo, treba uvek i malo svetlosti.

— Ona su, dakle, mrtva kad je sasvim mračno?

— Možda spavaju — a kad se svetlost vrati bude se. Izabela zamišljeno klima glavom i zateže suknju oko nogu.

— A kad sanjaju? — pita ona iznenada. — Šta sanjaju?

— Ko?

— Ogledala.

— Ja mislim da ona sanjaju uvek — kažem. — To i jest ono što čine po čitav dan. Sanjaju nas. Sanjaju nas sa obratne strane. Što je kod nas desno, kod njih je levo, a što je levo, desno je.

Izabela se okreće prema meni. — Onda su ona naša druga strana?

Razmišljam. Ko zna zaista šta je ogledalo? — Eto vidiš — kaže ona. — A malo pre si tvrdio da u njima ništa nema. Međutim, u njima je naša druga strana.

— Samo dok stojimo pred njima. Kad odemo, više ne.

— Otkud znaš?

— Vidi se. Kad odemo pa se osvrnemo naše slike više nema.

— A ako su je ona samo sakrila?

— Kako mogu da je sakriju? Pa ona pokazuju sve! Zato su ogledala.

Ogledalo ne može ništa da sakrije.

Izabeli se među obrvama pokazuje bora. — Pa gde je onda ona?

— Šta?

— Slika! Druga strana! Skoči li ona ponovo natrag u nas?
— To ne znam.
— Pa ne može se tek izgubiti?
— Ne gubi se.
— Pa gde je onda? — pita ona navaljujući. — U ogledalu?
— Nije. U ogledalu više nije.
— Ipak će biti da je u njemu! Otkud ti to tako znaš? Pa ti to ne vidiš.
— I drugi vide da nije više u njima. Oni vide svoju sliku samo kad stoje pred ogledalom. Ništa drugo.
— Oni drugo zaklone. Ali gde je moja? Nje mora biti!
— Pa tu je — kažem ja i kajem se što sam započinjao čitav razgovor. — Kad ponovo staneš pred ogledalo, i ona je ponovo u njemu.

Izabela se najednom vrlo uzbudi. Klekne na klupu i nagne se. Njezina senka, crna i uzana, pruži se ispred narcisa, koji se u sparnome večeru žute kao da su od sumpora. — U njima je, dakle! A malo pre si rekao da nije u njima.

Ona me obgrli oko ruke i počne da drhti. Ne znam šta da odgovorim da bih je umirio. Fizičkim zakonima ne mogu da je uverim; ona bi ih prezrivo odbila. A za trenutak nisam ni ubeđen u te zakone. Ogledala kao da odjednom stvarno imaju nekakvu tajnu.

— Gde je, Rudolfe? — šapuće ona i privija se uza me. — Reci mi gde je! Da li je svud ostao po jedan komad od mene? U svim ogledalima koja sam videla? Videla sam mnoga, bezbrojna! Jesam li ja razasuta po svima njima? Je li svako od njih uzelo ponešto od mene? Po jedan tanki otisak, po jednu tanku krišku od mene? Jesu li mene ogledala isekla kao što strug istruže komad drveta? Šta je još onda ostalo od mene?

Držim je za ramena. — Sve je od tebe ostalo — kažem ja.

— Naprotiv, ogledala ti još nešto daju. Ona ti to čine vidljivim i vraćaju ti — jedan deo prostora, jedan obasjani deo tebe same.

— Mene same? — Ona mi još uvek drži ruku u zagrljaju. — A ako je drukčije? Ako ja ležim sahranjena svuda u bezbrojnim hiljadama ogledala? Kako da to vratim? Ah, to se ne može nikada vratiti! To je izgubljeno! Izgubljeno! Sastrugano kao kakva statua koja više nema lica. Gde je moje lice? Gde je moje prvo lice? Ono pre svih ogledala? Ono pre no što su ona počela da me krađu!

— Niko tebe nije ukrao — kažem ja bespomoćno. — Ogledala ne krađu. Ona samo ogledaju.

Izabela žestoko diše. Lice joj je blede. U njenim prozirnim očima svetluca

crveni odsjaj meseca. — Gde je ona? — šapuće. — Gde je sve? Gde smo mi uopšte, Rudolfe? Sve žuri i juri i tone i tone! Drži me čvrsto! Ne puštaj me! Zar ih ne vidiš? — Ona ukočeno gleda u magleni horizont. — Eto ih gde lete sve! Sve mrtve slike iz ogledala! Dolaze i hoće krvi! Zar ih ne čuješ? Ta siva krila! Ona lepršaju kao slepi miševi! Ne daj im blizu!

Ona priljubi glavu uz moje rame i svoje uzdrhtalo telo uz moje. Ja je držim i gledam u tamu koja biva sve dublja. Vazduh je miran, ali tama polazi sad iz drveća aleje, lagano kao bezglasna četa senki. Izgleda da hoće da nas obiđe i da nam priđu iz zasede, da bi nam presekle put. — Hajde — kažem ja. — Hajde! Tamo iza aleje je svetlije. Tamo ima još mnogo svetlosti.

Ona se odupire i maše glavom da neće. Osećam njenu kosu na svome licu, ona je meka i miriše na seno, a lice joj je mekano, osećam tanke kosti, bradu i luk čela, i najednom sam ponovo duboko začuđen što iza toga malenog polukruga živi svet sa potpuno drugim zakonima, i što ta glava, koju od šale obuhvatam šakama, vidi sve drukčije nego ja, svako drvo, svaku zvezdu, sve odnose pa i sebe samu. Ona obuhvata drugi jedan univerzum, i za jedan trenutak sve se razliva i mesa, i ja više ne znam šta je stvarnost — ono što vidim ja, ili ono što vidi ona, ili ono što postoji bez nas i što mi nikada nećemo moći saznati, pošto je to kao ogledala, koja postoje kad smo pred njima, i u kojima se nikada ništa drugo ne ogleda osim naše sopstvene slike. Nikada, nikada nećemo znati šta su ona kad su sama i šta je iza njih; ona nisu ništa, pa ipak mogu da gledaju, te nešto moraju biti; ali svoju tajnu nikada ne odaju.

— Hajde — kažem. — Hajde, Izabela. Niko ne zna šta je i kuda i kamo ide — ali mi smo zajedno, to je sve što možemo znati.

Vučem je za sobom. "Možda zaista, kad se sve bude raspalo, neće biti ničeg drugog", mislim, "nego to malo življenja jedno uz drugog, pa i to kao blaga obmana, jer tamo gde smo drugom stvarno potrebni ne možemo poći za njim i biti mu u pomoći", to sam video dosta često kad bih u ratu zagledao mrtva lica svojih drugova. Svaki ima svoju sopstvenu smrt i mora da umre njom na svoj način, i niko mu tu ne može pomoći.

— Nećeš me ostaviti samu? — šapne ona.

— Neću te ostaviti samu.

— Zakuni se — kaže ona i zastane.

— Zaklinjem se — odgovorim nepromišljeno.

— Dobro, Rudolfe. — Ona odahne kao da je sad mnogo šta lakše. — Ali nemoj zaboraviti. Ti tako često zaboravljaš.

— Neću zaboraviti.

— Poljubi me.

Privučem je uza se. Osetim neku vrlo laku jezu i ne znam šta da učinim, i poljubim je suvim, stisnutim usnama. Ona podigne ruke meni oko glave i uhvati je. Najednom osetim oštar ujed i odgurnem je. Iz donje usne poteče mi krv. Ujela ju je. Gledam je nepomično. Ona se smeška. Lice joj se promenilo. Pakosno je i lukavo. — Krv! — kaže ona tiho i likujući. — Opet si hteo da me prevariš, poznajem ja tebe! Ali sad više ne možeš. Sad je zapečaćeno. Više ne možeš otići!

— Više ne mogu otići — kažem otrežnjen. — Pa neka! Ali zato nije potrebno da me napadaš kao mačka. Kako krv curi. Šta da kažem nastojateljki kad me vidi takva?

Izabela se nasmeje. — Ništa — odgovori. — Zašto uvek moraš nešto da kažeš? Nemoj biti takva kukavica!

Osećam kako mi je krv u ustima mlaka. Maramica nema smisla — rana se mora zatvoriti sama. Ženevjeva stoji preda mnom. Odjednom je Dženi. Usta su joj sitna i ružna, i ona se smeška lukavo i pakosno. Zatim zvona zvone na majsku pobožnost. Jedna čuvarica naiđe putem. Njen beli ogrtač neodređeno se belasa u polusvetlosti.

Za vreme pobožnosti rana mi se osušila, primio sam svoju hiljadu maraka i sad sedim za stolom sa vikarom Bodendikom. Bodendik je svoje svilene odežde skinuo u maloj sakristiji.

Još pre petnaest minuta bio je mitska figura — u kadu tamjana stajao je u brokatu na svetlosti sveca i dizao zlatni putir sa Kristovim telom u hostiji iznad glava pobožnih sestara i lobanja onih luđaka koji imaju dopuštenje da prisustvuju pobožnosti — a sad, u crnom, otrcanom kaputu i ogrlici malko prljavoj od znoja, zakopčanoj natrag umesto napred, samo je još običan agent božji, prijatan, jak, crvenih obraza, crvena nosa sa poispucalim žilicama, koje pokazuju ljubitelja vina. On to ne zna — ali on je bio moj ispovednik nekoliko godina pre rata, kad smo, po naredbi škole, svakoga meseca morali da se ispovedamo i pričešćujemo. Ko nije bio sasvim glup, odlazio je Bodendiku. On je bio nagluv, a kako se prilikom ispovesti šapće, to nije mogao čuti kakvi se gresi priznaju. Zbog toga je kod njega pokora bila najlakša. Nekoliko Očenaša, pa smo bili slobodni od svih greha i mogli ići na fudbal ili u gradsku biblioteku da pokušamo dobiti zabranjene knjige. Bilo je to drugo nešto nego kod sveštenika Saborne crkve, kome sam jednom otišao zato što sam se žurio a pred Bodendikovom ispovedaonicom bio dugačak red. Sveštenik mi je odredio podmuklu pokoru: za nedelju dana ponovo je trebalo da dođem na ispovest, i

kad sam to učinio, on me upita zašto sam došao. Kako se na ispovesti ne sme lagati, ja mu rekнем, a on mi kao pokoru odredi nekoliko desetina Očenaša i Zdravomarija i naredi mi da sledeće nedelje opet dođem. To se tako produžavalo i ja sam skoro počinjao očajavati — video sam već kako sam za čitav život osuđen da svake nedelje dolazim svešteniku na ispovest. Na sreću, sveti čovek razbole se četvrte nedelje od boginja i morade ostati u krevetu. Kad je došao dan moje ispovesti, ja odem Bodendiku i glasno mu objasnim kako stoji stvar — sveštenik mi je naredio da se danas opet ispovedim, ali se razboleo. Šta da radim? Da njemu odem, ne mogu, jer su boginje zarazne. Bodendik donese odluku da se isto tako mogu ispovedati i kod njega; ispovest je ispovest, a sveštenik sveštenik. Ja tako učinim i bio sam slobodan. A sveštenika Saborne crkve izbegavao sam otada kao kugu.

Sedimo u maloj sobi u blizini velike sale za slobodne bolesnike. To u stvari nije prava ručionica; u njoj stoje regali za knjige, saksije belih geranija, nekoliko stolica i naslonjača i jedan okrugao sto. Nastojateljka nam je poslala bocu vina i mi čekamo na jelo. Pre deset godina nikad ne bih poverovao da ću piti bocu vina sa svojim ispovednikom — ali tada nikada ne bih poverovao ni to da ću ikada ubijati ljude i da me za to neće obesiti, nego odlikovati — pa ipak se tako zbilo.

Bodendik okusi vino. — Rajnhardhauzensko, sa imanja princa Hajnriha Pruskog — kaže s pažnjom. — Nastojateljka nam je poslala vrlo dobru stvar. Razumete li se vi u vino?

— Malo — kažem ja.

— Trebalo bi da naučite. Jelo i piće dar su božji. Treba uživati u njima i poznavati ih.

— Smrt je izvesno takođe dar božji — odgovaram ja i kroz prozor gledam u mračnu baštu. Počeo je vetar i crne krošnje drveća se ljuljaju. — Da li i u njoj treba uživati i poznavati je?

Preko ivice čaše, Bodendik me raspoloženo posmatra. — Za hrišćanina smrt nije problem. On u njoj ne mora baš da uživa; ali razumeti je bez daljeg može. Smrt je ulazak u život večni. Tu se nemamo čega bojati. A mnogima je i izbavljenje.

— Zašto?

— Izbavljenje od bolesti, bola, usamljenosti, bede. — Bodendik sa uživanjem otpije gutljaj i šeta ga po ustima iza svojih rumenih obraza.

— Znam — kažem. — Izbavljenje iz ljudske doline jada. Zašto je Bog nju u stvari stvorio?

U ovom trenutku, Bodendik ne izgleda kao da tu dolinu jada ne bi mogao podneti. Okrugao je i pun, i krajeve svoje reverende raširio je preko naslona na stolici, da se ne izgužvaju pod pritiskom njegove jake stražnjice. Tako sedi, poznavalac zagrobnog života i vina, sa čašom čvrsto u ruci.

— Zašto je Bog u stvari stvorio zemaljsku dolinu jada? — ponavljam. — Zar nas nije odmah mogao ostaviti u večnom životu?

Bodendik podigne ramena. — To možete pročitati u Bibliji. Čovek, raj, prvi greh...

— Prvi greh, isterivanje iz raja, istočni greh i uz to prokletstvo sto hiljada naraštaja. Bog najduže osvete koje je bilo ikada.

— Bog opraštanja — odgovori Bodendik i podigne vino prema svetlosti. — Bog ljubavi i pravičnosti, koji je uvek spreman da oprost, i koji je svog sopstvenog sina prineo na žrtvu da bi spasao čovečanstvo.

— Gospodine vikare Bodendik — kažem ja, najednom veoma ljut. — Zašto je taj Bog ljubavi i pravičnosti stvorio ljude u stvari tako različite? Zašto jednoga jadna i bolesna a drugoga zdrava i prosta?

— Ko ovde bude unižen, u onom će se životu uzvisiti. Bog je pravičnost koja izjednačuje.

— Nisam u to tako siguran — odgovaram ja. — Poznavao sam jednu ženu koja je deset godina imala rak, koja je preturila šest strašnih operacija, koja nikada nije bila bez bolova i konačno s očajanjem izgubila veru u Boga kad su joj umrla dva deteta. Ona više nije odlazila na službu, na ispovest i pričest, i po pravilima crkve umrla je u stanju smrtnog greha. Po istim tim pravilima ona sad za čitavu večnost gori u paklu, koji je stvorio Bog ljubavi. To je pravično, zar ne?

Bodendik neko vreme gleda u vino. — Je li to vaša mati? — pita on zatim.

Ja ne skidam očiju s njega. — Kakve to veze ima?

— To je vaša mati, zar ne?

Ja progutam pljuvačku. — A kad bi bila moja mati...

On ćuti. — Dovoljna je jedna jedina sekunda da bismo se izmirili s Bogom — kaže on zatim pažljivo. — Jedna sekunda pred smrt. Jedna jedina misao. Nije potrebno čak ni da se izrekne.

— To isto rekao sam pre nekoliko dana jednoj očajnoj ženi. Ali ako te misli nije bilo?

Bodendik me pogleda. — Crkva ima pravila. Ona ima pravila da bi zaštitila i da bi vaspitala. Bog ih nema. Bog je ljubav. Ko od nas može znati kako on sudi?

— Sudi li on?

— Mi to tako kažemo. To je ljubav.

— Ljubav — kažem ja gorko. — Ljubav koja je puna sadizma. Ljubav koja muči i čini bednim i koja misli da će užasnu nepravdu sveta ispraviti obećanjem nekakvog imaginarnog neba.

Bodendik se smeška. — Ne mislite li da su pre vas već i drugi razmišljali o tome?

— Da, bezbrojni. I pametniji od mene.

— I ja to mislim — odgovara Bodendik prijatno.

— To ništa ne menja činjenicu da i ja to činim.

— Svakako ne menja. — Bodendik napuni svoju čašu. — Učinite to samo temeljito. Sumnja je naličje vere.

Pogledam ga. On sedi preda mnom, kula čvrstine, i ništa ne može da ga potrese. Iza njegove snažne glave stoji noć, nemirna Izabelina noć, koja duva i udara u prozor i beskrajna je i puna pitanja bez odgovora. A Bodendik ima odgovor na sve.

Otvaraju se vrata. Na velikom poslužavniku pojavljuje se jelo, u okruglim činijama, poslaganim jedna na drugu. Jedna ulazi u drugu, to je način kako se služi u bolnicama. Sestra iz kuhinje širi stolnjak preko stola, stavlja noževe, kašike i viljuške pa nestaje.

Bodendik otkrije gornju činiju. — Šta li to imamo večeras? Buljon — kaže nežno. — Buljon sa knedlama od srži. Prvoklasno! I crveni kupus sa pečenjem nakiselo. Otkrovenje!

On izvadi pun tanjir i počne da jede. Ja se ljutim što sam s njim razgovarao, i osećam kako je on jasno nadmoćan, iako to nema nikakve veze sa problemom. Nadmoćan je zato što ništa ne traži. On zna. Ali šta on to zna? Dokazati ne može ništa. Pa ipak može da se igra mnome kako hoće.

Ulazi lekar. To nije direktor, to je lekar koji leči. — Hoćete li jesti s nama? — pita Bodendik. — Treba da se prihvatite. Inače nećemo ništa ostaviti.

Lekar odmahuje glavom. — Nemam vremena. Biće oluje. Bolesnici su tada uvek naročito nemirni.

— Ne izgleda na oluju.

— Još ne. Ali doći će. Bolesnici to predosećaju. Već smo nekolicinu morali staviti u kadu. Biće mučna noć.

Bodendik deli pečenje među nas. Uzme veći komad. — Dobro doktore — kaže on. — Ali popijte s nama bar čašu vina. Berba devetsto petnaeste. Dar božji. Čak i za ovog našeg mladog nevernika.

On mi namigne i ja bih voleo da sos od pečenja saspem u njegovu pomalo

masnu ogrlicu. Doktor seda uz nas i uzima čašu. Bleda sestra proturi glavu kroz vrata. — Neću sad jesti, sestro — kaže doktor. — Odnosite u moju sobu nekoliko sendviča i bocu vina.

On je čovek od oko trideset pet godina, taman, sa nešto izduženim licem, vrlo nablizu usađenim očima i velikim, klopavim ušima. Zove se Vernike, Gvido Vernike, i svoje ime mrzi isto onako kao što ja mrzim ime Rolf.

— Kako stoji sa gospođicom Terhofen? — pitam ja.

— Terhofen? A tako — ne baš naročito, na žalost. Zar niste danas ništa primetili? Neku promenu?

— Nisam. Bila je kao i uvek. Možda nešto više uzbuđena; ali vi ste rekli da je to zbog oluje.

— Videćemo. Ovde gore ne može se nikad mnogo proricati.

Bodendik se smeje. — To sigurno ne. Ovde ne.

Pogledam ga. "Kakav sirov hrišćanin", mislim. Ali tada mi pada na pamet da je on dušebrižnik po pozivu, pri tom se vazda izvestan deo osećanja gubi na račun spretnosti — isto kao kod lekara, bolesničkih sestara i prodavača nadgrobnih spomenika.

Slušam ga kako razgovara sa Vernikeom. Odjednom nemam više volje da jedem, pa ustajem i idem do prozora. Iza nemirnih crnih vrhova krošnji izrastao je oblačan zid mutnih ivica. Netremice gledam napolje. Odjednom sve izgleda vrlo strano, i iza poznate slike bašte ćuteći se pomalja jedna druga, divlja, koja otura staru, kao praznu ljusku. Sećam se Izabelinog krika: "Gde je moje prvo lice? Moje lice pre svih ogledala?" Da, gde je ono prvo lice? mislim. Prvi predeo, pre no što je postao predeo naših čula, park i šuma i kuća i čovek — gde je lice Bodendikovo pre no što je postalo Bodendik, gde Vernikeovo pre no što je počelo odgovarati njegovu imenu? Znamo li mi još šta o tom? Ili smo uhvaćeni u mrežu pojmova i reči, logike i varljivog razuma, a iza njih stoje pravatre koje usamljeno gore, kojima više nemamo pristupa zato što smo ih pretvorili u korisnost i toplotu, u kuhinjsku vatru i za grejanje i u prevaru i izvesnost i građanski život i zidove i u svakom slučaju u amam oznojene filozofije i nauke? Gde su oni? Stoje li još uvek nedohvatni i čisti i nepristupačni iza života i smrti pre no što su postali život i smrt za nas, i jesu li možda oni koji sad čuče u ovoj kući u svojim zamandaljenim sobama i osećaju oluju u svojoj krvi, jesu li im oni blizu? Gde je granica koja deli kaos od reda, i ko može da je prekorači i da se vrati, i ako mu to uspe, ko još tada o njemu zna? Zar jedno ne briše sećanje na drugo? Ko je onaj koji je poremećen, obeležen, progan, jesmo li to mi sa svojim razumom, sređenim svojim viđenjem sveta, ili

su to oni drugi kroz koje kaos besno juri i ševa, i koji su dati bezgraničnome na milost i nemilost kao soba bez vrata, bez tavanice, prostori sa tri zida, u koje seva munja, udara oluja i pada kiša, dok mi drugi ponosno hodamo po svojim zatvorenim sobama sa vratima i četiri zida, i verujemo da smo nadmoćni zato što smo pobjegli od haosa? Ali šta je kaos? I šta je red? I ko ih ima i zašto? I ko i kada uspeva da pobjegne?

Mutna svetlost sevne visoko iznad ivice parka i posle dugog vremena odgovori joj slabo mumlanje. Kao kabina puna svetlosti, naša soba plovi u noći koja postaje nelagodna, kao da okovani džinovi tresu negde lancima, da poskaču i unište porod patuljaka koji ih je za malo okovao. Kabina sa svetlošću u tami, knjigama i tri sređena mozga, u kući u kojoj je nelagodnost zatvorena kao u saću košnice, sevajući unaokolo po razorenim mozgovima! Šta kad bi u jednoj sekundi u svima njima sevnula munja saznanja i kad bi svi složno ustali na pobunu, pokidali brave, raskidali šipke i peneći se kao sivi potop uspele se stepenicama i kao bujica odneli ovu osvetljenu sobu, ovu kabinu ograničenog, čvrstog duha, u noć i ono što bezimeno još moćnije stoji iza noći.

Okrenem se. Čovek vere i čovek nauke sede na svetlosti koja ih obasjava. Svet za njih nije neodređeni, uzdrhtali nemir, nije mumlanje iz dubina, nije sevanje u ledenim eterskim prostorima — oni su ljudi vere i nauke, oni imaju olovni visak i vagu i meru, svaki drugu, ali to im ne smeta, oni su pouzdani, oni imaju imena koja mogu da zalepe na sve kao etiketu, oni spavaju dobro, oni imaju svrhu, to im je dovoljno, pa čak i jeza, crna zavesa ispred samoubistva, u njihovu životu ima svoje tačno određeno mesto, svoje ime, klasifikovana je i na taj način postala bezopasna. Samo bezimeno ubija, ili pak ono što je svoje ime razorilo.

— Seva — kažem.

Doktor pogleda. — Stvarno?

On baš ispituje prirodu šizofrenije, Izabeline bolesti. Njegovo tamno lice zarumenelo se od žara. Objašnjava kako bolesnici ove vrste u tren oka, u jednoj sekundi, skaču iz jedne ličnosti u drugu, i kako su ih u stara vremena držali za vidovnjake i svece a katkad za đavolom opsednute, prema kojima je narod gajio sujeverno strahopoštovanje. On filozofira o uzrocima, i ja se najednom čudim otkud on to sve zna i zašto to označava kao bolest. Zar se to isto tako ne bi moglo smatrati za naročito bogatstvo? Zar i svaki normalan čovek nema u sebi po desetak ličnosti? I zar je razlika samo u tom što ih onaj ko je zdrav potiskuje a bolesnik im daje maha? Ko je tu bolestan?

Pristupam stolu i ispijam svoju čašu. Bodendik me blagonaklono posmatra;

Vernike onako kao što se gleda kakav potpuno nezanimljiv slučaj. Prvi put osećam vino; osećam da je dobro, dovršeno, uzrelo i da nije bez vrednosti. "Ono više nema u sebi haosa", mislim. Ono ga je promenilo. Promenilo u harmoniju. Ali promenilo, ne zamenilo. On nije nestao iz njega. Najednom sam, za jednu sekundu, bez razloga, neiskazano srećan. "Dakle i to se može", mislim. Može se promeniti, ne postoji samo jedno ili drugo. Može postojati i jedno kroz drugo.

Nov bleđi sjaj baci se o prozor i ugasi se. Doktor ustane. — Počinje. Moram preko, zatvorenima.

Zatvoreni, to su bolesnici koji nikada ne izlaze. Oni ostaju zatvoreni dok ne umru, u sobama sa učvršćenim nameštajem, zamandaljenim prozorima i vratima koja se mogu otvarati ključevima samo spolja. Oni su u kavezima kao opasne i grabljive životinje i o njima niko ne voli da govori. Vernike me pogleda. — Šta vam je to s usnom?

— Ništa. Ujeo sam se u snu.

Bodendik se nasmeje. Otvore se vrata i mala sestra unese novu bocu vina i tri čaše. Vernike sa sestrom izađe iz sobe. Bodendik dohvati bocu i natoči sam sebi. Sad razumem zašto je ponudio Vernikeu da s nama pije; nastojateljka je na to poslala novu bocu. Samo jedna ne bi bila dovoljna za tri čoveka. "Taj lukavac", mislim. Ponovio je čudo hranjenja prilikom propovedi na brdu. Od jedne čaše za Vernikea stvorio je čitavu bocu za sebe. — Vi više nećete piti, zar ne? — pita on. — Hoću! — odgovorim ja i sednem. — Uhvatio sam ukus. Vi ste me naučili. Hvala lepo.

Uz slatko-kiseli osmeh Bodendik izvadi bocu iz leda. Jedan trenutak posmatra etiketu pre no što mi uspe — četvrtinu čaše. Svoju čašu naspe skoro do ivice. Ja mu mirno uzmem bocu iz ruke i nadospem u svoju čašu dok se ne napuni kao njegova. — Gospodine vikaru — kažem ja. — U izvesnim stvarima mi se uopšte mnogo ne razlikujemo.

Bodendik se iznenada nasmeje. Lice mu se razvije kao uskršnja ruža. — Nazdravlje — kaže on miropomazano.

Oluja mumla i šeta se tamo-amo. Munje padaju kao bezglasni udarci sablje. Sedim na prozoru sobe, sa komadićima svih Erninih pisama pred sobom u izdubenoj slonovskoj nozi koju mi je pre godinu dana kao korpu za otpatke poklonio putnik oko sveta Hans Lederman, sin krojača Ledermana.

Svršeno je sa Ernom. Prebrojao sam sve njene neprijatne osobine; uništio sam je u sebi emocionalno i ljudski, i za desert pročitao nekoliko glava iz Šopenhauera i Ničea. Ali uprkos tome, više bih voleo da imam smoking, auto i šofera, pa da se sad, u pratnji dve do tri poznate glumice, sa nekoliko stotina

miliona u džepu, pojavim u "Crvenom mlinu", da tamo zadam toj zmiji smrtnan udarac. Sanjarim izvesno vreme o tom kako bi bilo kad bi ona ujutro pročitala u novinama da sam dobio glavni zгодitak ili da sam teško povređen dok sam spašavao decu iz zapaljene kuće. Zatim vidim svetlost u Lizinoj sobi.

Ona je otvara i daje znak. Moja soba je u mraku. Mene ne može videti; dakle, ne misli mene. Rekne nešto bez glasa, pokaže na svoje grudi pa zatim na našu kuću i klimne glavom. Zatim ugasi svetlost.

Oprezno se naginjem napolje. Dvanaest je u noći, i prozori unaokolo su mračni. Otvoren je jedino prozor Georga Krola.

Čekam i vidim kako se kreću Lizina kućna vrata. Ona izlazi, osvrće se na obe strane i pretrči preko ulice. Nosi laku, šarenu haljinu, i drži cipele u ruci da ne čini buku. U isti mah čujem kako se oprezno otvaraju naša kućna vrata. Biće da je Georg. Gore nad kućnim vratima ima zvonce, i da bi se otvorila bez lupe, treba se popeti na stolicu, pridržati zvonce a nogama pritisnuti bravu i povući, jedna akrobatska radnja, za koju je potrebno biti trezan. Znam da je Georg večeras trezan.

Čuje se prigušen govor; lupkanje visokih potpetica. Liza, tašta životinja, ponovo je, dakle, nazula cipele, da bi izgledala zavodljivije. Vrata Georgove sobe tiho škripnu. Dakle ipak! Ko bi to očekivao? Georg, ta mira. Kad li je samo u tom uspeo?

Oluja se vraća. Grmljavina se povećava, i najednom, kao pljusak srebrnjaka, sruči se voda na pločnik. Prska natrag kao prašina od vodopada i hladovina se osvežujući diže. Naslanjam se na prozor i gledam u mokru vrevu. Voda već juri kroz oluke, munje sevaju, i u trenucima dok se svetlost pali i gasi vidim kako se iz Georgove sobe gole Lizine ruke pružaju u kišu, a zatim joj vidim glavu i čujem njen promukli glas. Georgovu ćelavu glavu ne vidim. On nije čovek koji se zanosi prirodom.

Kućna kapija otvara se od teškog udarca pesnice. Sav prokisao, narednik Knopf ulazi povodeći se. Voda mu se cedi su kape. "Bogu hvala", mislim, "po tome vremenu ne treba da idem za njegovim gadostima sa čabrom vode!" Ali Knopf me razočarava. Svoju žrtvu, crni obelisk, i ne pogleda. Psujući i udarajući kišu kao komarce, beži u kuću. Voda je njegov veliki neprijatelj.

Uzimam slonovsku nogu i njezinu sadržinu prosipam na ulicu. Kiša brzo spira Ernine ljubavne brbljarije. "Novac je pobedio", mislim, "kao uvek, mada ništa ne vredi". Prilazim drugom prozoru i gledam baštu. Velika kišna svečanost je u punom jeku, zelena orgija oplodivanja bestidna i nevina. U sevanju munja ugledam nadgrobnu ploču za samoubicu. Ona je sklonjena u stranu, natpis je

isklesan i zlato presijava. Zatvaram prozor i palim svetlost. Dole Georg i Liza nerazumljivo govore. Moja soba najednom mi dolazi užasno prazna. Otvaram ponovo prozor, slušam anonimno žuborenje i odlučujem da od knjižara Bauera, kao honorar za časove poslednje nedelje, uzmem neku knjigu o jogi, odricanju i samozadovoljstvu. Kažu da se vežbom disanja postižu u tom neverovatne stvari.

Pre no što legnem, prođem pored ogledala. Zastanem i pogledam u nj. "Šta je tu stvarno?" — mislim. Otkuda dolazi perspektiva, koja to nije, dubina, koja obmanjuje, prostor, koji je površina? I ko je to što gleda iz njega a tu nije?

Vidim svoje usne, natečene i okorele, dodirujem ih, i onaj neko prema meni dodiruje avetinjsku usnu koje nema. Nasmajem se i onaj ne-neko nasmeje se zauzvrat. Odmahnem glavom i onaj ne-neko odmahne ne-glavom. Ko je ko od nas? I šta je ja? To tu ili ovo mesom zaodeno ispred toga? Ili je to nešto drugo, nešto iza obojega? Jeza me prođe i ja gasim svetlost.

VII

Rizenfeld je održao reč. Dvorište je puno spomenika i podnožja. Oni izglašani sa svih strana okovani su u letve i umotani u krpe od vreća. Oni su primadone među nadgrobniim kamenjem i s njima se mora postupati krajnje pažljivo, da se ništa ne bi desilo ivicama.

U dvorištu je čitavo društvo, da pomaže i da gleda. Čak se i stara gospođa Krol šeta unaokolo, ispituje crninu i finoću granita i s vremena na vreme baca poneki setan pogled na obelisk pored vrata — jedino što je preostalo od nabavki njenoga pokojnog muža.

Kurt Bah upravlja unošenjem jednog golemog komada peščara u svoju radionicu. Od njega će postati nov lav na izdisaju, ali ovaj put ne poguren, sa zuboboljom, nego lav koji riče poslednjom snagom, sa polomljenim kopljem u slabinama. On je namenjen za vojnički spomenik sela Vistringena, u kome se nalazi naročito vrlo udruženje ratnika pod komandom penzionisanog majora Volkenštajna. Volkenštajnu je žalosni lav bio isuviše mlitav. On bi najviše voleo da poruči jednog sa četiri glave iz kojih liže plamen.

Pošiljka "Virtenberske fabrike metalne robe", koja je istovremeno stigla, takođe se otvara. Jedan pored drugog, u nizu, postavljaju se na zemlju četiri orla koja poleću, dva od bronzne i dva od tuča. Oni su tu da bi se postavili na vrh drugih vojničkih spomenika i da bi mladež naše zemlje oduševili za novi rat — jer, kao što penzionisani major Volkenštajn ubedljivo objašnjava: "Jednom, na kraju krajeva, moramo ipak pobediti, a onda teško drugima!" Zasad orlovi izgledaju doduše kao ogromne kokoške kad hoće da snesu jaje — no to će se već promeniti kad budu posedali na spomenike. A i generali bez uniformi lako izgledaju kao krotitelji mačaka, pa čak i Volkenštajn liči u civilu na ugojenog učitelja gimnastike. Uniforma i odstojanje u našoj ljubljenoj otadžbini znače sve. Kao šef reklame, nadziravam raspored spomenika. Oni ne treba da stoje bez veze jedan pored drugoga, nego treba da sačinjavaju ljupke grupe i da se umetnički rasporede po bašti. Hajnrih Krol je protiv toga. On više voli kad se spomenici poredaju u vrstu kao vojnici; sve drugo njemu izgleda kao mekušstvo. Na sreću, on je nadglasan. I njegova majka je protiv njega. Ona je u stvari uvek protiv njega. Ona još ni danas ne zna otkuda to da je Hajnrih njeno dete a ne dete penzionisane majorice Volkenštajn.

Dan je plav i vrlo lep. Nebo se svodi nad gradom kao kakav ogroman svilen šator. Vlažna svežina jutra još se zadržava u krošnjama drveća. Ptice cvrkuću kao da nema ničega drugoga osim leta koje počinje, osim gnezda i mladih

života u njima. Ništa ih se ne tiče što se dolar kao kakva ružna, sunderasta gljiva naduo na pedeset hiljada. Ne tiče ih se ni to što jutarnje novine pišu o tri samoubistva — sve bivših malih rentijera; sva izvršena na omiljeni način sirotinje: kraj otvorene gasne slavine. Rentijerku Kubalke našli su sa glavom u pećnici njezina štednjaka; penzionisanog finansijskog savetnika Hopfa, sveže obrijana, u svome poslednjem, besprekorno iščetkanom, jako iskrpljenom odelu, sa četiri bezvredne crvene žigosane novčanice od po hiljadu maraka u ruci, kao sa ulaznicama za nebo; a udovicu Glas na patosu njezine kuhinje, sa uložnom knjižicom, koja je glasila na ulog od pedeset hiljada maraka poderanom pored nje. Crveno žigosane novčanice Hopfove od hiljadu maraka bile su poslednja zastava nade; odavno se verovalo da će one jednom ipak ponovo dobiti vrednost. Odakle je dolazio taj glas, niko ne zna. Nigde na njima ne piše da su isplative u zlatu — pa čak kad bi to i pisalo: država, ta imuna varalica, koja sama proneverava bilione, ali zatvara svakoga koji njoj proneveri ma i pet maraka, našla bi već neku zavrzlamu da ih ne isplati. Tek prekjuče stajala je u novinama izjava da za njih neće važiti nikakvo preimućstvo prilikom isplaćivanja. Umesto toga, danas stoji posmrtno obaveštenje o Hopfu.

Iz radionice stolara Vilkea odjekuje kucanje kao da se u njoj smestio kakav golem, raspoložen detlić. Vilkeov posao cveta; mrtvački kovčeg potreban je na kraju krajeva svakom, čak i samoubici — vreme masovnih grobova i sahranjivanja u šatorskom krilu prošlo je otkako je prošao rat. Ljudi ponovo trule u skladu sa svojim položajem, u drvetu koje se polako raspada, u mrtvačkoj košulji ili fraku bez leđa i u mrtvačkoj haljini od bela krepdešina. Pekar Nibur, čak ukrašen svim svojim odlikovanjima i značkama; njegova žena je na tom nastojala. Stavila je pored njega čak i kopiju barjaka pevačkog društva "Sloga". On je u njemu bio drugi tenor. Svake subote derao se "Gutanje u šumi" i "Crnobelcrveni barjak ponosno se vije", pio je piva dovoljno da bi se raspukao, a zatim se vraćao kući da premlati ženu. Pravi čovek, kao što je rekao sveštenik nad grobom.

Hajnrih Krol gubi se srećom u deset sati, sa biciklom i prugastim pantalonama, da bi pošao na selo. Toliko svežeg granita uznemiruje njegovo trgovačko srce; on mora da ode da bi ga prodao ožalošćenim rođacima.

Sad možemo da se razvijamo slobodnije. Prvo načinimo pauzu i gospođa Krol okrepi nas sendvičima sa džigericom i kavom. U kapiji se pojavi Liza. Na njoj je jarko crvena svilena haljina. Stara gospođa Krol otera je jednim pogledom. Ona ne može da podnosi Lizu, iako nije bogomoljka.

— Ta prljavica i murdaruša — izjavljuje ona precizno.

Georg se smesta uhvati u klopku. — Prljava? Otkud prljava?

— Prljava je, zar ne vidiš? Nije se ni umila, a natukla svilene dronjke.

Vidim da se Georg nehotice zamislio. Prljavštinu na ženi koju voli ne voli niko ako nije dekadentan. Oči njegove majke sevnuše za trenutak u trijumfu; zatim ona promeni temu. Gledam je i divim joj se; ona je komandant pokretnih jedinica — izvrši brzo napad, i dok se neprijatelj polako sprema na odbranu, ona je već negde na sasvim drugoj strani. Liza je možda neuredna; ali upadljivo prljava sigurno nije.

Tri kćerke narednika Knopfa izlete iz kuće. One su malene, okrugle i hitre, švalje kao njihova majka. Po čitav dan zuje njihove mašine. Sad odlaze cvrkućući, držeći u rukama pakete sa nedostižno skupim svilenim košuljama za crnoberzijance. Knopf, stara vojničina, ni marjaša svoje penzije ne daje za domaćinstvo; za nj imaju da se brinu četiri žene.

Pažljivo skidam omotač sa naša dva crna spomenika. Oni bi u stvari trebalo da stoje u ulazu, da bi učinili veliki efekat, i zimi bismo ih onde i postavili; ali maj je, i ma kako čudno bilo: naše dvorište je poprište po kom se motaju mačke i ljubavnici. Mačke već u februaru mauču sa spomenika i progone se iza cementnih okvira za grobove — a ljubavnici su tu čim dovoljno otopli da bi se ljubav provodila napolju — a kad je za nju hladno? Hakenštrase se nalazi u strani i mirna je, a naša kapija prijatna, i bašta stara i velika. Pomalo mrtvačka izložba ljubavnim parovima ne smeta; naprotiv, ona kao da ih podstiče da se predadu naročitoj neobuzdanosti. Nema ni dve nedelje kako se kapelan iz sela Hale, koji je kao i svi ljudi božji navikao da ustaje pre zore, pojavio kod nas u sedam sati ujutru da kupi četiri najmanja kamena za grobove četiri milosrdne sestre poumirale u toku godine. Dok sam ga sanjiv vodio u baštu, stigao sam još na vreme da skinem ružičaste gaćice od veštačke svile, koje su kao zastava lepršale na desnom kraku našeg spomenika izglačanog sa svih strana a koje je zaboravio neki oduševljeni noćni par. Sejati život na poprištu smrti, to nosi u sebi svakako nešto u širokom, poetičnom smislu utešno, i Oto Bambus, pesnik i učitelj iz našega kluba, čim sam mu to ispričavao, ukrao je ovu ideju i obradio je u obliku elegije sa kosmičkim humorom — no to inače može i prilično da smeta, pogotovu ako se još u blizini na ranom suncu blista kakva prazna boca od rakije.

Pregledam izložbu. Ona je dopadljiva, ukoliko se to može reći o nadgrobnom kamenju. Oba krsta stoje na podnožjima svetlucajući se na ranome suncu, simboli večnosti, izglačani delovi nekad zažarene zemlje, ohladneli, polirani i spremni da zauvek sačuvaju potomstvu ime kakvog poslovnog čoveka

od tispeha ili bogatog crnoberzijanca — jer čak ni hulje ne vole da sa ove planete iščeznu bez traga.

— Georg — kažem — treba da pripazimo da nam tvoj brat ovu našu verdenbrišku golgotu ne proda nekolicini seljačina koji će nam platiti tek posle žetve. Hajde da se na ovaj plavi dan, uz pevanje ptica i miris kave, svečano zakunemo: oba krsta prodaće se samo za gotovo!

Georg se smeška. — Nije tako opasno. Menicu treba da isplatimo za tri nedelje. Ukoliko pre dobijemo novac, zaradili smo.

— Šta zaradili? — odgovaram. — Iluzija — do sledećeg kursa dolara.

— Ti si neki put suviše poslovan. — Georg sporo pripaljuje cigaru u vrednosti od pet hiljada maraka. — Umesto da kukaš, bolje bi bilo da shvatiš inflaciju kao obrnuti simbol života. Svaki proživljeni dan, dan je života manje. Mi živimo od kapitala, ne od kamata. Svakog dana raste dolar; ali svake noći kurs života pada za jedan dan. Kako bi bilo da se o tome napiše sonet?

Posmatram tog samodopadljivog Sokrata iz Hakenštrase. Lake kapi znoja krase njegovu ćelavu glavu kao biser haljinu svetle boje. — Čudo jedno kako čovek može biti filozof kad noću ne spava sam — kažem ja.

Georg ni da trepne. — Nego kad? — izjavljuje mirno. — Filozofija treba da bude vedra a ne izmučena. Vezivati je sa metafizičkim spekulacijama isto je što i čulno uživanje vezivati sa onim što članovi vašeg pesničkog kluba nazivaju idealnom ljubavi. Nastaje nepodnošljiva papazjanija.

— Papazjanija? — kažem, pogođen ni sam ne znam gde. — Pazi, molim te, ti malograđanine pustolovlja! Ti skupljaču leptirova, koji sve hoćeš da nabodeš na iglu! Zar ti ne znaš da se bez onoga što nazivaš papazjanijom umire?

— Ni govora. Ja samo razlikujem stvari. — Georg mi dim iz cigare dune u lice. — Ja više volim da dostojanstveno i sa filozofskom setom patim zbog prolaznosti života, nego da učestvujem u vulgarnoj zabludi da nekakvu Minu ili Anu zamenjujem sa hladnom tajnom egzistencije i da mislim kako će doći kraj sveta ako Mina ili Ana budu više volele nekog drugog Karla ili Jozefa. Ili jedna Erna kakvo golemo sisanče u engleskom kamgarnu.

On se smeje. Hladno gledam u njegovo izdajničko oko. — Jevtin pogodak, dostojan Hajnriha! — kažem. — Ti što prosto uživaš u onome što ti je na dohvatu ruke! Hoćeš li mi jednom objasniti zašto onda tako strasno čitaš časopise koji sve vrve od nedohvativih sirena, skandala iz najvišeg društva, žena iz pozorišta i zavodnica sa filma?

Georg mi po drugi put dune u lice dim u vrednosti od trista maraka. — To činim zbog mašte. Zar još nikad nisi ništa čuo o nebeskoj i zemaljskoj ljubavi?

Ta ti si još nedavno pokušao da je ujediniš u tvojoj Erni i stekao lepu pouku, ti vrli bakaline ljubavi; koji bi hteo da u istom dućanu držiš kiseo kupus i kavijar! Zar još uvek ne znaš da kiseo kupus nikad nema ukus kavijara, ali da kavijar uvek ima ukus kiselog kupusa? Ja ih veoma razdvajam, a i ti bi to trebalo da učiniš! To čini život lakšim. A sad hajde da namučimo Eduarda Knobloha. Kod njega ima danas pečenja sa rezancima.

Klimnem glavom i bez reči uzmem šešir. Georg me je, i ne primetivši, teško udario — ali đavo da me nosi ako mu to pokažem.

Kad sam se vratio, Gerda Šnajder sedi u kancelariji. Obučena je u zeleni pulover, kratku suknju i ima velike minduše sa lažnim kamenjem. Za levu stranu pulovera zadenula je jedan cvet iz Rizenfeldovog buketa, koji mora da se izvanredno dugo držao. Ona pokazuje na nj i kaže: — Mersi! Svi su bili zavidljivi. Bio je to čitav džbun za primadonu.

Pogledam je. "Preda mnom sedi verovatno baš ona koju Georg smatra za zemaljsku ljubav", mislim, "jasna, čvrsta, mlada i bez fraza. Poslao sam joj cveće a ona je došla, svršeno. Shvatila je cveće kao što treba da ga shvati razuman čovek. Umesto da se prenemaže, evo je. Prihvatila je i sad u stvari ni o čemu više nema da se razgovara."

— Šta radiš danas posle podne? — pita ona.

— Radim do pet. Zatim dajem čas jednom idiotu.

— Iz čega? Iz idiotije?

Osmehnem se. — Kad se dobro pogleda, da.

— To bi bilo do šest. Dođi posle u "Altšteter Hof". Ja tamo treniram.

— Dobro — kažem pre no što sam razmislio.

Gerda ustane. — Dakle, onda ...

Ona mi podnese lice. Iznenaden sam. Tako mnogo uopšte mi nije bila namera kad sam slao cveće. Ali u stvari, što da ne? Georg verovatno ima pravo: protiv ljubavne boli ne treba se boriti filozofijom — nego samo drugom ženom. Pažljivo poljubim Gerdu u obraz. — Glupane! — kaže ona i hrabro me poljubi u usta. — Artisti koji putuju nemaju mnogo vremena za izmotacije. Za dve nedelje moram dalje. Dakle, do večeras.

Ona uspravno izlazi sa svojim čvrstim, snažnim nogama i snažnim plećima. Na glavi nosi crvenu francusku kapu. Izgleda da voli boje. Napolju zastane pored obeliska i baci pogled na našu golgotu. — To je naš lager — kažem ja. Ona klimne glavom. — Donosi li šta?

— Pa tako, u ova vremena...

— A ti ovde radiš?

— Da. Smešno, a?

— Ništa nije smešno — kaže Gerda. — Šta ja da kažem kad u "Crvenom mlinu" proturim odostraga glavu između nogu? Misliš li da je Bog to hteo kad me je stvorio? Dakle, do šest.

Stara gospođa Krol dolazi iz bašte sa kantom za zalivanje.

— To je prava devojka — kaže ona i gleda za Gerdom. — Šta je?

— Akrobatkinja.

— Tako, akrobatkinja! — kaže ona iznenađeno. — Akrobatkinje su većinom čestite devojke. Nije pevačica, a?

— Nije. Prava akrobatkinja. Pravi salto, stoji na rukama i izvija se kao zmija.

— Pa vi je prilično dobro poznajete. Je li htela nešto da kupi?

— Još nije.

Ona se smeje. Naočari joj bleskaju. — Dragi moj Ludviže — kaže ona. — Ne biste poverovali kako će vam se budalast učiniti vaš sadašnji život kad dođete u sedamdesetu.

— U to još nisam sasvim siguran — izjavljujem ja. — Jer mi se već sad čini prilično budalast. Ali, šta vi mislite o ljubavi?

— O čemu?

— O ljubavi. Nebeskoj i zemaljskoj ljubavi.

Gospođa Krol se od srca nasmeje. — To sam odavno zaboravila. Hvala bogu!

Stojim u knjižari Artura Bauera. Danas je dan kad mi plaća časove koje dajem njegovom sinu. Artur junior je iskoristio priliku da mi u znak pozdrava podmetne na stolicu nekoliko čioda. Voleo bih da sam mu zato njegovu magareću glavu zagnjurio u staklo sa zlatnim ribicama, koje stoji kao ukras u salonu od pliša, ali sam se morao svladati — Artur senior mi inače ne bi platio, a Artur junior to zna.

— Dakle, joga — kaže Artur senior žovijalno i gurne preda me hrpu knjiga. — Izvadio sam vam ovde ono što imamo.

Joga, budizam, askeza, gledanje u pupak — hoćete li da postanete fakir?

Odmerim ga s neodobravanjem. On je malen, ima šiljatu bradu i hitre oči. "Još jedan", mislim, koji gađa moje ozleđeno srce! "Ali tebe, ništarijo, ja ću već udesiti, ti nisi Georg!" Odsečno kažem: — Šta je smisao života, gospodine Baueru?

Artur gleda u mene sa očekivanjem kao kerić.

— I?

— Šta i?

— Gde je poenta? Vi to pričate neku dosetku — ili ne?

— Ne — odgovorim hladno. — To je anketa za spas moje mlade duše.

Postavljam ovo pitanje mnogima, naročito onima koji bi trebalo da ga znaju.

Artur se maši brade kao da svira na harfi. — Zar vi ozbiljno postavljate tako glupo pitanje, danas, u ponedeljak posle podne, usred radnog vremena, i hoćete još da vam se na nj i odgovori?

— Da — kažem ja. — Ali priznajte odmah, de! Ni vi ne znate! Ni vi, uprkos svih vaših knjiga!

Artur pusti bradu, da bi počeo čačkati po kosi. — Gospode bože, kakve li brige muče nekoga? Ta raspravite vi tu stvar u svome pesničkom klubu!

— U pesničkom klubu ima za to samo pesničkih ukrasa. Ali ja hoću da znam istinu. Zbog čega inače postojim i nisam crv?

— Istinu! — Artur mekeće. — To je nešto za Pilata! Mene se ne tiče. Ja sam knjižar, muž i otac, to mi je dosta.

Posmatram knjižara, muža i oca. Na desnoj strani pored nosa ima bubuljicu. — Tako, to vam je dosta — kažem odsečno.

— Dosta — odgovara Artur čvrsto. — Neki put već isuviše.

— Je li vam bilo dosta i kad ste imali dvadeset i pet godina?

Artur otvara svoje plave oči što više može. — Dvadeset pet? Nije. Onda sam još želeo da nešto postanem.

— Šta? — pitam s nadom. — Čovek?

— Vlasnik ove knjižare, muž i otac. Čovek sam ionako. Fakir još nisam.

Posle ovog bezazlenog drugog metka, on me brzo napušta, u susret dami sa krupnim grudima, koja traži nekakav roman od Rudolfa Hercoga. Ovlašno prelistavam knjige o sreći askeze i brzo ih odlažem. Danju je čovek znatno manje raspoložen za ove stvari nego noću, sam, kad mu ništa drugo ne preostaje.

Prilazim rafovima sa delima o religiji i filozofiji. Oni su ponos Artura Bauera. On tu ima otprilike sve što je čovečanstvo smislilo o smislu života u toku nekoliko hiljada godina. Prema tome, trebalo bi da se čovek za nekoliko stotina hiljada maraka može o tome iscrpno informisati — zapravo već i za manje, recimo za dvadeset do trideset hiljada maraka; jer ako se smisao života može saznati, dovoljna bi bila za to i svega jedna knjiga. Ali gde je ona? Bacam pogled uz police i niz police. Ovaj odeljak je vrlo obiman, i zbog toga najednom nepoverljivo zastajem. Izgleda da je s istinom i smislom života ista stvar kao i sa vodicom protiv ćelavosti — svaka firma hvali svoju kao jedinospasavajuću

— ali Georgu Krolu, koji ih je probao sve, ćela je ipak ostala, i on je to trebalo da zna od početka. Kad bi zaista postojala kakva vodica protiv ćelavosti, posle koje bi kosa stvarno porasla, postojala bi samo ta jedina, a druge bi propale davno.

Bauer se vraća. — No, jeste li našli?

— Nisam.

On posmatra knjige koje sam odložio. — Dakle, fakir nema smisla, a?

Ne pozivam direktno na pristojnost ovu prostu šaljivćinu. — Knjige uopšte nemaju smisla — kaŹem umesto toga. — Kad ćovek vidi šta je sve ovde napisano i kako svet uprkos toga izgleda, trebalo bi da ćita joŹ samo jelovnik u "Valhali" i porodićne vesti u novinama.

— Kako to? — pita knjiŹar, muŹ i otac malo preplaŹeno. —

Ćitanje obrazuje, to zna svako.

— Svarno?

— Razume se! Źta bi inaće bilo s nama knjiŹarima? Artur me ponovo brzo napuŹta. Nekakav ćovek sa kratko podreŹanim brcima traŹi delo "Na bojiŹtu nepobećeni". To je veliki uspeh posle rata. Jedan besposlen general dokazuje u njemu da je nemaćka vojska u ratu pobećivala do kraja.

Artur prodaje luksuzno izdanje u koŹi sa zlatotiskom. Vraća se umiren dobrim poslom. — Kako bi bilo neŹto klasićno? Antikvarno, razume se!

Odbijem glavom i bez reci pokaŹem knjigu koju sam u mećuvremenu naŹao na tezgi sa izloŹenim knjigama. To je "Svetski ćovek" prirućnik za lepo ponaŹanje u svim situacijama u Źivotu. Strpljivo iŹćekujem neizbeŹne glupe dosetke o fakiru-kavaljeru i slićno. Ali Artur ne pravi dosetke. — Korisna knjiga — izjavljuje on stvarno. — Trebalo bi je izdati u masovnom tiraŹu. Dakle, dobro, onda smo kvit, a?

— JoŹ nismo. Imam joŹ kredita. — Dignem rukom jednu tanku knjigu. Platonovu "Gozbu". — JoŹ i ovo.

Artur raćuna u glavi. — Ne slaŹe se sasvim, ali neka bude. Raćunajmo "Gozbu" antikvarno.

Molim da mi prirućnik za lepo ponaŹanje zavije u papir i veŹe kanapom. Ni za Źto na svetu ne bih hteo da me ko uhvati sa njim u ruci. Uprkos toga, odlućujem da ga većeras proućim. Malo dobrog ponaŹanja ne moŹe nikome biti na Źtetu, a Ernine psovke joŹ nisam zaboravio. Od rata smo svi prilićno ogrubeli, a mangupsko ponaŹanje moŹe ćovek danas da dopusti sebi samo ako ga pokriva debeo novćanik. No ja ga nemam.

Zadovoljno izlazim na ulicu. Napolju Źivot smesta bućno naleće na mene. U

jarko crvenom kabrioletu prošiša pored mene Vili, ne primećujući me. Priručnik za lepo ponašanje stežem pod miškom. "U život!" mislim. Živela zemaljska ljubav! Odbaci sanjarenje! Odbaci aveti! To se odnosi na Ernu isto kao i na Izabelu. A za dušu uvek imam Platona.

"Altšteter Hof" je krčma u koju zalaze putujući artisti, Cigani i kočijaši. Na prvome spratu ima desetak soba za izdavanje, a u stražnjem delu gostionice nalazi se velika sala sa klavirom i nešto gimnastičkih sprava, u kojoj artisti mogu da vežbaju. No glavni posao je krčma. Ona važi ne samo kao mesto na kome se sastaju putujući artisti; ovamo svraća i svet iz gradskog podzemlja.

Otvaram vrata u stražnju salu. Pored klavira stoji Rene de la Tur i vežba neki duet. U pozadini jedan čovek dresira dva bela psa špica i jednu pudlicu. Dve krupne žene leže desno na strunjači i puše, a na trapezu, podvivši noge ispod palice između ruku, proturivši leđa, leti prema meni Gerda, nalik na likove što su se postavljali na pramce starinskih galija.

Dve krupne žene su u kupaćim kostimima. Protežu se i mišići im poigravaju. To su bez sumnje rvačice koje učestvuju u programu "Altšteter Hofa". Rene mi prvoklasnim komandujućim glasom dovikne dobro veče i priđe mi. Dreser zviždi. Psi prave salto. Gerda se ravnomerno klati na trapezu tamo i amo i podseća me na trenutak kad me je u "Crvenom mlinu" pogledala između nogu. Ona nosi crni triko a kosu je povezala crvenom maramom.

— Vežba — objašnjava Rene. — Hoće natrag u cirkus.

— U cirkus? — Pogledam Gerdu sa novim zanimanjem. — Zar je već bila u cirkusu?

— Razume se. Tamo je odrasla. Ali cirkus je bankrotirao. Nije više mogao da kupuje meso za lavove.

— Je li ona bila kod lavova?

Rene se nasmeje kao narednik i podrugljivo me pogleda. — To bi bilo uzbudljivo, a? Ne, ona je bila akrobatkinja.

Gerda opet prolete iznad nas. Gleda me ukočenih očiju, kao da hoće da me hipnotizira. No uopšte ne gleda mene; samo ne sklapa oči od napregnutosti.

— Da li je Vili u stvari bogat? — pita Rene de la Tur.

— Mislim da jest. Prema onom što danas znači bogat. Pravi poslove i ima gomilu akcija koje se svaki dan penju. Zašto?

— Jako volim kad su muškarci bogati. — Rene se smeje u sopranu. — Svaka žena to voli — grmne zatim u kasarnskom krugu.

— Primetio sam — izjavljujem gorko. — Bogat crnoberzijanac bolji je od poštenog, siromašnog nameštenika.

Rene se trese od smeha. — Bogat i pošten, to se ne slaže, bebi! Danas ne! A verovatno ni pre.

— Jedino kad se što nasledi ili izvuče glavni zgoditak na lutriji.

— Ni onda. Novac kvari karakter, zar vi to ne znate?

— Znam. Ali zbog čega vam je onda toliko stalo do njega?

— Jer mi karakter nije važan — cvrkuće Rene uspijajući kao usedelica. — Ja volim komfor i bezbedan život.

U perfektnom saltu Gerda juri prema nama. Zaustavlja se na pola metra ispred mene, nekoliko puta se zaklati na nožnim prstima i nasmeje se. — Rene laže — kaže ona.

— Jesi li čula šta je pripovedala?

— Svaka žena laže — kaže Rene anđeoskim glasom. — A ako ne laže, ništa ne vredi.

— Amin — odgovara dreser pasa.

Gerda zagladi kosu. — Gotova sam ovde. Pričekaj dok se presvučem.

Odlazi prema vratima na kojima stoji pločica sa natpisom: garderoba. Rene gleda za njom. — Zgodna je — izjavljuje ona stvarno. — Pogledajte kako se drži. Ona pravilno hoda, to je glavno kod žene. Stražnjica uvučena, a ne ispala. Akrobati to nauče.

— To sam jednom već čuo — kažem. — Od jednoga koji se razume u žene i granit. Kako se pravilno hoda?

— Kad čovek ima osećaj da stražnjicom pridržava komad od pet maraka — pa ga onda zaboravi.

Pokušavam da to zamislim. Ne mogu; već odavno nisam video komad od pet maraka. Ali poznajem ženu koja na ovaj način može da izvuče iz zida ekser srednje veličine. To je gospođa Bekman, prijateljica obučara Karla Brila. Ona je moćna žena, sva od gvožđa. Karl Bril dobio je sa njom mnogo opklada, i ja sam divio sam se njezinoj veštini. U zid radionice ukuca se ekser, razume se ne suviše duboko, nego tako da je potrebno dobro potegnuti rukom da bi se iščupao. Onda probude gospođu Bekman. Ona se među policama u radionici pojavi u lakoj jutarnjoj haljini, ozbiljna, trezvena i stvarna. Oko glave eksera uvije se malo vate, da se ona ne bi povredila, zatim gospođa Bekman ode za jedan niski paravan, okrenuta leđima zidu, malo pognuta, pristojno zabacivši haljinu, stavivši ruku na paravan. Malo se namešta, dok joj ekser ne dođe između dvaju golemih obraza, uspravi se, opusti — a ekser pade na pod. Posle toga obično iscuri malo kreča. Gospođa Bekman, ne govoreći ni reči, bez znaka

trijumfa, okreće se, nestaje uza stepenice, a Karl Bril naplaćuje opkladu od iznenađenih drugara. To je strogo sportsko pitanje; niko oblike gospođe Bekman ne posmatra drukčije nego sa čisto stručne strane. I niko se ne usuđuje da rekne o njoj kakvu nezgodnu reč. Ona bi mu prilepila šamar od kojega bi mu otpala glava. Jaka je kao grad; obe rvačice su u poređenju s njom malokrvna deca.

— Dakle, usrećite Gerdu — kaže Rene lakonski. — Za četrnaest dana. Prosto, a?

Stojim pomalo u neprilici. Priručnik za lepo ponašanje izvesno ne predviđa ovu situaciju. Na sreću, pojavljuje se Vili. Obučen je elegantno, naherio je na glavi lak, siv "borsalino", no i pored toga izgleda kao cementni stub okićen veštačkim cvećem. Otmenim pokretom ljubi ruku Rene; zatim se maši u džep i izvadi mali etui. — Najinteresantnijoj ženi u Verdenbriku — izjavljuje on uz poklon.

Rene uzvikne u sopranu i pogleda Vilija s nevericom. Zatim otvori futrolu. Zasvetli se zlatan prsten sa ametistom. Ona ga stavlja na srednjak leve ruke, ushićeno ga netremice gleda a zatim grli Vilija. Vili ponosno stoji i smeška se. Sluša cvrkutanje i bas; Rene ih u uzbuđenju svaki čas menja. — Vili! — cvrkuce ona, pa onda grmi: — Ja sam tako srećna!

Gerda u ogrtaču za kupanje dolazi iz garderobe. Čula je uzvik i hoće da vidi šta je. — Spremite se, deco — kaže Vili. — Idemo odavde.

Obe devojke nestaju. — Zar ti, blesane, nisi mogao da daš Rene prsten docnije, kad budete sami? — pitam ja. — Šta ću ja sad sa Gerdom?

Vilija obuzme dobrodušan smeh. — Đavo ga odneo, na to nisam mislio! Stvarno, šta ćemo sad? Hajdete s nama na ručak.

— Pa da onda sve četvoro samo buljimo u Renein ametist? Isključeno.

— Slušaj — odgovara Vili. — Stvar sa Rene i sa mnom drukčija je nego tvoja sa Gerdom. Ja sam ozbiljan. Verovao ili ne: ja sam lud za Rene. Ozbiljno lud. Ona je jedna divota!

Sednemo na dve stare pletene stolice kraj zida. Beli špicevi vežbaju se sad da hodaju na prednjim šapama. — Zamisli — kaže Vili. — Ono zbog čega sam lud, to je glas. Noću je to prosto neverovatno. Kao da imaš dve različite žene. Prvo jednu nežnu, a odmah zatim jednu piljaricu. Pa još i više. U mraku, pa kad ona pusti komandni glas, sve me jeza podiđe u leđima. To je neverovatno, čudo! Nisam peder, ali neki put mi dođe kao da je poda mnom kakav general ili ona džukela, podoficir Filmer, koji je i tebe mrcvario kad smo bili regruti — to traje svega trenutak, a zatim je opet sve u redu, ali — shvataš šta mislim?

— Onako, otprilike.

— Lepo, e pa uhvatila me je. Hteo bih da ostane. Udesiću joj mali stan.

— Zar misliš da će ostaviti posao?

— Nije potrebno. S vremena na vreme može da primi neki angažman. Onda ću i ja ići s njom. Moj posao je pokretan.

— Zašto se ne oženiš njome? Pa ti imaš dosta novca.

— Ženidba je nešto drugo — izjavljuje Vili. — Kako da se oženiš ženom koja je svakoga trenutka kadra da drekne na tebe kao general? Čovek se uplaši kad god se to neočekivano desi, to nam je tako u krvi. Ne, oženiću se kakvom malom, mirnom debeljuškom, koja ume odlično da kuva. Rene, mladiću, tipična je ljubavnica.

Ovaj svetski čovek me je iznenadio. On se nadmoćno smeška. Priručnik za lepo ponašanje njemu je suvišan. Odustajem od toga da mu se rugam. Ruganje je mršava stvar kad neko može da poklanja prstenje sa ametistom. Rvačice se nehatno dižu i učine nekoliko pokreta. Vili ih sa zanimanjem posmatra. — Kapitalne žene — šapće on kao kakav aktivni poručnik pre rata.

— Šta vam pada na pamet? Pogled nadesno! Mirno! — grmne iza nas žestok glas.

Vili se trgne. To je Rene, koja se, ukrašena prstenom, smeška iza nas. — Vidiš li sad šta mislim? — pita me Vili.

Vidim. Njih dvoje odlaze. Napolju čeka Vilijev auto, crveni kabriolet sa sedištem od crvene kože. Milo mi je što je Gerdi potrebno duže vremena da se obuče. Tako bar neće videti kabriolet. Razmišljam šta bih joj danas mogao ponuditi. Jedino što imam osim priručnika za lepo ponašanje jesu bonovi za jelo kod Eduarda Knobloha, pa i oni ne važe uveče. Odlučujem se da ipak pokušam sa bonovima, pošto Eduardu slažem da su poslednji.

Gerda dolazi. — Znaš li šta bih ja, dragi? — kaže ona pre no što otvorim usta. — Hajde da se odvezemo u prirodu. Tramvajem. Htela bih da se šetam.

Gledam je ukočeno i ne verujem svojim ušima. Šetati se u prirodi — baš to je bilo ono što mi je otrovnim recima prebacila ona zmija Erna. Da nije što pričala Gerdi? To bi se od nje moglo očekivati.

— Mislio sam, mogli bismo ići u "Valhalu" — kažem ja oprezno i nepoverljivo. — Tamo se odlično jede.

Gerda odbije pokretom ruke. — Zašto? Suviše je lepo vreme. Danas posle podne napravila sam malo salate od krompira. Evo je! — Ona digne paket u ruci. — Napolju ćemo pojesti nju i uzeti uz nju kobasice i pivo. U redu?

Ćuteći potvrđujem glavom, podozriviji nego malo pre. Ernino prebacivanje sa kiselom vodom, kobasicama, pivom i jevtinim vinom bez oznake berbe još

nisam zaboravio. — U devet već moram natrag u odvratni smrdljivi ćumez, "Crveni mlin" — izjavljuje Gerda.

Odvratni smrdljivi ćumez? Ponovo je začuđeno pogledam. Ali njene oči su jasne i nevine, bez ikakve ironije. I najednom shvatam! Ernin raj za Gerdu nije ništa drugo nego radno mesto! Ona mrzi taj ćumez, koji Erna voli! "Spas", mislim. Hvala bogu! "Crveni mlin" sa svojim luđačkim cenama, kao Gaston Minh u ulozi duha Hamletova oca u gradskom pozorištu, naglo nestaje u propadalištu. Divni tihi dani sa sendvičima i sa salatam od krompira napravljenom kod kuće javljaju mi se pred očima! Jednostavni život! Zemaljska ljubav! Mir duše! Najzad! Neka je i kiseo kupus, ali i kiseo kupus može biti divna stvar! Na primer, sa ananasom, kivan u šampanjcu. Ja ga tako doduše još nikad nisam jeo, ali Eduard Knobloch kaže da je to jelo za vladajuće kraljeve i pesnike.

— Dobro, Gerda — kažem odmereno. — Ako apsolutno hoćeš, hajdemo u šumu da se šetamo.

VIII

Selo Vistringeni šareni se od zastava. Svi smo na okupu — Georg i Hajnrih, Kurt Bah i ja. Osvećuje se vojnički spomenik koji je kupljen kod nas.

Sveštenici obeju veroispovesti služili su jutros službu u crkvi; svaki za svoje mrtve. Katolički sveštenik bio je pri tom u prednosti; njegova crkva je veća, šareno obojena, ima šarene prozore, dim tamjana, brokatne odežde i ministrante obučene u belo i crveno. Protestant ima samo kapelu, gole zidove, obične prozore, i on sad pored katoličkog popa stoji nalik na siromašnog rođaka. Katolik je ukrašen čipkom i opkoljen dečjim horom; onaj drugi ima crni kaput, i to mu je sva raskoš. Kao stručnjak za reklamu, moram priznati da je u ovim stvarima katolicizam daleko nadmoćniji od Lutera. Katolicizam apeluje na maštu a ne na intelekt. Njegovi sveštenici obučeni su kao urođenički vračevi; a katolička služba, sa svojim bojama, svojim raspoloženjem, tamjanom, svojim dekorativnim radnjama, kao prizor je nepobediva. Protestant to oseća; on je mršav i nosi naočari. Katolik je rumen, pun i ima lepu, belu kosu.

Svaki od njih učinio je za svoje mrtve sve što je mogao. Na žalost, među poginulima se nalaze i dva Jevreja, sinovi stočarskog trgovca Levija. Za njih nema duhovne utehe. Oba protivnička sveštenika jedinstveno su podigli glas protiv toga da se dovede rabin — zajedno sa predsednikom udruženja ratnika, penzionisanim majorom Volkenštajnom, antisemitom, koji je čvrsto ubeđen da je rat izgubljen samo zbog Jevreja. Ako ga ko upita zašto, on mu odmah kaže da je izdajnik. On je čak bio i protiv toga da se imena dvojice Levija urežu na spomen-ploču. On tvrdi da su oni sigurno poginuli negde daleko iza fronta. Naposletku, ipak je nadglasao. Predsednik opštine upotrebio je pri tom svoj uticaj; Njegov sin umro je 1918. u verdenbriškoj bolnici od gripe, a da nikad nije bio na frontu. Gradonačelnik je želeo da i on kao junak bude na spomen-ploči, pa je izjavio da je smrt smrt, a vojnik vojnik — i tako su dva Levija dobila donja dva mesta na stražnjoj strani spomenika, onde gde će ih verovatno zalivati psi.

Volkenštajn je u potpunoj carskoj uniformi. To je, doduše, zabranjeno, ali ko čini šta protiv toga? Neobična promena, koja je započela odmah posle primirja, razvijala se sve dalje. Rat, koji su 1918. mrzeli skoro svi vojnici, za one koji su zdravi i čitavi izašli iz njega postao je malo-pomalo velika avantura njihova života. Oni su se vratili u svakodnevicu, koja im se, dok su još ležali u rovovima i psovali rat, činila kao raj. Sad je ponovo postala svakodnevica, sa brigom i nevoljom, a umesto toga rat se polako podigao na vidokrugu, dalek,

preživljen i otuda, bez njihove volje i skoro bez njihova učešća, promenjen, ulepšan i lažan. Masovna smrt postala je pustolovina iz koje su ljudi srećno izašli. Očajanje je zaboravljeno, beda preobražena, a smrt, koja ih nije snašla, postala je ono što je skoro uvek u životu; nešto apstraktno, ali ne više stvarnost. Stvarnost je ona samo onda kad je blizu ili kad koga ugrabi. Udruženje ratnika, koje je pod Volkenštajnovom komandom u vojničkim redovima izašlo pred spomenik, 1918. bilo je pacifističko; ono je sad već odlučno nacionalno. Sećanje na rat i osećanje drugarstva, koje je imao skoro svak, Volkenštajn je vešto pretvorio u ponos zbog rata. Ko nije nacionalist, taj prlja uspomenu na pale heroje — na te sirote, zloupotrebijene, pale heroje, koji bi svi još voleli da žive. Kako li bi oni oterali Volkenštajna sa podijuma na kome ovog trenutka drži govor, samo kad bi mogli! Ali oni su bespomoćni, i postali su svojina hiljada Volkenštajna, koji se njima služe za svoje egoistične ciljeve, koje skrivaju ispod reči kao što su ljubav prema otadžbini i nacionalno osećanje. Ljubav prema otadžbini! Volkenštajn razumeva pod tim to da ponovo nosi uniformu, postane pukovnik i ponovo šalje ljude u smrt.

On silno grmi sa tribine i stigao je već do pojma unutrašnja svinja, do udarca nožem u leđa, do nepobedene nemačke armije i do zaveta našim mrtvim herojima da ćemo ih se sa poštom sećati, osvetiti ih i ponovo izgraditi nemačku armiju.

Hajnrih Krol pobožno sluša; on veruje svaku reč. Kurt Bah, koji je, kao autor lava sa kopljem u slabinama, takođe pozvan, kao u zanosu ne skida očiju sa pokrivenog spomenika. Georg izgleda kao da bi dao život za cigaru; a ja u pozajmljenom tesnom tamnom odelu, voleo bih da sam ostao kod kuće pa da spavam sa Gerdom u njezinoj čardaklijom obavljenoj sobi, dok mehanički klavir u "Altšteter Hofu" svira "Paradu sijamske straže".

Volkenštajn završava trostrukim hura. Kapela intonira pesmu o dobrom drugu. Hor je peva u dva glasa. Mi svi pratimo. To je neutralna pesma, bez politike i osvete — prosto tužaljka za mrtvim drugom.

Pastori izlaze na čelo. Platno sa spomenika pada. Kurt Bahov lav koji riče čuči na njemu. Četiri bronzana orla u trenutku poletanja nalaze se na odseku sa strane. Spomen-ploče su od crnog granita, ostalo kamenje izgrađeno je pravilno kubusno. To je vrlo skup spomenik, i mi očekujemo da će nam ga isplatiti danas posle podne. To nam je obećano, i zbog toga smo ovde. Ako nam ne isplate, bićemo skoro bankroti. Dolar je poslednje nedelje porastao skoro dvostruko.

Sveštenici osvećuju spomenik; svaki za svoga Boga. Na frontu, kad sam bio određen da idem na službu i sveštenici različitih veroispovesti držali

molepstvija za pobedu nemačkog oružja, često sam mislio kako engleski, francuski, ruski, američki, talijanski i japanski sveštenici isto tako drže molepstvija za pobedu oružja svojih zemalja, pa sam onda zamišljao Boga kao neku vrstu užurbanog predsednika nekakvog udruženja u opasnosti, naročito kad drže molepstvije dve protivničke zemlje iste veroispovesti. Za koju onda da se odluči? Za onu sa više stanovnika? Ili za onu sa više crkava? Ili, gde mu je onda Pravičnost ako dopušta da jedna zemlja pobedi a druga ne, mada i u njoj revnosno mole? Neki put mi je dolazio i kao iznureni stari car mnogobrojnih država, koji neprestano mora na reprezentacije i uvek treba da menja uniforme — sad katoličku, pa protestantsku, evangeličku, anglikansku, episkopalnu, reformatorsku, već prema službi koja se služi, kao što čini car prilikom vojne parade husara, grenadira, artilerije i mornarice.

Polazu se venci. I naš je tu, u ime preduzeća. Volkenštajn, glasom koji neki put kukurekne, počinje pesmu "Nemačka, Nemačka iznad svega". To kao da nije predviđeno u programu; muzika ćuti, a prihvata svega nekoliko glasova. Volkenštajn porumeni i besno se okreće. Iz muzike počnu da prihvataju melodiju trubač, a zatim engleski rog. Oba nadjačaju Volkenštajna, a on počinje jako da maše. Pridružuju se drugi instrumenti, i otprilike polovina svih prisutnih počinje malo-pomalo da peva; ali Volkenštajn je počeo suviše visoko, i glasovi prilično krešte. Na sreću, umešaju se dame. One stoje doduše u pozadini, no ipak spašavaju situaciju i pobedonosno završavaju pesmu. Ni sam ne znam zašto, pada mi na um Rene de la Tur — jedino bi ona to mogla.

Posle podne počinje intimni deo. Moramo još da ostanemo, jer još nismo dobili novac. Usled dugog patriotskog Volkenštajnovog govora propustili smo podnevni kurs dolara — po svoj prilici znatan gubitak. Vrućina je, a pozajmljeno tamno odelo steže me oko grudi. Na nebu stoje krupni, beli oblaci, na stolu velike čaše sa rakijom i pored njih one dugačke sa pivom. Glave su se zacrvenele, lica se presijavaju od znoja. Banket u čast poginulih bio je mastan i bogat. Uveče treba da bude veliki patriotski bal u gostionici. Na sve strane vise girlande od papira, razume se crno-belo-crvene, i venci od jelovine. Samo na poslednjoj seoskoj kući visi iz prozorčeta na tavanu jedna crno-crveno-zlatna zastava. To je zastava nemačke republike. Crno-belo-crvene zastave su zastave starog carstva. One su zabranjene; ali Volkenštajn je objasnio da su mrtvi pali pod slavnim, starim bojama, i da je izdajnik svaki onaj koji istakne crno-crveno-zlatnu zastavu. Prema tome, stolar Beste, koji onde stanuje, izdajnik je. On je u ratu doduše dobio metak u pluća, ali on je izdajnik. U našoj ljubljenoj otadžbini lako je biti proglašen za izdajnika. Samo Volkenštajni to nikad nisu. Oni su

zakon. Oni određuju ko je izdajnik.

Raspoloženje raste. Stariji svet se gubi. I jedan deo udruženja ratnika. Odlaze zbog poljskih poslova. Gvozdena garda, kako je naziva Volkenštajn, ostaje. Sveštenici su davno otišli. Gvozdenu gardu sačinjavaju mlađi ljudi. Volkenštajn, koji prezire republiku, ali penziju koju mu ona daje prima i upotrebljava za to da drži huškačke govore protiv vlade, drži nov govor, koji počinje rečju "drugovi". To je za mene suviše. Drugovima nas nikad nije nazivao Volkenštajn dok je još bio u službi. Onda smo bili remci, svinje, idioti, a kad je bilo nešto naročito, momci. Samo jednom, uveče, uoči jednog napada, opasna džukela Hele, naš poručnik, koji je ranije bio šumar, nazvao nas je drugovima. Bojao se da bi ga sledećeg jutra mogao pogoditi metak u leđa.

Odlazimo predsedniku opštine. Uz kafu, kolače i cigare, on sedi kod kuće i odbija da plati. Tako nešto smo i očekivali. Na sreću, Hajnrih Krol nije s nama; on je, pun divljenja, ostao pored Volkenštajna. Kurt Bah je sa jednom jedrom seoskom lepoticom otišao u žita, da uživa u prirodi. Georg i ja stojimo pred predsednikom Debelingom, koga podržava njegov grbavi pisar Vesthauz. — Dođite ponovo iduće nedelje — kaže Debeling prijateljski i ponudi nas cigarama. — Onda ćemo sve sračunati i odmah vas isplatiti. Sad u ovoj gužvi nije nam bilo moguće da sve to obavimo.

Uzimamo cigare. — Može biti — odgovara Georg. — Ali nama je novac potreban danas, gospodine Debeling.

Pisar se smeje. — Novac je svakom potreban.

Debeling mu namigne. On natoči rakiju. — Da popijemo po jednu u to ime!

On nas nije pozvao da dođemo na svečanost. To je učinio Volkenštajn, koji ne misli na ružnog Mamona. Debelingu bi bilo milije da niko od nas nije došao — ili bar samo Hajnrih Krol. S njim bi svršio lako.

— Dogovorili smo se da nam se plati prilikom osvećenja — kaže Georg.

Debeling ravnodušno sleže ramenima. — Pa to je skoro isto — iduća nedelja. Kad bi vam svugde plaćali tako uredno...

— Plaćaju nam, inače ne šaljem robu.

— No, pa sad ste poslali. Živeli!

Ne odbijamo rakiju. Debeling namigne na pisara, koji mu se divi. — — Dobra rakija — kažem ja.

— Još jednu? — pita pisar.

— Zašto da ne.

Pisar natoči. Pijemo. — Dakle... dobro — kaže Debeling.

— Onda, iduće nedelje.

— Dakle — kaže Georg. — Danas! Gde je novac?

Debeling je uvređen. Primili smo rakiju i cigare, a i dalje sedimo. To je protivno redu. — Sledeće nedelje — kaže on. — Još jednu rakiju pre rastanka?

— Zašto da ne.

Debeling i pisar živnuše. Oni veruju da su pobedili. Ja gledam kroz prozor. Napolju, kao slika u okviru, leži pejisaž kasnog popodneva — dvorišna kapija, jedan hrast, a iza njih, beskrajno miroljubivo, šire se polja kao hrom žuta i svetlozelena. "Zašto li se mi tu prepiremo?" mislim. "Zar ono tamo nije život, zlatan i zelen i tih u disanju godišnjih doba, koje se diže i spušta? Šta smo mi načinili od njega?"

— Bilo bi mi žao — čujem kako kaže Georg. — Ali mi moramo ostati pri tom. Vi znate da će iduće nedelje novac imati mnogo manju vrednost. A i bez toga izgubili smo već samom porudžbinom. Utvrđena je tri nedelje kasnije nego što smo očekivali.

Gradonačelnik ga lukavo pogleda. — Pa onda, jedna nedelja više ništa ne čini.

Mali pisar iznenada se javi vrečeći. — A šta ćete učiniti ako ne dobijete novac? Tek ne možete ponovo uzeti spomenik!

— Zašto da ne? — odgovaram ja. — Nas smo četiri čoveka, a jedan od nas je vajar. Nama je lako da ponesemo orlove pa čak i lava, ako tako mora biti. Naši radnici mogu stići ovamo za dva sata.

Pisar se smeška. — Zar mislite da bi vam uspelo da demontirate spomenik koji je osvećen? Vistringena ima hiljadu stanovnika.

— I majora Volkenštajna i udruženje ratnika — dodaje predsednik. — Oduševljeni patrioti.

— Ako biste pokušali, teško da bi vam uspelo da ikad više prodate ovde ijedan spomenik. — Pisar se sad smeška otvoreno podrugljivo.

— Još jednu rakiju? — pita Debeling i takođe se smeška. Uhvatili su nas u klopku. Ništa ne možemo da učinimo.

U tom trenutku nailazi neko, brzo trčeći preko dvorišta. — Gospodine predsedniče! — viče taj kroz prozor. — Morate brzo doći. Nešto se desilo!

— Šta?

— Beste! Stolaru su... hteli su da mu skinu zastavu, i onda se desilo!

— Šta? Zar je Beste pucao? Taj prokleti socijalist!

— Nije! Beste je... curi mu krv ...

— Niko drugi?

— Ne, samo Beste...

Debelingovo lice se razvedri. — A tako! Zbog toga ne treba toliko da vičete!
— On ne može da ustane. Krv mu teče iz usta.

— Dobio je malo po svojoj bezobraznoj njuški — izjavljuje mali pisar. —
Šta mu treba da izaziva druge? Eto nas. Samo mirno.

— Vi ćete izviniti — kaže nam Debeling dostojanstveno — Ali ovo je službeno. Moram da ispitam stvar. Ovo vaše moramo odložiti. Misli da je s nama sad potpuno svršio i oblači kaput. Izlazimo s njim. On se ne žuri mnogo. Znamo zašto. Kad stigne, niko se više neće setiti ko je pretukao Bestea. Stara stvar.

Beste leži u tesnom dvorištu svoje kuće. Zastava republike leži pocepana pored njega. Pred kućom stoji nekolicina ljudi. Iz gvozdene garde nema nikoga. — Šta se desilo? — pita Debeling žandarma, koji stoji sa beležnicom pokraj vrata.

Žandarm hoće da podnese izveštaj. — Jeste li bili prisutni? — pita Debeling.
— Nisam. Pozvali su me docnije.

— Dobro. Vi onda ništa ne znate. Ko je bio prisutan? Niko ne odgovori.

— Zar nećete da pošaljete po lekara? — pita Georg.

Debeling ga neljubazno pogleda. — Je li potrebno? Malo vode...

— Potrebno je. On umire.

Debeling se brzo okrene i nagne nad Bestea. — Umire?

— Umire. Ima teško krvoliptanje. Možda mu je i što slomljeno. Izgleda da su ga bacili niza stepenice.

Debeling upravi spor pogled na Georga Krola. — To vi samo mislite, gospodine Krole, i ništa više. Prepustićemo okružnom lekaru neka utvrdi.

Zar neće doći lekar zbog ovog čoveka?

— Pustite meni da se o tome brinem. Zasad sam ja predsednik opštine a ne vi. Neka dođe doktor Bredijus — kaže Debeling dvojici dečaka sa biciklom. — Recite, desila se nesreća.

Čekamo. Bredijus stiže na biciklu jednog od dvojice dečaka. Skoči s bicikla i uđe u dvorište. — On je mrtav — kaže pošto je ponovo ustao.

— Mrtav?

— Da, mrtav. Pa to je Beste, zar ne? Onaj sa metkom a plućima.

Predsednik neprijatno potvrđuje glavom. — Beste. O metku u plućima ništa ne znam. Ali možda je strah... svakako je imao slabo srce...

— Od toga ne dolazi do krvoliptanja — izjavljuje Bredijus suho. — Šta se desilo?

— To baš sad istražujemo. Molim da ostanu ovde samo oni koji mogu dati

izjavu kao svedoci. — On pogleda mene i Georga.

— Mi ćemo doći docnije — kažem ja.

Sa nama odlaze skoro svi koji stoje unaokolo. Biće malo svedoka.

Sedimo u seoskoj gostionici. Georg je besan kao što ga davno nisam video. Nailazi jedan mlad radnik. Stoji pored nas. — Jeste li vi bili onda prisutni? — pita Georg.

— Bio sam kad je Volkenštajn nagovarao druge da skinu zastavu. Da odstrane tu sramnu mrlju, kako je on to rekao.

— Je li i Volkeištajn išao s njima?

— Nije.

— Razume se. A drugi?

— Čitava rulja juinula je kod Bestea. Svi su bili pijani.

— I onda?

— Mislim da se Beste branio. Nisu hteli da ga pretuku baš sasvim. A onda se ipak desilo. Beste je hteo da zadrži zastavu, a oni su ga onda gurnuli niza stepenice. Možda su ga i nekoliko puta jako udarili po leđima. Kad je čovek pijan, često ne zna kako je jak. Sigurno nisu hteli da ga ubiju.

Hteli su samo da mu ostave uspomenu?

— Da, baš to.

— Tako im je rekao Volkenštajn, a?

Radnik potvrđuje glavom a onda se trgne. — Otkud vi to znate?

— Mogu misliti. Bilo je tako, zar ne?

Radnik ćuti. — Kad znate, onda znate — kaže on naposletku.

— To bi trebalo tačno utvrditi. Ubistvo je stvar za javnog tužioca. A i podstrekivanje na ubistvo.

Radnik se trgne. — Ja s tim ništa nemam. Ja ništa ne znam.

— Vi znate jako mnogo. A i još mnogo više njih zna šta se desilo.

Radnik ispije pivo. — Ja nisam ništa rekao — izjavljuje odlučno. — I ja ništa ne znam. Šta mislite, šta bi mi se desilo kad ne bih ćutao? Ne, gospodine, ja ne! Ja imam ženu i dete i moram da živim. Mislite li da bih našao posla kad bih pričao? Ne, gospodine, potražite zato koga drugoga! Ne mene!

On ode. — Tako će biti sa svima — kaže Georg mračno.

Čekamo. Napolju vidimo Volkenštajna kako prolazi. Nije više u uniformi i nosi mrk kofer. — Kuda ide? — pitam ja. — Na stanicu. Ne živi više u Vistringenu. Preselio se u Verdenbrik, kao predsednik okružnog saveta udruženja ratnika. Došao je ovamo samo na osvećenje. U koferu mu je uniforma.

Pojavljuje se Kurt Bah sa svojom devojkom. Doneli su cveća. Devojka je neutješna kad čuje šta se desilo. — Onda će sigurno otkazati bal.

— Mislim da neće — kažem ja.

— Hoće, sigurno. Kad ima nesahranjen mrtvac. Takva nesreća!

Georg ustane. — Hajde — kaže mi on. — Ništa ne pomaže. Moramo još jednom Debelingu.

Selo je odjednom utihnulo. Sunce stoji koso iza vojničkog spomenika. Mermerni lav Kurt Baha se svetli. Debeling je sad samo službeno lice.

— Nećete valjda sad da oči u oči sa smrću ponovo govorite o novcu? — izjavljuje on smesta.

— Hoćemo — kaže Georg. — To je naš posao. Mi smo uvek oči u oči sa smrću.

— Morate se strpiti. Sad nemam vremena. Znate šta se desilo.

— Znamo. U međuvremenu saznali smo i ostalo. Možete nas upisati za svedoke, gospodine Debeling. Ostaćemo ovde dok ne dobijemo novac, bićemo, dakle, sutra rado na raspolaganju kriminalnoj policiji.

— Svedoci? Kakvi svedoci? Pa vi niste bili prisutni.

— Svedoci. To je naša stvar. Vama mora da je stalo do toga da utvrdite sve što je u vezi sa ubistvom stolara Bestea. Sa ubistvom i podstrekavanjem na ubistvo.

Debeling dugo netremice posmatra Georga. Zatim kaže polako: — Je li to ucena?

Georg ustane. — Da li biste mi hteli tačno objasniti šta pod tim mislite?

Debeling ništa ne odgovara. I dalje gleda Georga. Georg izdržava pogled. Debeling zatim prilazi kasi, otvara je i stavlja na sto nekoliko svežanja novčanica. — Prebrojte i napišite priznanicu.

Novac leži između praznih rakijskih čaša i kavenih šoljica na crvenokariranom stolnjaku. Georg prebraja novac i piše priznanicu. Ja gledam kroz prozor. Žuta i zelena polja još uvek se prelivaju u svetlosti, ali nisu više harmonija života. Debeling prima Georgovu priznanicu. — Vama je valjda jasno da na našem groblju nikada više nećete postaviti spomenik — kaže on.

Georg odmahuje glavom. — Tu se varate. Postavićemo jedan čak vrlo brzo. Za stolara Bestea. Besplatno. I to nema nikakve veze sa politikom. Ako odlučite da se Besteovo ime takođe stavi na spomenik, isto smo tako spremni da učinimo to besplatno.

— Do toga neće doći.

— I mislio sam.

Odlazimo na stanicu. — Pa on je dakle imao novac — kažem ja.

— Dabome. Znao sam da ga ima. Ima ga već osam nedelja i spekulirao je njime. Zaradio je sjajno. Hteo je da zaradi još nekoliko stotina hiljada više. Ne bismo ga dobili ni iduće nedelje.

— Na stanici nas čekaju Hajnrih Krol i Kurt Bah.

— Imate li novac? — pita Hajnrih.

— Da.

— Mislio sam. Svet je ovde izvanredno čestit. Pouzdan.

— Da. Pouzdan.

— Bal je otkazan — kaže Kurt Bah, sin prirode.

Hajnrih poravna kravatu. — Stolar je za sve kriv sam. To je bilo nečuveno izazivanje.

— Šta? Što je istakao zvaničnu državnu zastavu?

— To je bilo izazivanje. On je znao kako drugi misle. Trebalo je da računa da će mu napraviti džumbus. To je logično.

— Da, Hajnrih, logično je — kaže Georg. — A sad, učini mi ljubav pa zaveži svoju logičnu njušku.

Hajnrih Krol uvređeno ustane. Hoće nešto da rekne, ali odustaje kad spazi Georgovo lice. Sporo otresa rukama prašinu sa fraka. Zatim spazi Volkenštajna, koji čeka na voz. Penzionisani major sedi na jednoj povučenoj klupi i najviše bi voleo da je već u Verdenbriku. Ne obrađuje se kad mu Hajnrih priđe. Ali Hajnrih sedne pored njega.

— Šta će biti od ovog? — pitam Georga.

— Ništa. Neće se naći nijedan izvršilac.

— Volkenštajn?

— Ni njemu se neće ništa desiti. Samo bi stolar bio kažnjen da je još živ. Drugi ne. Političko ubistvo, kad je izvršeno zdesna, pitanje je časti i ima sve olakšavajuće okolnosti. Mi imamo republiku; ali smo sudije, činovnike i oficire staroga vremena preuzeli intaktno. Šta tu da se očekuje?

Ukočeno gledam u večernje rumenilo. Voz dolazi pukćući, crn i izgubljen kao kakva pogrebna kola. "Čudna stvar", mislim, "videli smo toliko mrtvaca u ratu, i znamo da nas je dva miliona beskorisno palo — zašto smo onda tako uzbuđeni zbog jednog jedinog, a dva miliona smo već skoro zaboravili?" No to je valjda zato što je pojedinac uvek smrt — a dva miliona uvek samo statistika.

IX

— Mauzolej! — kaže gospođa Nibur. — Mauzolej i ništa drugo!

— Dobro — odgovaram ja. — Dakle, mauzolej.

Mala, zaplašena žena, za kratko vreme otkako je umro Nibur, jako se promenila. Postala je oštra, glagoljiva i svadljiva, i u stvari već prilična napast.

Već dve nedelje pregovaram s njom o spomeniku za pekara i svaki dan mislim o pokojniku sve bolje. Mnogi ljudi su dobri i čestiti dok im je rđavo, a postaju nepodnošljivi kad im bude bolje, naročito u našoj ljubljenoj otadžbini — najpokorniji i najplašljiviji regruti postaju ovde docnije često najbešnji podoficiri.

— Pa nemate ni jedan da se vidi — kaže gospođa Nibur zajedljivo.

— Mauzoleji — objašnjavam — ne mogu se pokazati kao mustra. Oni se prave po meri kao balske haljine za kraljice. Imamo nekoliko crteža, a za vas ćemo možda morati načiniti i naročiti.

— Dabome! Mora biti nešto naročito. Inače idem "Holmanu i Klocu".

— Nadam se da ste već bili. Nama je milo kad nam se mušterije informišu kod konkurencije. Kad je reč o mauzoleju, pitanje je samo kvaliteta.

— Znam da je onde bila već odavno. Pričao mi je putnik "Holmana i Kloca", Suzni Oskar. Nedavno smo ga sreli i pokušali da od njega načinimo izdajnika. Još se kolebao, ali mi smo mu ponudili veći procenat nego "Holman i Kloc", i da bi se za vreme roka za razmišljanje pokazao kao prijatelj, on sad za nas radi kao špijun. — Pokažite mi vaše crteže! — naređuje gospođa Nibur kao kakva vojvotkinja.

Nemamo ih, ali ja izvadim nekoliko nacрта za vojničke spomenike. Oni su efektni, visoki dva i po metra, nacrtani ugljem i obojenom kredom i ukrašeni prijatnom pozadinom.

— Lav — kaže gospođa Nibur. — On je bio kao lav! Ali kao lav u skoku, a ne na izdisaju. Trebalo bi da se napravi lav u skoku.

— Kako bi bilo da napravimo konja u skoku? — pitam. — Naš vajar je time pre nekoliko godina dobio prelaznu nagradu Berlina-Teplica.

Ona odmahne glavom. — Orla — kaže zamišljeno.

— Pravi mauzolej trebalo bi da bude nešto kao kapela — objašnjavam ja. — Šarena okna kao u crkvi, mermerni sarkofag sa lovorovim vencima od bronzne, mermerna klupa za odmor i molitvu za vas, svuda unaokolo cveće, čempresi, staze sa šljunkom, voda za ptice, za naše pernate pevače, unaokolo ograda od

niskih granitnih stubova i bronzanih lanaca, teška
gvozdena vrata sa monogramom, porodičnim grbom ili znakom
pekarskog esnafa...

Gospođa Nibur sluša kao da Moric Rozental svira "Nokturno" Šopena. — —
To je lepo čuti — kaže zatim. — Ali zar nemate nešto originalno?

Ljutito se zagledam u nju. Ona mi hladno odvratila pogled — simbol večne
mušterije koja ima novca.

— Pa ima originalnih stvari — odgovaram blago i jetko. Na primer kao one
što su na Kampo Santo u Đenovi. Naš vajar godinama je radio onde. Jedna od
najlepših stvari je od njega — ženska prilika plače nadnesena nad mrtvačkim
kovčegom, u pozadini vaskrsli pokojnik koga anđeo vodi u nebo. Anđeo se
osvrće i slobodnom rukom blagosilja ožalošćene srodnike. Sve to od belog,
kararskog mermera, anđeo sklopljenih ili raširenih krila...

— Sasvim zgodno. A šta ima još?

— Često se daje prikaz i pokojnikova zanata. Na primer, mogao bi se
izvajati pekar kako mesi hleb. Iza njegovih leđa stoji smrt i kucka ga u rame.
Smrt se može prikazati sa kosom ili bez nje, ili ogrnuta mrtvačkim pokrovom,
ili pak gola, to znači u tom slučaju kao kostur, vrlo težak vajarski posao,
naročito kod rebara, koja se pažljivo moraju isklesati jedno po jedno, da se ne
polome.

Gospođa Nibur čuti, kao da očekuje još. — Razume se, može se dodati i
porodica — nastavljam. — Kako se sa obe strane moli, ili kako puna straha
odbija smrt. Ali to su objekti koji se penju do biliona i zahtevaju jednu ili dve
godine rada. Tu bi morao biti veliki predujam i plaćanje u ratama.

Iznenada osećam strah da bi mogla primiti koji predlog. Kurt Bah može u
najbolju ruku da napravi kakvog iskošenog anđela; ali njegova umetnost mnogo
dalje ne ide. Ipak, za nevolju, mogli bismo vajarske radove naručiti i drugde.

— I šta još? — pita gospođa Nibur neumoljivo.

Razmišljam da li da ovome nemilosrdnom đavolu ispričam što o grobu u
obliku sarkofaga na kom se poklopac malo pomakao i iz kog se pružila koščata
šaka — ali odustajem od toga. Naše pozicije isuviše su nejednake; ona je kupac
a ja sam prodavač, ona mene može šikanirati, ja nju ne — jer možda će ipak
nešto kupiti.

— To bi zasad bilo sve.

Gospođa Nibur čeka još trenutak. — Ako ništa više nemate, moram otići
"Holmanu i Klocu".

Gleda me svojim očima kao u insekta. Žalobni veo zabacila je preko crnog

šešira. Ona čeka da ja sad napravim luđačku scenu. Ja to ne činim.

— Učinićete nam time zadovoljstvo — kažem hladno umesto toga. — Naš je princip da pozovemo i konkurenciju, neka se vidi kako je naše preduzeće sposobno. Kad se radi o porudžbinama sa toliko vajarskih poslova, veliko je pitanje, razume se, kakav je vajar, inače će iznenada ispasti anđeo sa dve leve noge, kac što se nedavno desilo jednom našem konkurentu čije bih ime želeo da prećutim. Bivalo je već i razrokih Bogorodica i jedan Hristos sa jedanaest prstiju. Kad je stvar primećena, bilo je prekasno.

Gospođa Nibur spusti veo kao pozorišnu zavesu. — Ja ću već paziti!

Ubeđen sam da će to učiniti. Ona pohlepno uživa u svojoj žalosti i bezobzirno se njome služi. Mnogo će još proći dok nešto ne poruči; jer sve dok se ne odluči, može da gnjavi sva pogrebna preduzeća — a posle toga samo još ono jedno kod koga je posao poručila. Ona je sad u neku ruku slobodan mladoženja žalosti — a docnije će biti oženjen čovek, koji mora biti veran.

Stolar Vilke dolazi iz svoje radionice. U brkovima mu visi iverje. Držeći u ruci sandučić privlačnih suvih sardela mljackajući ih jede.

— Šta vi mislite o životu? — upitam ga ja.

On zastane. — Ujutru drukčije nego uveče, zimi drukčije nego leti, pre jela drukčije nego posle jela, a u mladosti verovatno drukčije nego u starosti.

— Tačno. Najzad pametan odgovor!

— Lepo, kad znate, što onda još pitate?

— Čovek se obrazuje pitajući. Osim toga, ja ujutru pitam drukčije nego uveče, zimi drukčije nego leti, a pre nego što spavam sa ženom drukčije nego posle toga.

— Drukčije nego posle spavanja — kaže Vilke. — Tačno, posle toga uvek je sve drukčije! To sam sasvim zaboravio.

Poklonio sam se pred njim kao pred igumanom. — Čestitam vam na askezi! Vi ste, dakle, već savladali poriv puti! Ko da i dotle dotera!

— Koješta! Ja nisam impotentan. Ali žene su smešne kad je čoveku zanat da pravi mrtvačke sanduke. Hvata ih jeza. Neće da uđu u radionicu ako u njoj stoji sanduk. Čak ni ako im čovek ponudi berlinsku palačinku i porto.

— Na čemu im ponudi? — pitam ja. — Na sanduku koji nije gotov! Na politiranom svakako ne; porto ostavlja mrlje.

— Na prozorskoj dasci. Na sanduku se može sedeti. A pri svem tom, to još uopšte nije sanduk. Sanduk će biti tek onda kad u njemu bude ležao mrtvac. Dotle je samo porudžbina u poslu.

— Tačno. Ali teško je to uvek razlikovati.

— Kako se uzme. Jednom, u Hamburgu, imao sam jednu žensku kojoj je to bilo svejedno. Čak je i volela. Uživala je. Sanduk sam do pola napunio mekim, belim jelovim iverjem, koje uvek tako romantično miriše na šumu. Sve je išlo dobro. Silno smo uživali, sve dok ponovo nije htela da izađe napolje. Prokletu tutkalo nije se još bilo sasvim sasušilo negde na dnu sanduka, iverje se razilo a kosa joj upala u tutkalo i zalepila se. Počela je da trza, a onda je stala da viče. Mislila je da su je mrtvaci uhvatili za kosu pa je drže. Vikala je i derala se, slegao se svet, naišao je i moj majstor, nju su odlepili a ja sam odleteo sa svoga mesta. Šteta — mogla je biti lepa veza; nije lak život za ljude kao što smo mi.

Vilke baci na mene oštar pogled, malo se nasmeje i sa uživanjem nastavi da šuška po sandučiću, ne nudeći me. — Poznata su mi dva slučaja trovanja od sardela — kažem ja. — To je strašna, duga i mučna smrt.

Vilke odmahne rukom. — Ove su sveže osušene. I vrlo meke. Delikatesa. Podeliću ih s vama ako mi nabavite kakvu zgodnu devojkicu bez predrasuda — kao što je ona sa puloverom što sad češće dolazi po vas.

Začudeno pogledam stolara. Bez sumnje misli na Gerdu. Gerdu, koju baš očekujem. — Ja nisam trgovac devojkama — kažem oštro. — Ali daću vam jedan savet. Gledajte da vodite svoje ženske nekud drugde a ne sebi u radionicu.

— A kuda? — Vilke čačka riblje kosti iz zuba. — U tom je đavo! U hotel? Suviše skupo. Pored toga, strah od policijskih racija. U gradski park? Opet policija! A ovde u dvorište? Onda je moja radionica ipak bolja.

— Pa zar nemate stan?

— Ja u sobu ne mogu da dovedim koga hoću. Gazdarica mi je zmija. Pre nekoliko godina imao sam nešto s njom. U krajnjoj nuždi, razumete? Kratko — ali ta satana ljubomorna je još i danas, deset godina posle toga. Ostaje mi samo radionica.

— Dakle, hoće li biti šta od prijateljske usluge? Predstavite me dami u puloveru!

Bez reči pokazujem na ispražnjeni sandučić sardela. Vilke ga baci u dvorište i priđe česmi da opere šake. — Imam gore još jednu bocu prvoklasnog mešanog porta.

— To piće zadržite za svoju sledeću bajaderu.

— Dotle će od njega postati mastilo. Ali na svetu ima više sardela nego taj jedan sandučić.

Pokažem na svoje čelo i odlazim u kancelariju da donesem blok za crtanje i stolicu na rasklapanje i da za gospođu Nibur načinim nacrt mauzoleja. Sedam pored obeliska — tako u isti mah mogu čuti telefon i imati pregled nad ulicom i

dvorištem. Crtež spomenika ukrasiću natpisom: Posle duge i teške bolesti, ovde počiva penzionisani major Volkenštajn, umro maja 1923.

Jedna od Knopfovih devo jaka dolazi i divi se mom crtežu. To je jedna od bliznakinja, koje je teško razlikovati. Mati ih razlikuje po mirisu, Knopfu je svejedno, a od nas drugih niko ne razlikuje tačno. Utonem u razmišljanje kako li je to kad se čovek oženi jednom bliznakom a druga bliznaka živi u istoj kući.

Gerda me prekida. Ona stoji na ulazu u dvorište i smeje se. Odlažem crteže. Bliznakinja se izgubi. Vilke prestane da se pere. Iza Gerdinih leđa pokazuje na sanduk od sardela, koji mačka gura kroz dvorište, pa onda na sebe i diže dva prsta. Uz to bez glasa miče usnama: — Dva.

Gerda ima danas sivi pulover, sivu suknju i crnu francusku kapu. Ne izgleda više kao papagaj; izgleda zgodno i sportski i dobre volje. Gledam je novim očima. Žena koju želi neko drugi, pa ma to bio i kakav majstor za mrtvačke sanduke mahnit od ljubavi, smesta biva draža nego ranije. Čovek, šta da se radi, živi mnogo više od relativne nego od apsolutne vrednosti.

— Jesi li bila danas u "Crvenom mlinu"? — pitam.

Gerda potvrđuje glavom. — Smrdljivi ćumez! Probala sam onde. Kako mrzim te lokale sa zadahom hladnog dima!

Pogledam je s odobravanjem. Vilke iza nje zakopčava košulju, istresa iverje iz brade i dodaje svojoj ponudi tri prsta. Pet sandučića sardela! Lepa ponuda, ali ja se na nju ne osvrćem. Preda mnom stoji sreća jedne nedelje, jasna, čvrsta, sreća koja ne boli — jednostavna sreća čula i umerene mašte, kratka sreća četrnaestodnevnog angažmana u noćnom klubu, koja je već upola prošla, koja me je oslobodila od Erne i koja je čak i Izabelu učinila onim što je trebalo da bude: fatamorganom koja ne boli i ne budi želje koje se ne mogu ispuniti.

— Hajde, Gerda — kažem pun iznenadne i nagle, stvarne zahvalnosti. — Hajde da danas izvanredno jedemo! Jesi li gladna?

— Jesam, veoma. Možemo negde ...

— Bez salate od krompira, danas, i bez kobasica! Ješćemo izvrsno i proslaviti jedan jubilej: sredinu našeg zajedničkog života. Pre nedelju dana prvi put si bila ovde; za nedelju dana mahaćeš mi sa stanice zbogom. Hajde da proslavimo ono prvo i da ne mislimo na ono drugo!

Gerda se nasmeje. — Pa nisam mogla ni napraviti salatu od krompira. Suviše posla. Cirkus je nešto drugo nego glupi kabare.

— Dobro, onda danas idemo u "Valhalu". Voliš li gulaš?

— Volim — odgovori Gerda.

— Eto! Da ga se držimo! A sad napred na proslavu sredine našega kratkog

života.

Blok za crtanje bacim kroz otvoren prozor na pisaći sto. Odlazeći, vidim još bezmerno razočarano Vilkeovo lice. Sa neutužnim izrazom podiže on uvis obe ruke — deset sandučića sardela — čitavo imanje!

— Zašto da ne? — kaže Eduard Knobloh kulantno na moje iznenađenje. Očekivao sam ogorčen otpor. Bonovi važe samo za podne, ali posle jednog pogleda na Gerdu, Eduard ne samo što je spreman da ih primi i večeras — on čak ostaje pored stola: — Da li bi me, molim te, predstavio?

Nalazim se u nezgodnom položaju. On je primio bonove — dakle, ja moram da primim njega. — Eduard Knobloh, hotelijer, restorater, pesnik, bilionar i tvrdica — objašnjavam nemarno. — Gospođica Gerda Šnajder.

Eduard se pokloni, upola polaskan, upola ljutit.

— Ne verujte mu ništa od svega, gospođice.

— Ni tvoje ime? — pitam ja.

Gerda se osmehne. — Jeste li bilionar? Interesantno!

Eduard uzdahne. — Samo poslovan čovek sa svim brigama poslovnog čoveka. Ne slušajte ovo lakomisleno pričalo! A vi? Lepa, blistava slika i prilika božja, bezbrižna kao kakav vilin konjic što lebdi nad tamnim jezerom sete...

Čini mi se da ga nisam dobro čuo i izbuljim se u Eduarda kao da mu je iz usta umesto pljuvačke ispalo malo zlata. Gerda kao da ima danas neku magično privlačnu snagu. — Ostavi se gipsanih ukrasa, Eduarde — kažem ja. — Gospođica je i sama umetnik. Zar sam ja mračno jezero sete? Gde je gulaš?

— Nalazim da gospodin Knobloh govori vrlo poetično! — Gerda gleda Eduarda sa nevinim oduševljenjem. — Otkud vam samo vremena za to? Pored tolike radnje i tolikih konobara! Mora da ste srećan čovek! Tako bogat pa još i talentovan.

— Pa ide nekako! — Eduardovo lice blista. — Tako, umetnik, i vi...

Vidim kako ga iznenađa obuzima nepoverenje. Senka Reno de la Tur prolazi bez sumnje preko njega, kao oblak preko meseca. — Seriozna umetnica nadam se — kaže on.

— Serioznija nego ti — odgovaram je. — Gospođica Šnajder nije pevačica kao što ti se učinilo. Ona ume da goni lavove kroz obruče i da jaši tigrove. A sad zaboravi na policajca koji se krivi u tebi kao u pravom sinu naše ljubljene otadžbine, i donesi jelo!

— Tako, lavove i tigrove! — Eduardu su se raširile oči — Je li to istina? — pita on Gerdu. — Ovaj čovek tako često laže.

Stanem joj na nogu ispod stola. — Bila sam u cirkusu — odgovara Gerda,

koja ne razume šta je tu tako interesantno. — I opet se vraćam u cirkus.

— Šta ima za jelo, Eduarde? — pitam ja nestrpljivo. — Ili ćemo ti prvo morati podneti čitavu biografiju u četiri prepisa?

— Pogledaću malo sam — kaže Eduard Gerdi galantno — Za takve goste! Čari maneža! Ah! Oprostite gospodinu Bodmeru njegovo erotsko ponašanje. On je odrastao u ratu među gegulama, i za svoje vaspitanje ima da zahvali jednom histeričnom pismonoši.

Ode gegajući se. — Zgodan čovek — izjavljuje Gerda. — Je li oženjen?

— Bio je. Žena mu je odbegla zato što je tako škrt.

Gerda pipa damast stolnjaka. — Mora da je bila glupača — kaže sanjarski. — Ja volim štedljiv svet. On drži novac.

— To je u inflaciji najgluplja stvar.

— Razume se, treba ga dobro uložiti. — Gerda posmatra teške posrebrene noževe i viljuške. — Čini mi se da to tvoj prijatelj dobro radi — mada je pesnik.

Pogledam je malo iznenađeno. — Može biti — kažem. — Ali drugi od toga ništa nemaju. Najmanje njegova žena. Puštao ju je da dirinči od jutra do večeri. Biti udat za Eduarda znači: raditi za njega besplatno.

Gerda se osmehne nejasno kao Mona Liza. — Svaka kasa ima svoj broj, zar ti to još ne znaš, bebi?

Zapanjeno je pogledam. "Šta je ovo?" mislim. "Je li to još isto ono lice sa kojim sam juče u restoranu-bašti 'Kod lepog izgleda' za skromnih pet hiljada maraka jeo sendviče sa neobranim mlekom i pripovedao o čarima jednostavnog života?" — Eduard je debeo, prljav i neizlečivo škrt — izjavljujem odlučno. — Ja to znam već mnogo godina.

Rizenfeld, koji se razume u žene, rekao mi je jednom da ova kombinacija odbija svaku ženu. Ali Gerda kao da nije obična žena. Ona meri pogledom velike lustere, koji više o tavanici kao providni stalaktiti, i ne menja temu. — Verovatno mu je potreban neko da na njega pazi. Ne kao kakva kvočka, razume se! Njemu je, izgleda, potreban neko ko će ceniti njegove dobre osobine.

Sad sam otvoreno alarmiran. Zar će moja mirna dvonedeljna sreća već otići? Zašto li sam je morao odvući na ovo mesto srebra i kristala!

— Eduard nema dobrih osobina — kažem ja.

Gerda se ponovo osmehne. — Svaki čovek ima neke dobre. Samo mu ih je potrebno pokazati.

U tom trenutku pojavljuje se na sreću konobar Frajdank i pompezno na srebrnom poslužavniku donosi paštetu. — Šta je sad to? — pitam ja.

— Pašteta od džigerice — izjavljuje Frajdank oholo.

— Ali u meniju stoji krompir-čorba!

— Ovo je meni koji je izabrao sam gospodin Knobloh — kaže Frajdank, bivši furijerski kaplar, i seče dva komada — jedan debeo za Gerdu, jedan tanak za mene. — Ili biste više voleli propisanu krompir-čorbu? — raspituje se on srdačno. — Može da bude.

Gerda se smeje. Ljut zbog providnog Eduardovog pokušaja da je uhvati na lepak pomoću jela, ja baš hoću da poručim krompir-čorbu, kad li me Gerda gurne ispod stola. Iznad stola pak graciozno izmeni tanjire i veći komad daje meni — Ovako treba — kaže ona Frajdanku. — Čovek mora uvek imati veći komad. Zar ne?

— Pa jest — muca Frajdank, najednom zbunjen. — Kod kuće ... ali ovde ... — Bivši kaplar ne zna šta da radi. Eduard mu je naredio da Gerdi da poveći komad a meni samo tanku krišku, i on je to učinio. Sad vidi da je stvar ispala obrnuto, i snaga ga napušta u trenutku kad odjednom treba sam da preuzme odgovornost šta da učini. U našoj ljubljenoj otadžbini ljudi to ne vole. Mi na zapovest reagujemo spremno, to je već stolecima u našoj ponosnoj krvi — ali da odlučimo sami, to je nešto drugo. Frajdank čini jedino što zna: pogledom traži pomoć od svoga učitelja i nada se novoj zapovesti.

Pojavi se Eduard. — Servirajte, Frajdank, zašto stojite?

Latim se viljuške i brzo odlomim komad od paštete koja stoji preda mnom, baš u trenutku kad Frajdank, u skladu sa prvom zapovešću, hoće ponovo da izmeni tanjire.

Frajdank se ukoči. Gerda prsne u smeh. Eduard, pribran kao vojskovođa, pregleda situaciju, odgurne Frajdanka, odseče od paštete drugi dobar komad, stavi ga sa zamahom pred Gerdu i upita me slatko-kiselo: — Prija li?

— Pa onako — odgovaram ja, — Šteta što nije guščija džigerica.

— Jeste guščija džigerica.

— Izgleda kao teleća.

— Jesi li ti ikad u životu jeo guščiju džigericu?

— Eduarde — odgovaram ja. — Čak sam se pobljuvao od guščije džigerice, toliko sam je jeo.

Eduard se nasmeje kroz nos. — Gde? — pita on prezrivo.

— U Francuskoj prilikom nastupanja, kada sam se vaspitavao da postanem čovek. Zaplenili smo onda čitav dućan pun guščije džigerice. U zemljanim čancima iz Strasburga, sa crnim trifama iz Perigora, kojih ovde u tvojoj nema. Ti si onda ljuštio krompir u kuhinji.

Nisam ispričao da mi je pozlilo zato što smo našli i vlasnicu dućana — staru

jednu ženicu, koja je krpama bila priljubljena uz ostatak zida, otkinute glave nabodene na kuku jednog rafa u dućanu, kao na koplje kakvog varvarskog plemena.

— Kako vama prija? — pita Eduard Gerdu u mondenom tonu žabe koja bezbrižno čuči kraj mračnog jezera sete.

— Dobro — odgovara Gerda i jede ne dižući glave.

Eduard se galantno pokloni i hitro udalji kao slon kad igra. — Vidiš — kaže Gerda i ozari me pogledom. — Tako škrt uopšte nije.

Ja spustim viljušku. — Slušaj, ti cirkusko čudo oko koga se uzvitlala prašina — odgovaram ja. — Pred tobom je čovek kome je ponos još teško povređen, da reknem u Eduardovu žargonu, zato što mu je dama pobegla sa jednim bogatim crnoberzijancem. Hoćeš li sad, da se ponovo poslužim Eduardovom baroknom prozom, da uspeš vrijuće ulje u još nezalečene rane i da mi još jedanput učiniš isto?

Gerda se smeje i jede. — Ne govori koješta, dragi — izjavljuje ona punih usta. — I nemoj da se vređaš kao kiseli krastavac. Budi još bogatiji od drugih, ako te to ljuti.

— Lep savet! Kako to da učinim? Da vraćam?

— Onako kao i drugi. Oni su, eto, ipak uspeli.

— Eduard je nasledio ovaj hotel — kažem gorko.

— A Vili?

— Vili je crnoberzijanac.

— Šta je to crnoberzijanac?

— Onaj koji iskorišćuje konjunkturu. Koji trguje svačim, od haringa do akcija čelika. Koji pravi poslove gde god može, čime god može, kako god može, samo da umakne od zatvora.

— No eto! — kaže Gerda i uzima ostatak paštete.

— Misliš zar da i ja postanem takav?

Gerda zdrobi zemičku između svojih zdravih zuba. — Budi ili nemoj. Ali nemoj da se ljutiš ako nećeš da budeš a drugi hoće. Svak može da grdi, dragi!

— Tačno — kažem ja dokusuren i najednom jako rastrežnjen. Kao da mi je u mozgu popucala čitava hrpa mehurića od sapuna. Gledam Gerdu. Ona posmatra stvari na nekakav proketo realistički način. — Ti u stvari imaš zaista pravo — kažem.

— Razume se da imam pravo. Ali gle šta ono dolazi: šta misliš, je li i to za nas?

— Za nas je. Pečeno pile i uz njega špangle. Jelo za fabrikante municije.

Eduard nadzirava sam. Gleda kako Frajdank tranšira. — Grudi za madam — komanduje on.

— Radije bih batak — kaže Gerda.

— Batak i komad grudi za madam — izjavljuje Eduard galantno.

— Samo napred — odgovara Gerda. — Vi ste kavaljer, gospodine Knobloh, znala sam ja to!

Eduard se samodopadljivo smeška. Ne mogu da verujem da mu se Gerda dopada toliko da podnosi takve žrtve; pre mislim da, besan zbog naših bonova, pokušava da mi ih otme. Osveta pravde koja stvara jednakost. — Frajdank — kažem. — Uzmite kostur iz mog tanjira. Ja ne jedem kosti. Umesto toga dajte mi drugi batak. Ili je to vaše pile amputirana žrtva rata?

Frajdank pogleda u svoga gospodara kao ovčarsko pseto.

— Pa to je najslade — objašnjava Eduard. — Grudne kosti su delikatne za glodanje.

— Ja ne glodam. Ja jedem.

Eduard nervozno slegne svojim debelim ramenima i oklevajući da mi drugi batak.

— Zar ne bi više voleo malo salate? — pita on. — Špargle su vrlo opasne za pijance.

— Daj mi špargle. Ja sam moderan čovek i vrlo sam sklon samouništenju.

Eduard ode lebdeći, nalik na nosoroga od gume. Najednom mi nešto padne na pamet. — Knobloh! — odsečem za njim generalskim tonom Rene de la Tur.

On se brzo okrene, kao da ga je koplje pogodilo u leđa, — Šta to znači? — upita besno.

— Šta?

— To deranje.

— Deranje? Ko se tu dere osim tebe? Ili zar je suviše ako mis Šnajder zamoli malo salate? Onda je nemoj nuditi!

Eduardove oči postanu ogromne. Vidi se kako u njima raste neka golema sumnja i kako se pretvara u izvesnost. — Vi... — pita Gerdu. — Vi ste me zvali?

— Ako ima salate, volela bih malo — kaže Gerda, koja ne razume šta se zbiva. Eduard još uvek stoji kraj stola. On sad čvrsto veruje da je Gerda sestra Rene de la Tur. Prosto vidim kako mu je žao paštete, piletine i špargle. Čini mu se da je strahovito naseo. — Gospodin Bodmer je — kaže Frajdank, koji se prišunjavao. — Ja sam video. — Frajdankove reči prođu a da ih Eduard nije čuo.

— Odgovarajte samo kad vas pitaju, konobaru — kažem mu ja nemarno. —

To je trebalo da ste naučili od Prusa! A sad odlazite pa sipajte dalje gulaš za vrat ljudima koji se tome ne nadaju. A ti, Eduarde, objasni mi da li si nas pozvao na ovaj divan ručak, ili pak hoćeš da ga naplatiš bonovima?

Eduard izgleda kao da će ga udariti kaplja. — Daj ovamo bonove, huljo — kaže on muklo.

— Ja ih iscepam i stavim na sto komadiće papira. — Ko je u ovom slučaju bio hulja, moglo bi se razgovarati, ti neuspeli Don Žuane — kažem ja.

Eduard ne uzme bonove sam. — Frajdank — kaže on, ovaj put bezglasno od besa. — Bacite ove trice u korpu.

— Stoj — kažem ja i mašim se menija. — Kad već plaćamo, imamo još pravo na desert. Šta bi ti, Gerda? Krem ili kompot?

— Šta vi preporučujete, gospodine Knobloh? — pita Gerda, koja ne zna kakva se drama odigrava u Eduardu.

Eduard učini očajan pokret i ode. — Dakle kompot! — vičem ja za njim.

On se malo trgne pa onda produži, kao da se vuče po jajima. Svakoga sekunda očekuje kasarnski glas.

Kolebam se, ali onda odustajem, smatrajući to za još efikasniju taktiku. — Šta je to ovde najednom? — pita Gerda koja ništa ne sluti.

— Ništa — odgovaram ja nevino i delim pileći kostur među nas. — Samo mali primer za tezu velikog Klauzevica u strategiji: napadni protivnika kad misli da je pobedio, i napadni ga onde gde to najmanje očekuje.

Gerda bez razumevanja potvrdi glavom i počne da jede kompot, koji je Frajdank tresnuo pred nas bez poštovanja. Zamišljeno je posmatram i odlučujem da je nikad više ne dovedem u "Valhalu" i da se od sada pridržavam gvođenog Georgovog zakona: nemoj ženi nikad pokazivati ništa novo, pa neće hteti ni da ode i neće ti pobeći.

Noć je. Naslonjen sam na prozor u svojoj sobi. Mesečina je, teški miris jorgovana doleće iz bašte, i pre jednog sata došao sam kući iz "Altšteter Hofa". Jedan zaljubljeni par promiče onom stranom ulice koja je u senci i nestaje u našoj bašti. Ne sprečavam ga; ko sam nije žedan, miroljubiv je, a noći su neodoljive. Da se ništa ne bi desilo, obesio sam pre jedan sat na oba skupocena krsta tablu sa natpisom: "Pazi! Može da padne! Lomi noge!" Iz nekakvih razloga, naime, ljubavnici naročito vole krst kad je zemlja suviše vlažna; verovatno zato što se za nj mogu držati, iako bi se moglo verovati da su nadgrobni spomenici srednje veličine isto tako dobri. Pomislio sam da obesim drugu tablu kojom bih to preporučio, ali odustao sam. Gospođa Krol neki put rano ustaje, i ona bi se, uza svu toleranciju, iščuškala zbog frivolnosti, pre no što

bih uspeo da joj objasnim da sam pre rata bio čedan čovek — osobina koju sam izgubio braneći našu ljubljenu otadžbinu.

Najednom vidim kako se po mesečini, teško udarajući nogama, crno približava nekakva kvadratna prilika. Ukočim se. To je konjski mesar Vacek. On nestaje u svome stanu, dva sata pre vremena. Možda više nije bilo konja; konjsko meso je danas vrlo omiljen artikl. Posmatram prozore. Oni se osvetle, i Vacekova sena utvarno se kreće tamo-amo. Razmišljam da li da obavestim Georga Krola; ali nezahvalna je stvar smetati ljubavnicima, a osim toga, može se desiti da Vacek legne ne razmišljajući. Ali kao da neće biti tako. Mesar otvori prozor i zagleda se levo pa desno uz ulicu. Čujem ga kako frkće. Zatvori kapke, i malo posle pojavi se pred vratima, noseći u ruci stolicu, sa svojim mesarskim nožem zadnutim za sare čizama. Sedne na stolicu i čini se kao da hoće da čeka na Lizin povratak. Pogledam na sat; pola je dvanaest. Noć je topla, i Vacek može da ostane napolju satima. Liza je međutim već prilično dugo kod Georga; muklo frktanje ljubavi već je zamuklo, i ako bude naletela na mesara, ona će doduše već naći uverljivo objašnjenje, i on će se verovatno prevariti — ali ipak je bolje ako se to ne desi.

Nečujno siđem i kucnem na Georgova vrata početak "Hoenfridberškog marša". Njegova ćela se pojavi. Rekнем šta je. — Boga mu — kaže on. — Gledaj da ga ukloniš odande.

— U ovo doba?

— Pokušaj! Upotrebi svoj šarm.

Polako izlazim, zevam, zastajem pa onda pređem do Vaceka. — Lepo večer — kažem.

— Lepo večer, sranje — odgovara Vacek.

— I to — slažem se ja.

— Neće više dugo trajati — kaže Vacek iznenada oštro.

— Šta?

— Šta? Pa vi to znate! Svinjarija! Šta drugo?

— Svinjarija? — pitam uznemireno. — Kako?

— Pa nego šta? Zar vi to ne mislite?

Gledam nož u čizmi i vidim već Georga kako presečena vrata leži među spomenicima. Liza, razume se, ne; to je stara idiotija. — Kako se uzme — kažem diplomatski. Ne razumem sasvim zašto se Vacek već odavno nije popeo na Georgov prozor. On je u parteru i otvoren je.

— Sve će se to brzo promeniti — izjavljuje Vacek ljutito.

— Krv će poteći. Krivci će platiti.

Pogledam ga. Na njegovom zbijenom telu duge su ruke i on izgleda veoma jak. Mogao bih ga kolonom udariti u bradu, pa ga onda, kad ga zanesem, po drugi put udariti među noge — ili pak, ako poleti, podmetnuti nogu i žestoko mu izudarati glavu o kaldrmu. To bi zasad bilo dovoljno — ali šta docnije?

— Jeste li ga čuli? — pita Vacek.

— Koga?

— Pa znate! Njega! Koga drugog? Pa ima samo jedan! Slušam. Nisam ništa čuo. Ulica je tiha. Georgov prozor sad se pažljivo zatvorio.

— Koga je trebalo da čujem? — pitam glasno da bih dobio vremena i drugima dao znak neka se Liza izgubi u bašti.

— Njega, čoveče! Firera! Adolfa Hitlera!

— Adolfa Hitlera! — odgovaram ja izbavljeno. — Toga!

— Šta, toga? — pita Vacek izazivački. — Zar vi niste za njega?

— Još kako! I to sad! Ne možete ni zamisliti koliko!

— Zašto ga onda niste slušali?

— Pa nije bio ovde.

— Na radiju. Mi smo ga slušali u klanici. Aparat sa šest cevi. On će sve promeniti! Divan govor! Taj zna šta je i kako je. Sve se mora promeniti!

To je jasno — kažem ja. U toj jednoj rečenici nalazi se čitava aparatura svih demagoga sveta. — Sve se mora promeniti! Kako bi bilo da popijemo pivo?

— Pivo? Gde?

— Kod "Blumea", za čoškom.

— Ja čekam ženu.

— Nju možete čekati i kod "Blumea". O čemu je govorio Hitler? Voleo bih tačno da znam. Moj radio je pokvaren.

— O svemu — kaže mesar i ustaje. — Taj zna sve! Sve, kažem vam, druže!

On stavi stolicu u kapiju i nas dvojica složno polazimo na dortmundsko pivo u baštenskoj gostionici "Blume".

X

Čovek od stakla nepokretno stoji u blagom sutonu pred lejom ruža. Gregor sedmi šeta se po aleji kestenova. Starija sestra vodi nekakvog pogrbljenog starca sa dugom kosom, a on neprestano pokušava da je uštine za veliku stražnjicu i svaki put se veselo zakikoće. Pored mene na klupi sede dva čoveka, i jedan objašnjava drugome zašto je onaj lud, a jedan drugog ne slušaju. Grupa od tri žene u prugastim haljinama zaliva cveće; sa limenim kantama, ćuteći, miču se po večeru.

Sedim na klupi pored aleje ruža. Sve je ovde mirno i istinito. Niko ne mari što se dolar u toku jednog dana popeo za dvadeset hiljada maraka. Niko se zbog toga ne veša kao sinoć u gradu jedan stari bračni par, koji su jutros našli u ormanu — svako obešeno o jedan komad užeta za rublje. Osim njih dvoje, u ormanu ništa nije bilo; sve je bilo prodano i založeno, čak i krevet i orman. Kad je kupac došao da odnese nameštaj, otkrio je mrtvace. Bili su se uhvatili jedno za drugo i jedno drugom isplazili natečene, plave jezike. Bili su vrlo lagani i skinuli su ih brzo. Oboje su bili umiveni, kosa im začušljana a odelo besprekorno i čisto. Kupac, dežmekast trgovac nameštaja, povratio je kad ih je video i izjavio da mu orman više nije potreban. Tek uveče se predomislio i odneo ga je. Mrtvacu su tada ležali na krevetu; pa su ih sa njega morali skinuti, jer je krevet odnesen takođe. Susedi su pozajmili nekoliko stolova, i starci su položeni na njih, glava zavijenih u flispapiru. Flis-papir je bio još jedina njihova stvar u stanu. Ostavili su za sobom pismo u kome su objasnili da su u stvari hteli da izvrše samoubistvo plinom, ali da im ga je plinara obustavila zato što plin odavno nije plaćen. Izvinjavali su se zato trgovcu nameštaja zbog neprilike koju su mu učinili.

Dolazi Izabela. Ona ima kratke, plave čakšire koje ne dopiru do kolena, žutu bluzu a oko vrata nisku od ćilibara. — Gde si bio? — pita bez daha.

Nisam je video nekoliko dana. Svaki put posle pobožnosti izvlačio sam se iz crkve i odlazio kući. Nije bilo lako odreći se izvrsne večere i vina sa Bodendikom i Vemikeom; ali više sam voleo da uz sendviče i salatu od krompira budem na miru sa Gerdom.

— Gde si bio? — ponavlja Izabela.

— Napolju — kažem odbijajući. — Onde gde je novac glavno.

Ona sedne na naslon klupe. Noge su joj vrlo mrke, kao da se dugo sunčala. Dva čoveka pored mene ljutito dignu pogled, zatim ustanu i odu. Izabela se spusti na klupu. — Zašto umiru deca, Rudolfe? — pita ona.

— To ne znam.

Ne gledam je. Neću da me ponovo uhvati; dovoljno je već što sedi tu sa dugim nogama i teniskim čakširama, kao da je slutila da od sada hoću da živim po Georgovu receptu.

— Zašto se rađaju kad odmah umiru opet?

— To treba da pitaš vikara Bodendika. On kaže da Bog vodi knjigovodstvo o svakoj dlaci koja padne sa glave, i da sve ima smisao i moral.

Izabela se nasmeje. — Bog vodi knjigovodstvo? O kome? O sebi samom Zašto? Pa on zna sve.

— Da — kažem ja i odjednom se vrlo naljutim, ne znajući zašto. — On je sveznajući, dobar, pravedan i pun ljubavi — pa ipak umiru deca i majke, koje su im potrebne, i niko ne zna zašto na svetu ima toliko jada.

Jednim trzajem Izabela se okreće prema meni. Više se ne smeje. — Zašto svi ljudi nisu jednostavno srećni, Rudolfe? — šapće ona.

— Ne znam. Možda zato što bi Bogu inače bilo dosadno.

— Ne — kaže ona brzo. — Ne zbog toga.

— A zašto?

— Zato što se boji.

— Boji? Čega?

— Kad bi svi bili srećni, Bog više ne bi bio potreban.

Sad je pogledam. Oči su joj vrlo prozirne. I lice joj je opaljeno i uže nego ranije. — On postoji samo zbog nesreće — kaže ona. — Onda je potreban i ljudi mu se mole. Zato on to čini.

— Ima i ljudi koji se mole Bogu zato što su srećni.

— Tako? — Izabela se smeška s nevericom. — Onda se mole zato što se boje da neće ostati srećni. Sve je strah Rudolfe. Zar ti to ne znaš?

Snažna sestra provede veselog starca. Kroz prozor glavne zgrade dopire visoko zujanje usisivača za prašinu. Osvrćem se. Prozor je otvoren, ali zagrađen rešetkom — crna jama iz koje usisivač za prašinu viče kao prokleta duša.

— Sve je strah — ponavlja Izabela. — Zar se ti nikad ne bojiš?

— Ne znam — odgovaram, još uvek na oprezu. — Pa bojim se. Vrlo često sam se bojao u ratu.

— Ne mislim to. To je razuman strah. Ja mislim onaj bez imena.

— Koji? Strah od života?

Ona odmahne glavom. — Ne. Ranije.

— Od smrti?

Ona ponovo odmahne glavom. Ne pitam dalje. Neću da ulazim u to. Čuteći

sedimo neko vreme u sutonu. Ponovo imam osećaj da Izabela nije bolesna; ali ne dopuštam mu da se potpuno javi. Ako se javi, ponovo će nastupiti zbunjenost, a ja to neću. Izabela se konačno pomakne.

— Zašto ništa ne kažeš? — pita me.

— A šta da kažem?

— Mnogo — šapće ona. — Sve. Bojiš li ih se?

— Razmišljam. — Po svoj prilici, svi se malo bojimo velikih reči. Tako užasno mnogo laži rečeno je njima. Možda se bojimo i svojih osećanja. Ne verujemo im više.

Izabela skupi noge na klupi. — Ali su potrebne, mili — promrmlja ona. — Kako da se živi inače?

Usisivač za prašinu prestao je da zuji. Najednom je vrlo tiho. Sa leja hladovito udara dah vlažne zemlje. Neka ptica glasi se u kestenju, uvek istim glasom. Veče je najednom vaga koja na jednoj i drugoj strani nosi jednaku količinu sveta. Ja je osećam, kao da bez težine balansira na mojim grudima. "Ništa mi ne može biti", mislim, "dok ovako mirno nastavljam da dišem".

— Bojiš li se mene? — šapće Izabela.

"Ne" mislim i odmahnem glavom: "ti si jedino biće koga se ne bojim. Čak ni rečima. One pred tobom nikada nisu suviše velike i nikad smešne. Ti ih razumeš uvek, jer još živiš u svetu gde su reči i osećanja jedno, a laž i vizija isto".

— Zašto ništa ne kažeš? — pita ona.

Slegnem ramenima. — Neki put ne može se ništa reći. Izabela. I često je teško pustiti.

— Šta pustiti?

— Sebe sama. Ima mnogo prepreka.

— Nož ne može poseći sam sebe, Rudolfe. Zašto se bojiš?

— Ne znam, Izabela.

— Nemoj da čekaš suviše, mili. Inače će biti prekasno. Potrebne su reči — promrmlja ona.

— Ne odgovaram. — Protiv straha, Rudolfe — kaže ona. — One su kao svetiljke. One pomažu. Vidiš li kako sve biva sivo? Ni krv nije više crvena. — Zašto mi ne pomogneš?

— Konačno prestajem da se odupirem. — Ti slatko, nepoznato i ljubljeno — srce — kažem ja. — Kad bih ti samo mogao pomoći!

— Ona se savije i zagrlji me oko ramena.

— Hajde sa mnom! Pomozi mi! Oni zovu!

— Ko zove?

— Zar ih ne čuješ? Glasovi. Neprestano!

— Niko ne zove, Izabela. Samo tvoje srce. Ali šta ono viče?

Osećam njen dah na mome licu. — Voli me, pa više nikad neće vikati — kaže ona.

— Volim te.

Ona klone pored mene. Oči su joj sad zatvorene. Mrači se, i ja vidim čoveka od stakla kako polako koračajući prolazi pored nas. Jedna sestra skuplja nekolicinu staraca koji su sedeli na klupama pognuti i nepokretni kao tamni smotuljci žalosti.

— Vreme je — kaže ona prema nama.

Ja oborim glavu i ostanem da sedim. — Oni viču — šapće Izabela. — Nikad se ne mogu naći. Ko ima toliko suza?

— Niko — kažem. — Niko na svetu, ljubljena moja.

Ona ne odgovara. Diše pored mene kao umorno dete. Zatim je podignem i odnesem preko aleje natrag u paviljon u kome je smeštena.

Kad sam je spustio, ona se povede i pridrži za mene. Progunda nešto što ne razumem i dopušta da je uvedem. Ulaz je sjajno osvetljen nekom mlečnom svetlošću bez senke. Posadim je u pletenu stolicu u predvorju. Ona leži u njoj zatvorenih očiju, kao da je skinuta sa nekog nevidljivog krsta. Promaknu dve sestre u crnoj odeći. One idu u kapelu. Jedan časak izgleda kao da hoće da odvedu Izabelu i da je sahrane. Zatim dolazi bela čuvarica i odvodi je.

Nastojateljka nam je dala drugu bocu mozelskog. Na moje iznenađenje, Bodendik se posle jela ipak izgubio. Vernike ostane da sedi. Vreme je stalo, i bolesnici su mirni koliko mogu biti.

— Zašto ne ubijaju one kod kojih nema nikakve nade? — pitam.

— Da li biste ih vi ubili? — pita Vernike zauzvrat.

— Ne znam. To je isto pitanje kao kod bolesnika koji umire dugo i bez nade, za koga znamo da će još samo trpeti bolove. Da li biste mu dali injekciju da se pati nekoliko dana manje?

Vernike ćuti.

— Na sreću, Bodendik nije ovde — kažem. — Možemo, dakle, da se mahnemo moralnog i religioznog ispitivanja. Imao sam druga kome je stomak bio razjapljen kao kasapnica. Preklinjao nas je da ga ubijemo. Mi smo ga odneli u lazaret. Tamo se derao još tri dana; zatim je umro. Tri dana su dugačko vreme kad čovek urla od bolova. Video sam mnoge kako crkavaju. Ne umiru — crkavaju. Svima je bilo moguće pomoći

jednom injekcijom. I mojoj majci.

Vernike ćuti.

— Dobro — kažem. — Znam: dokrajčiti život stvorenju, uvek je kao ubistvo. Otkako sam bio u ratu, ne volim da ubijam čak ni muve. Uprkos tome, prijao mi je večeras komad teleta koje su ubili zato da bismo ga pojeli. To su stari paradoksi i neuspeli zaključci. Život je čudo, pa i kod teleta i kod muva. Naročito kod muva — te akrobatkinje sa hiljadu njezinih očnih faseta. On je uvek čudo. Ali uvek se završi. Zašto u miru ubijamo bolesno pseto a ne ubijamo čoveka koji cvili? Ali ubijamo milione u beskorisnim ratovima.

Vernike mi još uvek ne odgovara. Jedna velika buba zuji oko svetiljke. Udara o sijalicu, padne, koprcu se, ponovo poleti i ponovo kruži oko svetlosti. Ne služi se svojim iskustvom.

— Bodendik, činovnik crkve, ima, razume se, odgovor na sve — kažem. — Životinje nemaju duše, ljudi je imaju. Ali kud nestaje taj komad duše kad se povredi jedna vijuga u mozgu? Gde je taj komad kad neko postane idiot? Da li je već na nebu? Ili čeka negde zakrčljali ostatak koji čini da ljudsko telo još ispušta sluz, jede i luči ekskreme? Video sam nekoliko vaših slučajeva u zatvorenom odeljenju — životinje su prema njima bogovi. Gde je idiotima duša? Može li ona da se podeli? Ili kao kakav nevidljiv balon visi iznad jadnih lobanja koje mrmljaju?

Vernike učini pokret kao da tera kakav insekt.

— Dobro — kažem. — To je pitanje za Bodendika, koji će ga rešiti s lakoćom. Bodendik može da reši sve pomoću velikog nepoznatog Boga, neba i pakla, nagradom za mučenike i kaznom za zle. Nikada niko nije za to imao dokaza — samo vera čini blaženim. Prema Bodendiku. Ali zašto smo onda dobili razum, kritiku i prohtev za dokazima? Da ih ne bismo upotrebili? Neobična igra za velikog nepoznatog! A šta je strahopoštovanje prema životu? Strah od smrti? Strah, uvek strah! Zašto? I zašto možemo da postavljamo pitanje kad nema odgovora?

— Gotovo? — pita Vernike.

— Nije — ali neću vas pitati dalje.

— Dobro. Ni ja vam ne mogu odgovoriti. Toliko bar znate i vi, ili ne?

— Dabome. Zašto biste vi to mogli, kad sve biblioteke na svetu imaju kao odgovor samo špekulacije?

Buba se srušila prilikom ponovnog kruženja. Koprcajući se ponovo staje na noge i počinje opet da kruži. Krila su joj kao poliran plav čelik. Ona je jedna lepa mašina celishodnosti; ali prema svetlu ona je kao alkoholičar pred bocom

rakije.

Vernike naspe u čaše ostatak mozelskog vina. — Koliko ste bili u ratu?

— Tri godine.

— Čudnovato!

Ja ne odgovorim. Otprilike znam šta misli i nemam volje da još jednom pričam. — Mislite li da razum ide u dušu? — pita Vernike umesto toga.

— Ne znam. Ali mislite li vi da ona niža vrsta životinja što same sebe prljaju, koje se vuku po zatvorenom odeljenju imaju još dušu?

Vernike se maši čaše. — Za mene je sve to prosta stvar — kaže on. — Ja sam čovek od nauke. Ja ništa ne verujem. Ja samo posmatram. Bodendik, međutim, veruje a priori! A vi nesigurno lepršate tamo-amo. Vidite li ovu bubu?

Buba navaljuje po peti put. Ona će tako nastaviti do smrti. Vernike isključi svetlost. — Tako, njoj smo pomogli.

Noć dolazi kroz otvorene prozore, velika i plava. Ona uleće sa dahom zemlje, cveća i svetlucanjem zvezda. Sve što sam rekao odmah mi se učini užasno smešno. Buba načini još jedan brundavi krug pa onda sigurno okreće kroz prozor. — Haos — kaže Vernike. — Je li zaista haos? Ili je to samo za nas. Da li ste već razmišljali o tom kakav bi bio svet kad bismo imali jedno čulo više?

— Nisam.

— A sa jednim čulom manje?

Razmišljam. — Kad bismo bili slepi ili gluvi; ili kad ne bismo imali ukusa. Bila bi to velika razlika.

— A sa jednim više? Zašto treba da ostanemo uvek ograničeni na pet čula? Zašto jednog dana da ne možemo možda razviti šesto? Ili osmo? Ili dvanaesto? Zar svet onda ne bi bio sasvim drukčiji? Možda bi sa šestim čulom već iščezao pojam vremena. Ili prostora. Ili smrti. Ili bola. Ili morala. Izvesno, pak, današnjeg shvatanja života. Mi prolazimo kroz život prilično ograničenih organa. Pas čuje bolje od svakog čoveka. Slep miš oseća, mada slep, put preko svih prepreka. Leptir ima u sebi radioprijemnik i leti pomoću njega mnogo kilometara direktno prema svojoj ženki. Ptice selice su u orijentaciji mnogo nadmoćnije od nas. Zmije slušaju kožom. Prirodne nauke znaju za stotine takvih primera. Kako da mi tu onda znamo išta pouzdano? Proširenje jednog organa ili razvitak novog — i svet se menja, i pojam Boga se menja. Živeli!

Podižem čašu i pijem. Mozelsko vino je oporo i zemljasto. — Bolje je, dakle, čekati dok ne dobijemo šesto čulo, a? — kažem ja.

— Nije potrebno. Možete činiti što hoćete. Ali dobro je znati da bi jedno čulo više oborilo sve zaključke. Životinjska ozbiljnost gubi se pred tim. Kakvo je vino?

— Dobro. Kako je gospođica Terhofen? Bolje?

— Gore. Majka joj je bila ovde — ona je nije poznala.

— Možda nije htela.

— To je skoro isto; nije je poznala. Vikala joj je da ode. Tipičan slučaj.

— Zašto?

— Hoćete li da čujete dugačko predavanje o šizofreniji, roditeljskom kompleksu, bekstvu od sebe i dejstvu šoka?

— Da — kažem. — Danas hoću.

— Nećete ga čuti. Samo najnužnije. Precepljena ličnost je obično bekstvo od sama sebe.

— Šta je to što sam ja?

Vernike me pogleda. — Mahnimo to danas. Bekstvo u drugu ličnost, ni u više njih. U međuvremenu, pacijent obično za duže ili kraće vreme vazda uskače u svoju sopstvenu. Ženevjeva ne. Već dugo više ne. Vi je, na primer, uopšte ne poznajete onakvu kakva je zapravo.

— Ona deluje sasvim razumno takva kakva je sad — kažem ja bez ubeđenja.

Vernike se nasmeje. — Šta je razum? Logično mišljenje? Mislim na dva nova čula koja će doći i ne odgovaram. — Je li vrlo bolesna? — pitam ja.

— Po našim shvatanjima, jest. Ali ima brzih i često iznenađujućih ozdravljenja.

— Ozdravljenja — od čega?

— Od njene bolesti. — Vernike pripali cigaretu.

— Ona je često sasvim srećna. Zašto je ne ostavite takvu kakva je?

— Zato što njena majka plača lečenje — objašnjava Vernike suvo. — Osim toga, ona nije srećna.

— Mislite li da bi bila srećnija da je zdrava?

— Verovatno ne bi. Ona je osetljiva, inteligentna, prema svemu puna fantazije i po svoj prilici nasledno opterećena. Osobine koje po svaku cenu ne čine srećnim. Da je bila srećna, teško da bi pobjegla.

— Što je onda ne ostave na miru?

— Da, zašto? — kaže Vernike. — To se i ja često pitam. Zašto se operišu bolesnici za koje se zna da im operacija neće pomoći? Hoćete li da napravite spisak sve samih zašto? Bio bi dugačak. Jedno od tih zašto bilo bi: zašto ne

pijete to vino i ne zavežete konačno? I zašto ne osećate noć umesto svoga neopranog mozga? Zašto govorite o životu, umesto da ga osećate?

On ustane i protegne se. — Moram u noćnu vizitu zatvorenima. Hoćete li sa mnom?

— Da.

— Navucite beli mantil. Povešću vas u naročito odeljenje. Posle toga, ili ćete bljuvati, ili ćete biti sposobni da sa dubokom zahvalnošću uživete u vinu.

— Boca je prazna.

— Imam još jednu kod sebe u sobi. Može biti da će nam trebati. Zna li šta je neobično? To što ste za svojih dvadeset i pet godina videli već znatnu količinu smrti, bede i ljudske idiotije — pa ipak kao da iz toga niste naučili ništa drugo nego da postavljate najblesavija pitanja koja se mogu zamisliti. Ali takav je, valjda, tok sveta — kad nešto stvarno naučimo, prestari smo da ga primenimo — i tako to ide dalje, talas za talasom, naraštaj za naraštajem. Ni jedan ne nauči ništa od drugog. Hajdete!

Sedimo u kafani "Central" — Georg, Vili i ja. Nisam danas hteo da ostanem kod kuće sam. Vernike mi je pokazao jedno odeljenje ludnice koje još nisam poznao — odeljenje povređenih u ratu. To je odeljenje onih koji su dobili metak u glavu, psihički slomljenih. Komplikovani slučajevi. U blagom letnjem večeru stajalo je to odeljenje kao zemunica u pesmi slavuja unaokolo. Rat, koji je svuda skoro već zaboravljen, nastavlja se još uvek u ovim prostorijama. Eksplozije granata još uvek su u ovim jadnim ušima, u očima se još kao i pre pet godina odražava neshvatljiv užas, bajoneti se neprekidno zabadaju u meke trbuhe, tenkovi svakoga časa drobe ranjenike koji viču i gnječe ih kao sardine, grmljavina bitke, pucanje ručnih bombi, rasprskavanje lobanja, zavijanje mina, guženje u oburvanim zemunicama ovde je sačuvano nekom strašnom crnom magijom i sada produžava i dalje da besni, ćuteći u ovome paviljonu između ruža i leta. Izdaju se naredbe i ispunjavaju nečujne zapovesti, kreveti su šančevi i zemunice, neprestano se oburvavaju i kopaju, umire se i ubija, davi i guši, gas se provlači kroz prostorije i agonije straha završavaju se u urlicima i puzanju i užasnom krkljanju i plaču, a često samo u čučanju i ćutanju u nekom uglu, sklupčan koliko je god moguće, lica okrenuta zidu, čvrsto priljubljena...

— Ustaj! — prodere se najednom iza nas nekoliko mladićkih glasova. Izvestan broj gostiju oštro skače od stola. Kafanska muzika svira "Nemačka, Nemačka iznad svega". To je večeras po četvrti put. Nije kapela tako nacionalistička, pa ni gostioničar, nego izvestan broj mladih galamdžija, koji hoće da se načine važni. Svako pola sata odlazi jedan muzici i poručuje himnu.

Odlazi kao da kreće u boj. Kapela ne sme da odbije, i tako umesto uvertire "Pesnika i seljaka" odjekuje nemačka himna. — Ustaj! — ori se tad svaki put sa svih strana, jer kad odjekuje himna, ljudi ustaju sa sedišta, naročito kad je ona donela dva miliona mrtvih, jedan izgubljen rat i inflaciju.

— Ustaj! — viče mi nekakav klipan od jedva sedamnaest godina, koji na kraju rata nije mogao imati više od dvanaest.

— Poljubi me u dupe — odgovorim ja. — I idi natrag u školu.

— Boljševik! — viče mladić koji izvesno još ni ne zna šta je to. — Ovde su boljševici, drugovi!

Svrha je ovih mangupa da naprave džumbus. Oni neprestano poručuju himnu, i neprestano izvestan broj ljudi neće da ustane, jer im je to glupo. Užagrenih očiju stušte se tada larmadžije i traže kavgu. Negde u lokalu sedi nekoliko oficira u ostavci, upravlja njima i oseća se patriotski.

Desetak njih stoji sada oko našeg stola. — Ustajte, ili će se nešto desiti!

— Šta? — pita Vili.

— To ćete brzo videti! Kukavice! Izdajnici! Ustaj!

— Odlazite od stola — kaže Georg mimo. — Mislite li da su nama potrebne naredbe maloletnih?

Jedan čovek od oko trideset godina progura se između njih. — Zar vi nemate poštovanja prema svojoj himni?

— Ne u kafanama kad pomoću njih treba da se izazove džumbus — odgovara Georg. — A sad ostavite nas na miru sa svojim glupostima!

— Gluposti? Vi zovete glupostima najsvetija osećanja jednog Nemca? To ćete platiti! Gde ste bili u ratu, vi zabušante?

— U rovu — odgovara Georg. — Na žalost.

— To svak može da kaže! Dokažite!

Vili ustane. On je gorostas. Muzika baš začuti. — Da dokažem? — kaže Vili. — Evo! — On malko digne jednu nogu, okrene se malko leđima onome koji ga je pitao, začu se zvuk nalik na osrednji topovski pucanj.

— To je — kaže Vili u zaključku — sve što sam naučio od Prusa. Pre toga lepše sam se ponašao.

Predvodnik bande nehotice je skočio i povukao se. — Zar vi ono ne rekoste kukavica? — pita Vili i nasmeje se. — Vi kao da ste sami malko plašljivi!

Prišao je gostioničar sa tri stasita konobara. — Mir, gospodo, mnogo vas molim! Nemojte da se raspravljate u lokalu!

Muzika sad svira "Devojku iz Švarcvalda". Čuvari himne povlače se nejasno preteći. Mogućno je da će nas napasti napolju. Merimo ih; sede blizu vrata. Ima

ih dvadesetak. Borba će za nas biti prilično neuspješna.

Ali najednom stiže neočekivana pomoć. Suv mali čovek prilazi našem stolu. To je Bodo Lederhoze, trgovac kožama i starim gvoždem. Bili smo zajedno s njim u Francuskoj. — Momci — kaže on. — Maločas sam video šta se desilo. Tu sam sa svojim društvom. Preko iza stuba. Ima nas preko deset. Pomoći ćemo vam ako ovi gadovi budu nešto hteli. U redu?

— U redu, Bodo. Tebe je poslao Bog.

— To nije. Ali ovo nije mesto za pametne ljude. Ušli smo ovamo samo na čašu piva. Na žalost, ovdašnji gostioničar ima najbolje pivo u čitavom gradu. Inače, on je jedno nekarakterno gužnje crevo.

Smatram da Bodo prilično preteruje što u ovim vremenima traži karakter čak i od ovako jednog prostog ljudskog organa, ali, baš zbog toga, to krepi dušu. U vreme propadanja treba postavljati nemoguće zahteve.

— Mi ćemo brzo otići — kaže Bodo još. — I vi?

— Odmah.

Platimo i ustanemo. Još pre no što smo stigli do vrata, čuvari himne već su napolju. Kao nekakvom mađijom, oni najednom imaju u rukama batine, kamenje i bokse od gvozda. U polukrugu stoje pred vratima.

Bodo je odjednom među nama. Gurne nas u stranu, i njegovih dvanaest momaka izađu na vrata ispred nas. Napolju zastanu. — Imate li kakvih želja, šugavci? — pita Bodo.

Čuvari Rajha gledaju nas ćuteći. — Kukavice! — kaže naposletku komandant koji je hteo da nas napadne sa dvadeset ljudi. — Već ćemo mi vas uhvatiti!

— Jasno — kaže Vili. — Zato smo ležali u rovovima nekoliko godina. Ali gledajte da vas uvek bude triput ili četiri puta toliko. Nadmoć daje patriotima pouzdanje.

Sa Bodovim društvom odlazimo niz Veliku ulicu. Zvezde stoje na nebu. U dućanima gore svetlosti. Neki put, kad se nađe zajedno sa ratnim drugovima, čoveku se još uvek čini neobično i divno i uzbudljivo i neshvatljivo: što može tako mirno da šeta i što je slobodan i živ. Odjednom shvatim šta je Vernike mislio kad je govorio o zahvalnosti. To je zahvalnost ni prema kome — nego prosto zahvalnost što smo se spasili za još izvesno vreme — jer zapravo se ne može spasiti, razume se, niko.

— Morate naći drugu kafanu — kaže Bodo. — Šta velite o našoj? U njoj nema takvih galamdžija. Hajdete, pokazaćemo vam je!

Pokazuje nam je. Dole ima kafe, kisele vode, piva i leda — gore su

društvene prostorije. Bodovo društvo je pevačko društvo. U gradu sve vrvi od društava, koja sva imaju svoje društvene večeri, svoje statute, svoj dnevni red i drže se veoma važno i ozbiljno. Bodovo društvo sastaje se četvrtkom na prvom spratu.

— Imamo lep muški hor u četiri glasa — kaže on. — Samo smo malo slabi u prvom tenoru. Smešna stvar, valjda je mnogo prvih tenora poginulo u ratu. A mladi još mutiraju.

— Vili je prvi tenor — izjavim ja.

— Stvarno? — Bodo ga pogleda sa zanimanjem. — Uhvati ovaj ton. Vili. Bodo zapeva kao drozd. Vili zapeva za njim. — Dobar materijal — kaže Bodo. — A sad ovaj!

Vili uhvati i drugi. — Postani naš član — navali sad Bodo. — Ako ti ne odgovara, možeš uvek da istupiš.

Vili se malo prenemaže, ali, na naše iznenađenje, pristaje. Smesta bude izabran za blagajnika kluba. U to ime plati duplu rundu piva i rakije i uz to još za sve supu od graška sa svinjskim papkom. Bodovo društvo je politički demokratsko; samo u prvom tenoru imaju jednog trgovca dečjim igračkama konzervativca, i jednog obučara upola komunistu; ali kad je reč o prvom tenoru, ne može se suviše birati, premalo ih je. Uz treću rundu Vili priča kako poznaje jednu damu koja takođe može da peva prvi tenor, pa čak i bas. Društvo ćuti, glode svinjski papak i sumnja. Georg i ja se umešamo i objasnimo duetsku sposobnost Rene de la Tur. Vili se kune da ona nije pravi bas, nego da je od rođenja čist tenor. Na to se u znak odgovora razlegne snažno odobravanje. Rene se u odsutnosti bira za člana i odmah zatim za počasnog člana. Vili zbog toga plaća pivo. Bodo sanja o misterioznim sopranskim partijama, zbog kojih će druga pevačka društva prilikom pevačkih smotri poludeti, zato što će misliti da Bodo u klubu ima evnuha, tim pre što Rene, razume se, mora nastupiti u muškim haljinama, jer će društvo inače biti klasifikovano kao mešoviti hor.

— Reći ću joj to još večeras — kaže Vili. — Ljudi, ala će se smejati. U svim glasovima!

Georg i ja konačno odlazimo. Vili sa prvog sprata osmatra trg kao stari vojnik, on još računa na zasedu čuvara himne. Ali ništa se ne dogodi. Trg počiva mirno pod zvezdama. Unaokolo prozori na krčmama stoje otvoreni. Iz Bodovog društvenog lokala snažno se razlegne: — Ko te je, o lepa šumo, tako podig'o visoko?

— Kaži mi, Georg — pitam kad smo skrenuli u Hakenštrase. — Jesi li ti stvarno srećan?

Georg Krol skine šešir nečemu nevidljivom u noći. — Drugo pitanje! — kaže on. — Koliko se može izdržati sedeći na vrhu igle?

XI

Kiša pljušti s neba. Njoj u susret puši se magla iz bašte. Leto se udavilo, hladno je, a dolar stoji na sto dvadeset hiljada maraka. S velikom lomljivom otkida se jedan deo oluka, i voda šikne ispred našeg prozora kao kakav sivi stakleni zid. Dva anđela od porcelana i jedan venac od smilja prodajem nekoj slabačkoj ženi, čije je oboje dece umrlo od gripe. U pokrajnjoj sobi leži Georg i kašlje. I on ima gripu, ali ja sam ga okrepio ibrikom kuvana vina. Osim toga, nekoliko časopisa leže razbacani oko njega, i on koristi priliku da se informiše o poslednjim ženidbama, razvodima i skandalima visokog društva u Kanu, Berlinu, Londonu i Parizu. Hajnrih Krol, neuništiv u prugastim pantalonama, štikaljkama za bicikl i uz to skladno izabranom tamnom kišnom mantilu, uđe u kancelariju. — Hoće li vam biti krivo ako vam izdiktiram nekoliko porudžbina? — pita on sa nenadmašnim sarkazmom.

— Nikako. Samo napred.

On daje nekoliko porudžbina. U pitanju su manji komadi kamena od crvenog sijenita, jedna mermerna ploča i nekoliko okvira — svakodnevnica smrti, ništa naročito. Zatim još neko vreme neodlučno ostaje na nogama, greje stražnjicu na hladnoj peći, gleda nekoliko mustri kamena koje već dvadeset godina leže na etažeru u kancelariji, i na kraju izvali: — Kad se čoveku čine takve teškoće, neće biti čudo ako uskoro propadnemo!

Ne odgovaram, da bih ga naljutio. — Propadnemo, kažem — veli on. — A ja znam šta govorim.

— Zbilja? — pogledam ga ljubazno. — A što se onda branite? Svako vam veruje.

— Branim? Ja ne treba da se branim. Ali ono što se desilo u Vistringenu...

— Jesu li pronašli stolareve ubice?

— Ubice? Šta se to nas tiče? I ko u takvoj stvari govori o ubistvu. To je bio nesrećan slučaj. Sam je kriv za to! Ja mislim na ono kako ste se ponašali sa predsednikom Debelingom! I posle toga još ponudili stolarevoj udovici besplatan nadgrobni kamen!

Okrećem se prozoru i gledam u kišu. Hajnrih Krol spada u one ljude koje nikad ne mori sumnja zbog njihovih pogleda — to ih čini ne samo dosadnim, nego i opasnim. Oni su tucana masa naše ljubljene otadžbine sa kojom se uvek može poći u rat. Ništa ne može da ih opameti, oni su rođeni sa šakama uz šav pantalona, i ponosni su ako tako i umru. Ne znam postoji li takav tip i u drugim zemljama — no izvesno ne u takvoj količini.

Slušam još neko vreme maloga glupaka šta govori. On je, dakle, imao dug razgovor sa predsednikom i izgadio stvar. Za to ima da se zahvali samo njegovoj ličnosti. Ponovo nam je dopušteno da prodajemo nadgrobno kamenje u Vistringen.

— Šta sad treba da radimo? — pitam ja. — Da vam odamo božanske počasti?

On baci na mene jedak pogled. — Pripazite da jednom ne preterate!

— Kako preteram?

— Suviše. Nemojte zaboravljati da ste vi ovde nameštenik.

— Ja to neprestano zaboravljam. Inače biste mi morali dati trostruku platu — kao crtaču, šefu kancelarije i šefu reklame. Uostalom, mi ovde ne stojimo jedan prema drugom u vojničkom odnosu, inače biste vi preda mnom morali stajati mimo. I ako hoćete, ja mogu da telefoniram vašoj konkurenciji — "Holman i Kloc" primiće me odmah.

Otvaraju se vrata i Georg se pojavi u riđoj pidžami. — Govoriš li ti to o Vistringenu, Hajnrih?

— Nego o čemu?

— Onda idi u budžak i stidi se. U Vistringenu su ubili čoveka! Nestao je jedan život. Jedan svet razoren je za nekoga.

Svaki zločin, svako ubistvo prvo je ubistvo na svetu. Kain i Avelj, neprestano! Kad biste to jednom shvatili ti i tvoji drugovi, ne bi bilo toliko ratne vike na ovoj zemlji, samoj po sebi blagoslovljenoj!

— Robova i slugu bilo bi onda! Onih što puzaju pred nečovečnim Versajskim ugovorom!

— Versajski ugovor! Dabome! — Georg načini korak napred. Zadah kuvana vina širi se jako oko njega. — Da smo mi dobili rat, onda bismo, razume se, svoje protivnike zasuli ljubavlju i poklonima, a? Jesi li zaboravio šta ste sve hteli da anektirate ti i tvoji drugovi? Ukrajinu, Bri, Longvi, i čitav rudarski i ugljeni bazen Francuske? Jesu li nam uzeli Rur? Nisu, još je naš! Hoćeš li da kažeš da naš mirovni ugovor, samo da smo ga mi mogli diktirati, ne bi bio deset puta teži? Zar te nisam još 1917. slušao kako se time razmećeš? Francuska je trebalo da postane država trećeg reda, veliki delovi Rusije trebalo je da budu anektirani, a svi neprijatelji da plaćaju u novcu i materijalu sve dok im duša ne izađe na nos! To si ti bio, Hajnrih! A sada u horu galamiš o nepravdi koja nam je učinjena. Prosto da se čovek pobjljuje zbog vašeg samosažaljenja i vaše dreke za osvetom! Uvek je neko drugi kriv! Vi prosto bazdite od pravičnosti prema samima sebi, fariseji jedni! Zar vi ne znate da je prvi znak čoveka u tom da

hrabro ostane pri onom što je učinio. Ali vama se nikad ništa drugo nije desilo osim najveće nepravde, i vi se od Boga razlikujete samo u jednoj stvari — Bog zna sve, ali vi sve znate još bolje.

Georg pogleda oko sebe kao da se budi. Lice mu je crveno kao pidžama, pa čak mu je i čela ružičasta. Hajnrih je poplašeno uzmakao. Georg ide za njim. Vrlo je ljut. Hajnrih još više uzmakne. — Nemoj da me zaraziš! — viče on. — Duvaš mi bacile u lice! Šta će biti ako obojica dobijemo gripu?

— Niko više ne bi trebalo da umre — kažem ja.

Lepa je slika videti braću kako se bore. Georg u crvenoj satenskoj pidžami, znojeći se od besa, a Hajnrih u tamnom odelu, pun staranja da izbegne gripu. Osim mene, ovu scenu posmatra i Liza, koja se duboko nagnula kroz prozor, obučena u jutarnju haljinu na kojoj su štampani jedrenjaci. Kod Knopfovih su otvorena vrata. Ali kiša visi ispred njih kao zavesa od staklenih đinđuva. Unutra je takav mrak da su devojke već upalile svetlost. Čovek bi pomislio da plivaju onde nalik na rajnske vile Vagnerove. Pod ogromnim kišobranom, stolar Vilke prelazi preko dvorišta, nalik na crnu gljivu. Hajnrih Krol nestane, pošto ga je Georg bukvalno izgurao iz kancelarije. — Inspirajte grlo sonom kiselinom — vičem ja za njim. — Za ljude vašeg soja gripa je smrtonosna.

Georg zastane i nasmeje se. — Kakav sam ja idiot — kaže on. — Kao da će ta sorta ikada išta naučiti!

— Otkuda ti ta pidžama? — pitam. — Jesi li stupio u komunističku partiju?

Ispreka se čuje tapšanje. Liza obasipa Georga odobravanjem — znak velikog neslaganja sa Vacekom, ispravnim nacionalsocijalistom i budućim direktorom klanice. Georg se pokloni, pritisnuvši ruku na srce. — Lezi u krevet — kažem ja. — Pa ti si pravi vodoskok, tako se znojiš!

— Znojenje je zdravo! Pogledaj kišu! To se nebo znoji. A preko onaj komad života, u otvorenoj jutarnjoj haljini, belih zuba i pun smeha! Šta radimo mi ovde? Zašto se ne rasprsnemo kao vatromet? Kad bismo zapravo znali šta je život, mi bismo se rasprsnuli! Zašto ja prodajem spomenike? Zašto nisam zvezda padalica? Ili ptica kondor koja kruži iznad Holivuda i krade najlepše žene iz njihovih sviming-pulsa? Zašto moramo da živimo u Verdenbriku i da se bijemo u kafani "Central", umesto da opremamo karavan za Timbuktu i da sa mrkim nosačima krećemo u široko afričko jutro? Zašto nemamo javnu kuću u Jokohami? Odgovori! To odmah treba da se zna! Zašto se ne nadmećemo u plivanju sa purpurnim ribama u crvene tahitske večeri? Odgovori!

On se maši boce sa rakijom. — Stoj! — kažem ja. — Ima još vina. Odmah ću ti ga zagrejati na grejalici. Ne rakije sad! Ti imaš groznicu! Crveno, vruće

vino, začinjeno začinima Indije i Sundskog arhipelaga!

— Dobro! Zagrej ga! Ali zašto nismo sami na Ostrvima nade i zašto ne spavamo sa ženama koje mirišu na cimet i čije oči bele kad ih oplodavamo ispod Južnog krsta, i koje puštaju krike kao papagaji i tigrovi? Odgovori!

Plavi plamen špiritusne grejalice gori kao plava svetlost pustolovine u polutami kancelarije. Kiša šumi kao more. — Mi smo na putu, kapetane — kažem ja i dobro potegnem iz boce, da stignem Georga. — Karavela prolazi baš mimo Santa Kruza, Lisabona i Zlatne obale. Robinje Arapina Mohameda ben Hasana ben Vaceka zure iz kabina i mašu nam. Evo vam nargile!

Dajem Georgu cigaru iz kutije za najbolje trgovačke putnike. On je zapali i ispusti nekoliko savršenih kolutova dima. Na pidžami mu se pokazuju tamne vlažne mrlje. — Na putu — kaže on. — Zašto još nismo stigli?

— Stigli smo. Uvek i svud smo onde. Vreme je predrasuda. To je tajna života. Samo što čovek to ne zna. On se uvek trudi da nekud dođe!

— Zašto on to ne zna? — pita Georg.

— Vreme, prostor i zakon kauzaliteta su Majin veo, koji zaklanja vidik.

— Zašto?

— Oni su bič kojim Bog sprečava da ne budemo jednaki s njim. On nas njime goni kroz panoramu iluzija i kroz tragediju dualiteta.

— Kakvog dualiteta?

— Dualiteta: ja i svet, biće i život. Objekt i subjekt nisu više isto. Rođenje i smrt su posledica. Lanac zveči. Ko ga raskine, raskida i rođenje i smrt. Hajde da pokušamo, rabi Krol!

Vino se puši. Miriše na karanfilić i limun. Stavljam u nju šećer, i pijemo ga. Do nas dopire odobravanje iz kabine broda sa robovima Mohameda ben Hasana ben Jusufa ben Vaceka s druge strane zaliva. Poklonimo, se i spustimo čaše na sto. — Mi smo, dakle, besmrtni? — pita Georg kratko i nestrpljivo.

— Samo hipotetično — odgovaram ja. — U teoriji — jer besmrtan je suprotno od smrtan — dakle, već jedna polovina dualiteta. Tek kad se Majin veo potpuno pokida, dualitet odlazi do đavola. Tada smo se vratili i nalazimo se u svome domu, nismo više objekt i subjekt, nego oboje ujedno, i sva pitanja prestaju.

— To nije dosta!

— Šta ima još?

— Postojimo. Tačka.

— To je takođe deo jedne dvojnosti: postojimo, ne postojimo, još uvek dualitet, kapetane! Moramo ga prevazići!

— Kako! Čim otvorimo usta, već nam je na grbači ponovo deo jedne dvojnosti. To tako dalje ne ide! Treba li da prolazimo kroz život nemi?

To bi bila suprotnost od ne-nemi.

— Do đavola! Opet klopka. Šta da se radi, kormilaru?

Ćutim i dignem čašu. Odsjaj vina svetli se crveno. Pokazujem na kišu i dignem rukom komad granita iz zbirke kamenih mustri. Zatim pokažem na Lizu, na refleksu u čaši, na najnepostojaniju stvar na svetu, pa na granit, najpostojaniju, ostavljam čašu i granit i zatvaram oči. Dok izvodim ovaj hokus-pokus, nešto kao žmarci podiđe me po leđima. Da nismo i nehotice naišli na trag? Da nismo pijući našli magični ključ? Odjednom, gde je soba? Promeće li se kroz vasionu? Gde je svet? Ne prolazi li baš mimo Plejade? I gde je crveni odsjaj srca? Nije li ona Polarna zvezda, osovina i središte ujedno?

Frenetično tapšanje ispreka. Otvaram oči. Za trenutak nema perspektive. Sve je plosnato i daleko i blizu i okruglo u isto vreme i bez imena. Zatim se sve vrteći vraća i zastaje i ponovo je onako kako se zove. Kad li je to već tako bilo? Bilo je već jednom tako! Odnekud mi je poznato, ali ne mogu da se setim.

Liza maše kroz prozor bocom likera od kakaoa. U tom trenutku zazvoni zvono nad vratima. Brzo damo znak Lizi i zatvorimo prozor. Pre no što Georg uspe da se izgubi, otvaraju se vrata na kancelariji, i uđe Liberman, grobar sa gradskog groblja. Jednim pogledom obuhvati špiritusnu grejalicu, kuvano vino i Georgovu pidžamu, pa zakrešti: — Rođendan?

— Gripa — odgovori Georg.

— Čestitam!

— Šta tu ima da se čestita?

— Gripa donosi posao. Primećujem to kod sebe. Mnogo više mrtvih.

— Gospodine Libermane — kažem ja čilome osamdesetogodišnjaku. — Ne razgovaramo o poslu. Gospodin Krol ima težak napad kosmičke gripe, i sad se baš herojski borimo protiv nje. I za vas jednu čašicu medicine?

— Ja pijem rakiju. Od vina se samo otreznim.

— Imamo i rakije.

— Natočim mu punu vodenu čašu. On otpije dobar gutljaj, zatim skine ranac i izvadi iz njega četiri pastrmke, zavijene u krupno, zeleno lišće. One mirišu na reku i kišu i ribu. — Poklon — kaže Liberman.

Pastrmke leže na stolu ugašenih očiju. Njihova zelena i siva koža puna je crvenih mrljica. Zagledamo se u njih. Smrt je najednom ponovo nežno ušla u sobu u kojoj je još maločas bila besmrtnost — nežno i ćuteći, sa prebacivanjem beslovesnog stvora ubici i svaštožderu čoveku, koji priča o miru i ljubavi, a

jaganjcima seče vratove i guši ribe da bi imao dovoljno snage da i dalje priča o miru i ljubavi — ne izuzevši ni Bodendika, božjeg čoveka i sočnog mesoždera.

— Lepo večer — kaže Liberman. — Naročito za vas, gospodine Krol. Laka bolesnička hrana.

Nosim uginule ribe u kuhinju i predam ih gospođi Krol, koja ih stručno razgleda. — Sa svežim buterom, kuvanim krompirom i salatam — kaže ona.

Obazirem se. Kuhinja se blista, lonci odbijaju svetlost, jedna tava cvrči i širi se dobar miris. Kuhinje su uvek uteha. Iz očiju pastrmki iščezava prekor. Od uginulih stvorenja najede nom postaje hrana, koja se može spremirati na različite načine., Skoro izgleda kao da su zbog toga i nastale. "Ala smo izdajnici svojih plemenitijih osećanja", mislim.

Liberman je doneo nekoliko adresa. Gripa stvarno već pokazuje posledice. Ljudi umiru zato što nisu otporni. Gladovanje za vreme rata ionako ih je oslabilo. Naglo odlučim da nađem drugi posao. Dosta mi je smrti. Georg je uzeo svoj kupaći ogrtač. Sedi kao oznojeni Buda. Kupaći ogrtač je jarko zelen. Georg kod kuće voli jake boje. Odjednom znam na šta me je podsetio naš maločašnji razgovor. Na nešto što je pre izvesnog vremena rekla Izabela. Ne sećam se toga više tačno — ali imalo je neke veze sa obmanom stvari. No da li je to kod nas bila zaista obmana? Ili smo za jedan centimetar bili trenutno bliže Bogu?

Pesnička soba u hotelu "Valhala" mala je, drvetom obložena prostorija. Na etažeru sa knjigama stoji Geteova bista, a po zidovima vise fotografije nemačkih klasika, romantičara i nekolicine modernih pisaca. Ova soba je sastajalište pesničkog kluba i gradske duhovne elite. Sednice se održavaju svake nedelje. S vremena na vreme dolazi čak i urednik novina, kome javno laskaju a potajno ga mrze, već prema tome da li je što primio ili odbio da štampa. On za to ne haje. Kao kakav dobar čika kreće se kroz duvanski dim, grđen, napadan i poštovan — samo se u jednom svi u pogledu njega slažu: da se u modernu literaturu ništa ne razume. Posle Teodora Storma, Eduarda Merikea i Gotfrida Kelera za njega počinje pustoš.

Osim njega dolazi još i nekoliko sudija i penzionisanih činovnika koji se zanimaju za literaturu; Artur Bauer i nekoliko njegovih kolega; gradski pesnici, nekoliko slikara i muzičara, i ovda-onda, kao gost, poneko sa strane. Oko Artura Bauera baš se mota ulizica Matijas Grund, koji se nada da će Artur izdati njegovu "Knjigu o smrti u sedam delova". Pojavljuje se Eduard Knobloch, osnivač kluba. Baci hitar pogled po sobi i razvedri se. Nekoliko njegovih kritičara i neprijatelja nisu tu. Na moje iznenađenje, seda pored mene. Posle večeri sa piletinom, to nisam očekivao. — Kako je? — pita on pored toga

sasvim čovečno, ne svojim trpezarijskim tonom.

— Sjajno — kažem zato što znam da ga to ljuti.

— Imam novu seriju soneta — kaže on ne upuštajući se dublje. — Nadam se da nećeš imati ništa protiv.

— Šta da imam protiv? Nadam se da se slikuju.

Ja sam daleko veći od Eduarda, jer sam u novinama objavio već dva soneta; on, međutim, samo dve poučne pesme. — Oni čine ciklus — kaže on malo zbunjen na moje iznenađenje. — Stvar je u tom: hteo bih da ga nazovem Gerda.

— Nazovi ga kako... — Prekidam se. — Gerda, kažeš? Zašto Gerda? Gerda Šnajder?

— Koješta! Prosto Gerda.

Sumnjivo odmerim debelu čovečinu. — Šta to znači?

Eduard se neiskreno smeje. — Ništa. Samo poetska licenca. Soneti imaju nekakvu vezu sa cirkusom. Daleku, razume se. Kao što znaš, mašta biva življa kada se — ma i samo teoretski — fiksira konkretno.

— Ostavi se izmotavanja — kažem ja. — Kaži šta je! Šta znači to, varalice?

— Varalica? — odgovara Eduard tobože ljutito. — To bi se pre moglo reći za tebe! Zar se nisi pravio kao da je ona pevačica nalik na odvratnu prijateljicu Vilijevu?

— Nikad. Ti si to samo mislio.

— Pa lepo — kaže Eduard. — To mi nije dalo mira. Pratio sam je. I utvrdio sam da si lagao. Ona uopšte nije pevačica.

— A zar sam ja to rekao? Zar ti nisam rekao da je u cirkusu?

— Jesi. Ali si pomoću istine tako lagao da nisam poverovao. I zatim si imitirao onu drugu.

— Kako si sve to utvrdio?

— Sreo sam madmoazel Šnajder slučajno na ulici i pitao sam je. Pa to se valjda još sme, a?

— A ako te je ona prevarila?

Na Eduardovom dečjem licu odjednom se pojavi odvratan samodopadljiv osmeh i on ne odgovori. — Slušaj — kažem uzbuđeno i zbog toga vrlo mirno. — Ta dama se ne može zadobiti sonetima.

Eduard na to ne reaguje. I dalje pokazuje nadmoć pesnika, koji osim pesama ima i prvoklasan restoran — a ja sam video da je Gerda u tom pogledu osetljiva. — Huljo jedna — kažem besno. — Sve ti to ne vredi. Ona će za nekoliko dana otići.

— Neće otići — odgovori Eduard i prvi put otkako ga poznajem pokaže

zube. — Danas joj je produžen ugovor.

Gledam ga ćuteći. Ta hulja zna više od mene. — Znači, i danas si je sreo?

Eduard počne nešto da muca. — Slučajno danas — pa to je to! Samo danas.

Laž mu se jasno čita sa debelih obraza.

— Tako, i onda ti je odmah došla inspiracija za posvetu? — kažem ja. — To mi je nagrada što sam ti verna mušterija? Kuhinjski nož pa u polni organ, sudopero jedna?

— To što si mi verna mušterija, možeš da mi...

— Da joj nisi već i poslao sonete, ti impotentni paune? — prekidam ga. — Ostavi, ne treba da poričeš. Videću ja to već ionako, ti sobaru što drugima nameštaš postelje da se kurvaju!

— Šta? Kako?

— Tvoji soneti, ubico svoje majke! Zar te nisam ja naučio kako se pišu? Lepa zahvalnost! Da si bar imao toliko pristojnosti da joj pošalješ ritornele ili ode! Ali jest, moje rođeno oružje — no, pokazaće mi Gerda tu glupost, da joj je prevedem!

— Pa to bi... — promuca Eduard, prvi put zbunjen.

— Ništa ne bi bilo — odgovaram ja. — Žene to rade. Znam to. Ali pošto te cenim kao restoratera, odaću ti još jednu drugu stvar: Gerda ima brata jaka kao Herkul, koji čuva njihovu porodičnu čast. On je već dva njezina obožavaoca pretukao tako da su ostali bogalji. Naročito voli da polomi noge onima koji imaju ravne tabane. A ti ih imaš.

— Koješta — kaže Eduard, ali ja vidim da ipak napregnuto razmišlja. Neka je ono što se tvrdi ne znam kako neverovatno, samo ako čvrsto ostajemo pri tom, uvek se ponešto veruje — to sam naučio od političkog uzora Vacekova.

Pesnik Hans Hungerman pristupa našoj sofi. On je autor neštampanog romana "Votanov kraj" i drama "Saul", "Baldur" i "Mohamed". — Kako umetnost, momci — pita on. — Jeste li čitali ono đubre kojim se Oto Bambus obrecnuo juče u teklenburškim sreskim novinama? Surutka i pljuvanjak! i da Bauer još štampa toga seronju!

Oto Bambus je pesnik koji ima najviše uspeha u gradu. Mi mu svi zavidimo. On piše stihove pune mekog raspoloženja o slikovitim budžacima punim mekog raspoloženja, o okolnim selima, večernjim uličnim uglovima i svojoj duši punoj sete. Kod Artura Bauera objavio je dve tanke, broširane zbirke pesama — jednu čak u dva izdanja. Hungerman, kremeniti pesnik koji piše bez slika, mrzi ga, ali pokušava da iskoristi njegove veze. Matijas Grund ga prezire. Ja sam, međutim, prislan sa Otom. On bi jako voleo da ode jednom u javnu kuću, ali nema

hrabrosti. On očekuje da će od te posete njegova malokrvna lirika dobiti u poletu i punokrvnosti. Čim me vidi, odmah mi priđe. — Čuo sam da poznaješ neku damu iz cirkusa! Cirkus, to bi bilo nešto! Tu bi bilo bolje! Da li je stvarno poznaješ?

— Ne, Oto. Eduard se pravi važan. Poznajem samo jednu koja je pre tri godine prodavala ulaznice za cirkus.

— Ulaznice — svejedno, bila je tamo! Sigurno joj je od njega nešto ostalo. Miris divljih životinja, manež. Da li bi me mogao upoznati s njom?

Gerda stvarno ima izgleda u literaturi! Pogledam Bambusa. On je izdužen, bled, nedostaje mu brada, nema lica i nosi cviker. — Bila je u cirkusu buva — kažem ja.

— Šteta! — On se razočarano povuče. — Moram nešto da učinim — progundā zatim. — Znam da je to ono što mi nedostaje — krv.

— Oto — odgovaram ja. — Zar ne bi mogao biti neko ko nije iz cirkusa? Kakva zgodna pokućarka?

On odmahuje svojom tankom glavom. — Nije to tako prosto, Ludvig. Ja o ljubavi znam sve. Duhovnoj ljubavi, mislim. Tu mi ništa više nije potrebno, to imam. Ono što mi je potrebno jest strast, brutalna, mahnita strast. Purpuran, besomučan zaborav. Delirijum! — Skoro škrguće svojim sitnim zubima. On je učitelj u jednom seocetu blizu grada, tamo to, razume se, ne nalazi. Tamo bi svaka da se uda ili misli da Oto treba da se oženi dobrom devojkom koja dobro kuva, sa dobrim mirazom. Ali to Oto neće. On smatra da kao pesnik treba da se izživi. — Muka je u tom što do obeju ne mogu da dođem — izjavljuje on mračno. — Do nebeske i zemaljske ljubavi. Ljubav je za mene smesta nežna, puna odanosti, žrtve i dobrote. Polni nagon postaje pri tom takođe nežan i pitom. Svake subote, razumeš, da bih se nedeljom mogao ispavati. Ali meni je potrebno nešto što je samo polni nagon, bez ičega drugog, nešto pri čemu se može uporno ostati. Šteta, čuo sam da imaš neku umetnicu na trapezu.

Posmatram Bambusa sa novim zanimanjem. Nebeska i zemaljska ljubav — dakle i on! Ta bolest kao da je raširenija nego što sam mislio. Oto popije čašu limunade i pogleda me svojim bledim očima. Verovatno je očekivao da ću se ja smesta odreći Gerde zato da bih pomogao da njegovoj umetnosti izrastu polni organi. — Pa kad ćemo u javnu kuću? — pita sa čežnjom. — Ti si mi to obećao.

— Još malo. Ali ona nije purpurno uzglavlje greha, Oto.

— Raspust mi traje još samo dve nedelje. Posle moram opet na selo, i sve je svršeno.

— Ići ćemo pre toga. I Hungerman bi hteo. Potrebno mu je zbog drame

"Kazanova". Kako bi bilo da pođemo zajedno?

— Za boga miloga! Mene ne smeju videti! Pa moj poziv!

— Baš zato! Kad idemo zajedno, stvar je bezazlena. U prizemlju javne kuće je neka vrsta krčme. U nju svraća ko hoće.

— Razume se da idemo — kaže Hungerman iza mene. — Svi zajedno.

Priredićemo neku vrstu naučne ekspedicije. Čisto naučno. I Eduard će s nama.

Obazirem se prema Eduardu, da sarkastičnim sosom prelijem nadmoćnog kuvara soneta — ali to više nije potrebno. Eduard najednom izgleda kao da je ugledao pred sobom zmiju. Jedan velik čovek potapšao ga je u taj trenutak po ramenu. — Eduarde, stari družo! — veli on ljubazno. — Kako si? Je li ti milo što si još živ, a?

Eduard ćuteći gleda vitkog čoveka. — Danas? — jedva izusti.

Bled je. Njegovi podnaduli obrazi najednom se opuste, ramena mu se obese, vise mu usne, šiške, čak i trbuh. Dok bi rukom o ruku, on se prometnuo u široku žalosnu vrbu.

Čovek koji je sve to izazvao zove se Valentin Buš. Pored Georga i mene, on je treća napast u Eduardovu životu, i ne samo to — on je napast, kuga, kolera i paratifus ujedno. — Sjajno izgledaš, stari moj — izjavljuje srdačno Valentin Buš.

Eduard se šuplje nasmeši. — Izgled ne mari. Pojedoše me porez, kamate i lopovi...

Laže. Porez i kamate ne znače ništa u epohi inflacije; plaćaju se posle godinu dana, to jest kao da ih i nema. Dotle su davno izgubile vrednost. A jedini lopov koga Eduard poznaje, on je sam.

— Na tebi bar ima šta da se jede — odgovara Valentin smeškajući se i nemilosrdno. — To su isto mislili i crvi u Flandriji kad su već krenuli da te odnesu.

Eduard se uvija. — Šta ćeš, Valentine? — pita on. — Pivo? Pivo je najbolje kad je vrućina.

— Nije mi suviše vrućina. Ali najbolja stvar biće da proslavim što si još živ, imaš pravo. Daj mi jednu bocu johanisberškog vina, Eduarde.

— Prodao sam ga.

— Nisi. Raspitao sam se kod konobara. Imaš još preko sto boca. Kakva sreća što je to moja omiljena marka.

Nasmejem se. — Šta se smeješ? — vikne Eduard besno. — Baš ti imaš razloga za to. Pijavice! Pijavice ste vi svi! Ispijate mi krv do poslednje kapi! Ti, tvoj bonvivan što prodaje nadgrobne spomenike i ti, Valentine! Do poslednje

kapi! Društvo badavadžija!

Valentin mi namigne i ostaje ozbiljan. — Tako, to je dakle zahvalnost, Eduarde! I tako ti držiš reč! Da sam to onda znao ...

On podavije rukav i pogleda dugačak, izlomljen ožiljak. On je 1917. u ratu spasao Eduardov život. Eduard, koji je bio podoficir u kuhinji, iznenada je u to doba smenjen i poslan na front. Već prvih dana, za vreme patrole po ničijoj zemlji, dohvatio je toga slona metak u list na nozi a za njim odmah drugi, usled čega je izgubio mnogo krvi. Valentin ga je našao, povezao mu ranu i odvuкао ga natrag u rov. Pri tom je i sam ranjen kartečom u ruku. Ali je spasao život Eduardu, koji bi inače sigurno umro od gubitka krvi. Eduard, u prevelikoj zahvalnosti, ponudio je tada Valentinu da, ako hoće, dok je živ jede i pije u "Valhali" što god hoće. Valentin je prihvatio, rukovavši se s njim levom, zdravom rukom. Georg Krol i ja bili smo svedoci.

To je 1917. još sve izgledalo naivno. Verdenbrik je bio daleko, rat blizu, i ko je mogao znati da li će se Valentin i Eduard ikada više vratiti u "Valhalu". Vratili su se; Valentin, pošto je još dvaput bio ranjen, Eduard debeo i okrugao, kao ponovo postavljen kuvar. Iz početka, Eduard je bio stvarno zahvalan, i kad bi Valentin dolazio u posetu, s vremena na vreme, častio je čak i nemačkim šampanjcem koji se više nije penio. Ali godine su počele da nagrízaju. Valentin se, naime, nastanio u Verdenbriku. Ranije je živeo u nekom drugom gradu; sad se nastanio u jednoj maloj sobi blizu "Valhale", i stao je da dolazi tačno na doručak, ručak i večeru kod Eduarda, koji se ubrzo gorko pokajao zbog svoga lakomislenog obećanja. Valentin je mogao da pojede, naročito zbog toga što više nije imao nikakvih briga. Eduard bi se možda nekako i utešio da je reč bila samo u hrani; ali Valentin je i pio, i malo-pomalo stekao poznavanje i razvio ukus za vino. Ranije je pio pivo; a sad je pio samo rastočeno vino i na taj način, razume se, dovodio Eduarda do očajanja sasvim drukčije nego mi svojim bednim bonovima.

— Pa lepo — kaže Eduard neutešno kad mu Valentin pruži svoj ožiljak. — Ali jelo i piće znači piće uz jelo, a ne skroz. Da ćeš skroz piti, to nisam obećao.

— Pazi bedne ćifte — odgovara Valentin i gume me. — Nije mislio tako 1917. Onda je bilo: Valentine, dragi Valentine, spasi me, daću ti sve što imam!

— To nije istina! Tako nikad nisam rekao! — vikne Eduard u falsetu.

— Otkud ti to znaš? Ti si bio upola lud od straha i izgubio si skoro pola krvi kad sam te dovukao.

— To nisam mogao reći! To nisam! Sve da sam odmah morao i umreti. To nije u mom karakteru.

— To je tačno — kažem ja. — Ova džimrija radije bi precrkla.

— Tako je — izjavi Eduard sa olakšanjem što je naišao na podršku. On briše čelo. Šiške su mu vlažne, toliko ga je poplašila poslednja pretnja Valentinova. Video je pred sobom već proces za "Valhalu". — Pa neka bude ovaj put — kaže on brzo da ponovo ne bi došao u nepriliku. — Konobaru, pola boce mozelskog.

— Johanisberškog, celu bocu — popravlja Valentin i obraća se meni. — Smem li da te pozovem na jednu čašu?

— Još pitaš! — odgovaram ja.

— Stoj! — kaže Eduard. — Ovo se sigurno nismo dogovorili! Dogovor važi samo za Valentina! Ludvig me i bez toga svaki dan staje teških para, ta krvopija sa bonovima bez vrednosti!

— Miran budi, trovaču jedan — odgovaram ja. — To je prosto-naprosto Karma. Ti mene gađаш sonetima, a ja zato ispiram rane u tvome rajnskom vinu. Hoćeš li da sačinim o ovoj situaciji pesmu u maniru Aretina i da je pošaljem jednoj dami, ti zelenašu što zelenašiš čovekom koji ti je spasao život?

Eduard se zagrcne. — Meni je potreban svež vazduh — progundā on besno. — Ucenjivači! Podvodači! Zar vas nikad nije stid?

— Nas je stid zbog težih stvari, naivna jedna milionarčino. — Valentin i ja se kucnemo. Vino je izvrsno.

— Šta je sa odlaskom u kuću greha? — pita Oto Bambus, plašljivo prolazeći.

— Sigurno ćemo ići, Oto. To je naš dug prema umetnosti.

— Zašto se u stvari najlepše pije kad pada kiša? — pita Valentin i ponovo natoči. — Trebalo bi da je obratno.

— Zar ti uvek za sve hoćeš da imaš objašnjenje?

— Ne, razume se. Šta bi onda bilo interesantno? To mi je samo palo u oči.

— Možda je zbog nagona gomile, Valentine. Tečnost ka tečnosti.

— Može biti. Ali ja isto tako češće mokrim onih dana kad pada kiša. To je bar neobično.

— Zato mokriš više, što više piješ. Šta tu ima neobično?

Tačno. — Valentin klimne glavom sa olakšanjem. — Na to nisam mislio. — Da li se i ratuje više zbog toga što se rađa više ljudi?

XII

Bodendik se kreće po magli nalik na veliku crnu vranu. — No — pita on žovijalno. — Popravljate li još uvek svet?

— Posmatram ga — odgovaram.

— Aha! Filozof! I šta mislite?

Pogledam njegovo sveže lice koje bleska ispod mekanog šešira, crveno i mokro od kiše. — Mislim da hrišćanstvo za dve hiljade godina nije svet naročito unapredilo — odgovaram ja.

Za trenutak, blagonaklono nadmoćan izraz lica se promeni; zatim bude ponovo kao i pre. — Zar vam se ne čini da ste malčice mladi za takav sud?

— Da — ali zar se vama ne čini da je žalostan argumenat kad se nekome prebacuje što je mlad? Zar nemate ništa drugo?

— Imam ja drugoga koliko vas je volja. Ali ne protiv takvih budalaština. Zar vam nije poznato da je svako uopštavanje znak površnosti?

— Jest — kažem umorno. — Rekao sam to samo što pada kiša. Uostalom, u tome nečega ima. Već nekoliko nedelja studiram istoriju kad ne mogu da spavam.

— Zašto? Opet što s vremena na vreme pada kiša?

Ignorišem ovu naivnu strelu. — Zato što bih hteo da se sačuvam od brzopletog cinizma i lokalnog očajanja. Ne može svako sa prostom verom u sveto trojstvo preći preko toga da smo u punom jeku priprema za jedan novi rat — baš u trenutku kad smo jedan izgubili, koji ste vi i vaša gospoda kolege različitih protestantskih veroispovesti blagosloveli i posvetili u ime božje i u ime ljubavi prema bližnjem — priznajem, vi nešto manje glasno i sa nešto više uzbuđenja — ali vaše kolege sa utoliko više raspoloženja, u uniformi, zveckajući krstovima i pobedonosno frkćući.

Bodendik strese kišu sa crnog šešira. — Mi smo umirućima na bojištu davali poslednju utehu — to kao da ste potpuno zaboravili.

— Nije trebalo da dopustite da dotle dođe! Zašto niste štrajkovali? Zašto svojim vernicima niste zabranili rat? To bi bio vaš zadatak. Ali vremena mučenika su prošla. Umesto toga, kad god sam morao ići na bogoslužjenje na frontu, naslušao sam se molitava za pobedu našeg oružja. Mislite li vi da se Hristos molio za pobedu Galilejaca nad Filistincima?

— Kiša — odgovori Bodendik odmereno — kao da vas čini neobično emocionalno i demagoški raspoloženim. Vi po svoj prilici sasvim dobro znate da se na vešt način, ispuštajući, preokrećući i jednostrano prikazujući, sve na

svetu može napasti i učiniti takvim da se napasti može.

— Znam. Zbog toga i studiram istoriju. U školi su nam i na veronauci uvek pričali o mračnim, primitivnim, okrutnim prehrišćanskim vremenima. Čitam o tome i nalazim da mi nismo mnogo bolji — bez obzira na uspeh u tehnici i nauci. Ali i njih većinom upotrebljavamo samo zato da bismo mogli ubiti više ljudi.

— Kad što hoće da se dokaže, sve se može dokazati, dragi prijatelju. I suprotno od toga. Za svako unapred stvoreno mišljenje mogu se naći dokazi.

— I to znam — kažem. — Crkva je to sjajno pokazala kad je likvidirala gnostičare.

— Gnostičare! Sta vi znate o njima? — pita Bodendik sa uvređenim iznenađenjem.

— Znam dovoljno da bih poverovao da su oni bili tolerantniji deo hrišćanstva. A sve što sam dosada naučio u životu, jest da cenim toleranciju.

— Toleranciju... — kaže Bodendik.

— Toleranciju! — ponavljam. — Obzir prema drugome. Razumevanje za drugoga. Pustiti svakoga da živi na svoj način. Tolerancija, koja je u našoj ljubljenoj otadžbini strana reč.

— Jednom reči, anarhija — odgovara Bodendik tiho i najednom vrlo oštro. Stojim pred kapelom. Svetlosti su zapaljene, a šareni prozori utešno svetle u vejavicu kiše. Kroz otvorena vrata oseća se slab miris tamjana. — Tolerancija, gospodine vikaru — kažem ja. — Ne anarhija, i vama je razlika poznata. Ali vi ne smete da je dopustite, zato što je vaša crkva nema. Ona je jedinospasavajuća! Niko nema raja, samo vi! Niko ne može da razreši, samo vi! Vi imate monopol. Nema druge religije osim vaše! Vi ste diktatura! Kako onda možete biti tolerantni?

— Nije nam potrebno da budemo. Mi imamo istinu.

— Zna se — kažem ja i pokažem osvetljene prozore. — Ono tamo! Uteha za životni strah. Nemoj više misliti; ja znam sve za tebe! Obećanje raja i pretnja paklom — igranje na najjednostavnije emocije — kakve veze ima to sa istinom, sa tom fatamorganom našega mozga?

— Lepe reči — kaže Bodendik, već odavno, ponovo miran, nadmoćan i pomalo podrugljiv.

— Da, to je sve što imamo — lepe reči — kažem ja, ljut na sama sebe. — A ni vi nemate ništa drugo — lepe reči.

Bodendik uđe u kapelu. — Mi imamo svete tajne...

— Da...

— I veru, koja se samo glupacima čija tikva pati od teške probave čini kao glupost i prokletstvo, vi sićušna glisto u njivi trivijalnosti.

— Bravo! — kažem ja. — Najzad ste postali i poetični. Doduše, jako u stilu poznog baroka.

Bodendik se iznenada nasmeje. — Dragi moj Bodmeru — kaže on. — Za skoro dve hiljade godina kako crkva postoji, od mnogoga Savla postao je Pavle. A mi smo za to vreme videli i preturali preko glave veće patuljke nego što ste vi. Samo se vi i dalje hrabro koprcajte. Na kraju svakoga puta stoji Bog i čeka vas.

Sa svojim kišobranom, nestaje u sakristiji, uhranjen čovek u crnom geroku. Za pola sata, obučen fantastičnije od husarskog generala, on će ponovo izaći i biće zastupnik božji. "Uniforme su to", rekao je Valentin Buš posle druge boce johanisberškog vina, dok je Eduard Knobloch bio zadubljen u misli o ubistvu i melanholiji, "samo uniforme. Uzmi im kostime, i nema više čoveka koji će hteti da bude vojnik".

Posle pobožnosti šetam se sa Izabelom po aleji. Ovde kiša pada sa više neujednačenosti — kao da se u drveću nalaze senke koje se prskaju vodom. Izabela nosi visoko zatvoren taman kišni kaput i malu kapu koja joj pokriva kosu. Od čitave nje vidi se samo lice, koje kroz tamu bleska nalik na tanak mesec. Vreme je hladno i vetrovito, i osim nas u parku nikoga nema. Davno sam zaboravio Bodendika i crnu ljutnju, koja neki put šikne iz mene bezrazložno kao prljav vodoskok. Izabela korača sasvim pored mene, kroz kišu joj čujem korake i osećam joj pokrete i toplotu, i to kao da je jedina toplota koje još ima na svetu.

Ona naglo zastane. Lice joj je bledo i odlučno, a oči su joj došle skoro crne.

— Ti me ne voliš dovoljno — izusti ona.

Pogledam je iznenađeno. — Ja, koliko mogu — kažem. Jedan trenutak ona stoji ćuteći. — Nije dovoljno — promrmlja zatim. — Nikada dovoljno! Nikada nije dovoljno!

— Da — kažem. — Verovatno nikada nije dovoljno. Nikada u životu, nikada, ni sa kim. Verovatno je uvek premalo, i to je beda sveta.

— Nije dovoljno — ponavlja Izabela kao da me nije čula. — Inače ne bismo još bili dvoje.

— Misliš li da bismo inače bili jedno?

Ona potvrdi glavom.

Mislim na razgovor sa Georgom kad smo pili kuvano vino.

— Uvek ćemo morati ostati dvoje. Izabela — kažem oprezno. — Ali mi se možemo voleti i verovati da više nismo dvoje.

— Da li misliš da smo nekada već bili jedno.

— To ne znam. Tako nešto niko ne bi mogao znati. Ne bi se sećao.

Ona me bez reči pogleda iz mraka. — To je to, Rudolfe — šapuće ona. — Bez sećanja bilo na šta. Čovek traži i traži. Zašto ničega nema? A bilo je svega tako mnogo! Samo se još to zna! Ali drugo ništa više. Zašto se više ne zna? Ti i ja, zar to nekad nije bilo? Kaži! Ta kaži! Gde je to sad, Rudolfe?

Vetar pljuskom baci preko nas talas kiše. "Mnoge stvari izgledaju kao da su već bile nekada", mislim. "Često se sasvim približe i stanu pred čoveka, i on zna da su one već jednom bile, baš tako, za trenutak zna čak skoro i to kako dalje treba da bude, ali one iščezavaju zatim, kad hoće da ih uhvati, kao dim ili kao mrtvo sećanje."

— Nikada se ne bismo mogli setiti. Izabela — kažem. — To bi bilo nešto kao kiša. I ona je nešto što je postalo jedno, od dva gasa, kiseonika i vodonika, koji sad više ne znaju da su nekad bili dva gasa. Oni su sad samo još kiša i nemaju sećanja na ono ranije.

— Ili kao suze — kaže Izabela. — Ali suze su pune sećanja.

Neko vreme ćuteći koračamo dalje. Mislim na neobične trenutke kada kao čovek, preko moga života, neočekivano pogleda dvojničko lice nekog tobožnjeg sećanja. šljunak nam škripi pod cipelama. Iza baštenskog zida otegnuto zatrubi auto, kao da čeka nekoga ko hoće da pobegne. — Onda je ona kao smrt — kaže Izabela konačno.

— Šta?

— Ljubav. Savršena ljubav.

— Ko to zna. Izabela? Ja mislim da to nikada niko ne može znati.

Raspoznavemo nešto samo dotle dok je svak od nas po jedno ja. Kad bi se naša dva ja stopila u jedno, to bi bilo kao kiša. Bili bismo novo ja i ne bismo se više mogli sećati na pojedina ranija ja. Bili bismo nešto drugo — toliko drukčije koliko kiša od vazduha — ne više jedno pojačano ja — pomoću jednog ti.

— I kad bi ljubav bila savršena tako da se stopimo u jedno, da li bi to tada bilo kao smrt?

— Možda — kažem oklevajući. — Ali ne kao uništenje. Šta je smrt, niko ne zna. Izabela. Zbog toga se ne može porediti ni sa čim. Ali se sigurno ne bismo više osećali kao što smo sad. Samo bismo ponovo postali jedno drugo usamljeno ja.

— Onda ljubav mora uvek biti nesavršena?

— Onda je dovoljno savršena — kažem ja i proklinjem sam sebe što sam se sa svojom učiteljskom pedanterijom ponovo toliko upustio u razgovor.

Izabela odmahuje glavom. — Ne izbegavaj, Rudolfe! Ona mora biti nesavršena, to sad vidim. Kad bi bila savršena, sevnula bi munja i ničega više ne bi bilo.

— Bilo bi još nečega — ali izvan našeg saznanja.

— Onako kao smrt?

Pogledam je. — Ko to zna? — kažem oprezno da je dalje ne bih uzbuđivao. — Možda smrt ima sasvim pogrešno ime. Mi je vidimo uvek samo sa jedne strane. Možda je ona savršena ljubav između Boga nas.

Vetar baci pljusak kiše kroz lišće drveća koje ga avetinjskim rukama dalje baca. Izabela malo ćuti. — Je li ljubav zato tako žalosna? — pita ona zatim.

— Ona nije žalosna. Ona nas samo žalosti, zato što se ne može ispuniti i zadržati.

Izabela zastane. — Zašto, Rudolfe? — kaže ona najednom i žestoko lupi nogom. — Zašto to mora biti tako? Pogledam bledo, napregnuto lice. — To je sreća — kažem. Ona me gleda ćuteći. — To je sreća? Ja potvrdim glavom.

— Ne može biti! Pa to je samo nesreća!

Ona se baci na mene i ja je čvrsto uhvatim. Osećam kako joj jecaji grče pleća. — Nemoj plakati — kažem. — Šta bi bilo kad bi se i zbog toga plakalo?

— Nego zbog čega drugog?

"Da, zbog čega drugog", mislim. "Zbog svega drugog, zbog jada na ovoj proklesoj planeti, ali ne zbog toga." — Nije to nesreća. Izabela — kažem. — To je sreća. Samo što mi imamo za nju budalasta imena kao "savršena" i "nesavršena".

— Ne, ne! — Ona žestoko odmahuje glavom i ne da se utešiti. Plače i čvrsto se drži za mene, i ja je držim u rukama i osećam da nemam pravo ja, nego ona, da je ona ta koja ne zna za kompromise, da u njoj još gori ono prvo, jedino pitanje, koje je postojalo pre no što je počeo da ga zasipa lepak života, prvo pitanje čovekova ja koje se budi.

— Nije to nesreća — kažem ja ipak. — Nesreća je nešto sasvim drugo, Izabela.

— Šta?

— Nije nesreća što nikada ne možemo postati jedno. Nesreća je što jedno drugo neprestano moramo napuštati, svakoga dana i svakoga časa. Znamo to, a ne možemo ga zadržati, to nam se omiče iz ruku a najskupocenija je stvar koja postoji pa ipak je ne možemo zadržati. Uvek jedno umire prvo. Uvek jedno ostaje.

Ona digne pogled. — Kako se može napustiti nešto čega nemamo?

— Može se — odgovaram ja gorko. — i još kako se može! Ima mnogo stepena napuštanja i napuštenosti, a svaki je bolan, a mnogi su kao smrt.

Izabeline suze su prestale. — Otkud ti to znaš? — kaže ona. — Pa ti još nisi star.

"Dovoljno sam star", mislim. "Jedan deo mene postao je star kad sam se vratio iz rata." — Znam — kažem. — Iskusio sam.

"Iskusio sam", mislim. "Koliko sam puta morao napustiti dan i čas, i život, i drvo na jutarnjoj svetlosti, i svoje ruke, i svoje misli, i svaki put zauvek, i kad bih se vratio, bio sam drugi. Mnogo se može napustiti i sve se uvek mora ostavljati, kad se treba suočiti sa smrću, uvek smo goli pred njom, i kad se vratimo, moramo ponovo sticati sve Sto smo za sobom ostavili."

Izabelino lice belasa se preda mnom u kišnoj noći, i mene savlada iznenadna nežnost. Ponovo osetim u kakvoj usamljenosti ona živi, neustrašivo, sama sa svojim viđenjima, ugrožena njima i predata im, bez krova pod koji bi se mogla skloniti, bez odmora i bez skretanja, izložena svim vetrovima srca, bez pomoći bilo čije, bez jadanja i bez samilosti prema sebi. "Ti milo, neustrašivo srce", mislim, "nedotaknuto i kao sama strela upravljeno prema bitnome, čak ako i ne stigneš do njega, ako i zalutaš — no ko da ne zaluta? I zar se skoro svi nisu toga već odavno ostavili? Gde počinje zabluda, ludost, kukavičluk, a gde mudrost i gde poslednja hrabrost?"

Zvono zvonu. Izabela se poplaši. — Vreme je — kažem ja. — Moraš unutra. Čekaju te.

— Hoćeš li sa mnom?

— Da.

Idemo prema kući. Kad izađemo iz aleje, dočeka nas pljusak, koji vetar baca tamo amo u kratkim mahovima kao kakav mokar veo. Izabela se pribije uz mene. Gledam niz breg u grad. Ništa se ne vidi. Magla i kiša su nas izolirali. Nigde se više ne vidi svetlost, sasvim smo sami. Izabela ide pored mene kao da zauvek pripada meni i kao da nema težine, i meni se opet čini kao da je stvarno nema i kao da je neka od figura iz legendi i snova, za koje važe i drukčiji zakoni nego u svakodnevnom životu.

Stojimo u vratima. — Hajde! — kaže ona.

Ja odbijam glavom. — Ne mogu. Danas ne.

Ona ćuti i gleda me, pravo i jasno, bez prekora i bez razočaranja; ali nešto u njoj kao da se odjednom ugasilu. Obara oči. Osećam se kao da sam udario dete ili ubio lastu. — Danas ne — kažem. — Kasnije. Sutra.

Ona se bez reči okrene i uđe u predvorje. Vidim sestru kako se s njom penje uza stepenice i odjednom osećam da sam nepovratno izgubio nešto što se svega jednom nalazi u životu.

Stojim tako zbunjen. Šta sam mogao učiniti? I kako sam ponovo upao u sve to? Ja to nisam hteo! Ta prokleta kiša!

Lagano koračam prema glavnoj zgradi. Vernike izlazi iz nje u belom ogrtaču sa kišobranom. — Jeste li odveli gospođicu Terhofen?

— Da.

— Dobro. Nađite se i dalje malo oko nje. Posetite je koji put i preko dana kad imate vremena.

— Zašto?

— Na to nećete dobiti odgovor — odgovori Vernike. — Ali ona je mirna kad bude s vama. To je dobro za nju. Je li to dosta?

— Ona me drži za nekog drugoga.

— Ništa ne mari. Ne radi se o meni, o vama — samo o bolesnicima. — Vernike namigne kroz pljusak. — Sinoć vas je Bodendik hvalio.

— Šta? Za to, bogami, nije imao razloga!

— On tvrdi da ste na putu povratka. Ka ispovedaonici i pričešću.

— Tako nešto! — kažem ja, iskreno ogorčen.

— Nemojte da se prevarite u mudrosti crkve! Ona je jedina diktatura koja već dve hiljade godina nije srušena.

Silazim u grad. Magla svojim sivim zastavama vijori kroz kišu. Izabela mi prolazi mislima. Ja sam je napustio; to je ono što ona sad veruje, znam. "Uopšte više ne bi trebalo da odlazim gore", mislim. "To me samo zbunjuje, a i bez toga sam dosta zbunjen. Ali šta bi bilo kad nje tu više ne bi bilo? Zar ne bi to bilo kao da mi nedostaje najvažnija stvar, ona što nikad ne može da ostari i istroši se i postane svakodnevna, zato što je nikada nemamo?"

Stižem do kuće cipelara Karla Brila. Iz radionice za udaranje donova dopiru zvuči gramofona. Pozvan sam ovamo večeras na mušku zabavu. To je jedno od čuvenih večeri kada gospođa Bekman prikazuje svoju akrobatsku veštinu.

Oklevam trenutak — zaista se ne osećam raspoložen — ali onda uđem. Baš zato.

Talas duvanskog dima i pivskog zadaha dočekuju me. Karl Bril ustaje i zagrli me, malko se ljuljajući. On je ćelav isto kao i Georg, ali zato svu svoju kosu nosi ispod nosa, u brkovima golemim kao u morskog konja. — Dolazite baš na vreme — kaže on. — Novac za opkladu je položen. Samo nam je potrebna bolja muzika od ovog glupog gramofona! Kako bi bilo da zasvirate

valcer "Talasi Dunava"?

— U redu!

Klavir je već donesen u radionicu. On stoji ispred mašina. U prednjem delu sobe gurnute su u stranu cipele i koža, a stolice i nekoliko naslonjača razmeštene gde god se moglo. Otvoreno je bure piva, a nekoliko boca rakije već je prazno. Druge već stoje na tezgi. Na tezgi je i veliki, vatom omotani ekser i pored njega poveći obućarski čekić.

Raspalim valcer. Društvo Karla Brila komeša se u dimu. Ono je već dobro priprano. Karl stavi na klavir čašu piva i duplu rakiju.

— Klara se sprema — kaže on. — Skupili smo za opkladu preko tri miliona. Nadam se da je u odličnoj formi; inače ću upola bankrotirati.

Namigne mi. — Kad bude vreme, zasvirajte nešto žestoko. To je uvek raspali. Luda je kad svira muzika.

— Sviraću "Ulazak gladijatora". Ali kako bi bilo da i ja zaključim jednu malu opkladu?

Karl me pogleda. — Dragi gospodine Bodmeru — kaže on uvređeno. — Valjda se nećete kladiti protiv Klare! Kako onda možete svirati uverljivo?

— Ne protiv nje. Za nju. Jedna odvojena opklada.

— Koliko? — pita Karl brzo.

— Tričavih osamdeset hiljada — odgovaram. — To je sve što imam.

Jedan trenutak Karl razmišlja. Zatim se okrene. — Ima li još koga da se kladi za osamdeset hiljada? Protiv našeg klaviriste?

— Ja! — Nekakav debeli čovek istupi, izvadi novac iz koferića i raspali njime po tezgi.

Položim svoj novac pored njegovog. — Neka me zaštiti bog lopova — kažem. — Inače ću sutra imati samo da ručam.

— Dakle, napred! — kaže Karl Bril.

Ekser se svima pokazuje. Zatim Karl pride zidu, postavi ga u visini stražnjice i zakuca za trećinu dužine. On kuca sa manje snage no što bi se učinilo prema pokretima. — Stoji dobro i čvrsto — kaže on i pravi se kao da ekser snažno drma.

Debeli, koji se kladio protiv mene, izađe napred. Pokrene ekser i nasmeje se. — Karl — kaže smejući se podrugljivo. — Pa ja ću ga izduvati iz zida. Daj ovamo čekić.

— Izduvaj ga prvo.

Debeli ne duva. On jako povuče i ekser ispadne. — Rukom — kaže Karl Bril — mogu da proteram ekser kroz ploču na stolu. Stražnjicom ne. Ako

postavite takve uslove, bolje da se svega mahnemo.

Debeli ne odgovori. Uzme čekić i zakuca ekser u zid na drugom mestu. — Ovde, kako je sad?

Karl Bril pogleda. Ekser viri iz zida za još oko šest ili sedam santimetara. — Suviše jako. Ne može se više istrgnuti čak ni rukom.

— Ili-ili — izjavi debeli.

Karl ispita još jedanput. Debeli ostavlja čekić na tezgu i ne primećuje kako, svaki put kad proba da li je čvrsto zabijen, Karl ekser pomalo labavi. — Ne mogu da primim opkladu sa jedan prema jedan — kaže Karl konačno. — Samo dva prema jedan, pa i onda moram izgubiti.

Slože se na šest prema četiri. Hrpa novca nagomilana je na tezgi. Karl je još dvaput ogorčeno povukao ekser, da bi pokazao kako je opklada nemoguća. Tad ja zasviram "Ulazak gladijatora", a malo zatim u radionicu šumno uđe gospođa Bekman, obučena u lepršavi kineski kimono, sa utkanim božurima i feniksom na leđima.

Ona je impozantna figura sa glavom buldoga, ali vrlo zgodna

nog buldoga. Kosa joj je puna, kovrdžava i crna, a oči sjajne — ostalo je kao u buldoga, naročito brada. Telo joj je silno i potpuno od gvožđa. Kao kamen čvrste grudi strče nalik na bedeme, zatim dolazi struk, srazmerno vitak, pa onda čuvena stražnjica, o kojoj se ovde radi. Ona je golema i takođe kao od kamena. Kažu da čak ni kovač ne može da je uštine kad je gospođa Bekman napne; pre bi polomio prste. Karl Bril je dobijao opklade i na tome, doduše samo u krugu najintimnijih prijatelja. Večeras, kad je prisutan i debeli, izvešće se samo drugi eksperiment — izvlačenje eksera stražnjicom iz zida.

Sve se razvija vrlo sportski i kavaljerski; gospođa Bekman doduše pozdravlja, ali je inače rezervisana i skoro nepristupačna. Ona čitavu stvar posmatra samo sa sportsko-poslovne strane. Mirno se postavlja leđima prema zidu, iza niskoga paravana, učini nekoliko stručnjačkih pokreta, pa onda stane, isturene brade, spremna i ozbiljna kao što je i red prilikom velikog sportskog poduhvata.

Prekidam marš i počinjem dva duboka trilera, koji treba da zvuče nalik na bubanj prilikom salto-mortala u cirkusu. Gospođa Bekman se napne i opusti. Napne se još dvaput. Karl Bril postaje nervozan. Gospođa Bekman se ponovo ukoči, očiju dignutih prema tavanici, stisnutih zuba. Zatim nešto lupi, a ona se izmakne od zida. Ekser leži na patosu.

Ja sviram "Molitvu jedne device" jednu od njenih omiljenih stvari. Ona mi zahvali gracioznim poklonom svoje jake glave, ljupkim glasom zaželi — Laku

noć svima — prikupi kimono i izgubi se.

Karl Bril naplaćuje. Pruži mi moj novac. Debeli kontroliše ekser i zid. — Neverovatno — kaže on.

Sviram "Večernju rumen na Alpima" i "Vezerlid", dve druge omiljene stvari gospođe Bekman. Ona može da ih čuje gore na spratu. Karl mi ponosno namiguje; on je na kraju krajeva vlasnik ovih imponantnih klešta. Pivo i rakija teku. Popijem nekoliko čaša i nastavim da sviram. Odgovara mi da sad ne budem sam. Želeo bih da razmišljam a ipak i da nikako ne

razmišljam. Ruke su mi pune neke nepoznate nežnosti, nešto čarlija i kao da se privija uza me, radionica nestaje, ponovo dolazi kiša, magla i Izabela i mrak. "Ona nije bolesna", mislim ja, "i ipak znam da jeste — ali ako je bolesna, onda smo svi mi još bolesniji".

Prene me glasna svađa. Debeli nije mogao da zaboravi oblike gospođe Bekman. Raspaljen od nekoliko rakija, učinio je trostruku ponudu Karlu Brilu: pet miliona da bude jedno popodne sa gospođom Bekman na čaju — jedan milion za kratak razgovor sad, u kom bi je po svoj prilici pozvao na časnu večer bez Karla Brila — a dva miliona da nekoliko puta dobro uštine divno mesto Bekmanove anatomije, ovde u radionici, među prijateljima u veselu društvu, dakle, potpuno časno.

Ali sad se pokazuje Karlov karakter. Kad bi debeli bio zainteresovan samo sportski, možda bi mu i dopustio štipanje, već za opkladu u takvu jednu tričavu sumu kao što je sto hiljada maraka — ali u pohotljivom raspoloženju, čak i pomisao na takvo štipanje Karl oseća kao tešku uvredu. — Takva svinjarija! — dere se on. — Ja sam mislio da su ovde samo kavaljeri!

— Ja sam kavaljer — premeće debeli jezikom. — Zato i stavljam ponudu.

— Vi ste svinja.

— I to sam. Inače ne bih bio kavaljer. Trebalo bi da se ponosite što kod jedne takve dame — pa zar vi nemate srca? Šta da radim kad se u meni budi priroda? Zašto se vredate? Pa vi s njom niste ni venčani!

Vidim kako se Karl Bril trgao kao da ga je pogodio metak. On živi sa gospođom Bekman u divljem braku, ona je njegova gazdarica. Zašto je ne venča, to niko ne zna — najpre će biti iz iste one otpornosti njegova karaktera sa kojom zimi razbija led da bi se mogao kupati. Ipak, to je njegovo slabo mesto.

— Ja bih — muca debeli — na rukama nosio takvu dragocenost i oblačio je u svilu i kadifu — svilu, crvenu svilu... — on skoro jeca i rukama opisuje u vazduhu raskošne oblike.

Boca pored njega je prazna. To je tragičan slučaj ljubavi na prvi pogled. Okrećem se i nastavljam da sviram. Zamisao da bi debeli na rukama mogao nositi gospođu Bekman za mene je suviše.

— Napolje! — rekne Karl Bril. — Dosta. Ja ne volim da izbacujem goste, ali...

Iz stražnjeg dela sobe odjeknu strašan krik. Svi skočimo na noge. Onde skače i vrti se jedan mali čovek. Karl poleti prema njemu, dograbi makaze i zaustavi mašinu. Mali čovek se onesvesti.

— Do đavola! Kako da znaš da se onaj tamo naljoskao pa se igra mašinom za pođonjavanje! — psuje Karl.

Razgledamo ruku. Iz nje visi nekoliko konaca. Mašina ga je uhvatila između kažiprsta i palca u meko meso — sreća. Karl sipa rakije na ranu, i mali čovek dođe sebi. — Amputirana? — pita on sa jezom kad ugleda svoju ruku u Karlovim ručerdama.

— Koješta, ruka još stoji.

Čovek sa olakšanjem odahne kad Karl počne da mu mlati rukom pred očima. — Trovanje krvi, a? — pita on.

— Nije. Ali će mašina zarđati od tvoje krvi. Opraćemo ti ruku alkoholom, namazati jodom i povezati.

— Jod? Da to ne boli?

— Malo štipa. Onako kao da ti ruka pije kakvu jaku rakiju.

Mali čovek istragne ruku. — Rakiju ću radije da pijem sam.

Izvadi iz džepa ne suviše čistu maramicu, uvije je oko ruke i dohvati bocu. Karl se nasmeje. Zatim se obazre i uznemiri. — Gde je debeli?

— Niko ne zna. — Možda je ispario — kaže neko i zagrcne se od smeha zbog svoje dosetke.

Otvore se vrata. Pojavi se debeli; ulazi spotičući se vodoravno presamićen, a iza njega, u crvenom kimonu, gospođa Bekman. Zavrnila mu je ruke visoko za leđima i gura ga u radionicu. Snažno ga gurne i pusti ga. Debeli padne ničice u odeljenje ženskih cipela. Gospođa Bekman učini kao da čisti ruke od prašine i izađe. Karl Bril načini velik skok. Uhvati debelog i povuče ga uvis. — Moje ruke! — kuka prezreni ljubavnik. — Zavrnila mi ih je! I stomak! O, moj stomak! Kakav udarac!

On ne treba ništa da objašnjava. Gospođa Bekman je ravnopravan protivnik Karlu Brilu, koji se kupa zimi i koji je izvrstan gimnastičar, i dvaput mu je već slomila ruku, da se i ne govori o onom što je kadra da uradi kakvom vazom ili žaračem. Nema još ni pola godine kako je noću uhvatila u radionici dva

provalnika. Obojica su posle toga nekoliko nedelja ležali u bolnici, a jedan još nije došao sebi od udarca gvozdenim kalupom po glavi, kojom prilikom je izgubio i jedno uvo. Od tog doba brblja koješta.

Karl dovuče debelog na svetlost. Pobeleo je od besa, ali ništa više ne može da učini — debeli je gotov. To je kao kad bi hteo da tuče teškog tifusara. Biće da je debeli dobio strašan udarac u organe kojima je hteo da učini greh. Nesposoban je da hoda. Karl ne može čak ni da ga izbaci. Polažemo ga u stražnji deo sobe na otpatke od kože.

— Kod Karla je lepo to što je kod njega uvek tako prijatno — kaže jedan što pokušava da napoji klavir pivom.

Velikom ulicom idem kući. Muti mi se u glavi; pio sam suviše — no to sam i hteo. Magla se mota oko usamljenih svetlosti koje još gore u izlozima i istkiva zlatne velove oko uličnih svetiljki. U izlogu jedne mesarnice cveta bokor gorskih ruža pored zaklanog praseta u čiju su bledu njušku uglavili limun. Kobasice umiljato leže u krugu. To je skladna slika, koja harmonično spaja lepo i korisno. Stojim pred njom neko vreme, pa onda pođem dalje.

U mračnom dvorištu naletim u magli na neku senku. To je stari Knopf, koji ponovo stoji pred crnim obeliskom. Naleteo sam na nj svom snagom, i on se povede i obema rukama obgrli obelisk, kao da bi hteo da se popne uza nj. — Žao mi je što sam vas gurnuo — kažem ja. — Ali zašto stojite ovde? Zar zaista ne možete da obavite svoje poslove u stanu? Ili, kad već izvodite akrobacije na otvorenom prostoru, zašto ih ne obavljate negde u budžaku na vilici?

Knopf pusti obelisk. — Do đavola, sad je otišlo u pantalone — progunda on.

— Ništa vam neće biti. A sad možete ostatak da svršite i ovde.

— Prekasno.

Knopf posrćući odlazi prema svojim vratima. Ja se popnem uza stepenice i odlučim da od novca koji sam dobio kod Karla Brila pošaljem sutra Izabeli buket cveća. Takve mi stvari, doduše, obično donose nesreću, ali ja ne znam šta bih drugo. Neko vreme stojim još na prozoru i gledam u noć, pa onda, malo stidljivo i vrlo tiho, počnem da šapućem reči i rečenice koje bih voleo da reknem nekad nekome, ali za koje nemam nikoga osim možda Izabele — ali ona ne zna čak ni ko sam. No ko to uopšte zna o bilo kome?

XIII

Putnik Oskar Fuks, zvani Suzni Oskar, sedi u kancelariji. — Šta ima, gospodine Fuks? — pitam. — Kako je gripa u selima?

— Prilično bezazleno. Seljaci dobro jedu. U gradu je drukčije. Imam dva slučaja u kojima "Holman i Kloc" tek što nisu zaključili posao. Jedan crveni granit, jednostrano glačan, nadgrobni kamen, dva postolja, visok metar i petnaest, dva miliona dvesta hiljada maraka — jedan mali, jedan i deset visok, milion trista hiljada kinti. Dobre cene. Ako budete jevtiniji za sto hiljada, vaši su. Moja provizija je dvadeset procenata.

— Petnaest — odgovaram automatski.

— Dvadeset — kaže Suzni Oskar. — Petnaest dobijam i kod "Holmana i Kloca". Zašto onda da izdajem?

On laže. "Holman i Kloc", čiji je putnik, plaćaju mu deset procenata i troškove. Troškove će dobiti ionako; prema tome, načiniće kod nas poseban posao od deset procenata.

— Plaćanje u gotovom?

— To ćete videti sami. Ljudi su dobro situirani.

— Gospodine Fuks — kažem. — Zašto ne predete sasvim kod nas? Mi plaćamo bolje nego "Holman i Kloc", a potreban nam je odličan putnik.

Fuks namigne. — Ovako više volim. Ja sam osećajan čovek. Kad se naljutim na staroga Holmana, ja posao prepuštam vama, iz osвете. Kad bih sasvim radio za vas, onda bih se na vas ljutio.

— U tome nešto ima — kažem ja.

— I ja mislim. Onda bih vas izdavao "Holmanu i Klocu". Prodavati nadgrobno kamenje dosadno je; mora biti nešto od čega će posao malo živnuti.

— Dosadno? Za vas? Za vas koji svaki put dajete artističku predstavu?

Fuks se osmehne kao Gaston Minh u gradskom pozorištu, pošto je odigrao ulogu Karla Hajnca u "Starom Hajdelbergu".

— Činim što mogu — kaže on sa pomamnom skromnošću.

— Kažu da ste se izvanredno razvili. Bez pomoćnih sredstava. Čisto intuitivno. Je li to tačno?

Oskar, koji je ranije, pre no što je ulazio u kuću kod mrtvaca, upotrebljavao svež crni luk, tvrdi da može izazvati suze bez ičega kao kakav veliki glumac. To je, dabome, ogroman napredak. Ne mora više da ulazi u kuću plačući, kao kad je bila u pitanju tehnika luka, i kada, ako se posao oduži, suze prestanu, budući da lukac, razume se, ne može upotrebiti u prisustvu ožalošćenih — nasuprot

tome, sad može da uđe suva oka i da za vreme razgovora o pokojniku brižne u prirodne suze, što, naravno, deluje sasvim drukčije. To je razlika kao između pravih i veštačkih bisera. Oskar tvrdi da deluje tako ubedljivo da ga ožalošćena porodica čak često teši i umiruje.

Georg Krol dolazi iz svoje sobice. Pod nosom mu se puši izbledela "havana" a izgled mu odaje sušto zadovoljstvo. Ne okolišeći, udara pravo na cilj. — Gospodine Fuks — kaže on — je li istina da možete plakati kad vam se naredi, ili je to podla propaganda straha naše konkurencije?

Umesto odgovora, Oskar ga ćuteći gleda. — Dakle? — pita Georg. — Šta je? Da vam nije dobro?

— Jedan trenutak! Treba prvo da dođem u raspoloženje.

Oskar zatvori oči. Pošto je kapke ponovo otvorio, oni već izgledaju malčice vlažni. I dalje ćuteći gleda u Georga, i posle izvesnog vremena stvarno mu se u plavim očima pojave krupne suze. Još jedan minut, i one mu stanu curiti niz obraz. Oskar izvadi maramicu i obriše ih. — Kako je bilo? — pita on i izvadi sat. — Jedva dva minuta. Neki put, kad je mrtvac u kući, uspevam i za jedan!

— Izvanredno.

Georg natoči čašicu konjaka za mušterije. — Trebalo bi da postanete glumac, gospodine Fuks.

— I ja sam već mislio na to; ali premalo je uloga za koje se traže muške suze. Otelo, razume se, ali inače...

— Kako to radite? Neki trik?

— Imaginacija — odgovara Fuks jednostavno. — Jaka snaga slikovitog zamišljanja.

— A šta ste zamislili sad?

Oskar ispije čašu. — Otvoreno govoreći, vas, gospodine Krole. Ruke i noge vam iskidane, a čopor pacova polako vam grize lice, a vi ste još živi, samo zbog slomljenih ruku ne možete da oterate pacove. Oprostite, ali za tako brzu predstavu bila mi je potrebna jaka slika.

Georg pređe rukom preko lica. Ono je još tu. — Zamišljate li vi slične stvari i o "Holmanu i Klocu" kad za njih radite? — pitam ja.

Fuks odbije glavom. — O njima zamišljam da žive sto godina i ostanu bogati i zdravi, sve dok ih u snu ne udari srčana kap i bez bola ne odnese — onda mi suze samo cure od besa.

Georg mu isplati proviziju za dva poslednja izdajstva. — Nedavno sam uspeo da izvedem i da se zagrcnem od bola — kaže Oskar. — Vrlo efektno. Ubrzava posao. Ljudi se osećaju krivi jer misle da to dolazi od saučešća.

— Gospodine Fuks, pređite kod nas! — kažem ja impulzivno. — Vama je mesto u preduzeću kojim se upravlja na umetnički način, a ne kod dernih gulikoža.

Suzni Oskar dobrodušno se nasmeši, odbije glavom i stane se opraštati. — Ne mogu, pa eto. Bez malko izdajstva, ja bih bio samo obična cmizdra. Izdajstvo mi daje ravnotežu. Razumete li?

— Razumemo — kaže Georg. — Sa teškom žalošću, ali mi ličnost respektujemo iznad svega.

Adrese za nadgrobne spomenike zabeležim na hartiju i predam ih Hajnrihu Krolu, koji u dvorištu pumpa bicikl. On pogleda hartiju sa preziranjem. Za njega, kao staroga Nibelunga, Oskar je obična hulja, iako, opet kao stari Nibelung, voli da profitira od njega. — Pre nam to nije trebalo — kaže on. — Dobro što mi otac nije to doživeo.

— Vaš bi otac, prema svemu što sam čuo o tome pioniru trgovine nadgrobnim kamenjem, bio van sebe od radosti kad bi tako nasamario svoje konkurente — odgovorim ja. — On je imao prirodu borca — ne kao vi, na polju časti, nego u rovovima bezobzirnog poslovnog života. Uostalom, hoće li nam uskoro isplatiti ostatak za onaj krst, izglačan sa svih strana, koji ste prodali u aprilu? Dve stotine hiljada koje još treba da se plate? Zna li šta one sad vrede? Čak ni postolje.

Hajnrih nešto progunđa i stavi hartiju u džep. Vratim se, zadovoljan što sam ga malo ućutkao. Pred kućom stoji komad oluka koji je otpao prilikom poslednje kiše. Radnici su baš gotovi; stavili su nov komad umesto odlomljenog. — Šta ćete sa starim olukom? — pita majstor. — Ne može vam poslužiti ni za šta više. Da ga uzmemo?

— Jasno — kaže Georg.

Oluk stoji naslonjen na obelisk, Knopfov vazdušni pisoar. Dugačak je nekoliko metara i na kraju zalomljen pod pravim uglom. Nešto mi najednom padne na pamet. — Ostavite ga ovde — kažem ja. — Još nam treba.

— Zašto? — pita Georg.

— Za večeras. Videćeš. Biće zanimljiva predstava.

Hajnrih Krol ode na biciklu. Georg i ja stojimo pred vratima i pijemo čašu piva koju nam je gospođa Krol pružila kroz kuhinjski prozor. Jako je vrućina. Stolar Vilke prođe pored nas. Nosi nekoliko boca i prespavaće podne u sanduku na iverju. Oko velikih krstova igraju se leptiri. Šarena mačka porodice Knopf je macna. — Kako stoji dolar — pitam. — Jesi li telefonirao?

— Za petnaest hiljada maraka više nego jutros. Ako produži tako, moći

ćemo Rizenfeldu menicu isplatiti jednim malim nadgrobnim kamenom. „

— Divno. Šteta što ništa od nje nismo zadržali. Oduzima čoveku malo od neophodnog entuzijazma, ne?

Georg se nasmeje. — I od ozbiljnosti posla. Osim Hajnriha, razume se. Šta radiš večeras?

— Idem gore; kod Vernikea. Onda se bar ne zna za smešnu stranu i ozbiljnost poslovnog života. Tamo se radi samo o životu. Vazda o čitavom životu, o punoj egzistenciji, o životu i samo o njemu. Van njega ništa nema. Kad bi se gore duže živelo, naše glupo sitničarenje učinilo bi se kao ludost.

— Bravo — odgovori Georg. — Za ovu ludost zaslužio si još jednu čašu hladnog piva. — On uzme čaše i pruži ih kroz kuhinjski prozor. — Milostiva gospođo, molim vas još jednom isto to.

Gospođa Krol pruži svoju sedu glavu. — Hoćete li pored toga jednu svežu sardelu i krastavac?

— Bezuslovno! I komad hleba. Mali dežene za svaku vrstu veltšmerca — odgovara Georg i pruža mi čašu. — Da li ga ti osećaš?

— Svaki pristojan čovek u mojim godinama uvek oseća veltšmerc — odgovaram ja pouzdano. To je pravo mladosti.

— Ja sam mislio da su ti mladost ukrali u vojsci?

— Tačno. Još uvek je tražim, ali je ne nalazim. Zbog toga osećam dvostruki veltšmerc. Kao što amputirana noga dvostruko boli.

Pivo je divno hladno. Sunce nas prži po glavi, i odjednom, uprkos svega veltšmerca, ponovo nastupa trenutak kad se životu gleda neposredno u njegove zeleno-zlatne oči. Skrušeno ispijem pivo. Sve žile u meni kao da su odjednom opaljene suncem. — Uvek zaboravljamo da samo kratko vreme živimo na ovoj planeti — kažem ja. — Zbog toga imamo potpuno pogrešan kompleks o svetu. O ljudima koji večno žive. Jesi li to već primetio?

— Još pitaš! To je kardinalna pogreška čovečanstva. Inače sasvim pametni ljudi ostavljaju na taj način milione dolara strašnim rođacima, umesto da ih potroše sami.

— Dobro! Šta bi ti uradio kad bi znao da sutra moraš umreti?

— Nemam pojma.

— Ne? Dobro, jedan dan je možda suviše kratko. Šta bi učinio kad bi znao da te za nedelju dana neće biti?

— Još uvek nemam pojma.

— Pa nešto bi morao učiniti! Kako bi bilo kad bi imao mesec dana vremena?

— Verovatno bih nastavio da živim kao sad — kaže Georg. — Inače bih celog meseca imao bedno osećanje da sam dotle živeo rđavo.

— Imao bi mesec dana da ga popraviš.

Georg odmahne glavom. — Imao bih mesec dana da se kajem.

— Mogao bi prodati lager "Holmanu i Klocu", otputovati u Berlin i uzbuđljivo proživeti mesec dana sa glumcima, umetnicima i elegantnim javnim ženama.

— Ne bih imao dosta novca ni za osam dana. A te žene bile bi samo barske dame. Osim toga, više volim kad čitam o tome. Mašta nikada ne dovodi do razočaranja. Ali šta je s tobom? Šta bi ti učinio kad bi znao da ćeš umreti za četiri nedelje?

— Ja? — kažem zaprepašćeno.

— Da, ti.

Pogledam oko sebe. Tu je bašta, zelena i topla, u svim bojama leta u jeku, tu promiču laste, tu je beskrajno plavetnilo neba, a sa prozora gore bulji u nas stari Knopf, koji se baš probudio posle mamurluka, sa naramenicama i u kariranoj košulji. — Treba da razmislim — kažem. — Ne mogu odmah da kažem. Suviše je. Sad osećam da bih eksplodirao kad bih to znao tako da mi se učini kao dovoljno.

— Nemoj suviše da razmišljaš; inače ćemo te morati odneti Vernikeu. Ali ne da sviraš u orgulje.

— To je — kažem ja. — Stvarno, to je! Kad bismo mogli sasvim shvatiti, poludeli bismo.

— Još čašu piva? — pita gospođa Krol kroz kuhinjski prozor. — Ima i slatkog od malina. Svežeg.

— Spasenje! — kažem ja. — Sad ste me spasli, milostiva gospođo. Bio sam kao strela što leti ka suncu i Vernikeu. Bogu hvala, sve je još tu! Ništa nije sažeženo! Slatki život igra se još uvek oko nas leptirima i muvama, ništa se nije spepelilo, tu je, sve još ima svoje zakone, i one što smo mu ih mi nametnuli kao što se pastuvu stavljaju amovil Pa ipak, ne slatko od malina sa pivom, molim vas! Ali umesto toga komad tečnog sira. Dobro jutro, gospodine Knopf! Lep dan! Šta mislite o životu?

Knopf me ćuteći gleda. Lice mu je sivo, a pod očima vise mu kesice. Malo posle ljutito odmahne rukom i zatvori prozor. — Zar nisi još nešto hteo s njim? — pita Georg.

— Da, ali tek večeras.

Ulazimo kod Eduarda Knobloha. — Gledaj samo — kažem i zastanem kao

da sam naleteo na drvo. — Život kao da se i ovako igra! Trebalo je da se nadam!

U odeljenju gde se toči vino Gerda sedi za stolom na kome stoji buket šarenih ljiljana. Sama je i seče nožem i viljuškom komad srnećih leđa, velikih skoro koliko sto. — Šta kažeš na to? — pitam Georga. — Ne smrdi li to na izdajstvo?

— Zar je imalo nešto da se izda? — pita Georg mene.

— Nije. Ali kako bi bilo da kažem iznevereno poverenje?

— Zar je bilo nekog poverenja da bi se moglo izneveriti?

— Ostavi to, Sokrate! — odgovaram ja. — Zar ne vidiš da su ovde umešane Eduardove šape?

— To vidim. Ali ko te je izdao? Eduard ili Gerda?

— Gerda! Nego ko? Muškarac nikad nema s tim nikakve veze.

— Ni žena.

— Pa ko onda?

— Ti. Nego ko?

— Dobro — kažem. — Lako je tebi govoriti. Tebe niko ne vara. Ti sam varaš.

Georg samodopadljivo potvrdi glavom. — Ljubav je stvar osećanja — docira on. — Ne morala. A osećanje ne zna za izdajstvo. Ono raste, iščezava ili se menja — gde je tu izdajstvo? Ovo nije ugovor. Zar nisi Gerdi napunio uši kukajućići zbog svoga bola za Ernom?

— Samo u početku. Pa ona je bila prisutna kad se desila ona svađa u "Crvenom mlinu".

— Onda nemoj sada da kukaš. Mahni se svega ili dejstvuj.

Sto pored nas postane slobodan. Sednemo. Konobar Frajdank sprema. — Gde je gospodin Knobloh? — pitam ja.

Frajdank se osvrće. — Ne znam — celo vreme bio je za stolom sa onom damom.

— Prosta stvar, zar ne? — kažem Georgu. — Dotle smo doterali. Ja sam prirodna žrtva inflacije. I opet. Prvo Erna, sada Gerda. Jesam li ja rođeni rogonja? Tebi se tako nešto ne dešava.

— Bori se! — odgovara Georg. — Još ništa nije izgubljeno.

— Idi preko Gerdi!

— Čime da se borim? Nadgrobnim spomenicima? Eduard joj daje srneća leđa i posvećuje joj pesme. U pesmama ne zna za razliku u kvalitetu — u jelu zna, na žalost. I ja, magarac, treba sve to da pripišem sam sebi! Ja sam je doveo

ovamo i izazvao joj apetit. Bukvalno!

— Onda se mahni — kaže Georg. — Zašto da se boriš? Za osećanja se ionako ne može boriti.

— Ne može? Zašto si mi onda pre jednog minuta savetovao da se borim?

— Zato što je danas utorak. Eno Eduarda gde dolazi — u nedeljnom odelu i sa ružom u kaputu. Ti si gotov.

Eduard se trgne kad nas vidi. Krišom baci pogled na Gerdu a zatim nas pozdravi sa snishodljivošću pobjednika.

— Gospodine'Knobloh — kaže Georg. — Da li je vernost suština časti, kao što je rekao naš ljubljani feldmaršal, ili nije?

— Prema tome — odgovara Eduard obazrivo. — Danas ima ćufti sa sosom i krompirom. Dobro jelo.

— Sme li vojnik da napadne druga s leđa? — pita Georg dalje ne hajući. — Brat brata? Pesnik pesnika?

— Pesnici se neprestano napadaju. Oni od toga žive.

— Oni žive od otvorene borbe, ne od potajnog udarca nožem u stomak — kažem ja.

Eduard se široko smeška. — Pobjeda pobjedniku, dragi moj Ludviže, keč ez keč ken. Zar ja kukam kad mi vi dolazite s bonovima koji više ne vrede ni pišljiva bobica?

— Kukaš — kažem ja. — Još kako!

U tom trenutku Eduarda neko gurne u stranu. — Deco, pa tu ste vi — kaže Gerda srdačno. — Hajde da jedemo zajedno! Nadala sam se da ćete doći!

— Ti sediš tamo gde se pije vino — odgovaram ja zlobno. — Mi pijemo pivo.

— I ja više volim pivo. Sešću pored vas.

— Dopuštaš li, Eduarde? — pitam ja. — Keč ez keč ken?

— Šta ima Eduard da dopušta? — pita Gerda. — On će se radovati ako budem jela s njegovim prijateljima. Zar ne, Eduarde?

Zmija, zove ga već po imenu. Eduard muca. — Dabome, ništa protiv, razume se, radujem se...

On pruža lepu sliku, crven, besan i silom nasmejan. — Gle kako imaš lepu ružu — kažem ja. — Hoćeš li da se ženiš? Ili je to samo obično uživanje u prirodi?

— Eduard ima vrlo fino osećanje za lepotu — odgovori Gerda.

— Ima — potvrđujem ja. — Jesi li jela običan ručak? Nemile ćufte u nekakvom neukusnom nemačkom sosu?

Gerda se nasmeje. — Eduarde, pokaži da si kavaljer! Pusti da tvoja dva prijatelja pozovem na ručak! Oni neprestano tvrde kako si ti užasno škrt. Hajde da im dokažemo da nije tako. Imamo ...

— Ćufte — prekide je Eduard. — Dobro, hajde da ih pozovemo na ćufte. Ja ću se pobrinuti da budu naročite.

— Srneća leđa — kaže Gerda.

Eduard dođe nalik na parnu mašinu kad je zadesi kvar. — Ovo nisu prijatelji — kaže on.

— Šta?

— Mi smo pobratimi, kao Valentin — kažem ja. — Sećaš li se još našega poslednjeg razgovora u pesničkom klubu? Da li da ga glasno ispričam ponovo? U kojoj formi pišeš sad stihove?

— O čemu ste govorili? — pita Gerda.

— Ni o čemu — odgovara Eduard brzo. — Njih dvojica nikad ne kažu nijednu istinitu reč! Šaljivčine su oni, strašne šaljivčine! Za njih nema ništa ozbiljno u životu.

— Voleo bih da znam ko zna više o ozbiljnosti života nego mi, izuzevši grobara i majstore za mrtvačke sanduke — kažem ja.

— Ah vi! Vi znate samo nešto o smešnoj strani smrti — kaže Gerda odjednom neočekivano. — I zbog toga ne razumete ništa više o ozbiljnosti života.

Pogledamo je nemo, sasvim zapanjeni. To je apsolutno već Eduardov stil! Osećam da se borim na izgubljenom terenu, ali se još ne povlačim.

— Otkud ti to? — pitam. — Ti, Sibilo jedna nad tamnim jezerom sete!

Gerda se nasmeje. — Za vas je život uvek nešto što se smesta vezuje za nadgrobni kamen. Kod drugih ljudi ne ide to tako brzo. Eduard je, na primer, slavuj?

Eduardovi debeli obrazi se zažare. — Dakle, šta je sa srnećim leđima? — pita ga Gerda.

— Pa, naposletku, što da ne?

Eduard se izgubi. Ja pogledam Gerdu. — Bravo! — kažem. — Prvoklasan posao. Šta da mislim o tome?

— Nemoj da praviš lice kao muž — odgovara ona. — Uživaj prosto u svome životu i svršeno.

— Šta je život?

— Ono što se dešava ovoga trenutka.

— Bravo — kaže Georg. — I lepo hvala za poziv. Mi stvarno jako volimo

Eduarda; samo što nas on ne razume.

— Voliš li ga i ti? — pitam ja Gerdu.

Ona se nasmeje. — Ala je detinjast — kaže ona Georgu. — Ne biste li ga mogli malko poučiti da sve stvari ne pripadaju uvek njemu? Naročito kad on sam ništa ne preduzima?

— Nепrestano pokušavam da mu to objasnim — odgovara Georg. — Samo što u njemu ima hrpa prepreka, koje on naziva idealima. Tek kad bude primetio da je to eufemistički egoizam, popraviće se.

— Šta je to eufemistički egoizam?

— Kad se mladost pravi važna.

Gerda se nasmeje tako da se sto zatrese. — Meni to nije mrsko — kaže ona. — Ali kad traje bez promene, zamara. Činjenice su činjenice.

Čuvam se da ne upitam da li su činjenice stvarno činjenice. Gerda sedi preda mnom, čestita i pouzdana, i držeći nož u ruci, čeka drugu porciju srnećih leđa. Lice joj je punije nego pre; već se ugojila na Eduardovoj hrani i ozareno me gleda i ni najmanje nije zbunjena. Zašto i da bude? Stvarno, kakvo pravo imam ja već na nju? I ko, u trenutku, koga vara? — — Istina je — kažem. — Ja sam pun egoističkih atavizama kao stena mahovine. Mea culpa!

— Tako je, dragi — odgovara Gerda. — Uživaj u životu i misli samo onda kad je potrebno.

— A kad je potrebno?

— Kad treba da zaradiš novac ili kad hoćeš da uspeš.

— Bravo — kaže Georg opet. U tom trenutku dolaze srneća leđa i razgovor zastane. Eduard bdi nad nama kao kvočka nad pilićima. To je prvi put što nam jelo daje besplatno. Na licu ima nekakav nov osmeh koji ne mogu da protumačim. On je pun neke naduvene nadmoćnosti, i s vremena na vreme dobacuje ga Gerdi kao što zločinac u tamnici dotura kome kakvu tajnu poruku.

Ali Gerdi je na ustima još uvek njen stari, potpuno otvoreni osmeh, koji mi ona, kad Eduard nekuda pogleda, dobacuje nevino kao nedoraslo devojče. Ona je mlađa od mene, ali ja imam osećanje da je iskusnija bar za četrdeset godina. — Jedi, bebi — kaže ona.

Jedem nečiste savesti i sa jakim nepoverenjem, i srneće pečenje, delikatesa prvog reda, odjednom mi ne prija. — Još komadić? — pita me Eduard. — Ili malo sosa od ribizla?

Gledam ga ćuteći. Imam osećanje kao da mi je moj oficir iz regrutskog vremena predložio da ga poljubim. I Georg je nemiran. Znam da će posle govoriti da je razlog za Eduardovu neverovatnu širokogrudost činjenica što je

Gerda s njim već spavala — ali ovaj put, ja to znam bolje. Srneća leđa dobijaće ona samo dotle dok to ne bude činila. Kad je bude imao, onda će biti samo ćufti sa sosom. I nimalo se ne brinem da i Gerdi to nije poznato.

Ipak odlučim da posle ručka odem s njom zajedno. Poverenje je, doduše, poverenje, ali Eduard ima u baru suviše raznih likera.

Tiha i puna zvezda nadnosi se noć nad gradom. Sedim kraj prozora moje sobe i čekam Knopfa, za koga sam pripremio cev od oluka. Ona ulazi u prozor, pa se onda odavde kroz kapiju pruža do Knopfova stana. Onda se jedan kratak komad pod pravim uglom savija prema dvorištu. Ali se cev iz dvorišta ne može videti.

Čekam i čitam novine. Dolar se popeo za daljih deset hiljada maraka. Juče je bilo samo jedno samoubistvo, ali umesto toga dva štrajka. Činovnici su posle dugih pregovora dobili konačno povišicu plata, ali je ona u međuvremenu toliko izgubila vrednost, da za nju jedva ako mogu da kupe još litru mleka nedeljno. Sledeće nedelje, po svoj prilici još samo kutiju šibica. Broj nezaposlenih popeo se za daljih sto pedeset hiljada. Neredi se množe u celoj državi. Preporučuju se mnogi recepti za upotrebu otpadaka u kuhinji. Gripa se i dalje širi. Povišenje renti invalidskog i starosnog osiguranja prepušteno je proučavanju jednoga komiteta. Izveštaj o tome očekuje se kroz nekoliko meseca. Korisnici renti i invalidi pokušavaju za to vreme da se spasu od gladi proseći ili tražeći pomoć od poznanika i rođaka.

Lagano se približavaju koraci. Oprezno provirim kroz prozor. Nije Knopf; to je ljubavni par koji se na prstima oprezno šunja kroz dvorište u baštu. Sezona je u punom jeku, a nevolja ljubavnika veća no ikad. Vilke ima pravo: kud da idu da im niko ne bi smetao? Ako pokušaju da se uvuku u svoje nameštene sobe, tamo vrebaju gazdarica da ih u ime morala i zavisti istera kao anđeo sa mačem — u javnim parkovima deru se na njih policajci i hapse ih — za hotelsku sobu nemaju novca — kuda dakle da idu? U našem dvorištu niko im ne smeta. Veći spomenici štite ih od drugih parova; niko ih ne vidi, a mogu da se na njih naslone i da se u njihovoj senci grle i šapuću, a veliki krstovi i dalje služe burnim ljubavnicima za vreme kišnih dana, kad ne mogu da legnu na zemlju; onda se devojke drže za njih a momci na njih navaljuju, kiša ih bije u vrela lica, magla se puši, dah im izlazi iz usta, a glave, koje su ljubavnici šakama uhvatili za kosu, zabačene su kao u konja kad ržu. Table koje sam nedavno postavio ništa nisu vredele. Ko misli na prste na nozi kad mu je čitavo biće usplamtelo?

Najednom čujem Knopfove korake na ulici. Pogledam na sat. Tri i trideset; čovek koji je doterivao u red mnoge generacije nesrećnih regruta mora, dakle,

da se dobro navukao. Odlučno i jasno, Knopf se smesta upućuje crnom obelisku. Ja uzimam kraj olučne cevi, koji mi se pruža u prozor, pritisnem usta na otvor i rekнем: — Knopfe!

Na drugom kraju cevi, za leđima narednikovim, glas zvuči šuplje i potmulo kao da dopire iz groba. Knopf se stane osvrnati; ne zna odakle dolazi glas. — Knopfe! — ponavljam. — Svinjo! Zar te nije stid? Zar sam te zato stvorio, da ločeš i mokriš na nadgrobno kamenje, krme jedno?

Knopf ponovo stane da se okreće. — Šta? — kaže on zaplićući. — Ko je? — Đubre jedno! — kažem ja, a to zvuči avetinjski i strašno. — Još i pitaš? Imaš li ti prava da postavljaš pitanja pretpostavljenom? Stani mirno kad razgovaram s tobom!

Knopf nemo pogleda svoju kuću, odakle dolazi glas. Svi prozori na njoj su neosvetljeni i zatvoreni. I vrata su zatvorena. Cev pored zida ne vidi. — Stani mirno, nedisciplinovana huljo narednička! — kažem ja. — Jesam li ti dao širite i sablju zato da prljaš kamenje koje je namenjeno za groblje? — Pa onda oštrije, sikćući, komandujućim tonom; — Skupi kosti, bezobrazniče, zalivaču nadgrobnih spomenika!

Komanda deluje. Knopf stane mimo, ispruživši ruke uz šav od pantalona. U njegovim širom otvorenim očima ogleda se mesec. — Knopfe — kažem ja tonom aveti. — Bićeš degradiran na običnog vojnika ako te uhvatim još jedanput! Ti sramna jedna mrljo na časti nemačkog vojnika i udruženja penzionisanih narednika.

Knopf sluša, podigavši glavu i malo je nakrivivši, nalik na psa koji je postao mesečar. — Car? — šapće on.

— Zakopčaj pantalone i gubi se! — šapućem potmulo. — I zapamti: ako reskiraš da se još jednom osvinjiš, bićeš degradiran i kastriran! I kastriran! A sad beži dalje, gadni jedan civilu, marš, marš!

Knopf se ošamućeno tetura prema svojim vratima. Odmah posle toga ljubavni par, kao dve preplašene srne, poleti iz bašte i izleti na ulicu. To, dabome, nisam hteo.

XIV

Pesnički klub na okupu je kod Eduarda. Odlučeno je da se načini izlet u javnu kuću. Oto Bambus očekuje da će njegova lirika od toga dobiti krvi; Hans Hungerman hoće da nađe podstreka za svoga "Kazanovu" i jedan ciklus u slobodnom ritmu: "Demon žena", pa čak i Matija Grund, pesnik knjige o smrti, veruje da će moći uhvatiti nekoliko zgodnih detalja za poslednji delirijum jednog paranoičara. — Zašto i ti ne ideš, Eduarde? — pitam ja.

— Nemam potrebe — izjavljuje on nadmoćno. — Imam sve što mi je potrebno.

— Tako? Imaš? — Znam šta time hoće da kaže, a znam i da laže.

— On spava sa svim sobaricama svoga hotela — kaže Hans Hungerman. — Ako se brane, on ih otpušta. On je pravi narodni prijatelj.

— Sobarice! To bi radio ti! Slobodan ritam, slododna ljubav! Ja ne! Nikada ništa u svojoj kući! Stara deviza.

— Ni sa gostima?

— Gosti. — Eduard upravi pogled u nebo. — Tu, razume se, čovek često ne može drukčije. Vojvotkinja Bel-Armin, na primer...

— Šta na primer? — pitam pošto je začutao.

Eduard se prenamaže. — Pravi kavaljer je diskretan.

Hungermana spopadne kašalj. — Lepa diskrecija! Koliko joj je bilo godina? Osamdeset?

Eduard se prezrivo osmehne — ali sledećeg trenutka osmeh spadne sa njega kao maska kojoj se prekinuo čvor; ušao je Valentin Buš. On doduše nije čovek od literature, ali je ipak odlučio da ide s nama. Hoće da bude prisutan kad Oto Bambus bude izgubio devičanstvo. — Kako je, Eduarde? — pita on. — Lepo je što si živ, zar ne? Inače ne bi mogao da uživaš u onome sa vojvotkinjom.

— Otkud znaš da je to istina? — pitam ja potpuno iznenađeno.

— Čuo sam napolju u hodniku. Vi govorite prilično glasno. Valjda ste već svašta pili. Svejedno, od srca se radujem zbog Eduardove vojvotkinje. Radujem se što sam ja onaj koji ga je za to spasao.

— To je bilo davno pre rata — kaže Eduard žurno. On sluti nov napad na podrum.

— Dobro, dobro — odgovara Valentin popustljivo. — Posle rata si se svakako takođe već pokazao i doživeo svašta.

— U ovim vremenima?

— Baš u ovim vremenima! Kad je očajan, čovek se lakše podaje

pustolovinama. A baš su vojvotkinje, princeze i grofice u ovim godinama vrlo očajne. Inflacija, republika, činjenica da nema više carske armije, sve to može da slomi aristokratsko srce! Može li jedna dobra boca, Eduarde?

— Nemam sad vremena — odgovara Eduard pribrano. — Žao mi je, Valentine, ali danas ne može. Idemo sa klubom na izlet.

— Pa zar i ti ideš? — pitam.

— Razume se! Kao blagajnik! Pa moram! Maločas se nisam setio! Dužnost je dužnost.

Nasmejem se. Valentin mi namigne i ne govori da će i on ići. Eduard se smeška, jer veruje da je uštedeo jednu bocu. Tako je sve u najboljem skladu.

Polazimo. Veče je divno. Idemo u Železničku ulicu, 12. Grad ima dve javne kuće, ali ona u Železničkoj ulici nešto je elegantnija. Ona se nalazi van grada i mala je zgrada, okružena jablanima. Poznajem je dobro; proveo sam onde jedan deo svoje mladosti, ne znajući šta se tamo zbiva. Onih dana kad popodne nije bilo škole išli smo da hvatamo guštere i ribe u potocima i barama ispred grada, a na livadama leptire i bube. Jednog naročito toplog dana, tražeći kakvu gostionicu da popijemo limunadu, upali smo u Železničku ulicu, 12. Velika soba u parteru bila je nalik na one u drugim gostionicama. Unutra je bila hladovina, i kad smo zatražili kisele vode, dali su nam je. Malo posle došlo je nekoliko žena u jutarnjim ogrtačima i šarenim haljinama. Upitale su nas šta radimo i u koji razred idemo. Platili smo kiselu vodu i idućeg toplog dana ponovo došli, ovaj put sa knjigama, koje smo poneli da svršimo zadatke u prirodi kraj potoka. Ljubazne žene su ponovo naišle i materinski se počele zanimati za nas. Bilo nam je hladovina i prijatno, i kako osim nas niko drugi nije dolazio posle podne, zaseli smo onde i počeli da radimo zadatke. Žene su nam gledale preko ramena i pomagale kao da su nam učiteljice. Pazile su da svršimo pismene zadatke, kontrolisale su nam ocene, preslišavale što smo imali da naučimo napamet, i davale nam čokolade kad smo bili dobri, ili neki put i po koju slabiju čušku kad smo bili leni. Mi pri tom ništa nismo mislili; bili smo još u srećnim godinama kada žena ništa ne znači. Posle kratkog vremena, dame, koje su mirisale na ljubičicu i ruže, zauzele su kod nas mesto majki i vaspitačica; sasvim su se prihvatile toga, i kad bismo se pojavili na vratima, već se dogodilo da nas nekoliko boginja u svili i lakovanim cipelama uzbuđeno upita; — Šta je bilo sa školskim zadatkom iz geografije? Dobro ili loše? — Moja majka ležala je u to doba već vrlo dugo u bolnici, i tako se desilo da sam jedan deo vaspitanja stekao u verdenbriškoj javnoj kući, i jedino što mogu da kažem, to je da je bilo strože nego da sam ga stekao kod kuće. Dolazili smo dva leta, a onda smo počeli da

odlazimo na duže izlete i imali manje vremena, a i moja porodica preselila se u drugi deo grada.

Zatim sam bio u Železničkoj ulici još jednom u toku rata. To je bilo uoči dana kada smo kretali na front. Imali smo nepunih osamnaest godina, nekolicina još i manje, i većina od nas nije još nikada ništa imala sa ženama. Ali nismo hteli da nas ubiju a da to ne upoznamo, i zbog toga smo nas petorica krenuli u Železničku ulicu, koja nam je bilo poznata od ranije.

Posao je bio u jeku, i mi smo dbbili rakiju i pivo. Pošto smo se napili i dovoljno ohrabрили, hteli smo da okušamo sreću. Vili, najdrskiji između nas, bio je prvi. On zaustavi Frici, najzavodljiviju od svih prisutnih dama. — Draga, hoćemo li?

— Jasno — odgovori Frici kroz buku i dim, ne pogledavši ga čestito. — Imaš li novca?

— Više no što treba. — Vili pokaza svoju platu i novac koji mu je dala mati da njime plati misu kad srećno bude izašao iz rata.

— Pa dobro! Živela otadžbina! — reče Frici prilično rasejano i pogleda u pravcu šanka gde se točilo pivo. — Hajde gore!

Vili ustade i skide kapu. Frici se trže i bez reči zagleda u njegovu kao vatra crvenu kosu. Ona se sijala na jedinstven način, i ona ju je, razume se, čak i posle sedam godina, smesta prepoznala. — Trenutak — reče ona. — Da se vi ne zovete Vili?

— Apsolutno! — reče Vili ozaren.

— I da nisi ti onaj što je nekada ovde svršavao školske zar datke?

— Tačno!

— Tako... i ti sad hoćeš da ideš sa mnom u sobu?

— Razume se! Pa mi se već poznajemo.

Vili razvuče usta preko celog lica. Sledećeg trenutka dobije ćušku. — Prase jedno! — reče Frici. — Ti hoćeš sa mnom u krevet? Pa to je krajnji bezobrazluk!

— Kako? — promuca Vili. — Svi drugi ovde...

— Svi drugi! Šta me se tiču drugi? Jesam li ja druge preslišavala iz katihizisa? Jesam li ja njima pisala zadatke? Jesam li pazila da se ne prehlade, balonja jedan prokleti?

— Ali meni je sada sedamnaest i po...

— Zaveži! To je isto, bitango jedna, kao kad bi nasrnuo na sopstvenu majku! Napolje odavde, klipane jedan maloletni!

— On sutra ide u rat — kažem ja. — Zar vi nemate patriotskog

razumevanja? — Ona me odmeri.

— Da nisi ti onaj koji je ovde bio pustio šarke? Tri dana smo morali držati zatvorenu radnju dok nismo našli žgadiju!

— Nisam ja njih pustio — branio sam se. — Pobegle su mi. — Pre no što sam uspeo da kažem nešto više, dobio sam takođe ćušku. — Vašljivi klipani! Napolje!

Ova galama nagnala je vlasnicu kuće da nam priđe. Ona zatraži od razljućene Frici da joj objasni stvar. I sama je odmah prepoznala Vilija. — Onaj crvendać! — dahtala je. Imala je dvesta četrdeset funti i tresla se od smeha kao brdo želea za vreme zemljotresa.

— A ti! Je li tebi ime Ludvig?

— Jest — reče Vili. — Ali mi smo sada vojnici i imamo pravo na polni odnos.

— Tako, vi imate pravo! — Vlasnica lokala počne ponovo da se trese. — Sećaš li ga se, Frici, kako se bojavao da će mu otac doznati da je bacio smrdljive bombice za vreme veronauke? Sad on ima prava na polni odnos! Hohoho!

Frici nije uviđala smešnu stranu stvari. Ona je bila iskreno ljuta i uvređena. — Kao da moj rođeni sin ...

Vlasnicu su dva čoveka morala držati na nogama. Suze su joj potokom tekle preko lica. Pljuvačka joj se skupljala u uglovima usta. Obema rukama držala se za stomak koji se tresao. — Limunadu — reče ona jedva. — Valdmajsterovu limunadu! Je li da je to — dahtanje, davljenje — bilo vaše omiljeno piće?

— Sad pijemo rakiju i pivo — odgovorim ja. — Svaki čovek jednom odraste.

— Odraste! — ponovni napad davljenja kod vlasnice, lajanje dveju doga koje su joj pripadale i mislile da je napadamo. Oprezno smo se povukli. — Napolje, svinje jedne nezahvalne! — vikala je Frici nepomirljivo.

— Lepo — rekao je Vili na vratima. — Onda ćemo otići u Rolštrase.

Stajali smo napolju sa uniformama, oružjem i ćuškama. Ali nismo otišli u Rolštrase, u drugu javnu kuću u gradu, Trebalo je preko dva sata pešačiti kroz ceo Verdenbrik, i mi smo se umesto toga radije obrijali. I to je bilo prvi put u životu, i kako nismo znali šta je to biti sa ženama, razlika nam se nije činila tolika kao docnije, pogotovu što nas je frizer uvredio i preporučio nam da za bradu uzmemo gumu za brisanje. Posle smo sreli druge poznanike i za kratko vreme se napili i sve zaboravili. Tako se desilo da smo otišli na front kao device i da su sedamnaestorica između nas poginula nikada ne saznajući šta je žena. Vili i ja izgubili smo zatim devičanstvo u Hauthilstu u Flandriji, u jednom

estamineu. Vili je tom prilikom dobio kapavac, otišao u bolnicu i tako izbegao bitku u Flandriji, u kojoj je palo sedamnaest devica. Po tome smo već onda videli da se vrlina ne nagrađuje uvek.

Koračamo kroz mlaku letnju noć. Oto Bambus drži se uza me kao jedinoga koji priznaje da poznaje javnu kuću. Drugi je takođe poznaju, ali se čine nevini, a jedini koji tvrdi da je onde skoro svakodnevni gost, dramatičar i pisac monodrame „Adam”, Paul Snevajs, laže; on onde nikada nije bio.

Otu se znoje ruke. On očekuje sveštenice strasti, bahantkinje i demonske divlje životinje, i nije sasvim siguran da ga u Eduardovom „opelu” neće vratiti sa istrgnutom džigericom ili u najmanju ruku bez mošnica. Ja ga tešim.

— Do povreda dolazi najviše jednom, dvaput nedeljno, Oto! A i tada su skoro uvek mnogo bezopasnije. Prekjuče je Frici jednom gostu otkinula uvo; ali koliko mi je poznato, uvo se ponovo može zašiti ili zameniti ušima od celuloida, tako sličnim da se jedva može poznati.

— Uvo? — Oto zastane.

— Pa ima žena, razume se, koje ih i ne kidaju — odgovaram ja. — Ali ti te nećeš da upoznaš. Ti hoćeš da upoznaš praženu u svoj njenoj divoti.

— Uvo je prilično velika žrtva — izjavi Oto, pasuljni kolac koji se znoji, i briše od znoja stakla svoga cvikera.

— Poezija traži žrtve. Kad bi ti otkinuli uvo, ti bi u pravom smislu reči postao liričar pun krvi. Hajde!

— Da, ali ovo! Nešto što se tako dobro vidi!

— Kad bih ja birao — kaže Hans Hungerman — ja bih više voleo da mi otkinu uvo nego da me kastriraju, da budem iskren.

— Šta? — Oto ponovo zastane. — Vi se šalite! To se ne dešava!

— Dešava se — kaže Hungerman. — Strast je sposobna na sve. Ali umiri se, Oto; kastracija spada pod kazneni zakon. Zena dobijŽ za nju najmanje nekoliko meseca zatvora — prema tome, osvete te.

— Koješta! — promuca Bambus, mučno se osmehujući. — Vi pravite sa mnom glupe šale!

— Zašto da pravimo šale? — kažem ja. — To bi bilo nevaspitano. Baš zbog toga ti preporučujem Frici. Ona voli samo uši. Kad je svladava strast, ona se obema rukama grčevito drži partneru za uši. Tako si apsolutno siguran da te neće ubogaljiti na drugom mestu. Treću ruku nema.

— Ali ima još dve noge — kaže Hungerman. — One nogama neki put izvode prava čuda. Puštaju nokte da im izrastu i naoštire ih.

— Podvaljujete — kaže Oto namučen. — Ostavite se gluposti!

— Slušaj — odgovaram ja. — Neću da budeš ubogaljen. Ti bi u tom slučaju emocionalno dobio, ali psihički jako izgubio, i tvoja lirika bi se pri tome loše provela. Imam ovde turpiju za nokte, malu, zgodnu, napravljenu za urednog čoveka koji uvek hoće da bude elegantan. Stavi je u džep. Sakri je u šaci ili u madracu pre nego što počne. Kad primetiš da biva opasno, dovoljno je da Frici malo i slabo bocneš u stražnjicu. Ne mora da dođe do krvi. Svaki čovek sve pušta kad ga nešto ubode, čak i komarac, i hvata se za mesto gde je uboden, to je osnovni zakon sveta. Za to vreme ćeš pobeći.

Izvadim iz džepa futrolu od crvene kože u kojoj stoje češalj i turpija za nokte. To je još poklon od Erne, izdajice. Češalj je od imitacije kornjačine kore. Talas zakasnela besa dignu se u meni kad sam ga izvadio. — Daj mi i češalj — kaže Oto.

— Češljem je ne možeš kljucnuti, ti nevini satiru — kaže Hungerman. — To nije oružje u borbi polova. On će se slomiti na jedrom mesu menade.

— Neću ja da je kljucnem. Hoću posle da se očešljam.

Hungerman i ja se zgleđamo. Bambus kao da nam više ne veruje. — Imaš li nekoliko zavoja uza se? — pita me Hungerman.

— Nisu nam potrebni. Kod vlasnice ima čitava apoteka.

Bambus ponovo zastane. — Sve je to koješta! Ali kako je sa polnim bolestima?

— Danas je subota. Sve su ženske danas posle podne pregledane. Nema opasnosti, Oto.

— Vi sve znate, zar ne?

— Znamo ono što je potrebno za život — odgovara Hungerman. — To je obično nešto sasvim drugo nego ono čemu uče u školama i vaspitnim institutima. Zbog toga si ti takav unikum, Oto.

— Mene su vaspitali suviše pobožno — uzdiše Bambus. — Ja sam odrastao u strahu od pakla i sifilisa. Kako se tu može razviti lirika srasla sa zemljom?

— Mogao bi se oženiti.

— To je moj treći kompleks. Strah od braka. Moja majka je upropastila moga oca. Ničim drugim nego prosto plakanjem. Zar to nije neobično?

— Nije — kažemo Hungerman i ja unisono i zbog toga se rukujemo. To znači da ćemo živeti još sedam godina. Rđav ili dobar, život je život — to se primećuje tek kad budemo prisiljeni da ga stavimo na kocku.

Pre nego što uđemo u kuću koja ima prijatan izgled sa svojim jablanima, crvenom lampom i rascvetanim geranijama u prozoru, okrepimo se popivši nekoliko gutljaja rakije. Poneli smo jednu bocu i redom je pijemo. Pije čak i

Eduard, koji je svojim „opelom” otišao ispred nas i čekao nas; retko kad dobije nešto besplatno, pa zato i pije. Ista ta rakija koja nas sad u sopstvenoj režiji staje otprilike deset hiljada maraka po čaši, za jednu sekundu stajaće u javnoj kući četrdeset hiljada — zato smo i poneli bocu. Do praga javne kuće živimo štedljivo — posle toga bićemo u rukama madam.

Oto je iz početka jako razočaran. Umesto gostionice očekivao je nekakvu orijentalnu scenariju sa leopardovim kožama, kandilima kao u džamiji i teškim mirisom; umesto toga, ženske su doduše lako obučene, ali se po tipu više približavaju služavkama. Tiho me pita ima li crnkinja ili kreolki? Ja pokažem nekakvu mršavu crnku. — Ona ima kreolske krvi. Tek što je došla sa robije. Ubila je muža.

Oto sumnja. Postane življi tek kad u sobu uđe Gvozdeni Konj. To je imponantna figura u visokim čizmama na zakopčavanje, crnom rublju, nekoj vrsti uniforme za ukrotitelje lavova, astraganskoj šubari i ustima punim zlatnih zuba. Generacije mladih liričara i novinara polagale su na njoj ispit života, i odlukom predsedništva namenjen joj je i Oto. Njoj ili Frici. Nastojali smo na tom da dođe paradno obučena — i ona nas nije izneverila. Trgne se kad je upoznamo sa Otom. Mislila je, svakako, da će dobiti nešto sveže, mlađe. Bambus izgleda kao od hartije, mršav, bled, bubuljičav, sa retkim brčićima, a već mu je dvadeset i šest godina. Osim toga, u ovom trenutku znoji se kao posoljena rotkvica. Gvozdeni Konj razvuče zlatne ralje u dobrodušan osmeh i lupi u slabinu Bambusa, koji drhti od jeze. — Hajde, časti jedan konjak — kaže ona miroljubivo.

— Šta staje konjak? — pita Oto devojkicu koja poslužuje.

— Šezdeset hiljada.

— Šta? — pita Hungerman uznemireno. — Četrdeset hiljada, ni pfeniga više!

— Pfenig — kaže vlasnica lokala. — Već dugo nisam čula tu reč.

— Četrdeset hiljada je bilo juče, dragi — objašnjava Gvozdeni Konj.

— Četrdeset hiljada je bilo jutros, ja sam jutros bio ovde po naređenju komiteta.

— Kakvog komiteta?

— Komiteta za obnovu lirike putem direktnog iskustva.

— Dragi — kaže Gvozdeni Konj. — To je bilo pre kursa dolara.

— Posle kursa od jedanaest sati.

— Pre poslepodnevnog kursa — objašnjava madam. — Nemojte biti takve škrtice!

— Šezdeset hiljada računa se prema prekosutrašnjem kursu — kažem ja.

— Prema sutrašnjem. Svakog sekunda sve si mu bliži. Umiri se! Kurs dolara je kao smrt. Ne možeš mu umaći. Zoveš li se ti Ludvig?

— Rolf — odgovaram nepokolebljivo. — Ludvig se nije vratio iz rata.

Hungermana iznenada spopadne loša slutnja. — A taksa! — pita on. — Kolika je? Dogovor je bio dva miliona. Sa skidanjem i posle sa razgovorom od pola sata. Razgovor je važan našem kandidatu.

— Tri — odgovara Gvozdeni Konj flegmatično. — I to je jevtino.

— Drugovi, mi smo izdani! — odseče Hungerman.

— Znaš li ti šta koštaju danas cipele visoke skoro do stražnjice? — pita Gvozdeni Konj.

— Dva miliona i ni santima više. Kad dogovori ne važe čak ni ovde, šta će biti sa svetom?.

— Do vraga! Šta znači dogovor kad se kurs klata kao pijan?

Matija Grund, koji je kao pesnik knjige o smrti dosad razumljivo ćutao, ustane. — Ovo je prva javna kuća zaražena nacionalsocijalizmom — kaže on besno. — Ugovori, to su komadi hartije, šta?

— Ugovori i novac — odgovara Gvozdeni Konj nepokolebljivo. — Ali visoke čizme su visoke čizme, a crno rublje koje nadražuje crno je rublje. To jest, neshvatljivo skupo. Što za svoga pričesnika ne uzmete neku srednju klasu? Kao na sahranama — njih ima sa perjanicom i bez perjanice. Za ovoga je druga klasa dosta!

Tom se ne može ništa prigovoriti. Diskusija je dospela na mrtvu tačku. Odjednom Hungerman otkrije da je Bambus krišom popio ne samo svoj konjak, nego i konjak Gvozdenog Konja. — Izgubljeni smo — kaže on. — Moramo platiti koliko ove volstritske hijene budu tražile. To nije trebalo da nam učiniš, Oto! Sad te u život moramo uvesti na jednostavniji način. Bez perjanice i samo sa tučanim konjem.

Na sreću, u tom trenutku uđe Vili. On je za Otovu promenu u čoveka zainteresovan iz čiste radoznalosti, i plati razliku ne trepnuvši. Zatim poruči rakiju za sve i rekne da je danas na akcijama zaradio dvadeset pet miliona. Jedan deo zarade hoće da popije. — Sad se gubi, dečko — kaže on Otu. — I vrati se kao čovek! — Oto ode.

Sednem pored Frici. Stare stvari odavno su zaboravljene; otkako joj je sin poginuo u ratu ona nas više ne gleda kao da smo upola deca. Bio je podoficir i metak ga je zakačio tri dana pre primirja. Razgovaramo o predratnim vremenima. Priča mi kako joj je sin studirao muziku u Lajpcigu. Hteo je da

bude oboist. Pored nas drema golema madam, sa dogom u krilu. Najednom se odozgo začuje vika. Posle nje čuje se buka, a zatim se u gaćicama pojavi Oto, koga Gvozdeni Konj besno goni udarajući ga lavorom. Oto trči u lepom stilu, projuri kroz spoljašnja vrata, a nas trojica zadržimo Gvozdenog Konja. — To prokleta pola porcije! — dahće ona. — Ubo me je nožem!

— Nije to bio nož — kažem ja sluteći o čemu se radi.

— Šta? — Gvozdeni Konj se okrene i pokaže crvenu mrlju iznad crnog rublja.

— Pa ne curi krv. To je samo turpija za nokte.

— Turpija za nokte? — Konj me ćuteći pogleda. — To mi još nije poznato! I taj vajni princ bode mene umesto ja njega! Zar ja badava nosim visoke cipele! Zar badava držim zbirku kandžija? Hoću da budem pristojna i da mu kao cubok pokažem malo šta je sadizam, onako kao igrajući se lupnem ga malko po njegovim mršavim batacima, a ta podmukla guja potegne britvom pa na mene! Sadist! Zar su meni potrebni sadisti? Meni, o kojoj sanjaju mazohisti? Takva uvreda!

Umirujemo je duplim likerom od kima. Zatim idemo da vidimo gde je Bambus. On stoji iza džbuna jorgovana i pipa glavu.

— Hajde, Oto, opasnost je prošla — više Hungerman.

Bambus neće. Traži da mu bacimo odelo. — Nema ništa — kaže Hungerman. — Tri miliona su tri miliona! Platili smo za tebe.

— Tražite novac natrag! Neću da me pretuku.

— Kavaljer nikad ne traži natrag novac od dame. A mi ćemo od tebe načiniti kavaljera pa ma ti morali razbiti glavu. Udarila te je kandžijom iz ljubaznosti. Gvozdeni Konj je sadista.

— Šta?

— Voli da izmasira. Samo smo zaboravili da ti kažemo. Ali treba da si srećan što si tako nešto doživeo. To je retkost u malom gradu!

— Nisam ja srećan. Bacite mi stvari.

Pođe nam za rukom da ga ponovo uvedemo, pošto se obukao iza jorgovana. Damo mu nešto da pije, ali niko ga ne može naterati da ustane od stola. Kaže da mu je prošlo raspoloženje. Hungerman naposletku načini dogovor sa Gvozdenim Konjem i madam. Bambus će imati pravo da ponovo dođe u toku nedelje bez doplaćivanja.

Pijemo dalje. Posle izvesnog vremena, primećujem da se Oto, uprkos svega, zapalio. S vremena na vreme baca krišom pogled na Gvozdenog Konja i ne obraća pažnju ni na jednu drugu. Vili ponovo poručuje kimovac. Posle izvesnog

vremena, primetimo da nema Eduarda. Pola časa docnije, ponovo se pojavi oznojen i uverava nas da je išao u šetnju. Kimovac malo-pomalo deluje.

Oto Bambus izvadi najednom iz džepa hartiju i olovku i krišom počne nešto da beleži. Pogledam mu preko ramena. "Tigrica" glasi naslov. — Zar nećeš još malo da pričekaš sa slobodnim ritmovima i himnama? — pitam ja.

On odmahne glavom. — Svež prvi utisak najvažnija je stvar.

— Ali dobio si svega jedanput kandžijom po stražnjici i onda još nekoliko puta lavorom po glavi! Šta tu ima tigrovskog?

— Za to se ti ne brini! — Bambus sruči jedan kimovac kroz svoj neuredni brk. — Sad dolazi moć mašte! Već sav cvetam od stihova kao ruža. Kakva ruža? Kao orhideja u džungli!

— Zar misliš da imaš već dovoljno iskustva?

Oto pogleda Gvozdenog Konja pogledom punim požude i jeze. — Ne znam. Ali za malu kartoniranu knjižicu imam svakako.

— Izjasni se! Položili smo za tebe tri miliona. Ako ti nisu potrebni, bolje da ih popijemo.

— Bolje da ih popijemo.

Bambus ponovo sruči kimovac. Prvi put ga vidim tako. Ranije je bežao od alkohola kao od kuge, pre svega od rakije. Njegova lirika nastajala je uz kafu i vino od ribizla.

— Šta kažeš o Otu? — pitam Hungermana. — Izudaran je po glavi limenim lavorom.

— Ništa to — odvrati Oto podvrisnuvši. Sruči još jedan dupli kimovac i Gvozdenog Konja, koji u taj mah prođe pored njega, uštine za stražnjicu. Konj zastane kao gromom pogođen. Zatim se polako okrene i zagleda se u Ota kao u kakvog retkog insekta. Ispružimo ruke da ublažimo udarac koji očekujemo. Za ženske sa visokim cipelama ovako štipanje opscena je uvreda. Oto ljuljajući se ustane, odsutno se osmehne svojim kratkovidim očima, zaokruži oko Konja i u tren oka sočno je još jedanput pljesne po crnom rublju.

Sve se umiri. Svako očekuje da Oto bude ubijen. Ali Oto ponovo bezbrižno sedne, spusti glavu na ruke i smesta zaspi.

— Ne ubijaj onoga koji spava — preklinje Hungerman Konja. — Jedanaesta zapovest božja!

Gvozdeni Konj razjapi svoja golema usta i nasmeje se bez glasa. Sve zlatne plombe se zasvetlucaju. Zatim pomiluje Ota po retkoj, mekoj kosi. — Ljudi moji — kaže ona — da nam je još jedanput biti tako mlad i tako glupav!

Polazimo. Hungermana i Bambusa vozi Eduard u grad kolima. Jablani šume.

Doge laju. Gvozdeni Konj stoji na prozoru na prvom spratu i maše kozačkom šubarom. Iza javne kuće stoji bleđi mesec. Matija Grund, pesnik knjige o smrti, odjednom se pred nama izvlači iz jarka. Mislio je da može preći preko njega kao Hristos preko Genezaretskog jezera. Prevario se. Vili ide pored mene. — Kakav život! — kaže on sanjarski.

— Još kad pomislim da zarađujem novac stvarno spavajući! Sutra će se dolar ponovo popeti, a akcije se pentraju za njim kao živolazni majmuni!

— Nemoj da nam kvariš večer. Gde ti je auto? Koti li se i on kao i akcije?

— Uzela ga je Rene. Uživa pred "Crvenim mlinom". Između tačaka voza kolege. Pucaju od zavisti.

— Hoćete li se uzeti?

— Verili smo se — kaže Vili. — Kad bi znao šta to znači.

— Mogu misliti.

— Smešno! — kaže Vili. — Sad me često podseća i na našeg poručnika Helea, onu prokletu krvopiju koja nam je onoliko zagorčavala život pre no što smo pušteni pred lice junačke smrti. Baš onako, u mraku. Jezivo uživanje: držati Helea i udarati ga. Nikad nisam mislio da će mi to činiti zadovoljstvo, možeš mi verovati!

— Verujem ti.

Prolazimo kroz mračne bašte u cvetu. Miris nepoznatog oveća dopire do nas. — Kako slatko spava mesečina na brdašcima — kaže neko i digne se sa zemlje kao avet.

To je Hungerman. Mocar je kao Matija Grund. — Šta je bilo? — pitam ja. — Kod nas nije padala kiša.

Eduard nas je izbacio. Pevali smo mu suviše glasno. Časni hotelijeri! Kad sam zatim hteo da osvežim malo oči, pali smo obojica u potok.

— Zar i vi? Gde je Oto? Traži li Matiju Grunda?

— Peca.

— Đavo ga odneo! — kaže Hungerman. — Valjda nije pao. On ne ume da pliva!

— Koješta. Potok je dubok svega jedan metar.

— Oto bi se mogao udaviti i u bari. On voli svoj zavičaj.

Nađemo Bambusa kako se drži za jedan mostić preko potoka i propoveda ribama.

— Je li ti rđavo, Franjo? — pita Himgerman.

— Jest — odgovori Bambus i zakikoće se kao da je to strašno smešno. —

Zatim stane cvokotati.

— Zima — promuca. — Nisam navikao na prirodu.

Vili izvuče iz džepa bocu kimovca. — Ko će vas opet spasiti? Čika Vili, koji o svemu vodi računa. Spašće vas od zapaljenja pluća i hladne smrti.

— Šteta što Eduard nije ovde — kaže Hungerman. — Onda biste i njega mogli spasiti i otvoriti radnju u kompaniji sa gospodinom Valentinom Bušom. Eduardovi spasioci. To bi ga ubilo.

— Mahnite se otrcanih dosetaka — kaže Valentin, koji stoji iza njega. — Trebalo bi da vam je kapital svetinja, ili ste možda komunista? Ja ne delim ni s kim. Eduard pripada meni.

Svi pijemo. Kimovac se presijava na mesečini kao žuti dijamant. — Hoćeš li još nekuda da ideš? — pitam Vilija.

— U pevačko društvo Boda Lederhozea. Hajdete sa mnom. Onda se možete osušiti.

— Divno — kaže Hungerman.

Nikome ne pada na pamet da bi jednostavnije bilo da odemo kući. Čak ni pesniku smrti. Tečnost ima večeras, izgleda, silno privlačnu stranu.

Idemo dalje duž potoka. Mesec bleska u vodi. Može se piti — ko je to negde nekad rekao?

XV

Pozno, zagušljivo leto spustilo se nad grad, dolar se popeo za daljih dvesta hiljada maraka, glad se povećala, cene skočile, i sve je to vrlo prosto: cene se penju brže od plata — prema tome, onaj deo naroda koji živi od nadnica, plata, stalnih prihoda, renti, sve više i više tone u beznadnu bedu, a drugi deo guši se u neizvesnom bogatstvu. Vlada gleda šta se zbiva. Inflacija je oslobađa od dugova; da u isti mah gubi i narod, to niko ne vidi.

Mauzolej za gospođu Nibur je gotov. Strašan je, kameni jedan ćumez sa bojenim staklom, bronzanim lancima i pošljunčanim stazama, mada bez ijednog vajarskog rada koji sam joj opisao; ali sad najednom ona neće da ga primi. Stoji u dvorištu, sa šarenim suncobranom u ruci, sa slamnim šeširom i lakovanim trešnjama na glavi i sa niskom lažnih bisera oko vrata. Pored nje stoji neka individua u pomalo tesnom, kariranom odelu, sa gamašnjama preko cipela. Udario je grom, žalost je prošla, gospođa Nibur se verila. Jednim udarcem Nibur je postao sporedan. Individua se zove Ralf Lemana i kaže da je industrijski savetnik. Za elegantno ime i poziv, odelo je prilično iznošeno. Kravata je nova; isto tako i narandžaste čarape — verovatno su to prvi pokloni srećne verenice.

Borba je neizvesna. Gospođa Nibur prvo tvrdi da mauzolej uopšte nije poručila. — Imate li nešto napismeno? — pita ona trijumfujući.

Nemamo ništa napismeno. Georg učtivo kaže da to u našem poslu nije potrebno. Kad je reč o smrti, poverenje još važi. Osim toga, imamo desetak svedoka. Zbog zahteva gospođe Nibur naši kamenoresci, naš vajar pa i mi sami umalo da nismo poludeli. Osim toga, ona je platila akontaciju.

— Pa to baš i jest — kaže gospođa Nibur sa divnom logikom. — Hoćemo da nam vratite akontaciju.

— Prema tome, poručili ste mauzolej?

— Nisam ga poručila. Samo sam dala akontaciju za njega.

— Šta vi kažete na ovo objašnjenje, gospodine Lemane? — pitam ja. — U svojstvu industrijskog savetnika.

— Ima toga — odgovara Ralf kao kavaljer i hoće da nam objasni razliku. Georg ga prekine. On kaže da ni o akontaciji nema ništa napismeno.

— Šta? — Ralf se okrene prema gospođi Nibur. — Emilija! Ti nemaš priznanice?

— Ja ne znam — muca gospođa Nibur. — Ko bi mogao znati da će ovi ovde najednom reći kako nisam platila! Takve varalice!

— Kakva glupost!

Emilija se smanji. Ralf je besno meri. Najednom više nije kavaljer. "Bože dragi", mislim ja, "pre je imala kita — sad je uhvatila ajkulu".

— Niko ne kaže da niste platili — kaže Georg. — Mi smo samo rekli da u tom pogledu isto tako nema ništa napisмено kao ni u pogledu porudžbine.

Ralf se povrați. — E pa tako.

— Inače — kaže Georg — mi smo spremni da primimo spomenik natrag ako ga vi ne želite.

— E pa tako — ponavlja Ralf. Gospođa Nibur revnosno potvrđuje glavom. Ja gledam Georga ćuteći. Mauzolej će postati drugi ćuvar naše radnje; brat obeliska. — A akontacija? — pita Ralf.

— Akontacija će, razume se, propasti — kažem ja. — To je uvek tako.

— Šta? — Ralf povuće kaput i ispravi se. Vidim da su mu i pantalone kratke i tesne.

— Pa to je smejurija! — kaže on. — Tako se kod nas ne radi.

— Ni kod nas. Naše mušterije obićno uzimaju ono što naruće.

— Pa mi nismo ništa narućili — umeša se Emilija sa novom hlabrošću.

Trešnje na njenom šeširu se tresu. — Osim toga, cena je suviše visoka.

— Mir, Emilija! — obrecne se Ralf. Ona se povuće, preplašena i srećna sa tolike muškosti. — Ima još suda — dodaje Ralf gromoglasno.

— I mi to mislimo.

— Hoćete li zadržati pekaru i kad se udate? — pita Georg Emiliju.

Ona je tako uplašena da bez reći baci pogled na verenika.

— Jasno — odgovara Ralf. — Razume se, pored industrijskih poslova.

Zašto?

— Zemićke i kolaći bili su vam uvek naroćito dobri.

— Hvala — kaže Emilija izveštaćeno. — A šta je sa akontacijom?

— Predloziću vam nešto — kaže Georg i najednom upotrebi svoj šarm. — Šaljite nam mesec dana svako jutro dvanaest zemićaka a svako poslepodne šest komada voćnih kolaća gratis — pa ćemo vam na kraju meseca vratiti akontaciju i mauzolej ne morate preuzeti.

— U redu — kaže smesta gospođa Nibur.

— Mir, Emilija! — Ralf je komne u rebra. — Hteli biste — kaže on Georgu pakosno — vratiti za mesec dana! A šta će novac onda još vredeti?

— Uzmite spomenik — odgovaram ja. — Nama je svejedno.

Borba traje još ćetvrt sata. Zatim se nagodimo. Polovinu akontacije vrtićemo odmah. Ostatak za dve nedelje. Pošiljka u naturi se prima. Ralf ne može ništa protiv nas. Inflacija je jednom na našoj strani. Pred sudom, brojevi su još uvek

brojevi, bez obzira šta znače. Kad bi nas tužio za povraćaj novca, možda bi ga Emilija dobila za godinu dana — još uvek istu onu sumu, ali potpuno bez vrednosti. Sad razumem Georga — u tom poslu proći ćemo dobro. Akontacija vredi samo jedan mali deo od onoga što je vredela kad smo je dobili.

— Ali šta ćemo sa mauzolejom? — pitam ga pošto su verenici otišli. — Upotrebiti ga kao privatnu kapelu?

— Malo ćemo izmeniti krov. Kurt Bah može staviti na njega ožalošćenog lava ili vojnika kako korača — za nevolju i anđela ili rasplakanu Germaniju, dva prozora ćemo izvaditi i zameniti ih mermernim pločama u koje će se moći urezati imena — i na taj način mauzolej će biti...

On začuti. — Manji vojnički spomenik — dodam ja. — Ali Kurt Bah ne ume da napravi samog anđela — a ni vojnika ni Germaniju. On to u najboljem slučaju može da načini u reljefu. Moraćemo se zadržati kod staroga našeg lava. Ali za njega je krov tesan. Bolji bi bio orao.

— Zašto? Lav može da opusti jednu šapu preko spomenika. Onda ide.

— Kako bi bilo da uzmemo lava od bronze? Fabrike metalne robe isporučuju bronzane stvari u svim veličinama.

— Top — kaže Georg zamišljeno. — Razvaljen top bio bi nešto novo.

— Samo za selo u kome su poginuli sve sami artilerci.

— Slušaj — kaže Georg. — Pusti mašti na volju. Napravi nekoliko crteža, što većih i najbolje u boji. Pa ćemo videti!

— Kako bi bilo kad bismo za to upotrebili i obelisk? Onda bismo jednim udarcem ubili dve muve.

Georg se nasmeje. — Ako u tome uspeš, poručiću ti pride čitav sanduk rajnharthauzenskog od 1921. Vino da sanjaš.

— Bolje bi bilo kad bi mi ga akonto davao bocu po bocu. Onda lakše nailazi inspiracija.

— Dobro, da počnemo sa jednom. Hajdemo kod Eduarda.

Eduard se, kao i obično natušti kad nas ugleda. — Radujte se, gospodine Knobloh — kaže Georg i izvuče iz džepa pregršt novčanica. — Danas će vam se osmehnuti gotov novac!

Eduard se razvedri. — Stvarno? Pa da, jednom je moralo doći. Želite li mesto kraj prozora?

U odeljenju gde se toči vino opet sedi Gerda. — Jesi li ti ovde stalni gost? — pitam kiselu. Ona se neusiljeno nasmeje. — Ovde sam poslovno.

Poslovno?

— Poslovno, gospodine istražni sudija — ponavlja Gerda.

— Smemo li ovaj put da pozovemo na ručak mi vas? — pita Georg i udari me laktom, da se ne ponašam kao mazga.

Gerda nas pogleda. — Još jednom sigurno nećemo uspeti ako pozovem ja vas, a?

— Sigurno nećemo — kažem ja ali ne mogu da se uzdržim da ne dodam: — Pre bi Eduard raskinuo veridbu.

Ona se nasmeje i ništa ne odgovori. Ima vrlo lepu haljinu od sirove svile u boji duvana. "Kakav li sam magarac bio!" mislim. Eto tu sedi sam život, a u svome konfuoznom ludilu veličine ja to nisam shvatio!

Eduard se pojavi i ponovo se natušti kad nas spazi sa Gerdom. Primećujem kako računa. Misli da smo lagali i da ponovo hoćemo da jedemo besplatno. — Pozvali smo gospođicu na ručak — kaže Georg. — Slavimo prvu pričest Ludvigovu. On polako uzreva u čoveka. Ne misli više da svet egzistira samo zbog njega.

Georg ima više autoriteta nego ja. Eduard se ponovo razvedri. — Ima fino pile! — On zašilji usta kao da zviždi.

— Donesi mirno običan ručak — kažem ja. — Kod tebe je uvek sve izvrsno. I pored toga, jednu bocu rajnharthauzenskog od 1921!

Gerda podigne oči. — Vina za ručak? Jeste li dobili na lutriji? Što onda više ne dolazite u "Crveni mlin"?

— Dobili smo malo na lutriji — odgovaram ja. — Zar ti onde još uvek radiš?

— Ti to ne znaš? Stidi se! Eduard zna. Doduše, četrnaest dana nisam radila. Ali od prvoga imam nov angažman.

— Onda ćemo doći — kaže Georg. — Pa ma mauzolej dali u zalogu!

— I tvoja prijateljica bila je sinoć onde — kaže Gerda meni.

— Erna? To nije moja prijateljica. S kim je bila?

Gerda se nasmeje. — Šta te se tiče kad ti više nije prijateljica?

— Tiče me se mnogo — odgovaram. — Dugo traje dok čovek ne prestane da se trza, ma to bilo i mehanički, kao ono žablja noga i galvanska struja. Tek kad se potpuno rastane, počinje stvarno da se zanima za ono što se tiče drugih. Jedan paradoks ljubavi.

— Suviše misliš. To je uvek štetno.

On ne misli tačno — kaže Georg. — Njegov intelekt je kočnica za njegove emocije — umesto da ih vuče napred.

— Deco, što ste vi pametni! — kaže Gerda. — Da li vam pored toga uspeva da nađete ikakvo zadovoljstvo u životu?

Georg i ja se zgleđamo. Georg se smeje. Ja se zbunim. — Naše zadovoljstvo je da mislimo — kaŹem ja i znam da laŹem.

— Jadni nejači! Onda bar jedite kao Źto treba.

Rajnharthauzensko vino pomaŹe nam da pređemo preko toga. Eduard ga otvara sam i proba ga. Izigrava poznavaoća vina koji proba da li vino udara na zapušač. Zbog toga sipa do vrha čaše srednje veličine. — Ekselan! — kaŹe sa francuskim izgovorom, mućka usta i prevrće oči.

Pravi poznavaoći vina uzimaju za probu samo nekoliko kapi — kaŹem ja.

— Ja ne. Ne kad je takvo vino. Hteo bih da vas posluŹim najboljim!

Ništa ne odgovaram; čuvam svoj adut. Jelo za Gerdu i nas platićemo neiscrpnim bonovima.

Eduard natoči. — Zar nećete i mene pozvati na jednu čašicu? — pita on drsko.

— Posle — odgovaram ja. — Popićemo ne samo jednu bocu nego i više. Ali prilikom jela smetaš zato Źto čoveku brojiš zalogaje kao ker.

— Samo u slućaju kad kao paraziti dođete sa bonovima. — Eduard poigrava oko Gerde kao srednjoškolski profesor kad uči da igra valcer.

Gerda priguši smeh. Gurnuo sam je ispod stola, i ona je odmah shvatila kakvo iznenađenje imam za Eduarda.

— Knobloh! — prodere se najednom oštar komandujući glas.

Eduard se uspravi kao da ga je neko udario nogom u straŹnjicu. Iza njega, nevino se smeškajući, stoji sad Rene de la Tur lićno. On se uzdrŹi da ne opsuje. — I eto, ja se svaki put prevarim!

— Nemoj da se ljutiš — kaŹem ja. — To je tvoja verna nemaćka krv. Najplemenitije nasleđe tvojih poslušnih predaka.

Dame se pozdravljaju kao dva člana kriminalne policije kad se smeškaju.

— Ala ti je lepa haljina, Gerda — guće Rene. — Źteta Źto ja ne mogu da je nosim! Suviše sam mršava za nju.

— Ne mari ništa — odgovori Gerda. — I ja mislim da je lanjska moda bila elegantnija. Naroćito divne cipele od guštera koje nosiš. Svake godine sve ih više volim.

Pogledam pod sto. Rene stvarno nosi cipele od guštera. Kako je to Gerda mogla spaziti sedeći, to spada u većitu tajnu Źene. Nerazumljivo je zašto se ovaj talenat toga pola nikada ne iskorišćava praktićnije — za posmatranje neprijatelja iz artilerijskih balona ili u slične kulturne svrhe.

Vili prekida čarku. On je nalik na viziju u svetlosivoj boji. Odelo, košulja, kravata, čarape, koŹne rukavice — a povrh toga, nalik na erupciju vulkana,

crvena kosa. — Vino! — kaže on. — Grobari lumpuju! Pijući traće bol nečije porodice! Pozivate li me?

— Mi svoje vino nismo zaradili na berzi, parazite narodne imovine — odgovaram ja. — Uprkos tome, rado ćemo ga podeliti sa madmoazel de la Tur. Svaki onaj koji može da poplaši Eduarda dobro nam je došao.

To stvara izliv radosti kod Gerde. Ona me ponovo gurne ispod stola. Osećam kako joj je koleno priljubljeno uz moje. Toplota mi se popne u vrat. Odjednom sedimo jedno uz drugo kao zaverenici.

— Vi ćete Eduarda danas sigurno još uplašiti — kaže Gerda. — Kad naiđe sa računom. Osećam to. Ja imam tajni pogled.

Sve što kaže, kao nekom čarolijom, zvuči na nov način. "Šta je to"? mislim. "Da li mi se to ljubav sa jezom penje u štitnu žlezdu, ili je to pre staro uživanje da nekome nešto otmem?" Trpezarija odjednom nije više ćumez koji zaudara na jelo — ona je nešto što sa ogromnom brzinom kao ljuljaška leti kroz vasionu. Pogledam kroz prozor i iznenadim se što gradska štedionica još uvek stoji na starom mestu. Trebalo bi, i bez Gerdina kolena, da je i inače već odavno iščeznula; da ju je otplavila inflacija. Ali kamen i beton traju duže od mnogoga ljudskog dela i ljudi.

— Divno vino — kažem. — Kakvo li će biti tek za pet godina!

— Starije — kaže Vili, koji se u vino nimalo ne razume. — Još dve boce, Eduarde!

— Zašto dve? Hajde da pijemo jednu za drugom.

— Dobro! Pijte vi vaše! Meni, Eduarde, što brže možeš, bocu šampanjca!

Eduard odleti kao podmazana munja. — Šta je, Vili? — pita Rene. — Misliš li da ćeš izbeći bundu ako me opiješ?

— Dobićeš bundu! Ovo sad ima višu svrhu. Vaspitnu! Zar je ti ne vidiš, Ludvig?

— Ne. Ja više volim da pijem vino nego šampanjac.

— Stvarno je ne vidiš? Tamo preko, tri stola iza stuba? Čekinjavu svinjsku glavu, podmukle hijenske oči i isturene kokoške grudi. Krvnik naše mladosti?

Potražim pogledom tu zoološku retkost i odmah je otkrijem. To je direktor naše gimnazije, stariji i odrpaniji, ali on. Još pre sedam godina govorio je Viliju da će završiti na vešalima, a meni da je sigurna doživotna robija. I on je primetio nas. Crvene oči sevnu prema nama, i ja sad znam zašto je Vili poručio sekt.

— Gledaj da zapušač pukne što jače, Eduarde! — naređuje Vili.

— To nije otmeno.

— Sekt se ne pije da bi čovek bio otmen; pije se zato da bi se učinio važan.

Vili uzme Eduardu bocu iz ruke i promućka je. Zapušač pukne kao hitac iz revolvera. Za trenutak, u lokalu sve začuti. Čekinjava svinjska glava se pruži. Vili stoji za stolom u potpunoj veličini, sa bocom u desnoj ruci, pa toči čašu za čašom. Sekt se peni, Vilijeva kosa plamti, a lice mu se sija. On neprestano gleda u Šimela, našeg direktora, a Šimel gleda u nj kao hipnotiziran. — Funkcioniše — šapne Vili. — Već sam mislio da će nas ignorisati.

— On je strastan učitelj — odgovaram. — Ne može nas ignorisati. Mi ćemo za njega ostati đaci i kad budemo imali šezdeset. Pogle samo šta mu radi nos!

— Ponašate se kao da vam je dvanaest godina — kaže Rene.

— Što da ne? — pita Vili. — Još uvek možemo postati stariji.

Rene rezignirano digne ruke sa ametistnim kamenom. — I takvi su branili otadžbinu!

— Verovali da brane otadžbinu — kažem ja. — Dok nisu videli da brane samo onaj deo otadžbine kojem je bilo milo da ode do đavola — među njima i onu nacionalističku svinjsku glavu tamo preko.

Rene se nasmeje. — Branili ste zemlju pesnika i mislilaca, nemojte to zaboraviti.

— Zemlju pesnika i mislilaca nikad nije potrebno braniti — ili bar samo od one svinjske glave i njemu ravnih, koji pesnike i mislioce bacaju u tamnicu za života, a posle, kad umru, prave pomoću njih reklamu za sebe.

Gerda pruži glavu. — Danas se gađa oštrim mecima, a?

Ponovo me gume ispod stola. Ja silazim iza govorničke katedre i smesta ponovo sedim u ljuljašci koja leti iznad zemlje. Trpezarija je deo kosmosa, pa čak i Eduard, koji loče sekt kao vodu, zato da bi povećao račun, ima oko glave prašnjav svetački oreol.

— Hoćeš li posle sa mnom? — šapne Gerda.

Ja potvrdim glavom.

— Dolazi! — šapne Vili ushićeno. — Znao sam!

Čekinjava svinja nije izdržala. Narogušio se i trepćući prilazi našem stolu. — Hohmajer, je li? — kaže on.

Vili sedi. Ne ustaje. — Molim? — pita.

Šimel je već iritiran. — Vi ste bivši učenik Hohmajer!

Vili oprezno stavi bocu. — Oprostite, baronice — kaže on prema Rene. — Čini mi se da ovaj čovek misli mene. — Okrene se prema Šimelu. — Čime vam mogu biti na usluzi? Šta biste želeli, prijatelju?

Šimel je za trenutak preneražen. Po svojoj prilici, ni sam nije znao šta hoće da

kaže. Starog školskog pacova doteralo je za naš sto obično, nesavladljivo ogorčenje.

— Čašu šampanjca? — pita Vili predusretljivo. — Da probate malo kako i druga polovina živi?

— Šta vam pada na pamet! Ja nisam razvratnik!

— Šteta — kaže Vili. — Ali, šta vi zapravo ovde želite? Smetate, zar ne vidite?

Šimel ga osine besnim pogledom. — Da li je apsolutno neophodno — krešti on — da bivši učenici moje gimnazije prave orgije u po bela dana?

— Orgije? — Vili ga iznenađeno pogleda. — Izvinite još jednom, baronice — kaže on zatim prema Rene. — Ovaj nevaspitani čovek — uostalom, neki gospodin Šimel, sad sam ga prepoznao — on graciozno predstavi — baronica de la Tur. — Rene ljupko nagne svoju kovrdžavu glavu — misli da mi priređujemo orgije zato što na vaš rođendan pijemo po čašu sekta.

Šimel, koliko je to kod njega moguće, malo je zbunjen. — Rođendan? — rekne on. — Pa da — svejedno, ovo je mali grad — kao bivši đaci mogli biste...

Izgleda kao da bi i protiv volje hteo da nam oprost. Baronica de la Tur nije ostala bez dejstva na staroga obožavaoca kasta. Vili se brzo umeša. — Kao vaši bivši đaci trebalo bi da već ujutru popijemo uz kafu po jednu ili dve rakije — kaže on — da bismo konačno saznali šta znači reč radost. To naime nikada nije bilo u planu vaših predavanja, vi krvniče mladeži! Vi staro čangrizalo dužnosti, tako ste nam svinjski pokvarili život, da smo mislili da Prusi donose oslobođenje, vi žalosni naredniče nemačke pismene radnje! Postali smo razvratni samo zbog vas! Vi ste jedino odgovorni za sve! A sad sevajte, vi podoficiru dosade!

— To, to je... — Šimel muca. Zacrveni se kao paprika.

— Idite kući i konačno se jednom okupajte, vi oznojena nogo života!

Šimel se bori da dođe do daha. — Policija! — jedva izusti. — Boćarske uvrede... Ja ću vam već...

— Nećete vi ništa — kaže Vili. — Vi još uvek mislite da smo vam mi doživotni robovi. Jedino što ćete učiniti, to je što ćete na strašnom sudu primiti odgovornost što ste bezbrojne generacije mladih ljudi naučili da mrze Boga i sve što je dobro i lepo! Kad budu vaskrsavali mrtvi, ne bih voleo da budem u vašoj koži, Šimelu! Koliko li će vas puta udariti nogom samo naš razred! A onda, razume se, sva ona smola i oganj pakleni posle toga! Vi to tako lepo umete da opišete!

Šimel se guši. — Čućete vi za mene! — izbaci on i okrene se kao korveta u

oluji.

— Šimelu! — grmne iza njega jedan žestok komandujući glas.

Rene deluje, kao uvek. Šimel se jednim trzajem okrene na omiljenu komandu. — Šta? Kako molim? Ko? ... — Očima pretražuje obližnje stolove. — Jeste li vi u srodstvu sa Šimelom koji je izvršio samoubistvo? — cvrkuće Rene.

— Samoubistvo? Šta to znači? Ko me je viknuo?

— Vaša savest, Šimelu — kažem ja.

— Ta to je ...!

Očekujem belu penu na Šimelovim usnama. Uživanje je videti toga majstora bezbrojnih tužbi kako najzad jednom stoji bez reči. Vili mu nazdravlja. — U vaše zdravlje, vrlo hijeno katedarska! I nemojte više da nepoznatim ljudima prilazite za sto da im dajete ocene. Naročito ako su prisutne dame.

Šimel nestaje sa nekakvim glasom nalik na pucanj — kao da je u njemu pukao zapašać ne od šampanjca nego od kisele vode. — Znao sam da neće doleteti — kaže Vili blaženo.

— Bio si odličan — kažem ja. — Otkud te je tako silno obuzelo nadahnuće?

Vili se osmehne. — Ovaj govor održao sam bar već sto puta! Na žalost, uvek sam, bez Šimela. Zato ga znam napamet. Živeli, deco!

— Ja ne mogu! — Eduard se trese. — Oznojena nogo života! To je suviše strašna slika! Sekt najednom ima ukus na protrnulu nogu.

— Imao ga je i pre toga — kažem ja pribrano.

— Ala ste vi deca! — kaže Rene mašući glavom.

— Hoćemo i da ostanemo. Ostareti je jednostavna stvar. — Vili se smeška. — Eduarde, račun!

Eduard donese račun. Jedan za Vili ja, jedan za nas.

Gerdino lice se napregne. Očekuje drugu eksploziju danas. Georg i ja ćuteći vadimo bonove i stavljamo ih na sto. Ali Eduard ne eksplodira — smeška se. — Ne mari ništa — kaže on. — Kod toliko popijena vina!

Razočarano ostajemo sedeći. Dame se dižu i lako se tresu, nalik na piliće kad izlaze iz rupe u pesku. Vili tapše Eduarda po ramenu. — Vi ste kavaljer! Drugi gostioničari kukali bi da smo im oterali gosta.

— Ja ne. — Eduard se smeška. — Taj što vrti štapom još nikad nije načinio čestiti račun. Samo čeka da ga pozovu.

— Hajde — šapne mi Gerda.

Haljina duvanske boje leži bog zna gde. Smeđe kožne cipele stoje pod stolicom. Jedna je prevrnutu. Prozor stoji otvoren. U nj se unosi čardaklija.

Odozdo, iz "Altšteter Hofa" prigušeno dopiru zvuči električnog klavira. Svira valcer "Klizač".

S vremena na vreme muziku prekida tup pad; to su rvačice, koje treniraju.

Pored kreveta stoje dve uhlađene boce piva. Ja ih otvaram i jednu dajem Gerdi. — Otkud si tako crna? — pitam.

— Od sunca. Ono sija već nekoliko meseca. Zar nisi primetio?

— Jesam. Ali u kancelariji se ne može pocmeti.

Gerda se nasmeje. — Kad se radi u noćnom klubu, stvar je prostija. Čovek je preko dana slobodan. Gde si bio za sve ovo vreme?

— Negde — kažem, i prisetim se da me i Izabela uvek tako pita. — Mislio sam da si bila sa Eduardom.

— Je li to razlog što ne dolaziš?

— A zar nije?

— Nije, glupane — kaže Gerda. — To su dve različite stvari.

— Meni je to suviše teško — odgovaram.

Gerda ne odgovara. Ispruži se i popije gutljaj piva. Pogledam oko sebe. — Lepo je ovde — kažem. — Kao da smo na gornjem spratu u kakvoj krčmi na južnome moru. A ti si crna kao urođenička devojka.

— Jesi li ti onda beli trgovac katunom, staklenim đinđuvama, Biblijom i rakijom?

— Tačno — odgovaram iznenađeno. — Baš to sam sanjao uvek kad mi je bilo šesnaest godina.

— Posle više ne?

— Posle više ne.

Ležim pored nje mirno i opuštено. Pozno posle podne stoji u prozoru plaveći se između slemena kuća. Ne mislim ni na šta, neću ništa, i pazim da ne upitam bilo šta. Tu je mir utišane kože, život je prost, vreme je stalo, a mi se nalazimo u blizini nekakvog malog boga i pijemo hladno, aromatično pivo.

Gerda mi vrati čašu. — Šta misliš, hoće li Rene dobiti bundu? — pita me tromo.

— Što da ne? Vili je sad bilionar.

— Trebalo je da je pitam kakvu hoće. Verovatno od vizona ili dabra.

— Od lisice — kažem ja nezainteresovano. — Ili možda od leoparda.

— Leopard je za zimu suviše tanak. Morski pas čini čoveka suviše starim. A srebrna lisica čini debelim. San je, naravno, nerc.

— Tako?

— Da. On je za čitav život. Ali jako skup. Prosto je greh kako je skup.

Stavljam bocu na pod. Razgovor biva pomalo nezgodan. — Sve je to daleko iznad mene — kažem. — Ja ne mogu da kupim ogrlicu od pitomog zeca.

— Ti? — odgovara Gerda iznenađeno. — Ko govori o tebi?

— Ja. Svaki čovek malo delikatniji, u situaciji kao što je ova naša, dovešće taj razgovor u vezu sa sobom. A ja sam isuviše delikatan za život u našem vremenu.

Gerda se nasmeje. — Jesi li, mali moj? Ali ja stvarno ne govorim o tebi.

— Nego o kome?

— O Eduardu. O kome drugom?

Ja se uspravim. — Ti misliš na to da ti Eduard pokloni bundu?

— Razume se, malo magare. Samo kad bih mogla da ga navedem! Ali možda, ako Rene bude dobila... Muškarci su tako...

— I ti to meni pričaš ovde dok još zajedno ležimo u krevetu?

— Zašto da ne? Tad mi uvek dolaze naročito dobre misli.

Ništa ne odgovaram. Zapanjen sam. Gerda okrene glavu prema meni. — Da nisi možda uvređen?

— U najmanju ruku sam zaprepašten.

— Zašto? Trebalo bi da se uvrediš samo kad bih tražila bundu od tebe.

— Treba li da se ponosim zato što je tražiš od Eduarda?

— Dabome! To ti pokazuje da nisi trčkalo.

— Ne znam za taj izraz. — Šta je to trčkalo? — pitam.

— Onaj ko ima novca. Onaj koji čoveku može da pomogne. Eduard.

— Je li Vili trčkalo?

Gerda se nasmeje. — Upola. Za Rene.

Ćutim i sam sebi dolazim prilično glup. — Zar nemam pravo? — pita Gerda.

— Pravo? Kakve veze ima to sa pravom?

Gerda se ponovo nasmeje. — Mislim da si zbilja zadržt. Ali si još dete!

— U tom pogledu želeo bih i da ostanem — kažem ja. — Inače...

— Inače? — pita Gerda.

— Inače... — Razmišljam. Nije mi sasvim jasno šta mislim ali ipak pokušavam. — Inače bih se sam sebi učinio kao podvodač.

Gerda se gromko nasmeje. — Ali za to ti još mnogo nedostaje, mali moj.

— Nadam se da će tako i ostati.

Gerda okrene lice prema meni. Posuknula čaša stoji joj između grudi.

Pridržava je jednom rukom i uživa u hladnoći na grudima. — Jadni moj mali — kaže ona još uvek se smejući, uz fatalno, upola materinsko sažaljenje. — Tebe

će još često varati!

"Do đavola", mislim, "gde li je mir tropskog ostrva?" Odjednom mi se učini kao da sam go i kao da me majmuni gađaju bodljikavim kaktusima. Kome je milo čuti da je budući rogonja? — To ćemo videti — kažem ja.

— Zar misliš da je tako lako biti podvodač?

— Ne znam. Ali je izvesno da u tom nema ničega časnog.

Gerda eksplodira u kratak, oštar pisak. — Čast — izbaci ona bez daha. — Šta još? Jesmo li u vojsci? Mi govorimo o ženama. Jadni moj mali, čast je tu veoma dosadna.

Ona ponovo popije gutljaj piva. Gledam kako joj teče zaobljenu gušu. Ako me još jednom nazove jadnim malim, izručiću joj bez reči na glavu svoju bocu, da bih joj dokazao da i ja mogu postupiti kao podvodač — ili bar kao što zamišljam da bi on postupio. — Lep razgovor — kažem. — Baš sad.

U meni kao da ima skrivenih komičnih osobina. Gerda se i dalje smeje. — Razgovor kao razgovor — kaže ona. — Dok ležimo ovako jedno pored drugoga, sasvim je svejedno o čemu se govori. Čovek kaže prosto ono što mu padne na pamet. Ili zar i ovde ima zakona, moj...

Dograbim pivsku bocu i čekam da dođe jadni mali; ali Gerda ima šesto čulo — ona popije još jedan gutljaj i začuti.

— Možda nije trebalo da govorimo baš o bundama, podvodačima i rogonjama — kažem ja. — Pa u takvim trenucima ima valjda još i drugih tema.

— Dabome — složi se Gerda. — Ali mi o tome uopšte ni ne govorimo.

— O čemu?

— O bundama, podvodačima i rogonjama.

— Zar? Pa o čemu onda govorimo?

Gerda ponovo počne da se smeje. — O ljubavi, slatko moje. Onako kao što o njoj govore pametni ljudi. Šta hoćeš? Da deklamuješ pesme?

Teško pogođen, dočepam pivsku bocu. Pre no što uspem da je podignem, Gerda me poljubi. To je poljubac vlažan od piva, ali tako blistavo zdrav, da se tropsko ostrvo za trenutak opet pojavi. Pa urođenici piju i pivo.

— Znaš, to volim kod tebe — kaže Gerda. — To što si takvo magare puno predrasuda! Gde li si samo pokupio sve te gluposti? Ti prilaziš ljubavi kao kakav naoružani burš-student, koji misli da se radi o dvoboju a ne o plesu. — Ona se trese od smeha. — Ti nemački kremen-kamenu! — kaže ona nežno.

— Je li i to uvreda? — pitam.

— Nije, nego konstatacija. Samo idioti misle da je jedta nacija bolja od druge.

— Zar ti nisi prava Nemica?

— Mati mi je Čehinja; to mi olakšava sudbinu.

Gledam pored sebe to golo, bezbrižno stvorenje i odjednom mi se prohte da i ja imam bar jednu ili dve babe Čehinje. — Dragi — kaže Gerda. — Ljubav ne zna za dostojanstvo. Ali sve se bojim da ti ne možeš ni mokriti bez pogleda na svet.

Mašim se cigarete. "Kako žena može da govori tako?" mislim. Gerda me je posmatrala. — Kako žena može da kaže tako nešto, a? — kaže ona.

Slegnem ramenima. Ona se protegne i namigne mi. Zatim polako zažmuri na jedno oko. Pred drugim, ukočenim, otvorenim, odjednom sam sebi dođem kao kakav provincijski uča. Ima ona pravo — što da se sve naduvava principima? Zašto da se ne uzme onakvo kakvo je? Šta se mene tiče Eduard? Šta reč? Šta bunda od nerca? I ko koga vara? Eduard mene ili ja njega ili Gerda nas dvojicu ili nas dvojica Gerdu ili niko nikoga? Jedino je Gerda prirodna, a mi se pravimo važni i ponavljamo bajate fraze. — Misliš li da ja kao podvodač ne bih imao uspeha? — pitam.

Ona potvrdi glavom. — Žene zbog tebe neće spavati s drugim i donositi za to novac. Ali nemoj da se obazireš; glavno je da s tobom spavaju.

Oprezno hoću da ovde prekinem, ali ipak pitam: — A Eduard?

— Šta se tebe tiče Eduard? Pa baš sam ti sad objasnila.

— Šta?

— Da je on trčkalo. Čovek s parama. Ti para nemaš. Ali meni su one potrebne. Razumeš?

— Ne.

— Nije ni potrebno, magare. I umiri se — još ništa nema i zadugo još ništa neće biti. Reći ću ti već na vreme. I nemoj da praviš dramu od toga. Život je drukčiji no što misliš. Zapamti samo jedno: u pravu je uvek samo onaj koji leži u krevetu sa ženom. Znaš li šta bih sad volela?

— Šta?

— Da odspavam još jedan sat — pa onda da za nas dvoje skuvam ovčji ragu sa belim lukom, sa mnogo bela luka...

— Zar se to ovde može?

Gerda pokaže stari gasni rešo, koji stoji na komodi. — Na njemu ću ti skuvati ručak za šest osoba ako treba. Češki! Iznenadićeš se! Uz to ćemo doneti piva iz krčme. Slaže li se to sa tvojom iluzijom o ljubavi? Ili pomisao na beli luk razara u tebi možda nešto dragoceno?

— Ništa ne razara — odgovaram ja i osećam da sam korumpiran, ali i lak

kao što odavno nisam bio.

XVI

— Kakvo iznenađenje! — kažem. — I to u nedelju rano ujutro!

Učinilo mi se kao da čujem lopova kako klopara po sutonu; ali kad sam sišao, preda mnom je, u pet sati ujutro, sedeo Rizenfeld iz "Odenvaldske proizvodnje granita". — Mora da ste se prevarili — kažem ja. — Danas je dan gospodnji. Ne radi čak ni berza. Još manje mi prosti ateisti. Kakvo je zlo? Treba li vam novca za "Crveni mlin"?

Rizenfeld odmahne glavom. — Prosta prijateljska poseta. Imam jedan slobodan dan između Lenea i Hanovera. Baš sam stigao. Zašto sad još da idem u hotel? Kafe ima i kod vas. Šta radi šarmanтна dama ispreka? Ustaje li rano?

— Ah! — kažem. — Doterao vas je, dakle, ljubavni žar! Čestitam na toliko mladosti. Ali nemate sreće. Nedeljom joj je kod kuće muž. Atletičar i bacač noževa.

— Ja sam svetski šampion u bacanju noževa — odgovara Rizenfeld hladno. — Naročito kad uz kafu imam malo seljačke slanine i koju čašu rakije.

— Hajdemo gore. Kod mene u sobi je, doduše, još nered, ali onde vam mogu skuvati kafu. Ako hoćete, možete svirati i u klavir dok voda ne uzavri.

Rizenfeld neće. — Ostaću ovde. Dopada mi se ova mešavina leta, jutarnje svežine i spomenika. Izaziva glad i želju za životom. Osim toga, rakija stoji ovde.

— Gore imam mnogo bolje.

— Meni je dobra ova.

— Dobro, gospodine Rizenfelde, kako hoćete!

— Zašto toliko vičete? — pita Rizenfeld. — Nisam oguveo za ovo vreme.

— Radujem se što vas vidim, gospodine Rizenfelde — odgovaram ja još glasnije i smejem se krešteći.

Ne mogu mu reći kako se nadam da ću vikom probuditi Georga i dati mu na znanje šta se desilo. Koliko mi je poznato, mesar Vacek otputovao je sinoć na nekakvu konferenciju nacionalsocijalista, i Liza je iskoristila priliku da dođe ovamo i da provede noć u zagrljaju svoga dragog. Rizenfeld sedi, i ne znajući to, pred vratima spavaće sobe kao stražar. Liza može sad da izađe samo još kroz prozor.

— Dobro, onda ću kafu doneti dole — kažem ja, ustrčim uza stepenice, uzmem "Kritiku čistog uma", vežem oko nje kanap, spustim je napolje kroz prozor i ostavim je da visi pred Georgovim prozorom. Za to vreme crvenom olovkom napišem na listu hartije opomenu: "Rizenfeld u kancelariji", probušim

papir i spustim ga da klizne kanapom na Kantovu knjigu. Kant kucne nekoliko puta o prozor, zatim odozdo ugledam Georgovu ćelavu glavu. On mi daje znak. Izvodimo jednu kratku pantomimu. Rukama mu objašnjavam kako ne mogu da se oslobodim Rizenfelda. Izbaciti ga ne mogu; isuviše nam je važan za naš svakidašnji hlebac.

Ponovo povučem gore "Kritiku čistog uma", a spustim svoju bocu rakije. Lepa, zaobljena ruka dograbi je pre no što ju je Georg mogao uhvatiti i uvuče je u prozor. Ko zna kad će Rizenfeld otići? A za to vreme dvoje ljubavnika muči jutarnja glad posle probdevene noći. Zbog toga im spuštam svoj buter, hleb i komad džigernjače. Kanap se vraća, na kraju zamazan crvenim ružom za usne. Čujem glas, nalik na uzdah, kojim zapašač oslobađa bocu. Romeo i Julija su za ovaj mah spašeni.

Dok poslužujem Rizenfelda kafom, spazim Hajnriha Krola kako dolazi preko dvorišta. Ovaj trgovac, nacionalista, pored ostalih svojih štetnih osobina, ima još i osobinu da rano ustaje. On to kaže: izložiti svoje grudi božanskoj prirodi. Pod reči "bog" on, razume se, ne shvata dobrodušno bradato biće iz gatki, nego nekakvog pruskog feldmaršala.

Sa izrazom iskrenosti i poštenja stegne Rizenfeldu ruku. Rizenfeld nije suviše obradovan. — Nemojte da vas zadržavam bilo u čemu — kaže on. — Ja ću samo da popijem kafu pa ću onda malo da prodremam dok ne bude vreme.

— Ta kakvi! Tako redak i drag gost! — Hajnrih se okrete meni. — Pa zar mi nemamo svežih zemičaka za gospodina Rizenfelda?

— To treba da upitate udovicu pekara Nibura ili svoju majku — odgovaram ja. — Po svemu sudeći, u republici se nedeljom ne peče hleb. Strašan murdarluk! U carskoj Nemačkoj nije bilo tako.

Hajnrih me ošine Ijunitim pogledom. — Gde je Georg? — upita kratko.

— Ja nisam čuvar vašeg brata, gospodine Krole — odgovaram sa biblijskom čvrstoćom i glasno, da bih Georga obavestio o novoj opasnosti.

— Niste, ali ste nameštenik moga preduzeća. Pozivam vas da odgovarate na odgovarajući način.

— Danas je nedelja. Nedeljom nisam nameštenik. Sišao sam jutros ovamo dobrovoljno, iz prevelike ljubavi prema svome pozivu i iz prijateljskog poštovanja za vladaoca "Odenvaldskog granita". Neobrijan, kao što možda primećujete, gospodine Krole.

— Eto vidite — kaže Hajnrih gorko Rizenfeldu. — Zbog toga smo izgubili rat. Zbog murdarluka intelektualaca i zbog Jevreja.

— I biciklista — dodaje Rizenfeld.

— Zašto biciklista? — pita Hajnrih iznenađeno.

— Zašto Jevreja? — pita Rizenfeld njega.

Hajnrih se trgne. — A tako — kaže on zatim bez raspoloženja. — Dosetka. Probudiću Georga.

— Ja to ne bih činio — kažem glasno.

— Izvolite da mi ne dajete savete!

Hajnrih se približi vratima. Ne zadržavam ga. Georg bi trebalo da bude gluv pa da u međuvremenu ne zavrne ključ. — Ostavite ga neka spava — kaže Rizenfeld. — Tako rano nisam raspoložen za velike razgovore.

Hajnrih stane. — Zašto sa gospodinom Rizenfeldom ne pođete u šetnju u božansku prirodu? — upitam ja. — Kad se onda budete vratili, sve će po kući biti budno, slanina i jaja cvrčaće u tavi, zemičke će se ispeći naročito za vas, buket sveže uzbranih gladiola ukrašavaće mračne parafernalije smrti, i Georg će biti ovde, obrijan i mirišući na kolonjsku vodu.

— Sačuvaj bože — progunda Rizenfeld. — Ja ostajem ovde da spavam.

Bespomoćno slegnem ramenima. Ne mogu da ga pošaljem iz kancelarije. — Kako hoćete — kažem ja. — Ja ću za to vreme otići da odam hvalu bogu.

Rizenfeld zevne. — Nisam znao da se religija ovde tako jako poštuje. Vi se razbacujete bogom kao kamenicama.

— To je zlo! Svi smo postali suviše intimni s njim. Bog je uvek bio pobratim svih careva, generala i političara. Mi smo se čuvali da mu pomenemo ime. Ali ja ne idem da se molim, nego da sviram u orgulje. Hajdete i vi!

Rizenfeld odbije pokretom ruke. Sad više ništa ne mogu da učinim. Georg ima da pomogne sam sebi. Mogu još samo da odem — možda će tada otići i njih dvojica. Za Hajnriha se ne brinem; Rizenfeld će ga se već rešiti.

Grad je svež od rose. Imam još preko dva sata vremena do mise. Lagano koračam ulicama. Neobičan je to doživljaj. Vetar je lak i tako blag kao da se dolar juče spustio a ne popeo za dvesta pedeset hiljada maraka. Neko vreme posmatram tihu reku; zatim izlog preduzeća "Bok i sinovi", koji proizvodi senf i izlaže ga u minijaturnim buradima.

Trgne me udarac po ramenu. Iza mene, podnadutih očiju, stoji jedan visok, mršav čovek. To je spletkaroš Herbert Šala.

Nezadovoljno ga pogledam. — Dobro jutro ili dobro veče? — upitam. — Jeste li spavali ili ćete spavati?

Herbert glasno podrigne. Ljut dah natera mi skoro suze u oči. — Dobro; dakle tek ćete spavati — kažem. — Zar vas nije stid? Zbog čega? Šala, zbilja, ironija ili prosto očajanje?

— Večernja sedeljka u udruženju — kaže Herbert.
Nerado pravim dosetke sa imenima; ali Herbert to voli. — Šalu na stranu! — kažem.

— Večernja sedeljka u udruženju — ponavlja Herbert samodopadljivo. — Primljen sam u jedno udruženje za člana.

Morao sam da počastim predsednika. — Gleda me jedan trenutak pa onda likujući saopšti: — Streljačko udruženje. Stari drugovi! Razumete li?

Razumem. Herbert Šala bavi se sakupljanjem udruženja. Drugi skupljaju poštanske marke ili uspomene iz rata. — Herbert skuplja udruženja. On je član već u nekih dvanaestak — ne zato što mu je potrebna tolika zabava, nego što je strasna pristalica smrti i pompe koja je tom prilikom uobičajena. Kapricirao se da dobije najpompezniju sahranu u gradu. Pošto za nju ne može da ostavi dovoljno novca, a inače drugi ko nema da plati, pala mu je na pamet ideja da se upiše u sva moguća udruženja. On zna da udruženja, kad im umre koji član, šalju venac sa trakom, i to je njegov pravi cilj. Ali osim toga, vazda još i jedna grupa članova sa zastavom udruženja ide iza kovčega, i on to očekuje takođe. Izračunao je da već sad, dosadašnjim svojim članstvom, može računati na dvojka kola venaca, a to još ni izdaleka nije kraj. Jedva mu je šezdeset godina, te ima još dovoljno vremena da pristupi i drugim udruženjima. Razume se da je i u udruženju "Boda Lederhoze", iako nikada nije opevao nijednu notu. On je onde neaktivni član simpatizer, isto kao i u šahovskom klubu "Skakačeva sreća", u kuglaškom klubu "Svih devet", kao i u akvarijumskom i terarijumskom udruženju "Petrofilum skalare". U akvarijumski klub uveo sam ga ja, zato što sam mislio da će kod nas zbog 247

toga poručiti spomenik. On to nije učinio. Sad je, eto, uspeo da uđe i u streljačko udruženje.

— Pa jeste li vi ikad bili vojnik? — pitam ja.

— Zašto? Član sam, to je dosta. Glavni uspeh, a? Kad Švarckopf to dozna, iskriviće se od besa.

— Švarckopf je Herbertov konkurent. On je pre dve godine saznao za Herbertovu strast i od šale rekao da će mu biti konkurent. Šala je to onda shvatio tako ozbiljno, da je Švarckopf stvarno sa zadovoljstvom ušao u nekoliko udruženja, da vidi kako će Herbert reagovati. Ali vremenom upao je u sopstvenu mrežu, svidela mu se ta misao, i sad je i sam postao skupljač — ne tako sasvim otvoreno kao Šala, nego krišom i odostrag, prljava konkurencija, koja Šali zadaje mnoge brige.

— Neće se Švarckopf tako lako iskriviti — kažem ja da začiknem Herberta.

— Još kako! Sad nije samo venac i zastava — nego i članovi udruženja u uniformi...

— Uniforme su zabranjene — kažem blago. — Mi smo izgubili rat, gospodine Šala, jeste li zaboravili? Trebalo je da stupite u udruženje policajaca; tamo su uniforme još dopuštene.

Vidim da Šala notira u sebi ideju o policajcima, i neću se iznenaditi ako se za nekoliko meseca pojavi kao pasivan član policijskog kluba "Verne lisice". Ali u ovom trenutku on odbija moje sumnje. — Dok ne budem umro, nošenje uniformi biće ponovo već odavno dopušteno! Šta bi inače bilo sa karakterističnim znacima naše zemlje? Ne mogu nas zauvek ugnjetavati!

Pogledam naduto lice sa ispucalim žilicama. Čudna stvar, kako su različite ideje o ugnjetavanju! Ja mislim da sam mu bio najbliži kao regrut u uniformi! — Osim toga — kažem — na sahrani jednog civila sigurno neće izaći u paradnoj uniformi sa sabljama, šlemom i prezervativom. To je samo za aktivne vojničke ždrepece.

— I za mene! Noćas mi je to izričito obećano! Lično predsednik!

— Obećao! Sta se sve ne obećava kad je čovek pijan!

Herbert kao da me nije čuo. — Ne samo to — šapće on demonski likujući. — Uz to dolazi i ono najveće: počasni plotun nad grobom!

Nasmejem mu se u neispavano lice. — Plotun? Čime? Bocama kisele vođe? Oružje je u našoj ljubljenoj otadžbini takođe zabranjeno! Versajski ugovor, gospodine Šala. Počasni plotun je pusta želja koju možete baciti u zapećak.

Ali Herberta je nemoguće pokolebati. On lukavo odmahuje glavom. — Vi nešto znate! Pa mi već odavno imamo tajnu armiju! Crni Rajhsver. — Zakikoće se. — Dobiću ja plotun! Za nekoliko godina ionako ćemo imati sve ponovo. Opštu vojnu obavezu i vojsku. Kako bismo inače živeli?

Vetar donosi iza ugla aromatičan miris senfa, a reka odozdo odjednom preko ulice baci srebro. Sunce je izašlo. Šala kihne. — Švarckopf je konačno potučen — kaže on samozadovoljno. — Predsednik mi je obećao da ga nikada neće pustiti u udruženje.

— On može stupiti u udruženje bivših artileraca — odgovaram. — Onda će mu nad grobom ispaliti topovski plotun.

Šala za jedan trenutak nervozno zatrepće desnim okom. Zatim odmahne rukom. — To su vicevi. U gradu ima samo jedno streljačko udruženje. Ne, Švarckopf je gotov. Svrnuću sutra kod vas da vidim spomenike. Jednom se odlučiti moram.

On se odlučuje već otkako sam stupio na posao. Zbog toga je dobio ime

smutljivac. On je večna gospođa Nibur i šećka se od nas do "Holmana i Kloca" a od njih do Štajnmajera, i svud traži da mu sve pokažu i cenka se i razgovara čitave sate, pa ipak ne kupuje ništa. Naviknuti smo na takve tipove; vazda ima ljudi, većinom žena, koji imaju čudno uživanje da još za života poručuju mrtvački sanduk, mrtvačku košulju, grob i spomenik — ali Herbert je u tom pogledu postao svetski rekorder. Konačno, pre šest meseci kupio je grob. Mesto za grob je peskovito, visoko, suvo i ima lep izgled. Herbert će u njemu sagnjiti sporije i nešto urednije nego u niskim, vlažnim delovima groblja, i on se time ponosi. Svaku nedelju popodne provodi onde, sa kafom u termosu, stolicom na rasklapanje i paketom kolača, satima uživa i posmatra kako raste ružmarin. Ali porudžbinu za spomenik još uvek drži pred ustima pogrebnih preduzeća, kao što jahač drži šargarepu pred njuškom svoga magarca. Mi galopiramo ali ne možemo da je uhvatimo. Herbert ne može da se odluči. Neprestano se boji da će propustiti kakvu neobičnu modernizaciju, kao što je električno zvono u mrtvačkom sanduku, telefon ili što slično. Gledam ga sa nedopadanjem. Brzo mi je vratio topove. — Jeste li dobili što novo? — pita on snishodljivo.

— Ništa što bi vas moglo zanimati — osim, ali to je skoro već prodano — odgovaram ja sa naglom vidovitošću osвете i raspaljenog poslovnog smisla.

Herbert zagriže. — Šta?

— Ništa za vas. Nešto divno. I već skoro prodano.

— Šta?

— Mauzolej. Vrlo značajan umetnički objekat. Švarckopf se neobično interesu je...

Sala se nasmeje. — Zar nemate kakav stariji trik na lageru?

— Nemam. Ne kad se radi o takvoj stvari. To je neka vrsta posmrtnog kluba. Švarckopf namerava da svake godine na dan smrti testamentom naredi da se u njemu održi mala intimna svečanost. To je kao da ga svake godine ponovo sahranjuju. Prostor u mauzoleju ima štimunga za to, sa klupama i šarenim prozorima. Posle svake svečanosti može se poslužiti i malo osveženje. Teško nadmašiti, a? Večan pomen, dok stare grobove niko više i ne gleda!

Šala se smeje i dalje, ali se zamislio. Puštam ga neka se smeje. Sunce baca među nas lako, blede srebro sa reke. Šala prestane da se smeje. — Tako, takav vi mauzolej imate? — kaže on, već sa lakom brigom pravog kolekcionara koji se boji da bi mu mogla umaći velika prilika.

— Zaboravite to! Skoro smo ga prodali Švarckopf u. Bolje da gledamo patke na reci! Kakve boje!

— Ne volim patke. Zaudara im meso. No, svrnuću da vidim vaš mauzolej.

— Nemojte da se žurite. Bolje da ga vidite kako će delovati u prirodnoj okolini — kad ga Švarckopf postavi.

Šala se ponovo nasmeje, ali sad prilično šuplje. Nasmejem se i ja. Ne verujemo jedan drugom; ali svaki je progutao udicu. On Švarckopfa a ja da ću ga ovaj put možda ipak uhvatiti.

Idem dalje. Iz "Altšteter Hofa" dopire zadah duvana i ustajalog piva. Prođem kroz kapiju u stražnje dvorište krčme. Tamo se pruža slika mira. Mrtvi pijani rakijaši od subote uveče leže na ranom suncu. Muve zuje u dahu što krkljajući izlazi iz guša pijanih od rakije, kao da su aromatični pasatski vetrovi sa ostrva začina; iz lišća divlje loze pauci se na koncima penju i spuštaju preko lica nalik na akrobate na trapezu, a u brkovima jednog Ciganina prevrće se nekakva buba kao da je u džbunu bambusa. To je, mislim, bar u snu, izgubljeni raj, velika zbratimljenost!

Pogledam gore na Gerdin prozor. Prozor je otvoren.

— U pomoć! — kaže najednom neka prilika na zemlji. Kaže to mirno, tiho i rezignirano — ne više, i baš to me udari kao dah etra nekakvog zračnog bića. To je udarac u grudi, bez težine, koji prolazi kroz grudi kao rendgenska svetlost, no koja pogađa dah tako da ga zaustavi. "Pomoć!" mislim. "Šta li drugo, čujno, nečujno, vazda i vičemo?"

Misa je prošla. Nastojateljka mi predaje honorar. Ne isplati se da ga primam; ali ne mogu da ga odbijem, to bi je uvredilo.

— Poslala sam vam za doručak bocu vina — kaže ona. — Nemamo ništa drugo da vam damo. Ali molimo se za vas.

— Hvala — odgovaram. — Ali otkud vam ta izvrsna vina? Ona staju novca.

Osmeh se širi nastojateljki preko zboranog lica od slonovače, koje ima beskrvnu kožu kakvu imaju stanovnici manastira, robijaši, bolesnici i rudari. — Dobijemo ga na poklon. Ima jedan pobožan vinarski trgovac u gradu. Njegova žena bila je dugo ovde. On nam od tada svake godine šalje po nekoliko sanduka.

Ne pitam zašto šalje. Setim se da i ratnik božji, Bodendik, takođe doručkuje posle mise, i brzo odlazim, da bih još što spasao.

Boca je, razume se, već upola prazna. I Vernike je tu; ali on pije samo kafu. — Bocu iz koje tako široke ruke točite, preosvećeni — kažem Bodendiku — poslala je nastojateljka privatno meni kao dodatak uz platu.

— Znam — odgovara vikar. — Ali zar vi niste apostol tolerancije, vi orni ateisto? Podajte, dakle, mirno svojim prijateljima jednu kapljicu. Čitava boca za doručak bila bi za vas u najvećoj meri nezdrava.

Ne odgovaram. Crkveni čovek smatra da je to slabost i smesta prelazi u

napad. — Kako životni strah? — pita on i dobro potegne.

— Šta?

— Strah od života, koji bije iz vas na sve strane, kao...

— Kao ektoplazma — ubaci Vernike spremno.

— Kao znoj — kaže Bodendik, koji ne veruje naučniku.

— Kad bih imao strah od života, bio bih pobožan katolik — kažem ja i privučem bocu.

— Koješta! Da ste pobožan katolik, ne biste imali strah od života.

— To je pedanterija crkvenih otaca.

Bodendik se nasmeje. — Šta vi to znate o izuzetnoj produhovljenosti naših crkvenih otaca, mladi varvarine?

— Dovoljno da bih se zaustavio na dugogodišnjoj prepirci koju su vodili crkveni oci o pitanju da li su Adam i Eva imali pupak ili nisu.

Vernike se osmehne. Na Bodendikovom licu pojavi se izraz gađenja. — Najjevtinije neznanje i plitki materijalizam, prisno povezani kao uvek — kaže on Vernikeu i meni.

— Ne bi trebalo da gledate nauku sa takve visine — odgovaram ja. — Šta biste učinili kad biste imali akutno zapaljenje slepog creva a da nadaleko nema drugi lekar osim jedan, izvrstan, ali ateista? Da li biste se molili Bogu ili dopustili da vas operiše neznabožac?

— I jedno i drugo, vi početnici u dijalektici — to bi lekaru neznabošču dalo prilike da stekne zaslugu kod Boga.

— Vi uopšte ne bi trebalo da idete lekarima — kažem. — Ako je volja božja, trebalo bi da umrete, a ne da pokušavate da popravite stvar.

Bodendik odmahne rukom. — Sad će doći ono sa slobodnom voljom i svemoći božjom. Dosetljivi gimnazisti misle da mogu time oboriti čitavo crkveno učenje. — On blagonaklono ustane. Njegova ćela blista se od zdravlja. Vernike i ja smo vitki i mršavi u poređenju sa ovim verskim skorojevićem, bogatašem. — Blagosloven obed! — kaže on. — Moram da odem i do drugih parohijana. — Niko ne odgovara na reč "drugi". On šumno ode. — Jeste li već zapazili da sveštenici i generali većinom dočekaju duboku starost? — pitam Vernikea. — Zub sumnje i brige ne glođe ih. Mnogo su na vazduhu. Imaju nameštenje za ceo život i ne moraju da misle. Jedan ima katihizis a drugi pravila službe. To čuva mladost. Osim toga, uživaju najveći ugled. Jedan ima pristupa Bogu, drugi caru,

Vernike zapali cigaru. — A jeste li primetili s kakvim se preimućstvima vikar upušta u borbu? — pitam. — Mi njegovu veru treba da respektujemo — a

on naše neverovanje ne mora.

Vernike dune dim prema meni. — On vas ljuti — vi njega ne.

— To je to — kažem. — Zbog tog sam tako i ljut!

— On to zna. To mu daje takvo pouzdanje.

Saspem ostatak vina. Jedva čaša i po — ostalo je popio ratnik božji — divno vino koje bi trebalo piti samo uveče u društvu sa ženom. — A vi? — pitam.

— Mene se sve to ništa ne tiče — kaže Vernike. — Ja sam neka vrsta saobraćajca duševnog života. Pokušavam da na tom raskršću upravljam malo saobraćajem — ali za saobraćaj nisam odgovoran.

— Ja se uvek osećam odgovoran za sve u svetu. Jesam li ja u stvari psihopata?

Vernike prsne u uvredljiv smeh. — To biste vi hteli! Tako prosto to nije! Vi ste potpuno nezanimljivi. Sasvim normalan prosečan odrastao čovek!

Izlazim na veliku ulicu. Sa trga se lagano primiče povorka demonstranata. Nalik na galebe ispred tajanstvenog oblaka, žurno proleće još izvestan broj svetlo obučenih nedeljnih izletnika sa decom, hranom, biciklima i šarenim tricama — zatim povorka stiže i zatvara ulicu.

To je povorka ratnih bogalja koji protestuju protiv niske invalidnine. Napred ispred svih na malim kolicima vozi se ostatak jednog tela sa glavom. Ruku i nogu nema. Više se ne može videti da li je taj ostatak ranije bio visok ili nizak čovek. To se ne može proceniti više čak ni prema ramenima, jer su ruke amputirane tako visoko da više nije bilo mesta za protezu. Glava je okrugla, čovek ima živahne mrke oči i nosi brkove. Biće da ga neko pazi svaki dan — obrijan je, kosa mu je podsečena a brkovi potkresani. Kolica, koja su u stvari samo daska sa točkovima, vuče čovek sa jednom rukom. Amputirani sedi na njima vrlo uspravno i pažljivo. Iza njega nailaze kolica sa onima kojima su amputirane noge; po trojica jedan pored drugog. To su kolica sa velikim točkovima na gume, koje se pokreću rukama. Kožni prevezi, koji pokrivaju mesta gde su inače noge, i koji su obično spuštene, danas su odgurnuti. Vide se patrljci. Oko njih su pažljivo savijene pantalone.

Zatim dolaze amputirani sa štakama. One neobično iskošene siluete, koje smo tako često viđali — prave štake a između njih malo ukoso obešeno telo. Zatim dolaze slepi i jednooki. Čuju se beli štapovi kako lupkaju o kaldrmu a na rukama vide žute trake sa tri kruga. Tako su slepci obeleženi kao što se obeležava zatvoreni prilaz jednosmernim ulicama ili ćorsokacima — sa tri crne okrugle lopte zabranjenog saobraćaja. Mnogi invalidi nose ploče sa natpisima. Nose ih i slepci, mada više nikada neće moći čitati. "Je li to zahvalnost

otadžbine?" stoji na jednom, "Umirem od gladi" na drugom.

Čoveku na kolicima zadenući su sprema u kaput štap sa komadom hartije. Na njoj stoji: "Moja invalidnina iznosi jednu zlatnu marku". Između dvoje drugih kola leprša se bela zastava: "Naša deca nemaju mleka, mesa, butera. Jesmo li se zato borili?"

To su najžalosnije žrtve inflacije. Njihova invalidnina toliko je izgubila vrednost da njome skoro ništa više ne mogu. S vremena na vreme vlada im povećava prihode — i suviše kasno, jer onog dana kad im budu povećani, oni su već ponovo znatno sniženi. Dolar je postao isuviše mahnit; on sad skače dnevno ne više za hiljade i desetine hiljada, nego za stotine hiljada. Prekjuče je stajao na milion i dve stotine hiljada — juče na milion četiri stotine hiljada. Za sutra se očekuje na dva miliona — a na kraju meseca na deset. Radnici dobijaju sad novac dvaput dnevno — ujutro i po podne — i svaki put po pola sata pauze, da bi mogli otrčati i kupiti što im treba; jer ako bi čekali do popodne, već bi izgubili toliko da im se deca ni upola ne bi mogla nahraniti. Nahraniti — ne dobro nahraniti. Nahraniti svim i svačim što se može strpati u stomak — ne onim što je telu potrebno.

Povorka je mnogo sporija od svih drugih demonstracija. Iza nje nagomilavaju se automobili nedeljnih izletnika. Čudan je to kontrast — siva, skoro anonimna masa ratnih žrtava koje se ćuteći vuku, a iza njih nagomilani automobili ratnih dobitnika, gundajući, frkćući, nestrpljivi, za samim petama ratnih udovica, koje sa decom, mršavom, izgadnelom, izmučenom i poplašenom, završavaju povorku. U automobilima jarko se blistaju boja leta, platna, svile, okrugli obrazi, pune ruke i lica, zbunjeni što su zapali u ovu neprijatnu situaciju. Pešacima na trotoarima je bolje; oni prosto okreću oči i vuku decu, koja zastaju i traže da im se objasni zašto su oni tamo osakaćeni. Ko može, beži kroz sporedne ulice.

Sunce je visoko i prži, i ranjenici počinju da se znoje. To je nezdravi, kao u sira, znoj malokrvnih, i on im se sliva niz lice. Iza njih najednom zatrešti sirena. Neko nije izdržao; misli da treba da zaštedi nekoliko minuta, pa zato pokuša da prođe kolima, upola preko trotoara. Svi ranjenici se okrenu. Niko ništa ne kaže, ali se rašire i zakrče ulicu. Auto bi ih morao pregaziti ako hoće da prođe. Neki mlad čovek u svetlom odelu, sa slamnim šeširom, sedi u njemu sa devojkom. On načini nekoliko glupo-zbunjenih pokreta rukom i pripali cigaretu. Svaki invalid, kad prođe pokraj njega, pogleda ga. Ne sa prekorom — svaki gleda cigaretu čiji se mirišljavi dim vije po ulici. To je vrlo dobra cigareta, a nijedan ranjenik često uopšte ne može da dopusti sebi da puši. Zbog toga bar mirišu,

toliko mogu.

Idem za povorkom do crkve. Onda stoje dva nacionalista u uniformi sa velikom tablom: "Dodite nama, drugovi! Adolf Hitler će vam pomoći!" Povorka zavija oko crkve.

Sedimo u "Crvenom mlinu". Pred nama stoji boca šampanjca. Ona staje dva miliona maraka — onoliko koliko iznosi dvomesečna invalidnina invalida bez noge sa porodicom. Poručio ju je Rizenfeld.

On sedi tako da ima potpun pogled na mesto za igranje. — Znao sam ja to od početka — kaže mi on. — Hteo sam da vidim kako ćete mi podvaliti. Aristokratkinje ne stanuju preko puta malih grobarskih preduzeća niti u takvim kućama!

— To je neobično pogrešan zaključak za svetskog čoveka kao što ste vi — odgovaram ja. — Trebalo bi da znate da aristokratkinje stanuju skoro još samo tako. Za to se pobrinula inflacija. Svršeno je sa palatama, gospodine Rizenfelde. I ako ih ko još ima, on u njima iznajmljuje sobe. Nasleđeni novac je nestao. Kraljevska visočanstva stanuju u nameštenim sobama, pukovnici koji su zveckali sabljama postali su agenti osiguravajućih društava koji škrguću zubima, grofice ...

— Dosta! — prekida me Rizenfeld. — Udaraju mi suze! Dalje objašnjenja nisu potrebna. Ali stvar sa gospođom Vacek uvek sam znao. Zabavljalo me je samo da vas gledam kako neprestano podvaljujete.

On pogledom prati Lizu, koja sa Georgom pleše fokstrot. Izbegavam da podsetim odenvaldskog Kazanovu na to kako je Lizu klasifikovao kao Francuskinju sa hodom vitkoga pantera — to bi značilo trenutni prekid naših odnosa, a nama bi hitno bio potreban jedan transport granita.

— Uostalom, to ništa ne kvari — kaže Rizenfeld pomirljivo. — Naprotiv, doprinosi još vašoj vrednosti! Ta rasa, potpuno iz naroda! Pogledajte samo kako pleše! Kao ... kao ...

— Kao vitka pantera — pomažem ja.

Rizenfeld me odmeri. — Neki put se malo razumete u žene — progundā.

— Naučio ... od vas!

On mi nazdravi, polaskan bez ikakve slutnje. — Voleo bih da mi je nešto znati o vama — kažem. — Imam osećanje da ste vi kod kuće u Odenvaldu izvrstan, miran građanin i otac porodice — vi ste nam ranije pokazali fotografije svoje troje dece i svoje ružama opkoljene kuće, za čije zidove iz principa niste upotreбили ni komad granita, što vam ja, kao propali pesnik, visoko uračunavam — zašto se onda van Odenvalda pretvarate u takvog kralja noćnih klubova?

— Da bih kod kuće sa toliko više uživanja mogao biti građanin i otac porodice — odgovori Rizenfeld spremno.

— To je valjan razlog. Ali našta vam to okolišenje?

Rizenfeld se osmehne. — To je moj demon. Dvostruka priroda čoveka. Zar nikada o tome niste čuli, a?

— Ja nisam čuo? Ja sam primer za to.

Rizenfeld se uvredljivo nasmeje, otprilike kao Vernike jutros. — Vi?

— Postoji tako nešto i na duhovnom planu — kažem ja.

Rizenfeld popije jedan gutljaj i uzdahne. — Stvarnost i mašta! Večna potraga, večita podvojenost! Ili... — pribravši se, dodaje on sa ironijom — u vašem slučaju, slučaju pesnika, razume se, čežnja i ispunjenje, bog i telo, kosmos i lokus...

Na sreću ponovo zasviraju trube. Georg se vrati sa Lizom posle igre. Liza je priviđenje u krepdešinu breskvine boje. Rizenfeld je, pošto je obavešten o njezinoj plebejskoj pozadini, zahtevao u znak kajanja da svi pođemo u "Crveni mlin" kao njegovi gosti. On se sad pokloni Lizi. — Jedan tango, milostiva gospođo. Da li biste ...

Liza je za glavu viša od Rizenfelda, i mi očekujemo zanimljiv prizor. Ali na naše iznenađenje, car granita pokazuje se kao izvrstan majstor tanga. On pleše ne samo argentinski, nego i braziljanski a izgleda i još nekoliko drugih varijanti. Kao umetnik u klizanju, on sa zbunjenom Lizom izvodi piruete po parketu. — Kako se osećaš? — pitam Georga. — Nemoj uzimati to suviše teško. Mamon protiv osećanja! Pre nekoliko dana dobio sam u toj stvari nekoliko lekcija. Čak od tebe, da bi bilo pikantno. Kako je Liza jutros pobegla iz tvoje sobe?

Bilo je teško. Rizenfeld je hteo da zadrži kancelariju kao osmatračnicu. Hteo je da posmatra njezin prozor. Mislio sam da ću ga odvratiti ako mu otkrijem ko je Liza. Ništa nije pomoglo. Podneo je kao čovek. Naposletku mi je uspelo da ga za nekoliko minuta odvučem u kuhinju na kafu. To je bio trenutak za Lizu. Kad je Rizenfeld ponovo pošao u kancelariju da osmatra, ona se umiljato osmehivala sa svoga sopstvenoga prozora.

— U kimonu sa rodama?

— Ne, nego sa vetrenjačama.

Pogledam ga. On klimne glavom. — Trampio za jedan mali nadgrobni kamen. Bilo je neophodno. Svejedno, Rizenfeld ju je, klanjajući se, viknuo i pozvao je za večeras.

— To ne bi smeo uraditi dok se još zvala de la Tur.

— Pozvao ju je sa respektom. Liza je prihvatila. Mislila je da će nam to poslovno pomoći.

— I ti to veruješ?

— Da — odgovori Georg raspoloženo.

Rizenfeld i Liza vraćaju se sa plesa. Rizenfeld je oznojen. Liza je hladna kao manastirski ljiljan. Na svoje ogromno iznenađenje spazim kako se u pozadini bara između vazdušnih balona pojavila jedna nova prilika. To je Oto Bambus. On stoji u gužvi pomalo izgubljeno i pristaje uz ovu okolinu otprilike kao što bi uz nju pristajao Bodendik. Zatim se pored njega pojavi Vilijeva crvena glava, a odnekud začujem komandujući glas Rene de la Tur: — Bodmeru, voljno!

Prenem se. — Oto — kažem Bambusu — šta je tebe ovamo doteralo?

— Ja — odgovori Vili. — Hoću da učinim nešto za nemačku literaturu. Oto brzo mora natrag na selo. Onda će imati vremena da klepa stihove o grešnom svetu. No dotle treba još da ga vidi.

Oto se blago smeška. Njegove kratkovidne oči trepću. Čelo mu se malo oznojilo. Vili sa Rene i njim seda za susedni sto. Između Lize i Rene odigrala se besna borba pogledima od jedan do dva sekunda. Obe se, nepobeđene, bujne i osmehujući se, ponovo okreću svaka svom stolu.

Oto se nagne ka meni. — Završio sam ciklus "Tigrica" — šapne mi. — Sinoć. Radim već novu seriju "Skerletna žena". Možda ću je nazvati i "Velika apokaliptična zver", i preći na slobodne ritmove. Veličanstvena je. Duh se spustio na mene!

— Dobro! Ali šta još onda ovde čekaš?

— Sve — odgovara Oto blistajući od sreće. — Ja uvek sve očekujem, to i jest lepo kad se još ništa ne zna. Uostalom, ti poznaješ jednu damu iz cirkusa!

— Dame koje ja poznajem nisu za početnike da bi s njima trenirali — kažem ja. — Ti kao da stvarno još ništa ne znaš, naivni jedan some, inače ne bi bio tako glupo drzak! Zapamti zato zakon broj jedan: ostavi se tuđih žena — ti za to nisi telesno građen kao što treba.

Oto kašljuca. — Ah — kaže zatim. — Građanske predrasude! Pa ja ne govorim o udatim ženama.

— Ni ja, konjino. Kod udatih žena pravila nisu tako stroga. Što ja na silu boga treba da poznajem damu iz cirkusa? Već sam ti jednom rekao da je prodavala karte u buvljem cirkusu.

Vili mi je pričao da to nije istina. Kaže da je akrobatkinja u cirkusu.

— Tako, Vili! — Vidim crvenu glavu kako se kao bundeva ljulja na moru plesača. — Slušaj, Oto — kažem. — Sasvim je drukčije. Vilijeva je dama iz

cirkusa. Ona sa plavim šešiom. I ona voli literaturu. Dakle, to je šansa! Samo hrabro napred!

Bambus me nepoverljivo pogleda. — Iskreno govorim sa tobom, blesavi idealisto! — kažem.

Rizenfeld ponovo odlazi sa Lizom. — Šta je to s nama, Georg? — pitam. — Eno tamo tvoj poslovni prijatelj pokušava da ti uhvati damu, a ja sam ovde maločas dobio zahtev da u interesu nemačke poezije ustupim Gerdu. Jesmo li nas dvojica takvi magarci ili su naše žene tako privlačne?

— I jedno i drugo. Osim toga, žena koja pripada drugome pet puta je privlačnija od one koja se može imati. Stari zakon običaja i naravi. Ali Lizu će za nekoliko minuta jako zaboleti glava, brzo će izaći da u garderobi uzme aspirin, pa će onda poslati konobara sa porukom da je morala otići kući, a mi neka se samo dalje zabavljamo.

— Udarac za Rizenfelda. Sutra nam ništa više neće prodati.

— Prodaće nam još više. To treba da znaš. Baš zato. Gde je Gerda?

— Njen angažman počinje tek za tri dana. Mislim da je u "Altšteter Hofu". Ali sve se bojim da nije u Eduardovoj "Valhali". Ona to naziva uštedeti večeru. Slabo šta mogu protiv toga. Ona ima tako izvrsne razloge da bi trebalo da sam trideset godina stariji da bih je mogao odgovoriti. Bolje ti pripazi na Lizu. Možda je neće zaboleti glava, opet zato da bi nam pomogla u poslu.

Oto Bambus ponovo se nagne ka meni. Njegove oči nalik su na oči poplašene haringe iza naočara. — Manež, to bi bio dobar naslov za knjigu stihova o cirkusu, a? Sa reprodukcijama Tuluz-Lotreka.

— Zašto ne od Rembranta, Direra ili Mikelanđela?

— Zar i oni imaju crteža iz cirkusa? — pita Oto ozbiljno zainteresovano.

— Ostavljam ga. — Pij, mladiću — kažem očinski. — I uživaj u svome kratkom životu, jer jednoga dana neko će te ubiti. Iz ljubomore, blesane!

On mi polaskano nazdravi i zatim zamišljeno pogleda u Rene na čijim se plavim uvojcima ljulja vrlo mali plavi šešir i koja izgleda kao ukrotiteljka nedeljom.

Liza i Rizenfeld se vraćaju. — Ne znam šta je to — kaže Liza. — Najedanput me je tako zbolela glava. Otići ću da uzmem aspirin...

Pre nego što Rizenfeld uspe da skoči, nje već nema za stolom. Georg me pogleda strahovito samozadovoljno i maši se za cigaru.

XVII

— Mila svetlost — kaže Izabela. — Zašto biva sve slabija? Zato što mi bivamo umorniji? Gubimo je svake večeri. Kad spavamo, svetla nema. Gde smo mi onda? Da li se sve uvek vraća, Rudolfe?

Stojimo na ivici bašte i kroz gvozdenu kapiju gledamo napolje. Rano veče leglo je na polja koja dozrevaju i sa obe strane aleje kestenova pružaju se do šume.

— Uvek se vraća — kažem ja i oprezno dodajem: — Uvek, Izabela.

— A mi? I mi?

"Mi?" mislim. "Ko to zna? Svaki čas daje i uzima i menja". Ali ne kažem to. Neću da upadnem u razgovor koji se najednom oklizne u ponor.

Spolja se vraćaju stanovnici bolnice koji su radili na njivama. Vraćaju se kao umorni seljaci, a na plećima im leži prva večernja rumen.

— I mi — kažem. — Uvek, Izabela. Ništa što postoji ne može da se izgubi. Nikada.

— Veruješ li ti to?

— Ne preostaje nam ništa drugo nego da verujemo.

Ona se okrene prema meni. Izvanredno je lepa u toj ranoj večeri sa prvim jasnim zlatom jeseni u vazduhu.

— Jesmo li, inače, izgubljeni? — šapne ona.

Pogledam je ćuteći. — To ne znam — kažem naposletku. — Izgubljen — šta sve to može da znači! Toliko mnogo!

— Jesmo li inače izgubljeni, Rudolfe?

Neodlučno ćutim. — Da — kažem zatim. — Ali tek tad počinje život, Izabela.

— Koji?

— Naš sopstveni. Tek tada počinje sve — hrabrost, veliko sažaljenje, čovečnost, ljubav i tragična duga lepota. Onda gde znamo da ništa ne ostaje.

Gledam joj u lice obasjano svetlošću sunčeva zalaska. Za jedan trenutak vreme se zaustavilo.

— Ti i ja, zar mi isto tako ne ostajemo? — pita ona.

— Ne, ni mi ne ostajemo — odgovaram i gledam mimo nje u predeo pun plavetnila i rumenila i daljine i zlata.

— Ni onda ako se volimo?

— Ni onda ako se volimo — kažem oklevajući i oprezno dodajem: — Mislim da se ljudi zbog toga vole. Inače se možda ne bi mogli voleti. Voleti se,

to znači dati dalje nešto što se ne može držati.

— Šta?

Slegnem ramenima. — Ima mnogo imena za to. Našu ličnost možda, da bismo je spasli. Ili naše srce. Recimo: naše srce. Ili našu čežnju. Naše srce.

Stigli su ljudi sa polja. Čuvari otvaraju kapiju. Najednom se neko ko je po svoj prilici stajao sakriven iza nekog drveta odbije postrance od zida mimo nas, progura se kroz radnike i istrči napolje. Jedan čuvar ga primeti i prilično sporo potrči za njim; drugi mirno ostane stojeći i propusti druge pacijente da uđu. Zatim zatvori kapiju. Dole ugledamo begunca kako trči. Mnogo je brži od čuvara koji ga goni. — Šta mislite, da li će ga vaš kolega stići u tom tempu? — pitam drugog čuvara.

— Vратиće se on već s njim.

— Ne izgleda tako.

Čuvar slegne ramenima. — To je Gvido Timpe. On pokušava da pobegne svakog meseca bar jedanput. Pobegne uvek do restorana "Forsthauz". Tamo popije nekoliko čaša piva. Uvek ga tamo nađemo. Nikad ne beži dalje niti na drugo mesto. Baš za dva, tri piva. Uvek pije crno.

On mi namigne. — Zato moj kolega ne trči brže. Hoće samo da ga drži na oku za svaki slučaj, Mi Timpeu uvek ostavljamo toliko vremena da popije pivo. Zašto da ne? Posle se onda vrati kao jagnje.

Izabela nije slušala. — Kud će on? — pita ona sad.

— Hoće da pije piva — kažem. — Ništa više. Ima ljudi kojima je i to svrha!

Ona me ne sluša. Pogleda me. — Hoćeš li ti da odeš? Odmahnem glavom.

— Nema ničega da bi se moglo pobeći, Rudolfe — kaže ona. — Niti čega da bi se moglo stići. Sva su vrata jednaka. A iza njih...

Ona zastane. — Šta je iza njih. Izabela? — pitam.

— Ništa. Samo vrata. Vazda su samo vrata, a iza njih ništa nema.

Čuvar zatvori kapiju i zapali lulu. Aromatični miris jevtine krdže dotakne me se i dočara sliku: jednostavan život, bez problema, sa čestitim pozivom, čestitom ženom, čestitom decom, čestitim ispunjavanjem egzistencije i čestitom smrću — sve to razumljivo shvaćeno, dan, praznik i noć, bez pitanja šta je iza toga. U trenutku obuzme me snažna čežnja za tim i nešto kao zavist. Zatim pogledam Izabelu. Ona stoji na kapiji, prislonivši ruke uz gvozdene šipke, pritisnuvši na njih glavu, i gleda napolje. Dugo stoji tako. Svetlost biva sve punija i rumenija i zlatnija, šume gube plave senke i bivaju crne, a nebo nad

nama zeleni se kao jabuka i puno je ružičasto obasjanih jedrilica.

Najzad, ona se okrene. Oči joj se u toj svetlosti čine skoro ljubičaste.

— Hajde — kaže ona i uzme me za ruku.

Vraćamo se. Ona se oslanja na mene. — Ne smeš me nikada napustiti.

— Neću te nikada napustiti.

— Nikada — kaže ona. — Nikada, to je tako kratko.

Tamjan se u kolutovima vije iz srebrnih posuda ministranata, Bodendik se okrene sa monstrancem u rukama. Sestre kleče u klupama, u svojoj crnoj nošnji nalik na tamne hrpe predanosti; glave su spuštene, ruke udaraju o skrivene grudi koje nikada nisu smele biti grudi, sveće gore, i Bog, opkoljen zlatnim zracima, nalazi se u prostoru u hostiji. Jedna žena ustane, prođe sredinom napred do klupe za pričešće i onde se baci na tle. Većina bolesnika nepomično zuri u zlatno čudo. Izabela nije ovde. Odbila je da ide u crkvu. Ranije je išla; sad, već nekoliko dana, više neće. Objasnila mi je to. Kaže, neće više da vidi krvavoga.

Dve sestre podignu bolesnicu koja se bacila i rukama udara o tle. Ja sviram "Tantum ergo". Bela lica luđaka jednim trzajem okreću se ka orguljama. Izvlačim gambe i violine. Sestre pevaju.

Kolutaju se bele spirale tamjana. Bodendik stavi monstrancu natrag u tabernakul. Svetlost sveća treperi na brokatu njegove odežde u koju je utkan veliki krst i zajedno sa dimom uzleće prema velikom krstu na kojem je, obliven krvlju, skoro već dve hiljade godina prikovan Spasitelj. Mehanički sviram dalje a mislim na Izabelu i na ono što je rekla, a zatim na opis prehršćanskih religija, koji sam čitao sinoć. Bogovi su bili tada veseli u Grčkoj, prelazili su sa oblaka na oblak, bili su malko obešenjaci i uvek neverni i prevrtljivi, kao i ljudi kojima su pripadali. Oni su bili ovaploćenje i hiperbola života u svoj njegovoj punoći i okrutnosti i nepromišljenosti i lepoti. Izabela ima pravo: bleđi čovek povrh mene, sa bradom i krvavim udima, nije to. "Dve hiljade godina", mislim, "dve hiljade godina, i vazda se život sa svetlostima, žarkim kricima, smrću i ushićenjem komeša oko kamenih građevina u kojima su stajale slike bleđog čoveka na izdahnuću, mračne, krvave, opkoljene milionima Bodendika — i olovno je rasla senka crkve iznad zemlje i ugušila je životnu radost, ona je od Erosa, veseloga, načinila zazornu, prljavu, grešnu postelju i ništa nije oprostila uprkos svih propovedi o ljubavi i opraštanju — jer stvarno oprostiti, to znači prihvatiti drugoga onakva kakav je, a ne zahtevati kajanje i posledovanje i pokoravanje pre no što se izgovori Ego te absolvo."

Izabela je čekala napolju. Vernike joj je dopustio da može uveče biti u parku kad je neko pored nje. — Šta si radio unutra? — pita ona neprijateljski. —

Pomagao si drugima da se sve prikrije?

— Svirao sam.

— I muzika prikriva. Više nego reči.

— Ima i muzike koja razdire — kažem ja. — Muzika bubnjeva i truba. Ona je donela svetu mnogo nesreće.

Izabela se okrene. — A tvoje srce? Zar i ono nije bubanj?

"Da" mislim, "polagan i tih, ali će uprkos toga načiniti dosta buke i doneti dosta nesreće, pa ću možda i ja prečuti zbog njega slatki, anonimni zov života koji je ostao onima što životu ne suprotstavljaju pompeznu sopstvenu ličnost i ne traže objašnjenja kao da su oni nekakvi u svome pravu uporni poverioci a ne kratkotrajni putnici bez traga"

— Opipaj moje — kaže Izabela i uzme mi ruku i stavi je na tanku bluzu, pod grudi. — Osećaš li ga?

— Da, Izabela.

Povučem rukom, ali mi je kao da je nisam povukao. Obilazimo oko jednog malog vodoskoka koji žubori u večeri kao da je zaboravljen. Izabela zamoči ruke u bazen i visoko baci vodu. — Gde su snovi kad je dan, Rudolfe? — pita ona.

Gledam je. — Možda spavaju — kažem oprezno, jer znam kuda kod nje mogu dovesti takva pitanja. Ona zamoči ruke u bazen i ostavi ih u njemu. One se srebrnkasto prelivaju, posejane sitnim vazдушnim đinđuvama, pod vodom kao da su od nekog nepoznatog metala. — Kako mogu da spavaju? — kaže ona. — Pa oni su oživelo spavanje. Vidi se samo kad se spava. Ali gde su za vreme dana?

— Možda su kao slepi miševi obešeni u velikim, podzemnim pećinama — ili kao mlade sove u dubokim dupljama drveća i čekaju da dođe noć?

— A ako noć ne dođe?

— Noć uvek dolazi. Izabela.

— Jesi li siguran?

Pogledam je. — Pitaš kao dete — kažem.

— Kako to pitaju deca?

— Tako kao ti. Ona pitaju sve dalje. I ubrzo stižu do tačke na kojoj odrasli više ne umeju da odgovore, pa se zbune ili naljute.

— Zašto se naljute?

— Zato što najjednom primete da je kod njih nešto užasno pogrešno i zato što neće da se na to podsećaju.

— Da li je i kod tebe nešto pogrešno?

— Skoro sve. Izabela.

— Šta je pogrešno?

— To ne znam. U tome baš i jest. Kad bi se to znalo, već ne bi bilo više tako pogrešno. Samo se oseća.

— Ah, Rudolfe — kaže Izabela, i glas joj odjednom dođe tako dubok i mek.

— Ništa nije pogrešno.

— Nije?

— Dabome da nije. Pogrešno i tačno poznaje samo Bog. Ali ako je on Bog, onda ne postoji pogrešno i tačno. Sve je Bog. Pogrešno bi bilo nešto samo ako bi postojalo van njega. Ali ako bi moglo biti nečega van njega ili protiv njega, on ne bi bio neograničen Bog. A ograničeni bog nije Bog. Prema tome, sve je tačno, ili nema Boga. Tako je to jednostavna stvar.

Pogledam je iznenađeno. To što govori stvarno zvuči jednostavno i shvatljivo. — Onda ne bi bilo ni đavola ni pakla? — kažem ja. — Ili ako bi ih bilo, ne bi bilo Boga.

Izabela potvrdi glavom. — Dabome da ne bi, Rudolfe. Mi imamo tako mnogo reči. Ko li ih je sve samo izmislio?

— Smeteni ljudi — odgovaram ja.

Ona odmahne glavom i pokaže na kapelu. — Oni tamo! I oni su ga onde zatvorili — prošapće. — On više ne može da izađe. On bi to hteo. Ali oni su ga prikovali na krst.

— Ko?

— Sveštenici. Oni ga drže.

— To su bili drugi sveštenici — kažem ja. — Pre dve hiljade godina. Ne ovi.

Ona se nasloni na mene. — Uvek su isti, Rudolfe — šapće ona sasvim predanom — zar ti to ne znaš? On bi hteo da izađe; ali ga oni drže zatvorena. Iz njega krv teče i teče i on hoće da siđe sa krsta. Ali ga oni ne puštaju. Oni ga drže u svojim tamnicama sa visokim tornjevima i daju mu tamjan i molitve i ne puštaju ga da izađe. Znaš li zašto ga ne puštaju?

— Ne.

Mesec, bled, visi sad iznad šuma u pepeljastom plavetnilu.

— Zato što je on vrlo bogat — prošaptala je Izabela. — On je vrlo bogat, vrlo bogat. A oni bi hteli da im ostane njegovo bogatstvo. Kad bi izašao, dobio bi ga natrag, i oni bi tad svi odjednom osiromašili. To je isto kao i s nekim koga zatvore ovde gore; drugi tad upravljaju njegovim imanjem i čine s njim što im je volja, i žive kao bogataši. Kao i kod mene.

Gledam je ćuteći. Lice joj je napregnuto, ali ništa ne odaje.

— Šta ti to misliš? — pitam.

Ona se nasmeje. — Sve, Rudolfe. Pa i ti to znaš! Dovedi su me ovamo zato što sam stajala na putu. Oni hoće da zadrže moje imanje. Kad bih izašla, morali bi mi ga vratiti. Ništa ne mari; nije mi potrebno.

Još uvek je gledam ćuteći. — Ako ti nije potrebno, mogla bi im to reći; onda više ne bi bilo razloga da te drže ovde.

— Ovde ili drugde — sve je to svejedno. Zašto onda ne ovde? Ovde ih bar nema. Oni su kao komarci. Ko bi živeo s komarcima? — Ona se nagne ka meni. — Zbog toga se pretvaram — šapne.

— Pretvaraš se?

— Dabome! Zar ti to ne znaš? Moraš se pretvarati, inače će te prikovati na krst. Ali oni su glupi. Lako ih je obmanuti.

— Obmanjuješ li i Vernikea?

— Ko je to?

— Lekar.

— A taj! Taj bi samo hteo da se sa mnom oženi. On je kao i drugi. Ima toliko zatvorenika, Rudolfe, i oni napolju se toga boje. Ali onaj tamo na krstu — od toga se boje najviše.

— Ko?

— Svi koji ga iskorišćuju i od njega žive. Bezbroy ih je. Oni kažu da su dobri. Ali oni stvaraju mnogo zla. Ko je jednostavno zao, ne može mnogo. Čovek to vidi i pripazi se od njega. Ali dobri — šta li ti sve ne čine! Ah, oni su krvavi!

— Jesu — kažem, i sam neobično uzbuđen šapatom u tami.

— Učinili su užasno mnogo zla. Ko je bezuslovno samouveren, nemilosrdan je.

— Nemoj više ići onamo, Rudolfe — šapće Izabela dalje. — Oni treba da ga puste! Onoga na krstu. I on bi jednom voleo da se smeje i spava i pleše.

— Misliš?

— Svaki bi to voleo, Rudolfe. Neka ga puste. Ali on je suviše opasan za njih. On nije kao oni. On je najopasniji od svih — on je najviše dobar.

— Da li ga zato drže?

Izabela potvrdi glavom. Njen dah pređe preko mene. — Inače bi ga ponovo morali zakovati na krst.

— Da — kažem — to i ja mislim. Ponovo bi ga ubili; isti oni koji mu se danas mole. Ubili bi ga, kao što je bezbroj njih ubijeno u njegovo ime. U ime pravde i ljubavi prema bližnjemu.

Izabela se naježi kao od hladnoće. — Ja više onamo neću ići — kaže ona i pokaže na kapelu. — Oni uvek govore kako se mora patiti. Crne sestre. — Zašto, Rudolfe?

Ne odgovaram.

— Ko čini te moramo patiti? — pita ona i pripije se uza me.

— Bog — kažem gorko. — Ako ga ima. Bog, koji nas je stvorio.

— A ko će za to kazniti Boga?

— Šta?

— Ko će kazniti Boga zato što čini te patimo? Ovde kod ljudi, kad se to učini, dođe se u tamnicu ili bude obešen. Ko će obesiti Boga?

— O tome još nisam mislio — kažem. — Pitaću to jednom vikara Bodendika.

Vraćamo se kroz aleju. Nekoliko kresnica leti po mraku. Izabela najednom zastane.

— Jesi li čuo? — pita ona.

— Šta?

— Zemlju. Poskočila je kao što poskoči konj. Kao dete bojala sam se da ću pasti kad budem spavala. Htela sam da me vežu u krevetu. Može li se čovek uzdati u težu?

— Može. Isto kao i u smrt.

— Ja ne znam. Zar još nikada nisi leteo?

— U avionu?

— Avion — kaže Izabela sa lakim prezirom. — To svak može. U snu.

— Da. Ali zar i to ne može svak?

— Ne.

— Mislim da svaki čovek sanja kako leti. To je jedan od najčešćih snova.

— Eto vidiš! — kaže Izabela. — I ti se pouzdaješ u zemljinu težu. A ako ona jednog dana prestane? Šta onda? Onda ćemo leteti na sve strane kao mehuri od sapunice? Ko će onda biti car? Onaj kome je za noge privezano najviše olova ili onaj koji ima najduže ruke? I kako ćemo sići sa drveta?

To ne znam. Ali ne bi pomoglo čak ni olovo. Ono bi tad bilo lako kao vazduh.

Ona je odjednom sva razigrana. Mesec joj sija u oči kao da u njima gori neka bleđa vatra. Ona zabaci kosu koja u hladnoj svetlosti izgleda kao bez boje.

— Izgledaš kao veštica — kažem. — Mlada i opasna veštica!

Ona se nasmeje. — Veštica — prošapuće. — Najzad si video? Koliko je trajalo!

Jednim naglim pokretom raširi plavu široku suknju, koja joj se vije oko bedara, ispusti je i izađe iz nje. Na njoj su samo cipele i kratka bela bluza koja se otvara. Vitka i bela, stoji u tami, više dečak nego žena, bezbojne kose i bezbojnih očiju. — Hajde — prošapće.

Osvrnem se oko sebe. "Do đavola", pomislim, "kad bi sad naišao Bodendik!" Ili Vernike ili koja sestra, i ljutim se što to mislim. Izabela to nikada ne bi pomislila. Ona stoji preda mnom kao vazdušni duh koji je uzeo na sebe telo, spremna da odleti.

— Treba da se obučeš — kažem.

Ona se nasmeje. — Zar treba, Rudolfe? — pita ona podrugljivo i nema teže, a u meni je sva teža sveta.

Lagano prilazi bliže. Ščepa mi kravatu i strgne je. Usne su joj bez boje, sivoplave na mesečini, zubi su joj krečno beli, pa čak joj je i glas izgubio boju. — Skini to! — šapuće ona i raskopčava mi ogrlicu i košulju. Osećam njene hladne ruke na mojim golim prsima. One nisu meke; one su uske i tvrde i čvrsto me hvataju. Žmarci mi prođu preko kože. Nešto što u Izabeli nikada nisam slutio, odjednom probije iz nje, ja osetim to kao žestok vetar i udarac, to dolazi izdaleka i to se zbilo u njoj kao što se blagi vetar širokih ravnica sabija u klancu u naglu oluju. Pokušam da joj uhvatim ruku i pogledam oko sebe. Ona mi odgurne ruke. Više se ne smeje; u njoj je odjednom smrtna ozbiljnost stvorenja kome je ljubav suviše sporedna stvar, koje zna samo za jedan cilj i kome ne izgleda suviše da umre da bi ga postigla.

Ne mogu da je zadržim. Odnokud joj je doletela snaga, protiv koje bih, da bih se od nje odbranio, mogao upotrebiti samo silu. Da bih to izbegao, privlačim je uza se. Tako je slabija, ali je sad bliže uza me. Njezine grudi pripijaju se uz moje, osećam njezino telo u svojim rukama i osećam kako je privlačim sve više. "Ne ide", mislim, "ona je bolesna, to je nasilje, ali zar sve nije nasilje, uvek?" Oči su joj pred samim mojim očima, prazne i bez poznavanja, ukočene i providne. — Strah — šapne ona. — Ti se uvek bojiš!

— Ne bojim se — promrmljam ja.

— Čega? Čega se bojiš?

Ne odgovaram. Odjednom više nema straha. Sivo-plave usne Izabeline pripiju mi se uz lice, hladne, ništa na njoj nije toplo, a ja se naježim od nekakve hladne toplote, koža mi se skuplja, samo mi glava gori, osećam Izabeline zube, ona je tanka, uspravljena životinja, ona je avet, duh od mesečine i pohlepe, mrtvac, živ, vaskrsao mrtvac, koža i usne su joj hladne, jeza i neka zabranjena slast kovitlaju se, ja se silom otrgnem i odgurnem je tako da padne.

Ne ustaje. Sklupčana je na tlu, kao beli gušter, i sikće psovke na mene, uvrede, bujicu kočijaških psovki, vojničkih, kurvinskih psovki koje šapće i koje čak sve ne poznajem, uvrede koje pogađaju kao nož i udarci biča, reči za koje nikad ne bih ni slutio da ih zna, reci na koje se odgovara samo pesnicom.

— Budi mirna — kažem.

Ona se nasmeje. — Budi mirna! — podražava mi ona. — To je sve što znaš! Budi mirna! Idi do đavola! —sikne odjednom glasnije. — Odlazi, dronjo, evnuše...

— Zaveži — kažem ja besno. — Ili...

— Šta ili? Pokušaj samo! — Ona se izvije prema meni kao luk, na zemlji, oslonjena rukama unazad, u bestidnom pokretu, usta otvorenih u prezrivu grimasu.

Posmatram je ćuteći. Trebalo bi da je se gadim, ali ne gadim je se. Čak i u ovom opscenom položaju, u njoj nema ništa od javne žene, uprkos svega što sipa i čini, u tom i u njoj ima nečega očajnog i mahnitog i nevinog, ja je volim, hteo bih da je podignem i odnesem, ali ne znam kud, podignem ruke, one su teške, osećam se neutешan i bespomoćan i malograđanski i provincijalan.

— Čisti se do đavola! — šapće Izabela sa zemlje. — Odlazi! Odlazi! I nemoj se više vraćati! Ne usuđuj se da se vratiš, ti dedače, crkvenjače, plebejče, uškopljeniče! Odlazi, glupane, budalo, sitna dušo! Ne usuđuj se da se vratiš!

Ona me gleda, sad na kolenima, usta su joj se smanjila, oči joj plitke i sive kao škrikljac, i zle. Jednim lakim skokom stane na noge, dohvati široku, plavu suknju i ode, brzo i lebdeći, na svojim visokim nogama izađe iz aleje na mesečinu, naga plesačica, mašući plavom suknjom kao zastavom.

Hoću da potrčim za njom, da viknem, da se obuče; ali ostajem stojeći. Ne znam šta će sad učiniti — i pada mi na pamet da to nije prvi put što se ovde na ulaznim vratima pojavljuje neko go. To naročito često čine žene. Lagano se vraćam kroz aleju. Nameštam košulju i osećam se kriv, ne znam zašto.

Kasno čujem Knopfa gde dolazi. Njegov korak dokazuje da se prilično navukao. Zaista mi nije do toga, ali baš zato odlazim do oluka. Knopf zastane u kapiji i, kao stari vojnik, prvo pregleda teren. Sve je mirno. Oprezno se približava obelisku. Nisam očekivao da će penzionisani narednik napustiti svoju naviku pošto ga je strah svega jednom prodrmao. On sad pripremljen ponovo stoji pred spomenikom i opet čeka. Glava se još jednom oprežno okrene na sve strane. Zatim iskusni taktičar izvodi manevar zavaravanja; ruke su spuštene, ali to je blef. On samo osluškuje. Zatim, pošto sve i dalje ostaje mirno, on se uživajući postavi, sa osmehom trijumfa oko svojih ničeovskih brkova, i počne

da mokri.

— Knopf! — proderem se prigušeno kroz oluk. — Svinjo jedna, zar si opet tu? Zar te nisam opomenuo?

Promena na Knopf ovom licu nije loša. Nikada nisam verovao u izraz kako se nekome od užasa iskolače oči; mislio sam da se one pre skupe, da bi oštrije videle; ali Knopf ih stvarno iskolači kao uplašen konj kada teško grune granata. Čak počne i da koluta.

— Ti nisi dostojan da budeš penzionisani pionirski narednik — kažem muklo. — Sad te degradiram! Degradiram te na vojnika druge klase, šoralo jedno! Odlazi!

Promuklo zavijanje javi se iz Knopfove guše. — Ne! Ne! — krešti on i nastoji da nađe mesto sa kojega govori bog. To je ugao između kapije i zida njegove kuće. Tamo nema prozora, niti kakvog otvora, on ne shvata odakle dolazi glas.

— Svršeno je sa dugačkom sabljom, šapkom i širitima! — šapćem ja. — Svršeno je sa svečanom uniformom! Odsad ti si pionir druge klase, Knopfe, svinjo jedna!

— Ne! — vikne Knopf, pogođen u živac. Pravom Teutoncu pre se može odseći prst nego oduzeti titula. — Ne! Ne! — šapće on i podigne šake na mesečini.

— Pristojno se zakopčaj — komandujem ja i odjednom pomislim na sve ono što je meni doviknula Izabela, i osetim kako me nešto probada u utrobi, i jad i beda kao grad urlajući se sruče na mene.

Knopf je poslušao. — Samo to ne! — zakrešti on još jednom, zabacivši glavu visoko prema jagnjastim oblacima obasjanim mesečinom. — To ne, gospodine!

Gledam ga kako stoji kao srednja figura u Laokoonovoj grupi, boreći se sa nevidljivim zmijama beščašća i degradiranja. Stoji slično kao i ja pre jedan sat, pada mi na pamet, dok utroba ponovo počinje da mi se prevrće. Obuze me neočekivano sažaljenje; prema Knopfu i prema sebi. Postanem čovečniji. — Pa dobro — prošapćem. — Ti to ne zaslužuješ, ali pružiću ti još jednu priliku. Bićeš degradiran samo na kaplara pa i to na probu. Ako do kraja septembra budeš mokrio kao civilizovan čovek, bićeš ponovo unapređen u podoficira; do kraja oktobra u seržanta; do kraja novembra u pod-narednika; do Božića ćeš onda opet postati pravi četni narednik u penziji, jesi li razumeo?

— Razumem, gospodine... gospodine ... Knopf traži tačan izraz kako da oslovi. Bojim se da se koleba između veličanstva i boga i prekinem ga na

vreme. — To je moja poslednja reč, kaplare Knopfe! I nemoj misliti, svinjo, da ćeš posle Božića moći početi opet! Onda je zima i tragove nećeš moći prikriti. Ostaće zamrznuti. Samo još jedanput stani pored obeliska, i doživećeš električni udar i zapaljenje prostate, tako da će ti se od bola iskriviti noge. A sad, gubi se, ti đubre jedno sa širitima!

Knopf se neobičnom brzinom izgubi u tami svojih vrata. Iz kancelarije začujem tiho smejanje. Liza i Georg posmatrali su predstavu. — Đubre sa širitima — kikoće se Liza promuklo. Jedna stolica padne, zaštropoće i vrata Georgove sobe za razmišljanje se zatvore. Jednom sam dobio od Rizenfelda bocu holandske rakije sa posvetom: za vrlo mučne časove. Sad je izvadim. Na četvrtastoj boci šareni se etiketa. Frieseschaer Genever van P. Bokma, Leeuwarden. Otvorim je i natočim jednu veliku čašu. Rakija je jaka i aromatična i ne psuje me.

XVIII

Stolar Vilke začuđeno pogleda ženu. — Zašto ne uzmete dva mala? — pita on. — Tako ne košta mnogo više. — Žena odmahne glavom. — Neka leže zajedno.

— Ali možete ih sahraniti u istom grobu — kažem ja. — Onda će biti zajedno.

— Ne, neće zapravo.

Vilke se počese po glavi. — Šta vi mislite o tom? — pita me on.

Žena je izgubila dvoje dece. Oboje joj je umrlo istoga dana. Sad ona ne samo što hoće zajednički nadgrobni kamen za oboje — ona za oboje hoće da uzme i jedan sanduk, neku vrstu dvostrukog kovčega. Zbog toga sam pozvao Vilkea u kancelariju.

— Za nas je stvar prosta — kažem ja. — Nadgrobni kamen sa dva natpisa, to biva svaki dan. Ima čak i porodičnih spomenika sa šest, osam natpisa.

Žena potvrdi glavom. — Tako treba da bude! Neka leže zajedno. Bili su uvek zajedno.

Vilke iz džepa od kaputa izvadi dundersku olovku. — Izgledalo bi neobično. Sanduk bi bio suviše širok. Skoro u kvadrat; deca su još vrlo mala. Koliko im je godina?

— Četiri i po.

Vilke crta. — Kao kakav kvadratni sanduk — kaže on tada. — Zar ipak ne biste ...

— Mogu se i za dvojke napraviti vrlo lepi, mali sanduci, belo lakirani. Oblik je lepši. Tako kratak dvostruki sanduk izgleda nespretno ...

— To je meni svejedno — kaže žena nepomirljivo. — Imali su dvostruku kolvku i dvostruka dečja kolica, pa sada neka imaju i dvostruki sanduk. Neka ostanu jedno pored drugog.

Vilke ponovo crta. Ne ispada ništa drugo osim jedan kvadratni sanduk, čak i sa grančicama ružmarina na poklopcu. Kod odraslih imao bi više mogućnosti; ali deca su suviše kratka. — Ne znam čak ni da li je to dopušteno — pokušava on naposletku.

— Zašto ne bi bilo dopušteno?

— Neobično je.

— Neobično je i to da dvoje dece umru istog dana — kaže žena.

— To je istina, naročito ako su dvojci. — Vilke je odjednom zainteresovan. — Jesu li i bolovala od iste bolesti?

— Da — odgovara žena tvrdo. — Ista bolest. Rođena posle rata kad nije bilo ništa za jelo. Dvojci — nisam imala mleka čak ni za jedno ...

Vilke se nagne napred. — Ista bolest! — U očima mu se svetluca naučna radoznalost. — Kažu da se to kod dvojaka češće događa. Astrološki ...

— Šta je sa sandukom? — pitam ja. Žena ne izgleda kao da bi volela da povede duži razgovor o toj temi koja fascinira Vilkea.

— Mogu pokušati — kaže Vilke. — Ali ne znam je li dopušteno. Da li vi znate? — pita mene.

— Možemo upitati upravu groblja.

— Šta je sa sveštenicima? Kako su deca krštena?

Žena se skanjuje. — Jedno je katolik a drugo evangelik — kaže zatim. — Tako smo se dogovorili. Muž mi je katolik; ja sam evangelistkinja. Dogovorili smo se da ćemo dvojke podeliti.

— I tako ste jedno krstili u katoličkoj a drugo u evangeličkoj veri? — pita Vilke.

— Da.

— Istoga dana?

— Istoga dana.

Vilkeovo interesovanje za neobične pojave života ponovo se zapalilo. — U dvema različitim crkvama, dabome?

— Dabome — kažem nestrpljivo. — Nego gde? — A sad ...

— Ali kako ste ih mogli razlikovati? — prekida me Vilke. — Mislim, za sve vreme? Jesu li bili slični?

— Da — kaže žena. — Kao jaje jajetu.

— Baš to mislim! Kako se oni mogu razlikovati, naročito dok su tako mali? Jeste li vi mogli? Naročito prvih dana kad je sve u neredu?

Žena ćuti.

— Pa to je sad svejedno — kažem ja i dam Vilkeu znak neka prestane.

Ali Vilke ima nesentimentalnu radoznalost naučnika. — Nije to nikako svejedno — odgovara on. — Pa njih treba sahraniti! Jedno je katoličke, drugo evangeličke vere. Zna li koje je katoličke?

Žena ćuti. Vilkea je tema zagrejala. — Šta mislite, hoćete li moći održati sahranu u isto vreme? — Ako budete imali dvostruki sanduk, moraćete. Onda bi kraj groba morala biti i dva sveštenika, jedan katolički i drugi evangelički! Ti su na dragoga Boga ljubomorniji nego mi na žene.

— Vilke, vas se sve to ništa ne tiče — kažem ja i udarim ga nogom ispod stola.

— A dvojci — više Vilke, ne obraćajući pažnju na mene. — Dete katoličke vere bilo bi onda u isti mah sahranjeno evangelički, a ono evangeličke, katolički! Zamislite tu zbrku! Ne, nećete vi uspeti dvostrukim sandukom! Dva odvojena sanduka, tako će morati biti! Onda će svaka vera imati svoje. Ne mogu sveštenici jedan drugom okrenuti leđa i tako ih opojati.

Vilke očigledno zamišlja da je jedna vera drugoj nepodnošljiva. — Jeste li već razgovarali sa svešenicima? — pita on.

— To će učiniti moj muž — kaže žena.

— To me stvarno zanima ...

— Hoćete li da napravite dvostruki sanduk? — pita žena.

— Napraviću, ali kažem vam...

— Šta staje? — pita žena.

Vilke se počese po glavi. — Kad treba da bude gotov?

— Što je pre moguće.

— Onda moram da radim noću. Prekovremeni rad. Treba ga naročito praviti.

— Šta staje? — pita žena.

— Reći ću vam kad bude gotov. Napraviću ga jevtino, nauke radi. Samo, ne mogu ga primiti natrag, ako vam ga zabrane.

— Neće zabraniti.

Vilke pogleda ženu iznenađeno. — Otkud znate?

— Ako sveštenici ne budu hteli da ih opoje tako, sahranićemo ih bez sveštenika — kaže žena tvrdo. — Uvek su bili zajedno i neka ostanu zajedno.

Vilke klimne glavom. — U redu, dakle — kovčeg ima da se primi. Ja ga uzeti natrag ne mogu.

Žena izvadi iz torbe crni kožni novčanik sa zatvaračem od nikla. — Hoćete li da vam dam unapred?

— To je običaj. Za drvo.

Žena pogleda Vilkea. — Milion — kaže on malo zbunjeno. Žena mu preda novčanice. One su jako ispresavijane. — Adresu — kaže ona.

— Ja ću poći s vama — kaže Vilke. — Uzeću meru. Da dobiju dobar sanduk.

Žena klimne glavom i pogleda me. — A kamen? Kad ću ga dobiti?

— Kad hoćete. Uglavnom, čeka se nekoliko meseca posle sahrane.

— Zar ga ne možemo dobiti odmah?

— Možete. Ali bolje je čekati. Grob se posle izvesnog vremena slegne. Bolje je da se kamen postavi tek tada, inače ga treba postavljati još jednom.

— A tako — kaže žena. — Zenice kao da joj za trenutak zadrhću. — Mi

bismo ipak voleli da dobijemo kamen odmah. Zar se ne može — zar se ne može postaviti tako da se ne slegne?

— Tad moramo da napravimo naročiti temelj. Za kamen, pre sahrane. Hoćete li?

Žena potvrdi glavom. — Neka im imena budu na njemu — kaže ona. — Neka ne leže samo tako. Bolje je ako im na njemu budu imena.

Onda mi da broj groba. — Htela bih odmah da platim — kaže ona. — Koliko je to?

Ponovo otvori crni kožni novčanik. Zbunjen kao Vilke, kažem joj cenu. — Danas sve odmah ide na milione i milijarde — dodam.

Neobična je stvar kako se neki put, već po načinu na koji savijaju novac, može videti da li su ljudi uredni i pošteni ili nisu. Žena razvija jednu novčanicu za drugom i stavlja ih na sto pored uzoraka granita i krečnjaka. — Ostavljali smo novac za školu — kaže ona. — Sad ga već odavno ne bi bilo dovoljno — za ovo ga baš ima...

— Isključeno! — kaže Rizenfeld. — Pa imate li vi uopšte pojma šta staje crni, švedski granit? On dolazi iz Švedske, mladiću, i ne može se platiti menicama na nemačku marku! On se plaća devizama! Švedskim krunama! Imamo samo još nekoliko blokova, za prijatelje! Poslednje. Oni su kao plavo-beli dijamanti. Daću vam jedan za veče sa madam Vacek — ali dva! Jeste li poludeli? Isto bih tako mogao zahtevati od Hindenburga da postane komunista.

— Kakva misao!

— E pa onda! Primate taj raritet i nemojte pokušavati da izvučete od mene više no vaš šef. Pošto ste vi ujedno i kurir i direktor kancelarije, nije potrebno da se starate za unapređenje.

— To svakako ne. Činim to iz čiste ljubavi prema granitu. Iz platonske ljubavi čak. Čak ga sam neću ni prodati.

— Nećete? — pita Rizenfeld i natoči rakije u čašu.

— Neću — odgovaram ja. — Hoću, naime, da promenim zanimanje.

— Zar opet? — Rizenfeld pomakne stolicu tako da pogledom uhvati Lizin prozor.

— Ovaj put zaista.

— Natrag u školu?

— Ne — kažem — toliko glup nisam. Ni toliko uobražen. Zna li nešto za mene? Vi mnogo putujete.

— Šta? — pita Rizenfeld nezainteresovano.

— Bilo šta u nekom velikom gradu. Kurir kod kakvih novina, recimo.

— Ostanite ovde — kaže Rizenfeld. — Vi ovde pristajete. Bilo bi mi neobično bez vas. Zašto hoćete da odete?

— Ne umem tačno da vam objasnim. I kad bih umeo, to ne bi bilo tako nužno. Ni ja uvek ne znam; samo s vremena na vreme. Ali tada mi je đavolski jasno.

— A sad znate?

— Sad znam.

— Bože! — kaže Rizenfeld. — Želećete vi još da se vratite!

— Sigurno. Zato hoću da odem.

Rizenfeld se najednom trgne kao da je mokrim šakama dohvatio električni kontakt. Liza je zapalila svetlost u svojoj sobi i prišla prozoru. Izgleda da ne primećuje nas u polumračnoj kancelariji, pa polako skida bluzu. Ispod bluze ne nosi ništa.

Rizenfeld stane glasno dahtati. — Gospoda mu boga, kakve grudi! Da staviš na njih mirno pola litre piva i da čaša ne padne!

— I to je misao! — kažem ja.

Rizenfeldu se oči svetlucaju. — Radi li gospođa Vacek uvek takve stvari?

— Ona se ne brine mnogo. Niko je ne može videti — osim nas ovde, razume se.

— Čoveče! — kaže Rizenfeld. — I takav položaj hoćete vi da napustite, glupane?

— Da — kažem ja i ćutim dok se Rizenfeld šunja prema prozoru kao kakav Indijanac iz Virtenberga, sa čašom u jednoj, sa bocom komadare u drugoj ruci.

Liza češlja kosu. — Hteo bih da postanem vajar — kaže Rizenfeld ne skidajući pogleda s nje. — Pored takve isplatilo bi mi se! Đavo ga odneo, šta čovek sve propusti!

— Da li biste vajali u granitu?

— Kakve to ima veze?

— Kad se radi u granitu, modeli ostare brže no što se završi rad — kažem ja. — On je tako tvrd. Sa svojim temperamentom, vi biste u najbolju ruku mogli raditi u ilovači. Inače bi vam dela ostajala nezavršena.

Rizenfeld jekne. Liza je skinula suknju, ali odmah zatim isključila svetlo, da pređe u drugu sobu. Šef odenvaldskog preduzeća ostaje još neko vreme prilepljen uz prozor, a zatim se okrene. — Lako je vama! — progunđa on. — Vi nemate đavola pod kožom. U najbolju ruku ovcu muzaru.

— Mersi — kažem ja. — Ni kod vas nije đavo, nego jarac. Želite li još šta?

— Pismo — kaže Rizenfeld. — Hoćete li da mi predate jedno pismo?

— Kome?

— Gospođi Vacek! Kome drugom? — Ja ćutim.

— Gledaću da vam nađem kakvo mesto — kaže Rizenfeld.

Ćutim i dalje i posmatram neuspelog vajara koji se pomalo znoji. Ostajem veran Georgu kao kakav Nibelung, pa da me to koštalo budućnosti.

— Učinio bih to ionako — kaže Rizenfeld licemerno.

— To znam — kažem. — Ali zašto hoćete da pišete? Pisanje nikada ne pomaže. A osim toga, večeras putujete. Odložite stvar dok se ne vratite.

Rizenfeld ispije rakiju. — Možda će vam se učiniti smešno — ali takve, stvari odlažu se veoma nerado.

U tom trenutku Liza izađe iz kapije. Ona nosi priljubljen crni kostim i cipele sa najvišim petama koje sam ikad video.

Rizenfeld je spazi u isto vreme kad i ja. Zgrabi šešir sa stola i izleti. — Ovo je trenutak!

Gledam ga kako leti niz ulicu. Sa šeširom u ruci, sa poštovanjem korača pored Lize, koja se dvaput okrenula. Zatim oboje nestaju iza ugla. Čudim se kako li će to ispasti. Georg Krol svakako će mi ispričati. Može biti da će, kakav je srećan, izvući pri tom i drugi spomenik od švedskog granita.

Napolju preko dvorišta prelazi stolar Vilke. — Kako bi bilo da noćas održimo sednicu? — vikne on kroz prozor.

Pristajem klimnuvši glavom. Očekivao sam da to predloži. — Hoće li doći i Bah? — pitam.

— Dabome. Idem baš da mu donesem cigareta.

Sedimo u Vilkeovoj radionici među iverjem, sanducima, saksijama sa geranijom i loncima za tutkalo. Sve miriše na smolu i sveže isečenu čamovinu. Vilke udešava poklopac sanduka za dvojke. Odlučio se da besplatno stavi na nj girlandu cveća, čak pozlaćenu, od veštačkog zlata u listićima. Kad je zainteresovan, svejedno mu je hoće li zaraditi. A ovde je zainteresovan.

Kurt Bah sedi na crno lakovanom sanduku sa okovima od veštačke bronz; ja na jednom divnom primerku od prirodne hrastovine, tamno premazanom. Imamo piva, kobasice, hleba, sira i rešeni smo da sa Vilkeom provedemo gluvo doba. Stolar naime obično između dvanaest i jedan noću hvata melanholija, san i strah. To je njegov slabi čas. Ne bi se verovalo, ali on se tad boji duhova, a kanarinka, koja mu u kavezu za papagaje visi iznad tezge, nije mu u to doba dovoljno društvo. On je tad obeshrabren, priča o besmislu života i hvata se za rakiju. Već smo ga češće nalazili ujutru pijana kako hrče na postelji od iverja u najvećem svome sanduku, sa kojim je pre četiri godine gadno naseo. Sanduk je

bio napravljen za diva iz cirkusa Blajhfeld koji je prilikom gostovanja u Verdenbriku naglo umro posle obeda sastavljena od limburškog sira, tvrdo kuvanih jaja, suvih kobasica, vojničkog hleba i rakije — prividno umro, jer dok se Vilke preko cele noći, uprkos svim duhovima, mučio da napravi sanduk, džin se odjednom, uzdahnuvši, digao sa odra i umesto, kao što bi bio red, da smesta obavesti Vilkea, prožderao pola litre rakije što je još bila preostala, pa legao da spava. Sledećeg jutra rekao je da nema novca i da osim toga nije poručio nikakav sanduk, primedba protiv koje se ništa nije moglo učiniti. Cirkus je otišao, i kako niko nije hteo priznati da je poručio sanduk, Vilke je ostao na cedilu i zbog toga je njegov pogled na svet za izvesno vreme postao malo gorak. Naročito se ljutio na mladog lekara Vilmana, koga je činio odgovornim za sve. Vilman je dve godine služio kao niži vojni lekar i zbog toga je postao nekako čudan. Imao je u lazaretu na lečenju toliko polumrtvih i tri-četvrt mrtvih remaca, bez ikakve odgovornosti za njihovu smrt ili za nakrivo zalečene kosti, da je na koncu uspeo da sakupi čitavu hrpu interesantnih iskustava. Zbog toga je noću još jednom krišom otišao do džina i dao mu nekakvu injekciju — češće je viđao u lazaretu kako se mrtvi vraćaju u život — i džin se zaista smesta ponovo vratio u život. Vilke je od tog vremena i nehotice osećao prema Vilmanu neku vrstu nezadovoljstva, koju ovaj docnije nikako nije uspeo da ukloni, čak ni time što se ponašao kao pametan lekar i što je srodnike svojih umrlih pacijenata slao Vilkeu. Za Vilkea je džinov mrtvački sanduk predstavljao stalnu opomenu da ne bude suviše lakoveran, i ja mislim da je to i bio razlog zašto je sa majkom onih dvojaka otišao u njezin stan — hteo je sam da se uveri da li umrla deca u međuvremenu ponovo ne jure na drvenim konjima. Za Vilkeovo samopouzdanje bilo bi suviše da je pored ogromnog sanduka koji se nije mogao prodati ostao na cedilu i sa kvadratnim sandukom za dvojke, predstavljajući tako neku vrstu Barnuma u stolarskom esnafu. U onoj stvari sa Vilmanom najviše ga je jedilo što nije imao prilike da se sa džinom upusti u duži privatni razgovor. On bi mu bio sve oprostio, da je mogao imati s njim intervju o onom svetu. Na kraju krajeva, džin je nekoliko sati bio bezmalo mrtav, i Vilke, kao naučnik-amater i kao čovek koji se boji duhova, mnogo bi bio dao za to da dobije obaveštenje o životu na drugoj strani.

Kurt Bah je prema svemu tome neosetljiv. Ovaj sin prirode još uvek je član slobodne verske zajednice u Berlinu, čija je deviza: "Proživi lepo sva svoja leta, nema povratka, ni onog sveta".

Neobično je što je uprkos toga postao vajar za onaj svet sa anđelima, lavovima na umoru i orlovima, ali to mu nije bila uvek namera. Kad je bio

mlađi, smatrao je sebe za neku vrstu Mikelandelova sinovca.

Kanarinka peva. Svetlost joj ne da da zaspi. Vilkeovo rende struže. Noć stoji ispred otvorenih prozora. — Kako se osećate? — pitam Vilkea. — Javlja li se već onaj svet?

— Pomalo. Pa tek je pola dvanaest. U to doba osećam se kao da sam u šetnji (imam bradu i nosim isečenu žensku haljinu). Neprijatno.

— Postanite monist — predlaže Kurt Bah. — Kad čovek ni u šta ne veruje, nikada se ne oseća naročito rđavo. A ni smešno.

— A ni dobro — kaže Vilke.

— Može biti. Ali sigurno ne tako kao da imate bradu i nosite isečenu žensku haljinu. Ja se tako osećam samo kad noću gledam kroz prozor, pa vidim nebo puno zvezda i sa milionima svetlosnih godina, a treba da verujem kako iznad svega toga sedi neka vrsta natčoveka, kome kao da je stalo do toga šta će biti sa Kurtom Bahom.

Sin prirode odseče natenane komad kobasice i pojede je. Vilke postaje nervozniji. Ponoć je već vrlo blizu, a u to doba on ne voli takve razgovore. — Hladno, je li? — kaže on. — Već jesen.

— Ostavite samo mirno otvoren prozor — odgovaram kad on hoće da zatvori. — Ne vredi vam ništa, duhovi prolaze kroz staklo. Pogledajte bolje onaj bagrem napolju! On je Liza Vacek među bagremima. Slušajte kako vetar šumori u njemu! Kao valcer u svilenom donjem vešu kakve mlade žene. Jednoga dana, njega će poseći, a vi ćete od njega praviti mrtvačke sanduke...

— Ne od bagremovine. Sanduci se prave od hrastovine, čamovine, sa furnirom od mahagonija...

— Dobro, dobro, Vilke! Ima li još rakije?

Kurt Bah mi doda bocu. Vilke se odjedanput trgne i skoro rendetom uhvati prst. — Šta je to bilo? — pita poplašeno.

Na svetiljku je naletela buba. — Samo mirno, Alfrede — kažem ja. — Nije nikakva poruka sa onog sveta. Samo obična drama životinjskog sveta. Buha sa đubrišta koja čezne za suncem — za nju ovaploćenom u sijalici od sto vati u dvorišnoj kući u Hakenštrase tri.

Između nas je dogovoreno da pre no što nastupi ponoć pa do kraja gluvog doba govorimo Vilkeu ti. On se zbog toga oseća bezbedniji. Posle jedan sat postajemo formalni.

— Ne razumem kako se može živeti bez religije — kaže Vilke Kurtu Bahu. — Šta se onda radi kad se čovek noću probudi po oluji?

— Leti?

— Dabome leti. Zimi nema oluja.

— Popije se nešto hladno — odgovara Kurt Bah. — Pa se spava dalje.

Vilke odmahne glavom. Kad nastupi gluvo doba, on je ne samo plašljiv, nego i vrlo religiozan.

— Poznavao sam jednog koji je po oluji išao u javnu kuću — kažem ja. — Prosto, bio je primoran. Inače je bio impotentan; samo kad je bila oluja, stvar se menjala. Videti olujni oblak i mašiti se telefona, da bi rezervisao Frici, to je za njega bilo jedno isto. Leto 1920. bila je njegova najlepša godina života; tada je sve vrvelo od oluja. Neki put, četiri, pet dnevno.

— Šta radi sad? — pita Vilke, naučnik-amater, zainteresovano.

— Mrtav je — kažem. — Umro je za vreme poslednje velike oluje u oktobru 1920.

Vetar zalupi vratima na kući preko puta. Sa zvonika počne da otkucava. Ponoć je. Vilke sruči jednu rakiju.

— Kako bi bilo da se sad malo prošetamo do groblja? — pita neki put surovi ateista Bah.

Vilkeovi brkovi tresu se od užasa na vetru koji nadire kroz prozor. — I takvi ljudi zovu se prijatelji! — kaže on s prebacivanjem. Odmah zatim uplaši se ponovo. — Šta je to bilo?

— Neki ljubavni par napolju. Prestani sad da rendišeš, Alfrede. Jedi! Duhovi ne vole ljude koji jedu. Zar nemaš sardela?

Alfred baci na mene pogled kao pseto koje smo nagazili u trenutku kad se odaziva pozivu prirode. — Zar sad moraš da me podsećaš na to. Na moj jadni ljubavni život i usamljenost čoveka u najboljim godinama?

— Ti si žrtva svog poziva — kažem ja. — Svak to ne može reći o sebi. Hajde na supe! Tako se ovaj obed zove u elegantnom svetu.

Latimo se kobasice i sira i otvorimo bocu s pivom. Kanarinka dobije list salate i počne da likuje, ne znajući da li je ateista ili ne. Kurt Bah podigne zemljano lice i počne da njuška.

— Miriše na zvezde — kaže on.

— Šta? — Vilke spusti bocu na iverje. — Šta je to sad opet?

— U ponoć svet miriše na zvezde.

— Ostavi se šale! Kako samo može neko želeti da živi kad ni u šta ne veruje pa još ovako govori?

— Hoćeš li da me obratiš? — pita Kurt Bah. — Ti što bi krišom hteo da se dočepaš nasledstva nebeskog?

— Ne, ne! Ili da, svejedno. Je li to nešto šušnulo?

— Da — kaže Kurt. — Ljubav.

Spolja ponovo čujemo kako se neko oprezno šunja. Drugi ljubavni par iščezava u šumi spomenika. Vidi se bela mrlja devojke koja se kreće.

— Zašto u stvari ljudi izgledaju tako drukčiji kad su mrtvi? — pita Vilke. — Čak i dvojci.

— Zato što više nisu unakaženi — odgovara Kurt Bah. Vilke prestane da žvaće. — Kako to sad?

— Od života — kaže monist.

Vilke spusti brk i nastavi da žvaće. — U ovo doba mogli biste da prestanete budaliti! Zar vam ništa nije sveto?

Kurt Bah nasmeje se bez glasa. — Ti jedna puzavice! Uvek moraš imati nešto da se držiš.

— A ti?

— I ja. — Oči u blatnome licu sijaju se kao da su od stakla. Sin prirode obično je zatvoren i samo je propali vajar sa propalim snovima; ali neki put prvobitne slike tih snova provale iz njega onako kakve su bile pre dvadeset godina i on je tad odjednom zakasneli faun pun vizija.

Na dvorištu nešto šuška i šapuće i šunja se ponovo. — Pre četrnaest dana došlo je napolju do svađe — kaže Vilke. — Jedan bravar zaboravio je da izvadi alat iz torbe, a. za vreme burnog događaja legli su valjda tako nesrećno da je devojku iznenada ubolo oštro šilo. Ona skoči, zgrabi mali bronzani venac, nabije ga mehaničaru preko glave — zar vi to niste čuli? — pita me on.

— Ne.

— Tako nešto! On dakle kidne, kao da ga goni roj osa. Ja siđem. Gospođica još stoji, gleda svoje ruke. Krv! kaže ona. On me je ubo! I to u takvom trenutku! Ja spazim šilo na zemlji i nekako shvatim šta se desilo. Podignem šilo. Od toga može doći do trovanja krvi, kažem. Vrlo opasno! Prst se može povezati; stražnjicu ne. Čak ni kad je tako zgodna. Ona pocrveni...

— Kako si ti to mogao videti u mraku? — pita Kurt Bah.

— Bila je mesečina.

— Na mesečini se ne vidi kad ko pocrveni.

— Oseća se — kaže Vilke. — Ona, dakle, pocrveni, ali još uvek drži haljinu podalje od tela. Imala je svetlu haljinu, a krv ostavlja mrlje koje je teško ukloniti, zbog toga. Imam ja joda i zavoja, kažem ja. I diskretan sam. Hajdete! Ona dođe i čak se ni ne uplaši. — Vilke se okrene prema meni. — To je ono lepo u našem dvorištu — kaže oduševljeno. — Ko se voli među spomenicima, ne boji se ni od mrtvačkih sanduka. I tako se desilo da je posle joda i zavoja i

posle malo porta džinov mrtvački sanduk ipak poslužio u neku svrhu.

— Postao je ljubavničko skrovište? — pitam da bih bio u izvesnosti.

— Kavaljer uživa i ćuti — odgovori Vilke.

U tom trenutku mesec se pojavi između oblaka. Dole belo blesne mermer, crno zasvetlucaju krstovi, a, razasuta između njih, ugledamo četiri ljubavna para, dva među mermerom, dva kod granita. Za jedan trenutak sve je mirno i ukočeno u iznenađenju— sad postoji samo još bekstvo ili potpuno ignorisanje promenjene situacije. Bekstvo nije tako bezopasno; može se doduše pobeći za jedan trenutak, ali se zato dobij a takav neurotički šok da može dovesti do impotencije. Znam jednoga kaplara koga je jednom neki pionirski podnarednik iznenadio u šumi sa kuvaricom — bio je gotov za ceo život, i posle dve godine žena se razvela od njega.

Ljubavni parovi čine ono što treba. Kao uznemireni jeleni počnu da bacaju glave tamo-amo — zatim, upravivši pogled na jedini osvetljeni prozor, naš, koji je bio tu već i ranije, ostaju nepomični kao da ih je isklesao Kurt Bah. Slika nevinosti, u najgoru ruku malo smešna, takođe kao Bahove skulpture. Odmah zatim, senka od oblaka uhvati mesec tako da se ovaj deo bašte zamrači a svetlost ostane samo na obelisku. No ko stoji tamo, kakav svetlucavi vodoskok? Knopf, koji mokri, nalik na statuu u Briselu, poznatu svakome vojniku koji je provodio odsustvo u Belgiji.

Suviše je daleko da bi se nešto učinilo. Danas se tako i ne osećam. Zašto da reagujem kao kakva domaćica? Odlučio sam danas posle podne da napustim ovo mesto i zbog toga život struji u meni dvostrukom snagom, osećam ga na sve strane, u mirisu iverja i u mesecu, u šuškanju i micanju u dvorištu i u neizrecivoj reci septembar, u mojim šakama koje se kreću i koje mogu da ga uhvate, i u mojim očima bez kojih bi bili prazni svi muzeji sveta, u duhovima, avetima, prolaznosti i pomamnoj jurnjavi zemlje pored Kasiopeje i Plejade, u slutnji beskrajnih nepoznatih vrtova pod nepoznatim zvezdama, o nameštenjima u velikim nepoznatim novinama i o rubinima koji sad srastaju u zemlji u crveno svetljenje, osećam ga i to me sprečava da bacim praznu pivsku bocu u pravcu česme koja izbacuje vodu trideset sekundi, u pravcu Knopfa...

U tom trenutku sati počnu da odbijaju. Jedan je. Gluvo doba je prošlo, opet možemo da kažemo Vilkeu vi i bilo da se opijamo dalje, bilo da se spustimo u san kao u rudniku u kome ima uglja, lešina, belih palata od soli i zakopanih dijamanta.

XIX

Ona sedi u jednom uglu svoje sobe, zgrčena pored prozora.

— Izabela — kažem ja.

Ona ne odgovara. Očni kapci lepršaju joj kao leptiri kad ih deca žive nabadaju na igle.

— Izabela — kažem ja. — Došao sam da te odvedem.

Ona se uplaši i pribije uza zid. Sedi tako ukočena i zgrčena.

— Zar me više ne poznaješ? — pitam.

Ona se ne miče; samo joj se oči okreću prema meni, budne i vrlo tamne. — Onaj što se izdaje za doktora poslao je tebe — šapće ona.

Istina je. Vernike me je poslao. — Nije me poslao — kažem. — Došao sam krišom. Niko ne zna da sam ovde.

Ona se polako odvoji od zida. — I ti si me izdao.

— Nisam te izdao. Nisam mogao da te nađem. Nisi izlazila.

— Pa nisam mogla — šapće. — Svi su stajali napolju i čekali. Hteli su da me uhvate. Saznali su da sam ovde.

— Ko?

Ona me pogleda i ne odgovori. "Kako je tanana!" mislim. Kako tanana i kako sama u ovoj goloj sobi! Nema čak ni sama sebe. Čak ni samoću svoga ja. Ona je kao kakva granata rasprsnuta u sve same oštre komade straha u nepoznatom pretećem kraju neshvatljivog straha.

— Niko te ne čeka — kažem ja.

— Čeka.

— Otkud znaš?

— Glasovi. Zar ih ne čuješ?

— Ne.

— Glasovi sve znaju. Zar ih ne čuješ?

— To je vetar, Izabela.

— Da — kaže ona sa predanošću. — Neka je i vetar. Samo da ne boli toliko!

— Šta boli?

— Testerenje. Mogli bi bar seći, to bi bilo brže. Ali to tupo, sporo testerenje! Sve uvek ponovo sraste kad su tako spori! Onda ponovo počinju od početka, i tako nikad ne prestane. Testere meso, a meso posle zarasta, i nikako da prestane.

— Ko testeri?

— Glasovi.

— Glasovi ne mogu da testere.

— Ovi testere.

— Gde testere?

Izabela učini pokret kao da ima žestoke bolove. Pritiskuje ruke između butina. — Oni hoće da iseku ovo. Da nikad nemam dece.

— Ko?

— Ona napolju. Ona kaže da me je rodila. Sad ponovo hoće da me uvuče u sebe. Ona testeri i testeri. A on me drži. — Ona se naježi. — On... što je u njoj...

— U njoj?

Ona jekne. — Nemoj da kažeš — ona hoće da me ubije — ja to ne smem da znam...

Priđem joj, okolo naslonjača sa utkanom bledom ružom, koja u ovoj hladnoj prostoriji stoji čudnovato bez veze sa svojom imitacijom milog života. — Šta ne smeš da znaš?

— Ona hoće da me ubije. Ne smem da spavam. Zašto niko nije budan zajedno sa mnom? Sve moram da radim sama. Tako sam umorna — tuži kao ptica. — Sve gori, a ja ne mogu da spavam a tako sam umorna. Ali ko da spava kad gori a niko nije budan? I ti si me napustio?

— Nisam te napustio.

— Ti si razgovarao s njima. Oni su te podmitili. Zašto me nisi držao? Plavo drveće i srebrna kiša. Ali ti nisi hteo. Nikada! Mogao si me spasiti.

— Kada? — pitam i osećam kako u meni nešto drhti i ja neću da drhtim a ono ipak drhti, i soba kao da više ne stoji čvrsto, izgleda kao da drhte zidovi i kao da više nisu od kamena i lepa i ukrasa, nego od drhtavih pokreta, gusto koncentrisanih pokreta biliona konaca koji teku od horizonta do horizonta i dalje od njih a ovde su zgusnuti u četvorougao u tamnicu od užadi za vešanje u kojoj se koprcu malo čežnje i straha od života.

Izabela okrene lice natrag prema zidu. — Ah, izgubljeno je — još pre toliko života.

Suton iznenada padne na prozor. Zavesi ga velom od skoro neprovidnog sivila. Sve je tu kao ranije, svetlost napolju, zelenilo, žuta boja puteva, dve palme u velikim posudama od fajansa, nebo sa oblačnim poljima, daleki, sivi i crveni metež krovova u gradu iza šuma — i ništa više nije kao pre, suton ga je izolovao, on ga je prevukao lakom prolaznošću, pripremio ga je za jelo, kao domaćice pečenje sa sirćetom, zautvarne vukove noći. Samo je Izabela još tu, grčevito uhvaćena za poslednje uže svetlosti, ali i nju ono već vuče u dramu večeri koja nikada nije bila drama a drama je samo zato što znamo da se zove prolaznost. Tek kad smo saznali da moramo umreti, i zato što to znamo,

pretvorila se idila u dramu, krug u koplje, bivanje u prolaznost i uzvik u strah, a strah u osudu.

Držim je čvrsto u rukama. Ona drhti i gleda me i privija se uza me, i ja je držim, držimo se — dvoje nepoznatih koji jedno o drugom ništa ne znaju i drže se zato što se pogrešno razumeju i drže se za drugo no što su, a koji iz tog nesporazuma ipak crpe ovlašnu utehu, iz tog dvostrukog i trostrukog i beskonačnog nesporazuma, pa ipak jednog koji kao duga lažno prikazuje most gde ga nikad biti ne može, jedan refleks između dva ogledala, koji se baca sve dalje u prazninu. — Zašto me ne voliš? — šapće Izabela.

— Volim te. Sve u meni te voli.

— Ne dovoljno. Drugi su još uvek tu. Kad bi bilo dovoljno, ti bi ih ubio.

Držim je u naručju i gledam preko nje u park odakle senke dolaze ovamo gore slične vetru kao ametistni talasi ravnoga tla ili aleja. Sve u meni oštro je i jasno, ali istovremeno se osećam kao da na uzanoj platformi stojim vrlo visoko iznad dubine koja žubori. — Ne bih podnosila da živim van tebe — šapće Izabela.

Ne znam šta da odgovorim. Uvek me nešto gane kad ona govori takve rečenice — kao da je iza njih neka istina dublja no što je ja mogu poznati — kao da dolazi sa one strane stvari, odande gde nema imena. — Osećaš li kako biva hladno? — pita ona na mome ramenu. — Svake noći sve umire. I srce. Oni ga presecaju testerom.

— Ništa ne umire. Izabela. Nikada.

— Umire! Kameno lice — raspada se u komade. Sutra je ponovo tu. Ali, nije to lice! Kako lažemo mi sa našim jadnim licima! I ti lažeš...

— Da... — kažem. — Ali ja neću.

— Treba da sastružeš lice sve dok ništa više ne ostane. Samo gola koža. Ništa više! Ali ono je još uvek tu. Ono raste. Kad bi sve stajalo, ne bi bilo bolova. Zašto hoće da me testerom odseku od svega? Zašto ona hoće da me vrati? Ta ja neću ništa izdati!

— Šta bi ti mogla izdati?

— Ono što cveta. Puno je blata. Dolazi iz kanala.

Ponovo poče drhtati i pribije se uza me. — Zalepili su mi oči. Lepkom, a onda su ih probili iglama. Ali ja ipak ne mogu da skrenem pogled.

— Od čega?

Ona me gume od sebe. — Oni su i tebe poslali! Ja neću ništa odati! Ti si špijun. Oni su te kupili! Ako kažem, ubiće me.

— Nisam špijun. I zašto da te ubiju ako mi kažeš? I bez toga bi te mogli

ubiti mnogo bolje. Ako ja budem znao, morali bi ubiti i mene. Znao bi jedan više.

To dopre do nje. Opet me pogleda. Razmišlja. Ja se primirim toliko da jedva dišem. Osećam da stojim pred nekakvim vratima i da bi iza njih mogla biti sloboda. Ono što Vernike naziva slobodom. Povratak iz zablude u normalne ulice, kuće i odnose. Ne znam da li će to biti toliko bolje, ali ne mogu da mislim o tom kad gledam pred sobom ovo izmučeno stvorenje. — Ako mi kažeš, ostaviće te na miru — kažem ja. — A ako te ne ostave na miru, ja ću naći pomoć. Policije, novina. Oni će se uplašiti. A ti se onda više ne moraš bojati.

Ona čvrsto skupi ruke. — Nije samo to — rekne naposletku.

— Šta je još?

Lice joj za jednu sekundu postane tvrdo i zatvoreno. Patnja i neodlučnost kao rukom odneseni. Usta se smanje i stanje a brada isturi. U njoj ima sad nečega od mršave, puritanske, zle device. — Mahni! — kaže ona. I glas joj se promenio.

— Dobro, mahnimo se. Ne treba ništa da znam.

Čekam. Oči joj se blistaju plitko kao moker škrljac na poslednjoj svetlosti. Sve sivilo večeri kao da se skupilo u njima; ona me posmatra podrugljivo i nadmoćno. — To bi ti hteo, a? Promašio si, špijune!

Razbesnim se bez razloga, mada znam da je bolesna i da ti prodori svetlosti nailaze brzinom munje. — Idi do đavola! — kažem ljutito. — Šta me se sve to tiče!

Vidim kako joj se lice ponovo menja; ali brzo izlazim, pun neshvatljivog jakog uzbuđenja.

— Pa? — pita Vernike.

— To je sve. Što ste me slali? Ništa nije pomoglo. Nisam ja za bolničara. Eto vidite — kad je trebalo da razgovaram oprezno, izvikao sam se na nju i pobegao.

— Bilo je bolje no što slutite. — Vernike izvadi iza knjiga bocu i dve čaše, i natoči. — Konjak — kaže. — Voleo bih samo jedno da znam — otkud oseća da joj je mati opet ovde.

— Njena mati je ovde?

Vernike potvrđi glavom. — Od prekjuče. Ona je još nije videla. Čak ni s prozora.

— Zašto nije?

— Da to učini, trebalo bi da se jako proturi kroz prozor i da ima oči kao durbini. — Vernike osmotri boju konjaka. — Ali, neki put ovakvi bolesnici

osećaju takve stvari. Ja sam joj tako usmerio bolest.

— Zašto? — kažem. — Ona je bolesnija no što sam je ikad video.

— Nije — odgovara Vernike.

Vratim čašu na sto i pogledam u debele knjige njegove biblioteke. — Ona je tako jadna da se čoveku prevrne stomak.

— Jadna jest; ali nije bolesnija.

— Trebalo je da je ostavite na miru — onako kako je bila letos. Bila je srećna. Sad — to je užasno.

— Da, užasno je — kaže Vernike. — Tako kao da se ono što uobražava stvarno dešava.

— Sedi kao u mučilištu.

Vernike potvrdi glavom. — Ljudi napolju misle da tako nešto više ne egzistira. Egzistira još. Ovde. Svak nosi u glavi svoje sopstveno mučilište.

— Ne samo ovde.

— Ne samo ovde — dopusti Vernike spremno i popije još gutljaj konjaka.

— Ali ovde, mnogi ga imaju. Hoćete li da se uverite? Uzmite beli mantil. Sad će biti vreme za večernju vizitu.

— Ne — kažem. — Sećam se kako je bilo poslednji put.

— Ono je bio rat, koji još uvek besni. Hoćete li da vidite drugo odeljenje?

— Ne. Sećam se i njega.

— Ne svih. Videli ste samo neka.

— Bilo ih je dosta.

Sećam se stvorenja koja nedeljama ukočena u zgrčenim stavovima stoje u uglovima ili nemirno naleću na zidove, pentraju se preko kreveta ili pobeljenih očiju u luđačkim košuljama krkljaju i viču. Bezglasne oluje kosmosa udaraju na njih, a crv, kandža, krljušt, sluzava, beznoga vijugava preegzistencija, puzanje pre mišljenja, strv-život, hvataju ih odozdo za

creva i mošnice i kičme, da ih svuku u sivo razaranje početka, natrag u telo nalik na krljušt i slepo davljenje — derući se kao majmuni u panici, spašavaju se oni na poslednje gole grane svoga mozga, bulazneći, omađijani spletom što se sve više penje, u poslednjem groznom strahu, ne mozga, nego gore, strahu ćelija pred propašću, krikom više svih krikova, strahom strahova, smrtnim strahom, ne individue, nego žila, ćelija, krvi, podsvesne inteligencije, koju jetra, žlezde, krvotok, ćuteći regiraju, i vatra pod lobanjom.

— Dobro — kaže Vernike. — Onda popijte konjak. Ostavite se izleta u podsvest i hvalite život.

— Zašto? Zato što je tako divno udešen? Zato što jedno proždire drugo pa

onda samo sebe?

— Zato što ste živi, naivni vilovnjače! Za problem saučešća vi ste još suviše mladi i neiskusni. Kad budete postali dovoljno stari za nj, primetićete da on ne postoji.

— Imam ja neko iskustvo.

Vernike odmahne rukom. — Nemojte da se pravite važni, ratniče! Ono što vi znate ne spada u metafizički problem saučešća — nego u opštu idiotiju ljudske rase. Veliko saučešće počinje na drugom mestu — i završava se takođe na drugom mestu — tamo gde nema narikača kao što ste vi a isto tako ni trgovaca utehom kao što je Bodendik...

— Dobro, natčoveče — kažem ja. — Ali da li to vama daje pravo da u glavama u okviru vašega delokruga stvarate po svojoj volji pakao, čistilište ili flegmatičnu smrt?

— Pravo... — odgovara Vernike sa bezbednim prezirom. — Kako je čestit ubica prijatna stvar u poređenju sa advokatom prava kao što ste vi! Šta vi znate o pravu? Još manje no o saučešću, vi skolastički sentimentalisto!

On podigne čašu, razvuče usne i miroljubivo se zagleda u veče. Na mrkim i šarenim hrbatima knjiga veštačka svetlost u sobi biva sve više zlatna. Nigde ona ne izgleda tako dragocena i tako simbolična kao ovde gore, gde je noć u isti mah polarna noć mozgova. — Ni jedno ni drugo nije predviđeno planom sveta — kažem. — Ali ja se s tim ne zadovoljavam, i ako vi smatrate da je to ljudska nepotpunost, ja ću vrlo rado ostati takav celog života.

Vernike ustane, skine šešir sa čiviluka, stavi ga na glavu, pozdravi me skinuvši ga, zatim ga obesi na čiviluk i ponovo sedne. — Neka živi sve što je dobro i lepo! — kaže on. — Baš na to sam mislio. A sad, gubite se! Vreme je za večernju vizitu.

— Zar Ženevjevi Terhofen ne možete da date neko sredstvo za spavanje? — pitam.

— Mogu; ali to je neće izlečiti.

— Što je onda bar danas ne ostavite malo na miru?

— Ostaviću je. I daću joj i sredstvo za spavanje. — On mi namigne. — Vi ste danas bili bolji nego čitav kolegijum lekara. Najlepša hvala.

Pogledam ga neodlučno. "Đavo da nosi njegove zadatke", mislim. "Đavo da nosi njegov konjak! I đavo da nosi njegov bogoliki govor!" — Jako sredstvo — kažem.

— Najbolje koje postoji. Jeste li bili kadgod na Orijentu? U Kini?

— Otkud bih ja bio u Kini?

— Ja sam bio — kaže Vernike. — Pre rata. U doba poplave i gladi.
— Da — kažem. — Mogu da mislim šta će doći, i više neću da slušam.
Dosta sam čitao o tome. Idete li odmah Ženevjevi Terhofen? Prvoj?
— Prvoj. I ostaviću je na miru. — Vernike se nasmeši. — Ali zato ću sad malo uznemiriti njezinu majku.

— Šta hoćeš, Oto? — pitam. — Nemam danas volje da diskutujemo o stopama ode! Idi Eduardu!

Sedimo u sobi pesničkog kluba. Otišao sam onamo da mislim na nešto drugo umesto na Izabelu; ali odjednom, sve me tu odbija. Čemu zveckanje stihova? Svet se puši od straha i krvi. Znam da je to užasno jevtin zaključak, i pored toga još i pogrešan — ali dosadilo mi je da sam sebe neprestano hvatam u dramatisovanim banalnostima. — Dakle, šta je? — pitam.

Oto Bambus me pogleda kao buljina koju su hranili ubranim mlekom. — — Bio sam tamo — kaže on s prebacivanjem. — Još jednom. Vi prvo terate čoveka, a posle više ni za šta ne marite!

— Tako je to uvek u životu. Gde si bio?

— U Železničkoj ulici. U javnoj kući.

— Šta tu ima novo? — pitam i ne slušajući čestito. — Svi smo bili onde, platili za tebe a ti si kidnuo. Treba li da ti zbog toga podignem spomenik?

— Bio sam još jednom — kaže Oto. — Sam. Ta slušaj već jednom!

— Kad?

— Posle večeri u "Crvenom mlinu".

— Dobro, pa? — pitam ga bezvoljno. — Jesi li opet pobegao od činjenica života?

— Nisam — kaže Oto. — Ovaj put nisam.

— Svaka čast! Je li bio Gvozdeni Konj?

Bambus pocrveni. — To je svejedno.

— Dobro — kažem. — Zašto onda govoriš o tom? Nije to nikakvo isključivo iskustvo. Priličan broj ljudi na svetu spava sa ženama.

— Ne razumeš me. Reč je o posledicama.

— Kakve posledice? Ubeđen sam da Gvozdeni Konj nije bolestan. Čovek to uvek lako uobražava, naročito u početku.

Otovo lice iskrivi se kao lice čoveka koga gnjave. — Ne mislim tako. Ti možeš znati zašto sam to učinio. Sve je bilo sasvim dobro sa oba moja ciklusa, naročito sa "Ženom u skerletu", ali mislio sam da mi je potrebno još više inspiracije. Hteo sam da završim ciklus pre no što se vratim na selo. Zato sam još jednom otišao u Železničku ulicu. Sad zapravo. I zamisli, od tog vremena:

ništa. Ništa! Ni jedan red. Kao presečeno! A trebalo bi da je obratno.

Nasmejem se, mada mi nije tako pri duši. — E, to je strašan umetnički baksuzluk!

— Lako se tebi smeјati — kaže Bambus uzbuđeno. — Ali ja sam naseo! Jedanaest soneta beskorisno gotovih a kod dvanaestog ta nesreća! Prosto više ne ide! Mašta otkazuje! Svršeno! Gotovo!

— To je prokletstvo ispunjenja — kaže Hungerman, koji nam je prišao i koji kao da već poznaje stvar. — Posle njega ništa ne preostaje. Gladan čovek sanja o jelu. Sitom, ono je odvratno.

— Ponovo će ogladneti, i san će se vratiti — odgovaram ja.

— Kod tebe; ne kod Ota — kaže Hungerman vrlo zadovoljno. — Ti si površan i normalan, Oto je dubok. On je jedan kompleks zamenio drugim. Nemoj da se smeješ — to je za njega možda kraj kao za književnika. To je, moglo bi se reći, pogreb u kući uživanja.

— Ja sam prazan — kaže Oto izgubljeno. — Prazan kao nikada. Ja sam se upropastio. Gde su moji snovi? Ispunjenje je neprijatelj čežnje. Trebalo je to da znam!

— Napiši nešto o tome — kažem ja.

— Nije loša ideja! — Hungerman izvuče beležnicu. — Uostalom, i ja sam je se isprva setio. Ni ona nije za Ota; stil mu nije dovoljno čvrst za nju.

Mogao bi da je napiše kao elegiju. Ili kao tužbalicu. Kosmička žalost, zvezde kaplju kao zlatne suze, sam bog jeca zato što je tako rđavo stvorio svet, jesenji vetar svira na harfi rekvijem kao pratnju ...

Hungerman vredno piše. — Kakav slučaj — govori za to vreme. — Pre nedelju dana rekao sam isto to skoro istim rečima. Žena mi je svedok.

Oto je malo naćulio uši. — Uza sve dolazi još i strah da sam nešto dobio — kaže on. — Koliko treba dok se to ne utvrdi?

— Za kapavac tri dana, za lues četiri nedelje — odgovara spremno oženjeni Hungerman.

— Nisi ništa dobio — kažem ja. — Soneti ne dobijaju lues. Ali možeš da iskoristiš raspoloženje. Obrni krmu! Ako ne možeš da pišeš za to, piši protiv. Umesto himne ženi u skerletu i purpuru, oštru optužbu. Gnoj kapa sa zvezda, sav u čirevima leži Jov, prema svemu sudeći prvi sifilitičar, na olupinama svemira, Janusovo lice ljubavi, slatki osmeh na jednoj strani, razjeden nos na drugoj...

Vidim Hungermana gde opet piše. — Jesi li i to pričao ženi pre nedelju dana? — pitam. On klimne glavom sijajući se.

— Pa zašto onda pišeš?

— Zato što sam zaboravio. Sitnije ideje često zaboravim.

— Lako je vama da mi se rugate — kaže Bambus uvređeno. — Ja ne mogu da pišem ni protiv čega. Ja sam himničar.

— Napiši himnu protiv.

— Himne se mogu pisati samo nečemu — poučava me Oto. — Ne protiv čega.

— Onda napiši himnu vrlini, čistoti, kaluđerskom životu, usamljenosti, utonulosti u najbliže i najdalje što postoji: u sopstvenu ličnost.

Oto sluša trenutak, iskosivši glavu kao lovački ker. — Već sam napisao — kaže zatim pogrženo. — Ni to nije u potpunosti moj način.

— Đavo da nosi tvoj način! Nemoj toliko da zahtevaš!
Ustanem i odem u pokrajnu sobu. Onda sedi Valentin Buš.

— Hodi — kaže on. — Popij sa mnom jednu bocu johannisberskog. To će naljutiti Eduarda.

— Neću danas da naljutim nikoga — odgovorim i odem dalje.

Kad izađem na ulicu, Oto Bambus je već onde i bolno nepomično gleda u gipsane Valkire koje ukrašavaju ulaz u "Valhalu". — Tako šta — kaže on bez svrhe.

— Nemoj plakati — kažem ja da bih ga skinuo s vrata. — Ti očigledno spadaš u rano uzrele ličnosti, Klajst, Birger, Rembo, Bihner — najlepše ličnosti na pesničkom nebu — ne uzimaj to tako srcu.

— Ali oni su i rano poumirali!

— Možeš i ti ako hoćeš. Rembo je, uostalom, živio još mnogo godina pošto je prestao da piše. Kao pustolov u Abisiniji. Kako bi bilo da i ti tako?

Oto me pogleda kao srna bez jedne noge. Zatim se ponovo zagleda u debele stražnjice i grudi gipsanih Valkira. — Slušaj — kažem nestrpljivo. — Napiši ciklus: Iskušenja svetoga Antonija! Tu ti je oboje, uživanje i odricanje, i još sve i svašta pored njih.

Otovo lice oživi. Odmah zatim postane koncentrisano, ukoliko je to moguće u astralnog magareta sa čulnim ambicijama. Nemačka literatura izgleda da je za ovaj trenutak spašena jer ja sam mu postao znatno ravnodušniji. Odsutno mi mahne rukom i pođe niz ulicu prema svom domaćem pisaćem stolu. Zavidljivo ga pratim pogledom.

Kancelarija leži u crnom mirovanju. Odvmem svetlost i nađem ceduljicu: "Rizenfeld je otputovao. Prema tome, danas posle podne si slobodan. Iskoristi vreme da oribaš dugmad, središ pamet, odsečeš nokte i pomoliš se za cara i

Rajh. Krol, s. r., narednik i čovek. PS: I ko spava, greši".

Popnem se u svoju sobu. Klavir kesi na mene svoje bele zube. Knjige pokojnika hladno zure sa zidova. Prospem preko ulice pregršt septim-akorda. Lizin prozor se otvori. Ona stoji pred toplom svetlošću u mantilu za češljanje, koji visi na njoj otvoren, i podiže u ruci buket veliki kao kolski točak. — Od Rizenfelda — krešti ona. — Kakav idiot! Je li ti potrebno ovo zelje?

Odmahnem glavom. Izabela bi mislila kako njeni neprijatelji hoće time da joj učine neku podlost, a Gerdu toliko nisam video, da bi ga i ona pogrešno shvatila. Inače nikoga ne znam.

— Stvarno ne? — pita Liza.

— Stvarno ne.

— Nesrećniče! Ali budi veseo! Mislim da ćeš odrasti!

— Kad je čovek odrastao?

Liza malo razmisli. — Kad misli više na sebe nego na druge — zakrešti zatim i zalupi prozor.

Bacim kroz prozor drugu pregršt septim-akorda, ovaj put sniženih. Od njih nema nikakvih vidljivih posledica. Zatvaram ralje klavira i ponovo siđem niza stepenice. Kod Vilkea vidim još svetlo. Popnem se njemu. — Kako je prošla stvar sa dvojcima? — upitam.

— Tip-top. Majka je pobedila. Dvojci su sahranjeni u dvostrukom sanduku. Doduše, na gradskom groblju, ne na katoličkom groblju — trebalo je da zna da onde neće moći, ako je jedno od dvojaka evangeličke vere. Sad joj je ostao onaj prvi grob.

— Onaj na katoličkom groblju?

— Jasno. On je bez greške, suv, peščan, malo na uzvišenju — može biti zadovoljna što ga ima!

— Zašto? Za sebe i svoga muža! Pa sad će i ona hteti na gradsko groblje kad umre, zbog dvojaka.

— Kao uloženi kapital — kaže Vilke, nestrpljiv zbog moje nedotupavnosti. — Grob je danas prvoklasna stvar da se u nj uloži kapital, to zna svako! Već sad, ako hoće da ga proda, može da zaradi nekoliko miliona. Materijalne vrednosti skaču kao luđe!

— Tačno. Zaboravio sam za trenutak. Zašto ste još ovde?

Vilke pokaže na jedan sanduk. — Za Venera, bankara. Moždana kap. Može da staje koliko hoće, pravo srebro, najfinije drvo, prava svila, prekovremena tarifa — kako bi bilo da mi malo pomognete? Kurta Baha nema. Zato možete ujutru prodati spomenik. Dosada niko ne zna. Verner se srušio posle završenog

radnog vremena.

— Danas ne. Vrlo sam umoran. Otiđite pre ponoći u "Crveni mlin" a vratite se posle jedan da nastavite posao — tako će problem gluvog doba biti rešen.

Vilke razmišlja. — Nije rđavo — kaže. — Ali zar mi onde nije potreban smoking?

— Ni govora.

Vilke odmahne glavom. — Isključeno, svejedno! Taj jedan sat stao bi me više no što mogu da zaradim za celu noć. Ali mogao bih da odem u neku malu krčmu. — On me zahvalno pogleda. — Zabeležite Vernerovu adresu — kaže zatim.

Zabeležim je. "Čudno", mislim, "to je večeras već drugi koji se služi mojim savetima — samo samom sebi ne umem da dam savet." — Smešno što se toliko bojite duhova — kažem. — A uz to ste umeren slobodan mislilac.

— Samo danju. Ne noću. Ko je noću slobodan mislilac? Pokažem dole na sobu Kurta Baha. Vilke odmahne rukom.

— Lako je biti slobodan mislilac kad je čovek mlad. Ali u mojim godinama, sa kilom i zalečenom tuberkulozom...

— A vi grešite izokola. Crkva voli grešnike koji se kaju. Vilke slegne ramenima. — Šta bi onda bilo od moga samopoštovanja? Nasmejem se. — Noću ga nemate, a?

— Ko ga ima noću? Vi?

— Ne. Ali može biti noćni čuvar. Ili pekari, koji noću peku hleb. Zar vam je samopoštovanje neophodno.

— Razume se. Pa ja sam čovek. Samo životinje i samoubice nemaju samopoštovanje. Jad je to jedan, ta podvojenost! Svejedno, noćas ću otići u krčmu kod "Blumea". Pivo je onde odlično.

Vraćam se preko mračnog dvorišta. Pred obeliskom nešto se belasa. Lizin buket. Ostavila ga je tu pre no što je otišla u "Crveni mlin". Jedan trenutak stojim neodlučno; zatim ga uzmem. Da ga Knopf oskrnavi, suviše je. Odnese ga u svoju sobu i stavim u urnu od terakote koju sam doneo iz kancelarije. Cveće smesta zauzme celu sobu. Sedim tako u njoj, sa

mrkim i žutim i belim hrizantemama koje mirišu na zemlju i groblje, kao da me sahranjuju! Ali nisam li ja zaista nešto sahranio?

Oko ponoći ne mogu više da izdržim miris. Vidim Vilkea kako odlazi da provede gluvo doba u krčmi, pa uzmem cveće i odnesem ga u njegovu radionicu. Vrata su otvorena; svetlost još gori da se Vilke ne uplaši kad se vrati.

Na džinovom kovčegu stoji boca piva. Popijem je, stavim čašu i bocu na prozorsku dasku i otvorim prozor, da bi izgledalo kao da je neki duh bio žedan. Zatim prospem hrizanteme od prozora prema upola dovršenom sanduku bankara Venera i na kraju stavim pregršt bezvrednih novčanica od hiljadu maraka. Neka Vilke zaključí što god hoće! Ako Venerov sanduk zbog toga ne bude gotov, neće to biti nikakva nesreća — bankar je desetine malih kućevlasnika lišio njihovog sitnog poseda pomoću inflacionog novca.

XX

— Da li bi voleo da vidiš nešto što čoveka dira kao kakva Rembrantova slika? — pita Georg.

— Samo napred.

On izvadi nešto iz maramice i ispusti na sto tako da zvekne. Prođe izvesno vreme dok ne vidim šta je. Ganuti gledamo tu stvar. To je komad od dvadeset maraka u zlatu. Poslednji put sam ga video pre rata. — To su bila vremena! — kažem ja, — Vladao je mir, na sve strane bezbednost, zbog uvrede veličanstva išlo se još u zatvor, čelični šlem bio je nepoznat, majke su nam nosile korzete i visoke ogrlice na bluzama sa ušivenim štapićima od riblje kosti, kamate su se plaćale, marka je bila neprikosnovenjena kao bog, a svako četvrt godine spokojno su isecani kuponi državnog zajma i isplaćivani u zlatu. Daj da te poljubim, ti blistavi simbolu jednog prohujalog vremena!

Merim u šaci komad novca. On nosi sliku Vilhelma II, koji sad u Holandiji testeru drva i pušta da mu raste šiljata brada. Na slici nosi još ponosno zavrnutu brkove, koji su tada značili: postignuto je. Stvarno je bilo postignuto. — Otkud ti? — pitam ja.

— Od jedne udovice, koja ih je nasledila pun sanduk.

— Gospode bože! Kolika mu je vrednost?

— Četiri milijarde papirnih maraka. Mala kuća. Ili desetak divnih žena. Nedelja dana u "Crvenom mlinu". Osam meseci invalidnine za teškog invalida...

— Dosta...

Hajnrih Krol uđe, sa štipaljka za bicikl na prugastim pantalonama. — Ovo će vaše verno podaničko srce svakako baciti u ushićenje — kažem ja i zavrtim ispred njega zlatnu pticu kroz vazduh. On je uhvati i zagleda se u nju suzrim

očima. — Njegovo Veličanstvo — kaže on ganuto. — To su bila vremena! Još smo imali svoju armiju!

— To su bila vremena, očigledno za svakog drukčija — odgovaram ja.

Hajnrih me pogleda prekorno. — Pa valjda ćete priznati da su onda bila bolja vremena nego danas!

— Može biti!

— Ne, može biti! Sigurno! Bio je red; bila je stabilna moneta, nije bilo besposlenih a umesto toga napredna privreda, i bili smo narod koji su poštovali. Ili možda ni to nećete da priznate?

— Bez daljeg.

— Pa onda! A šta imamo danas?

— Nered, pet miliona besposlenih, privredu od prevara i podvala, i pobeđen smo narod — odgovaram ja.

Hajnrh je zapanjen. Nije mislio da će to biti tako lako. — Pa onda — ponavlja. — Danas sedimo u blatu, a onda smo bili u obilju. Zaključak ćete valjda moći izvući i vi, a?

— Nisam siguran. Koji je?

— Pa to je strašno jednostavno! Da ponovo treba da dobijemo cara i čestitu, nacionalnu vladu!

— Stoj! — kažem ja. — Nešto ste zaboravili. Zaboravili ste važnu reč "jer". A to je suština zla. To je razlog zbog koga danas milioni ljudi kao što ste vi podignutih surli ponovo trube takve budalaštine. Mala reč "jer".

— Šta? — pita Hajnrh ne razumevajući.

— Jer! — ponavljam. — Reč: jer! Imamo danas pet miliona besposlenih, inflaciju i pobeđeni smo jer smo pre toga imali ljubljenu nacionalnu vladu! Jer je ta vlada zaratila u svome ludilu veličine! Jer je taj rat izgubila! Zato smo se danas tako zadubili! Jer smo kao vladu imali vaše ljubljene drvene glave i lutke u uniformama! I mi ne da treba da ih vratimo, da bi nam bilo bolje, nego treba da sprečimo da se ponovo vrata, jer će nas inače još jednom naterati u rat i u glib. Vi i vaši drugovi kažete: ranije nam je bilo dobro, danas nam je loše — dakle, daj opet staru vladu! U stvarnosti to znači: danas nam je loše, jer smo ranije imali staru vladu — dakle neka ide do đavola! Shvatate li? Rečica: jer! To vaši drugovi rado zaboravljaju! Jer!

— Glupost! — prasne Hajnrh ljutito. — Vi komunisto!

Georg prsne u pomaman smeh. — Za Hajnrha je komunista svaki onaj koji nije odlučno nadesno.

Hajnrh se isprsi da da čeličan odgovor. Slika njegovog cara dala mu je snage. Ali u tom trenutku uđe Kurt Bah. — Gospodine Krole — pita on Hajnrha — da li anđeo da stoji desno ili levo od teksta: Ovde počiva limar Kvarc?

— Šta?

— Anđeo u reljefu na Kvarcovom spomeniku.

— Desno, zna se — kaže Georg. — Anđeli uvek stoje desno.

Hajnrh se od nacionalnog proroka ponovo pretvori u prodavca nadgrobnog kamena. — Idem ja s vama — kaže on nezadovoljno i komad zlatnog novca vrati na sto. Kurt Bah ga spazi i uzme ga. — To su bila vremena — kaže on sanjarski.

— I vama, dakle — odgovara Georg. — Kakva su vam vremena bila?

— Vremena slobodne umetnosti! Hlebac se računao na pfenige, jedna rakija po petak, život je bio pun ideala, i sa nekoliko ovakvih zlatnika moglo se putovati u obećanu zemlju, Italiju, bez straha da će, kad se vratimo, izgubiti vrednost.

Bah poljubi orla, stavi ga na sto i ponovo postane za deset godina stariji. Hajnrih i on odu. Hajnrih u znak oprostaja vikne, s mračnom pretnjom na ugojenu licu: — Glave će se još kotrljati!

— Šta je to bilo! — pitam Georga iznenađeno. — Zar nije to jedna od omiljenih Vacekovih fraza? Da nam ne predstoji možda mirenje između zavađenih rođaka?

Georg zamišljeno gleda za Hajnrihom. — Možda — kaže on. — Onda će biti opasno. Znaš li šta je tu tako neutešno? Hajnrih je 1918. bio velik protivnik rata. U međuvremenu zaboravio je sve zbog čega je to bio, i rat je za njega ponovo postao vesela avantura. — Komad od dvadeset maraka stavi u džep kaputa. — Sve što čovek proživi pretvara se u avanturu. To je da povратиš! I što je bilo strašnije, utoliko pustolovnije biva u sećanju. Stvaran sud o ratu mogli bi dati samo mrtvi; jedino su ga oni potpuno doživeli.

On me pogleda. — Doživeli? — kažem — platili životom.

— Oni i oni koji ga nisu zaboravili — odgovara on. — Ali njih je malo. Naše proketo sećanje je kao sito. Ono hoće da preživi. A preživeti moguće je jedino zaboravljajući.

On stavi šešir na glavu. — Hajde — kaže. — Da vidimo kakva će vremena izazvati naša zlatna ptica u sećanju Edurda Knobloha.

— Izabela! — kažem duboko iznenađen.

Vidim je gde sedi na terasi pred paviljonom za neizlečive. Od drhtavog namučenog stvorenja koje sam poslednji put video ničega više nema. Oči su joj bistre, lice joj je mirno i ona mi se čini lepša no što sam je ikada pre znao, ali to možda nastaje i usled suprotnosti prema onom kako je izgledala poslednji put.

Posle podne je padala kiša i vrt se blista od vlage i sunca. Iznad grada plove oblaci čistog, srednjovekovnog plavetnila, a čitava prozorska pročelja pretvorila su se u galeriju ogledala. Izabela nosi večernju haljinu, bez obzira na vreme, od vrlo mekog, crnog tkanja, i svoje zlatne cipele. O desnoj ruci visi joj lanac od smaragda — on po svoj prilici vredi više no čitavo naše preduzeće, uključujući i skladišta, kuće i prihod za sledećih pet godina. Ranije ga nikad nije nosila. "Ovo je dan skupocenih stvari", mislim. Prvo zlatni Vilhelm II a sad ovo! Ali lanac me ne dira.

— Čuješ li ih? — pita Izabela. — Pili su, duboko i mnogo, i sad su mirni i zadovoljni i siti. Dubokim glasom zuje, kao milioni pčela.

— Ko?

— Drveće i sve džbunje. Zar ih nisi čuo kako viču juče, kad je bilo tako suvo?

— Zar oni mogu da viču?

— Razume se. Zar ne možeš da ih čuješ?

— Ne — kažem ja i gledam na grivnu koja se svetluca kao da ima zelene oči.

Izabela se nasmeje. — Ah, Rudolfe, ti tako malo čuješ! — kaže ona nežno. — Uši su ti srasle kao šimširovo drvo. A zatim, i ti sam praviš toliko buke — zbog toga ništa ne čuješ.

— Ja pravim buku? Kako to?

— Ne rećima. Ali inače praviš užasnu buku, Rudolfe. Često te je teško podneti. Ti praviš više buke nego hortenzije kad su žedne, a one zaista mogu jako da viču.

— Šta to u meni stvara buku?

— Sve. Tvoje želje. Tvoje srce. Tvoje nezadovoljstvo. Tvoja uobraženost. Tvoja neodlučnost...

— Uobraženost? — kažem ja. — Ja nisam uobražen.

— Zna se...

— Isključeno! — odgovaram i znam da nije tačno što kažem.

Izabela me brzo poljubi. — Ne zamaraj me, Rudolfe! Ti uvek toliko paziš na imena. A ti se u stvari i ne zoveš Rudolf, je li? Kako se zoveš?

— Ludvig — kažem iznenađeno. To je prvi put što me pita za ime.

— Da, Ludvig. Zar se nikad ne zamoriš od svoga imena?

— Zamorim. I od sama sebe.

Ona klimne glavom kao da je to najrazumljivija stvar na svetu. — Pa onda ga promeni. Zašto nećeš da budeš Rudolf? Ili ko drugi. Otputuj. Idi u neku drugu zemlju. Svako ime je neko ime.

— A ja se zovem Ludvig. Šta tu ima da se menja? Svak to ovde zna.

Ona kao da me nije čula. — I ja ću skoro otići — kaže ona. — Osećam. Umorna sam i umorna od svoga umora. Sve je već pomalo prazno i puno rastanka i sete i čekanja.

Pogledam je i odjednom osetim nagao strah. Šta li to misli?

— Zar se svak neprestano ne menja? — pitam ja.

Ona pogleda preko u grad. — Ne mislim to, Rudolfe. Mislim da postoji i

jedno drugo menjanje. Veće. Jedno koje je kao umiranje. Mislim da je ono umiranje.

Odmahne glavom, ne gledajući me. — Na sve strane miriše na nj — šapne. — I u drveću i u magli. Noću kaplje s neba. Pune su ga senke. I u zglobovima je umor. Ušunjao se. Ne volim više da hodam, Rudolfe. Lepo je bilo s tobom, mada me nisi razumeo. Bar si bio tu. Inače bih bila sasvim sama.

Ne znam šta misli. Neobičan je trenutak. Sve je odjednom vrlo tiho, ne miče se nijedan list, samo Izabelina ruka sa dugim prstima uzmahuje nad ivicom pletene stolice i tiho zvekeće grivna sa zelenim kamenjem. Zalazeći, sunce joj boji lice bojom takve topline da je ona suprotnost svakoj misli na vuniranje — ali, uprkos tome, osećam kao da se, nalik na bezglasni strah, stvarno širi nekakva hladnoća, kao da bi moglo biti da Izabela nestane ako vetar ponovo počne — ali tad odjednom vetar u krošnjama dune, zašumi, priviđenje je prošlo, a Izabela ustane i nasmeši se. — Ima mnogo puteva za umiranje — kaže ona. — Jadni Rudolfe! Ti znaš samo jedan. Srećni Rudolfe! Hajde da idemo u kuću.

— Ja te veoma volim — kažem.

Ona se osmehne jače. — Nazovi to kako hoćeš. Šta je vetar a šta je tišina? Oni su toliko drukčiji, pa ipak isto. Neko vreme jahala sam šarene konje na vrteški i sedela u zlatnim gondolama sa plavom kadifom, koji ne samo da se okreću nego još i ljuljaju gore-dole. Ti ih ne voliš, je li?

— Ne. Ja sam pre više voleo da sedim na lakovanim jelenima i lavovima. Ali s tobom bih se vozao i u gondolama.

Ona me poljubi. — Muzika! — kaže tiho. — I svetlost vrteške u magli! Gde je ostala naša mladost, Rudolfe?

— Da, gde — kažem i odjednom osetim suze u očima a ne shvatam zašto. — Jesmo li je imali? ... Ko to zna?

Izabela ustane. Iznad nas u lišću nešto šušne. U žarkoj svetlosti poznog sunca vidim kako mi se jedna ptica uneredila na kaput. Otprilike onde gde je srce. Izabela vidi to i presamiti se od smeha. Maramicom očistim pazar od sarkastične zebe. — Ti si moja mladost — kažem ja. — To sad znam. Ti si sve što uz nju ide. Jedno i drugo i još mnogo više. I to, da čovek zna šta je bilo tek kad mu se to izmakne.

"Zar mi ona izmiče" mislim. "Šta ja to govorim? Zar sam je ikad imao? I zašto bi se izmakla? Zato što to kažem ili zato što je taj hladni, bezglasni strah odjednom tu? Ona je već mnogo šta rekla, ja sam se već tako često bojao". — Volim te Izabela — kažem. — Volim te više no što sam i znao. To je kao vetar koji se digne i za koji mislimo da je samo igra, a srce se odjednom savije pod

njim kao vrba na oluji. Volim te, srce moga srca, jedina tišino u svem ovom nemiru, volim te, ti koja čuješ da li je cveće žedno i vreme umorno kao lovački ker o večeri, volim te, i to bije iz mene kao iz kapije, tek otvorene, iza koje se pruža nepoznati vrt, ja to još ne razumem sasvim i iznenađen sam zbog toga i stidim se još malo svojih velikih reči, ali one praskaju iz mene i odjekuju i ne pitaju me, iz mene govori neko koga ne poznajem, i ja ne znam je li to kakav melodramatičar četvrte klase ili moje srce, koje više ne zna za strah...

Izabela se naglo zaustavi. Nalazimo se u istoj onoj aleji kao onda kad se gola vraćala kroz noć; ali sad je sve drukčije. Aleja je puna crvene svetlosti večeri, puna neproživljene mladosti, sete i nekakve sreće koja se koleba između jecaja i likovanja. I nije više aleja drveta; nego je aleja od nestvarne svetlosti u kojoj se drveta priklanjaju jedno drugom kao tamne lepeze, da je pridrži, svetlosti u kojoj stojimo kao da smo lišeni svake težine, prožeti njome kao novogodišnji šarani alkoholom ruma, u kome plivaju i koji prodire kroz njih sve dok se ne raspadnu.

— Ti me voliš? — šapće Izabela.

— Volim te i znam da nikada više nikog neću voleti kao tebe, zato što nikada više neću biti takav kao sad u ovom trenutku koji prolazi dok govorim o njemu, i koji ne mogu da zadržim, sve kad bih i život dao...

Ona me pogleda krupnim, blistavim očima. — Sad najzad znaš! — šapne. — Sad si najzad osetio — sreću bez imena i tugu i san i dvostruko viđenje! To je duga, Rudolfe, i preko nje se može ići, ali ako se posumnja, padne se! Veruješ li sad najzad?

— Da — promrmljam i znam da verujem i da sam jednog trenutka takođe verovao i da već više ne verujem sasvim. Svetlost je još jaka, ali na ivicama već biva siva, tamne mrlje se lagano pomaljaju i bolest misli ispod njih ponovo provaljuje, samo prikrivena, ali ne izlečena. Čudo je minulo pored mene, dotaklo me je, ali nije promenilo, ja imam još isto ime i znam da ću ga trpeti valjda do kraja svojih dana, ja nisam feniks, ponovno rođenje nije za mene, pokušao sam da poletim, ali sad se povodim kao zaslepljeno, trapavo pile i padam na zemlju, natrag u bodljikavu žicu.

— Nemoj biti žalostan — kaže Izabela, koja me je posmatrala.

— Ja ne mogu da hodam po dugi. Izabela — kažem. — Ali bih voleo. Ko može?

Ona približi lice mome uhu. — Niko — šapne.

— Niko? Ni ti?

Ona odmahne glavom. — Niko — ponovi. — Ali dovoljno je kad osećamo

čežnju.

Svetlost sad brzo posivi. "Jednom je sve to bilo već tako", mislim, no ne mogu da se setim kad. Osećam Izabelu pored sebe i ona mi se odjednom nađe u naručju. Počnemo se ljubiti kao prokletnici i očajnici, kao ljudi koje će zauvek otrgnuti jednog od drugog. — Sve sam propustio — kažem bez daha. — Volim te. Izabela.

— Mir! — šapuće ona. — Nemoj da govoriš...

Mutna mrlja na izlazu aleje počne da se žari. Pođemo prema njoj i zastanemo na kapiji parka. Sunce je nestalo i polja su bez boje; no umesto nje, nad šumom se podigla silna večernja rumen i grad izgleda kao da ulice gore.

Neko vreme se ne mičemo. — Kakva oholost — kaže Izabela. — Verovati da život ima početak i kraj!

Ne razumem je odmah. Iza nas, park se već sprema za noć; ali pred nama, na drugoj strani gvozdene kapije, sve plamti i ključa u pomahnitaloj alhemiji. "Početak i kraj?" mislim, i tada shvatim šta misli; da je oholost htela iz tog ključanja i te zapenjenosti iseći i ograničiti jedan mali život, i taj sićušni deo naše svesti učiniti sudijom nad njegovim trajanjem, dok je ona u najbolju ruku pahulja što kratko vreme plavi u njemu. Početak i kraj, izmišljene reči za izmišljeni pojam vremena i uobraženost amebe, čija sićušna svest neće da se utopi u jednoj većoj.

— Izabela — kažem. — Mili i ljubljene živote, čini mi se da sam najzad osetio šta je ljubav! Ona je život, sam život, kad se talas najviše propne da dohvati večernje nebo, bledeće zvezde i sama sebe — propinje se vazda uzalud, propinje smrtno za besmrtnim — ali neki put nebo priđe talasu, i oni se za trenutak sretnu, i tada to ne bude gusarski pokušaj jednog i izmicanje drugog, ne bude više oskudice i obilje i laž koju od toga stvaraju pesnici, nego je...

Zastanem. — Ne znam šta govorim — kažem zatim. — To sve samo navire, i možda ima laži u njemu, ali onda je to laž zato što su reči lažljive i nalik na posude kojima bismo hteli da uhvatimo vodoskok — no ti ćeš me razumeti i bez reči, to je za mene tako novo da ga ne umem izraziti; nisam znao da i moj duh može voleti, da mi i nokti mogu voleti i da čak i smrt moja može voleti, i neka đavo nosi pitanje koliko traje i mogu li ga zadržati ili ne, mogu li ga izraziti ili ne...

— Razumem — kaže Izabela.

— Razumeš?

Ona potvrdi glavom, blistavih očiju — Već sam se bojala, za tebe, Rudolfe.

"Šta je imala da se boji za mene", mislim. "Pa ja nisam bolestan". — Bojala?

— kažem. — Što si se bojala za mene?

— Bojala — ponovi ona. — Ali sad se više ne bojim. Zbogom, Rudolfe.

Pogledam je i ne dam joj da izvuče ruke. — Zašto hoćeš da odeš? Jesam li rekao što lažno?

Ona odmahne glavom i pokuša da izvuče ruke. — Jesam! — kažem. — Bilo je lažno! Bila je oholost, bile su reči, pričanje ...

— Nemoj da pokvariš, Rudolfe! Zašto sve što hoćeš da imaš treba da pokvariš uvek čim ga imaš?

— Da — kažem. — Zašto?

— Vatru bez dima i pepela. Ne kvari je. Zbogom, Rudolfe. "Šta je to", mislim. "Kao u pozorištu, ali to ne može biti! Je li to rastanak? Ali tako smo se već često rastajali, svako veče!" Ne puštam Izabelu. — Ostaćemo zajedno — kažem.

Ona potvrdi glavom i položi mi je na rame, i ja najednom osetim da ona plače. — Zašto plačeš? — pitam. — Pa mi smo srećni!

— Da — rekne ona i poljubi me i izvije se. — Zbogom, Rudolfe.

— Zašto kažeš zbogom? Pa ovo nije rastanak! Ja ću sutra opet doći.

Ona me pogleda. — Ah, Rudolfe — rekne, kao da opet nešto ne može da mi objasni. — Kako je onda moguće umreti ako je nemoguće rasti se?

— Da — kažem. — Kako? Ni to ne razumem. Ni jedno ni drugo.

Stojimo pred paviljonom u kome ona stanuje. Nikoga nema u predvorju. Na jednoj pletenoj naslonjači leži neka vrlo šarena knjiga. — Hodi — kaže Izabela odjednom.

Oklevam jedan trenutak, ali ni za šta na svetu ne mogu sad ponovo da kažem ne i zbog toga pođem s njom uza stepenice. Ona korača u svoju sobu, ne osvrćući se. Zastanem na vratima. Ona brzim pokretom zbaci sa nogu lake, zlatne cipele i legne na postelju. — Hodi! — kaže. — Rudolfe.

Sednem pored nje. Neću još jednom da je razočaram, ali ne znam ni šta da činim, i ne znam šta bih rekao kad bi ušla neka sestra ili Vernike. — Hodi — kaže Izabela.

Legnem na leđa a ona mi se pruži u naručaj. — Najzad — promrmlja. — Rudolfe — i udahnuvši duboko nekoliko puta, zaspi.

U sobi se smrači. Bledo stoji prozor u noći koja se zameće. Čujem Izabelu kako diše i s vremena na vreme kako nešto mrmori u susednoj sobi. Odjednom, ona se trgne i probudi. Gurne me od sebe, i ja osetim kako joj se telo ukočilo. Prestane da diše. — Ja sam — kažem. — Ja, Rudolf.

— Ko?

— Ja, Rudolf. Ostao sam kod tebe.

— Ti si ovde spavao?

Glas joj se promenio. Visok je i bez daha. — Ja sam ostao ovde — kažem.

— di! — šapne ona. — Odlazi odmah!

Ne znam da li me poznaje. — Gde je svetlost? — pitam.

— Ne svetlost! Ne svetlost! Idi! Idi!

Ustanem i pipajući pođem prema vratima. — Ne boj se Izabela — kažem.

Ona se pomakne na krevetu kao da pokušava da navuče na se pokrivač. — Ta odlazi! — šapne svojim visokim, promenjenim glasom. — Inače će te videti, Ralfe! Brzo!

Zatvorim za sobom vrata i pođem niza stepenice. Dole sedi noćna sestra. Ona zna da imam dopuštenje da posećujem Izabelu. — Je li mirna? — pita ona.

Klimnem glavom i pođem kroz baštu prema kapiji kroz koju ulaze i izlaze zdravi. "Šta je to sad opet bilo?" mislim. "Ralf, ko li je to? Nikad me tako nije zvala. I šta je mislila kad je rekla da me ne smeju videti? Pa ja sam već više puta bio noću u njezinoj sobi."

Silazim u grad. "Ljubav", mislim, moje visokoparne fraze ponovo mi padaju na pamet. Osećam neku skoro nepodnošljivu čežnju i neku daleku jezu i nešto kao bekstvo, i sve brže i brže idem prema gradu sa njegovim svetlostima, sa njegovom toplinom, njegovom vulgarnošću, njegovom bedom, njegovom svakodnevnosću i njegovim zdravim nehajem za tajne i za kaos, ili kakvo god ime da im se da.

Noću se probudim od mnogih glasova. Otvorim prozor i vidim kako narednika Knopfa nose kući. To se do sada još nikada nije desilo; dosad se još uvek vraćao sopstvenim snagama, pa makar mu rakija udarila i na oči. On teško stenje. Unaokolo se upali nekoliko prozora.

— Prokleti ždero! — krešti iz jednog prozora. To je udovica Konersman, koja ovde vreba. Ona nema nikakva posla, nego je naša ulična alapača. Sumnjam na nju da već odavno motri na Georga i Lizu.

— Zaveži — odgovara neki anonimni junak sa mračne ulice.

Ne znam da li poznaje udovicu Konersman. U svakom slučaju, na njega se posle jedne sekunde nemog negodovanja sruči takva pomijara psovki, zatim na Knopfa, na moral grada, zemlje i čovečanstva, da ulica sve odjekuje.

Naposletku udovica začuti. Njezine poslednje reči su da će ona informisati Hindenburga, biskupa, policiju i poslodavca nepoznatog junaka. — Zaveži, odvratna lajavice! — odgovara čovek, koji izgleda da je neobično otporan, pod zaštitom mraka. — Gospodin Knopf je teško bolestan. Bolje bi bilo da ste vi.

Udovica smesta ponovo stane da praska, udvostručenom snagom, što niko ne bi mislio da je moguće. Pokuša da džepnom lampom sa prozora prepozna prestupnika; ali svetlost je suviše slaba. — Znam ja ko ste! — praska ona. — Vi ste Hajnrih Brigeman! U zatvor ćete vi zato što vređate jednu slabu udovicu, ubico jedan! Već vaša mati...

Ne slušam dalje. Udovica ima dobru publiku. Skoro svi prozori sad su otvoreni. Groktanje i odobravanje razležu se iz njih. Ja siđem.

Knopfa baš unose. Pobeleo je, voda mu se sliva niz lice a njegovi ničeovski brkovi vise vlažni preko usana. Ispustivši jedan krik, on se naglo oslobodi, pođe nekoliko koraka napred povodeći se i neopazice skoči na obelisk. Uhvati se za nj obema rukama i nogama kao žaba, priljubi se uz granit i počne da plače.

Pogledam oko sebe. Iza mene stoji Georg u svojoj purpurnoj pidžami, za njim stara gospođa Krol bez zuba, u plavoj spavaćici sa uvijačima u kosi, za njom Hajnrih, koji se na moje iznenađenje pojavio u pidžami, bez čeličnog šlema i odlikovanja. Pa ipak, pidžama mu je prugasto obojena pruskim bojama, crno i belo.

— Šta je? — pita Georg. — Delirijum tremens? Opet?

Knopf ga je imao već nekoliko puta. On zna za bele slonove što izlaze iz zida i vazdušne brodove što prolaze kroz ključaonice. — Gore — kaže čovek koji je stajao na belezi udovici Konersman. To je stvarno Hajnrih Brigeman, instalater. — Jetra i bubrezi. On misli da su mu pukli.

— Pa što ga onda nose ovamo? Zašto ne u bolnicu?

— On neće u bolnicu.

Porodica Knopf se pojavi. Napred gospođa Knopf, za njom tri kćeri, sve četiri raskuštrane, pospane i poplašene. Uhvaćen novim napadom, Knopf zavija.

— Jeste li telefonirali lekaru? — pita Georg.

— Još nismo. Imali smo pune ruke posla da ga donesemo ovamo. Hteo je da skoči u reku.

Četiri ženska člana Knopfovih obrazuju oko narednika hor narikača. Hajnrih mu je takođe prišao i pokušava da utiče na njega kao čoveka, druga, vojnika i Nemca da pusti obelisk i ode u krevet, utoliko više što se obelisk pod Knopfovom težinom ljulja. Nije samo Knopf u opasnosti zbog obeliska, kaže" Hajnrih, nego i preduzeće, obratno, moraće učiniti Knopfa odgovornim ako se obelisku šta desi. To je skup, sjajno poliran švedski granit, koji bi prilikom pada sigurno bio oštećen.

Knopf ga ne razume; iskolačivši oči, on rže kao konj kome se nešto privida. Čujem Georga kako iz kancelarije telefonira po lekara. U večernjoj haljini od

malko zgužvana belog satena, Liza uđe u dvorište. Ona sva blista od zdravlja i jako miriše na kimovac. — Gerda te srdačno pozdravlja — kaže mi ona. — Treba koji put da se javiš.

U tom trenutku jedan ljubavni par u trku izleti iza krstova i pobegne napolje. U kišnom ogrtaču i spavaćici, pojavi se Vilke; Kurt Bah, drugi slobodni mislilac, dođe za njim u crnoj pidžami sa ruskom bluzom i pojasom. Knopf i dalje zavija.

Srećom, bolnica nije daleko. Lekar ubrzo stigne. Odmah mu objasne. Nemoguće je odvojiti Knopfa od obeliska. Zbog toga mu njegovi drugovi svuku pantalone toliko da mu se pojavi mršava stražnjica. Lekar, koji je u ratu navikao na teže situacije, očisti Knopfa vatom zamočenom u alkohol, da Georgu malu džepnu lampu i zabode iglu u oštro osvetljenu Knopfovu stražnjicu. Knopf se upola obazre, glasno se oglasi i sklizne niz obelisk. Lekar skoči natrag kao da ga je Knopf pogodio iz puške.

Pratioci podignu Knopfa. On se rukama još drži za podnožje obeliska; ali njegov otpor je slomljen. Razumljivo mi je zašto je u strahu poleteo na obelisk; on je ovde proveo lepe, bezbrižne trenutke bez bubrežnih kolika.

Odnesu ga u kuću. — Moglo se očekivati — kaže Georg Brigemanu. — Kako se to desilo?

Brigeman odmahne glavom. — Nemam pojma. Bio je baš dobio opkladu protiv nekog čoveka iz Minstera. Uspeo je tačno da razlikuje rakiju od "Spatenbroja" od rakije iz gostionice "Blume". Čovek iz Minstera doneo ih je u automobilu. Ja sam bio svedok. I u trenutku kad je čovek iz Minstera povukao novčanik, Knopf odjednom pobeli kao sneg i počne da se znoji. Odmah zatim već se bio pružio po podu i počeo da se uvija, povraća i zavija. Ostalo ste videli. I znate li šta je najgore? Onaj iz Minstera, kad je nastupilo uzbuđenje, kidnuo je a nije platio opkladu. A niko ga ne poznaje i onako uzbuđeni nismo mu zapamtili broj automobila.

— To je, dabome, strašno — kaže Georg.

— Kako se uzme. Sudbina, rekao bih.

— Sudbina — kažem ja. — Ako želite da učinite nešto protiv svoje sudbine, gospodine Brigeman, onda se nemojte vraćati kroz Hakenštrase. Udovica Konersman kontroliše onde saobraćaj, držeći u jednoj ruci jaku džepnu lampu koju je pozajmila, a u drugoj pivsku bocu kao oružje. Zar ne, Lizo?

Liza živo potvrdi glavom. — Punu bocu piva. Ako vam se ona raspadne na glavi, odmah će vas i malo ohladiti.

— Đavo ga odneol — kaže Brigeman. — Kako ću izaći odavde? Je li ovo

ćorsokak?

— Na sreću nije — odgovorim ja. — Natrag kroz baštu možete se izvući u Blajbtrojštrase. Savetujem vam da brzo krenete; sviće.

Brigeman ode. Hajnrih Krol pregleda da li je obelisk oštećen pa ode takođe. — Takav je čovek — rekne Vilke malo uopšteno, klimne glavom u pravcu Knopfovih prozora, pa prema bašti kroz koju se provlači Brigeman i popne se uz stepenice u svoju radionicu. Izgleda da noćas u njoj spava i ne radi.

— Jeste li opet doživeli kakvu spiritističku manifestaciju cveća? — pitam ja.

— Nisam, ali sam poručio knjige o tome.

Gospođa Krol je iznenada primetila da je zaboravila zube, pa je odavno pobegla. Kurt Bah guta očima Lizina gola, mrka ramena pogledom znalca, ali se povuče kad ne naiđe na naklonost s druge strane.

— Hoće li stari umreti? — pita Liza.

— Verovatno — odgovori Georg. — Čudo je što već odavno nije umro.

Iz Knopfove kuće izađe lekar. — Šta je? — pita Georg.

— Jetra. Već odavno joj je vreme. Ne verujem da će se sad izvući. Sve je upropašteno. Dan-dva, i svršeno.

Pojavi se Knopfova žena. — Dakle, ni kapi alkohola! — kaže joj lekar. — Jeste li pregledali njegovu spavaću sobu?

— Tačno, gospodine doktore. Kćerka i ja. Našli smo dve boce ove strašne stvari. Evo ih!

Ona donese boce, otvori ih i hoće da ih prospe.

— Stanite — kažem ja. — To baš nije potrebno. Glavno je da ih ne dobije Knopf, je li tako, doktore?

— Dabome.

Dobra rakija snažno zamiriše. — Pa šta da radim sa njom u kući? — potuži se gospođa Knopf. — Svugde će je naći. On je kolosalno njuškalo.

— Te brige možemo vas osloboditi.

Gospođa Knopf da lekaru i meni po jednu bocu. Lekar me pogleda. — Dok jednome ne omrkne, drugome ne svane — kaže on i pođe.

Gospođa Knopf zatvori za sobom vrata. Napolju stojimo još samo Liza, Georg i ja. — I lekar misli da će umreti, je li? — pita Liza.

Georg potvrdi glavom. Njegova purpurna pidžama izgleda crna u poznoj noći. Lizi je zima ali ostaje. — Servus — kažem ja i ostavljam ih nasamo.

Odozgo vidim udovicu Konersman kako kao senka patrolira pred svojom kućom. Još uvek vreba na Brigemana. Malo posle čujem kako se dole tiho zatvaraju vrata. Zurim u noć i mislim na Knopfa, pa onda na Izabelu. Baš kad

me počne hvatati san, ugledam udovicu Konersman kako prelazi preko ulice. Ona po svoj prilici misli da se Brigeman sakrio, pa svetli po našem dvorištu da ga nađe. Preda mnom na prozoru još uvek leži stari oluk kojim sam plašio Knopfa. Skoro se kajem zbog toga, ali tada ugledam svetlost koja se kreće po dvorištu i ne mogu da odolim. Oprezno se nagnem kroz prozor i dubokim glasom huknem u nju: — Ko me ovde buni? — i dodam jedan uzdah. Udovica Konersman se sva ukipi. Zatim svetlost stane frenetično da treperi po dvorištu i spomenicima. — Neka se bog smiluje i tvojoj duši... — huknem u cev. Rado bih govorio Brigemanovim glasom ali se svladavam — zbog ovoga što sam rekao do sada ne može me Konersmanka tužiti ako pronade u čemu je stvar.

Ali ona ne pronade. Išunja se pored zida na ulicu i besomučno poleti u svoju kapiju preko puta. Čujem još kako je počela štucati, a zatim je sve tiho.

Pažljivo teram od sebe bivšega pismonošu Rota, malenog jednog čoveka, koji je za vreme rata raznosio pisma u našem delu grada. Rot je bio osetljiv čovek i vrlo mu je teško padalo što je u ono vreme tako često bivao glasnik nesreće. Za vreme mirnih godina svi su ga radosno dočekivali kad je donosio poštu; ali u ratu, sve više je i više postajao ličnost koja uliva skoro samo strah. Donosio je pozive za odlazak u vojsku i zvanična pisma, kojih su se svi bojali, sa sadržajem: "Pao na polju časti", a što je rat duže trajao, on ih je sve češće donosio, i njegov dolazak izazivao je kuknjavu, psovke i suze. A kad je jednoga dana i sam sebi imao da dostavi jedno takvo strašno pismo, i posle nedelju dana i drugo, s njim je bilo svršeno. Smirio se i postao pitom luđak, pa ga je pošta morala penzionisati. Zbog toga je kao i toliki drugi, bio osuđen na laganu smrt od gladi za vreme inflacije, pošto su sve penzije povišavane suviše kasno. Nekoliko poznanika priskoči u pomoć usamljenom starom čoveku, i nekoliko godina posle rata, on počne ponovo da izlazi; no duh mu je ostao pomućen. On misli da je još uvek pismonoša, pa se šeta sa nekakvom starom službenom kapom i opet nosi ljudima vesti; no posle svih nesrećnih vesti, sad hoće da im nosi dobre. Skuplja stare koverte i poštanske karte, pa ih onda deli kao vesti iz ruskih zarobljeničkih logora. Uz to objašnjava kako su oni za koje se misli da su mrtvi još u životu. Nisu poginuli. Brzo će se vratiti.

Posmatram dopisnicu koju mi je sad gurnuo u ruku. To je nekakva prastara reklama za učešće u pruskoj klasnoj lutriji; danas, u inflaciji, glupa dosetka. Biće da ju je Rot iščeprkao negde iz kakve stare korpe za hartiju; upućena je mesaru Saku, koji je odavno umro. — Hvala lepo — kažem. — Baš se radujem!

Rot klimne glavom. — Sad će naši vojnici brzo doći iz Rusije.

— Da, razume se.

— Svi će se oni vratiti. Samo što malo duže traje. Rusija je tako velika.

— I vaši sinovi, nadam se.

Izbledele oči Rotove živnu. — Da, i moji. Već sam obavešten.

— Još jedanput lepo hvala — kažem.

Rot se nasmehne ne pogledavši me i produži. Pošta je prvo pokušala da ga spreči u raznošenju, pa je čak zahtevala i da ga zatvori; no svet se usprotivio, i sad ga ostavljaju na miru. Doduše, u jednoj političkoj desnoj krčmi nekolicini stalnih gostiju palo je nedavno na pamet da pošalju Rota svojim političkim protivnicima sa pismima punim gadnih psovki i uvreda — kao i dvosmislenim pismima ženama bez muževa. Oni su mislili da je to silna smejurija. I Hajnrihu

Krolu činilo se kako je to zdrav, narodni humor. Hajnrih je u krčmi, među sebi ravnima, uopšte sasvim drugi čovek nego kod nas; važi čak kao šaljivdžija.

Rot je dabome davno zaboravio ko je iz koje kuće poginuo u ratu. On raznosi dopisnice bez računa, i mada je s njim kao posmatrač išao jedan od nacionalista iz krčme i vodio računa da njihova uvredljiva pisma dođu na tačnu adresu, pokazujući Rotu kuću i sakrivši se, ipak je tu i tamo došlo do zabune i Rot je nekoliko pisama pobrkao. Tako je pismo upućeno Lizi dospelo u ruke Bodendiku. U njemu je stajao poziv na polni odnos u jedan sat noću u džbunju iza Gospine crkve uz nagradu od deset miliona maraka. Bodendik pođe za posmatračima nazorice kao Indijanac, rupi odjednom među njih, lupi dvojici, ništa ne pitajući, glavu o glavu, a trećeg, koji se dao u bekstvo, dohvati nogom tako strašno da je ovaj poleteo uvis i s mukom uspeo da pobegne. Tek posle toga, veštak u dobijanju brzih ispovesti, Bodendik stade da postavlja pitanja dvojici zarobljenika, potkrepljujući ih ćušcima svojih golemih seljačkih šaka. Brzo je došlo do priznanja, i kako su obojica uhvaćenih bili katolici, on im uze imena i naredi im da sledeći dan dođu bilo na ispovest bilo u policiju. Oni, razume se, dođoše radije na ispovest. Bodendik im naredi da čitaju "Ego te absolvo", ali se pri tom posluži receptom sveštenika Saborne crkve primenjenom na meni — naredi im da u znak kajanja ne piju nedelju dana a onda da opet dođu na ispovest. Kako su se ona dvojica bojala da ih ne ekskomuniciraju ako se ne pokaju, i kako nisu hteli da dotle dođe, morali su ponovo da dođu na ispovest i Bodendik se neumoljivo obori na njih da se ispovedaju svake sledeće nedelje i da ne piju, i tako načini od njih zagrižene, apstinentne, uzorne hrišćane. Nikada nije saznao da je treći grešnik bio major Volkenštajn, koji je posle onog udarca nogom imao da izdrži kuru lečenja prostate, pa zbog toga postao politički znatno oštrij i konačno prešao u nacionalsocijaliste.

Vrata Knopfove kuće stoje otvorena. Šivaće mašine zuje. Ujutru su donesene hrpe crnog platna, i mati i kći šiju sada svoje crne haljine. Narednik još nije umro, ali lekar je rekao da to može biti samo još pitanje sati ili najviše dana. Digao je ruke od Knopfa. Kako bi porodica smatrala kao težak gubitak reputacije da dočeka smrt u svetlim haljinama, ona se brzo priprema. U trenutku kad Knopf prestane disati, porodica će biti opremljena crnim haljinama, žalobnim velom za gospođu Knopf, crnim, neprovidnim čarapama za sve četiri, pa čak i crnim šeširima. Malograđanska pristojnost biće zadovoljena.

Georgova ćelava glava, nalik na polovinu sira, plivajući prođe iznad ivice prozora. Prati ga Suzni Oskar.

— Kako stoji dolar? — pitam ih kad uđu.

— Tačno jedna milijarda danas u dvadeset sati — odgovara Georg. —
Možemo to proslaviti kao jubilej ako nam je volja.

— Možemo. A kad ćemo propasti?

— Kad sve isprodajemo. Šta pijete, gospodine Fuks?

— Šta imate. Šteta što ovde u Verdenbriku nema votke!

— Votke? Jeste li za vreme rata bili u Rusiji?

— Još kako! Ja sam u Rusiji bio čak komandant groblja. Kakva su to divna vremena bila!

Iznenadeno pogledam Oskara. — Divna vremena? — kažem ja. — I to kažete vi, tako fin čovek da možete čak i zaplakati kad vam se naredi?

— Bila su divna vremena — kaže Suzni Oskar odlučno i omiriše rakiju kao da imamo nameru da ga otrujemo. — Dosta da se jede, dobro da se pije, služba prijatna, daleko iza fronta — šta biste više? A na smrt se čovek i onako navikne kao na zaraznu bolest.

On dendijski okusi rakiju. Malo sam zaprepašćen dubinom njegove filozofije. — Ima ljudi koji se naviknu na smrt kao na četvrtoga u preferansu — kažem ja. — Na primer, grobar Liberman. Za njega je to kao da na groblju prekopava baštu. Ali umetnik kao što ste vi...

Oskar se nadmoćno nasmeši. — Pa to je ogromna razlika! Libermanu nedostaje pravo izoštreno metafizičko osećanje: večno umri i budi.

Georg i ja pogledom se zapanjimo. Da Suzni Oskar nije neuspeli pesnik? — Je li to kod vas stalno? — pitam ja. — To umri i budi?

— Više ili manje. Bar nesvesno. Pa zar kod vas ovde nije, gospodo?

— Kod nas je više sporadično — odgovaram. — Uglavnom pre jela.

— Jednom su nam javili da će nas posetiti njegovo veličanstvo — kaže Oskar zaneseno. — Bože, ala smo se uzбудili! Na sreću, u blizini su bila još dva druga groblja, pa smo mogli pozajmiti.

— Šta pozajmiti? — pita Georg. — Da ukrasite grobove?

Ili cveće?

— A, to je sve bilo u redu. Onako po pruski, razumete li? Ne, leševe.

— Leševe?

— Razume se, leševe! Ne kao leševe, dabome, nego kao ono što su bili pre toga. Redova je na svakom groblju bilo, dabome, više nego što treba, kaplara, podnarednika, narednika i potporučnika takođe — ali tada, kod viših činova, počinjale su teškoće. Moj kolega na susednom groblju imao je, na primer, tri majora; ja nijednog. Ali umesto toga, imao sam dva potpukovnika i jednog

pukovnika. Trampio sam s njima jednog potpukovnika za dva majora. Osim toga, dobio sam i jednu kljukanu gusku priđe, toliko se mome kolegi činila sramota što nema nijednog potpukovnika. Nije znao kako da izađe pred njegovo veličanstvo bez ijednog potpukovnika.

Georg zakloni lice rukom. — Čak ni sad ne smem da mislim o tome.

Oskar klimne glavom i zapali jednu tanku cigaru. — To još nije bilo ništa prema komandantu trećeg groblja — kaže on sa uživanjem. — Kod njega uopšte nije bilo krupnije boranije. Čak ni majora. Potporučnika, koliko ti je volja. On je bio očajan. Ja sam bio dobro asortiran i trampio sam konačno jednoga od majora koje sam dobio za potpukovnika za dva kapetana i jednog aktivnog narednika, u stvari više iz kulantnosti. Kapetana sam imao i sam; samo aktivni narednici su bili retki. Vi znate, te svinje sede uvek daleko iza fronta i skoro nikad ne omirišu barut; zato i jesu takve derikože — uzeo sam, dakle, tu trojicu iz kulantnosti i jer sam voleo da imam jednog aktivnog narednika koji više ne može da se izdere.

— A zar niste imali nijednog generala? — pitam.

Oskar odmahne rukom. — Generala! General koji pogine redak je kao... on traži poređenje. — Skupljate li bube?

— Ne — odgovaramo Georg i ja unisono.

— Šteta — kaže Oskar. — Dakle kao veliki jelenak, *Lukanus cervus*, ili, ako skupljate leptire, kao mrtvoglavac. Kako bi inače bilo ratova? Već moga pukovnika udarila je kaplja. Ali taj pukovnik...

Suzni Oskar odjednom razvuče usta. To je neobičan efekt; od mnogog plača on ima na licu bora kao pas ptičar i obično jedan isti mutno-svečan izraz. — Dakle, trećem komandantu bio je, razume se, takođe potreban jedan štabni oficir. On mi je za to ponudio sve što hoću, ali ja sam bio kompletan; imao sam čak i aktivnog narednika, kome sam dao lep grob na uglu na upadljivom mestu. Najzad sam popustio — za trideset šest boca najbolje votke. Doduše, dao sam za njih pukovnika, ne potpukovnika. Trideset šest boca! Otud, gospodo, još i danas tako naročito volim votku. Razume se, ovde se ona nigde ne može dobiti.

Oskar pristaje da umesto votke primi još čašu komadare. — Što ste se toliko mučili sa leševima? — pita Georg. — Morali ste ih sve premeštati. Zašto niste naprosto postavili nekoliko krstova sa izmišljenim imenima i činovima i gotovo? Tako ste onda mogli imati čak i divizijskog generala.

Oskar je šokiran. — Ali gospodine Krole! — kaže on sa blagim prebacivanjem. — Pa to bi bila laž. Čak možda i skrnavljenje leševa...

— Skrnavljenje leševa samo kad biste kakvom majoru dali niži čin —

kažem ja. — Ali ne kad biste kakvog redova za jedan dan učinili generalom.

— Mogli ste postaviti krstove na prazne grobove — dodaje Georg. — Onda ne bi bilo sknavljenja.

— Ali bi ostala laž. I moglo se dočuti — odgovara Oskar. — Već preko grobara. A šta onda? Osim toga — lažan general? — on se u sebi strese. — Njegovo veličanstvo sigurno je poznavalo svoje generale.

Ostavljamo to tako. Oskar takođe. — Zna li šta je bilo smešno u celoj stvari? — pita on. Mi ćutimo. Pitanje je svakako postavljeno retorički i ne zahteva odgovor.

— Jedan dan pre pregleda sve je otkazano. Njegovo veličanstvo uopšte nije došlo. Bili smo posadili more primula i narcisa.

— A jeste li vratili mrtvace koje ste trampili? — pita Georg.

— To bi bilo suviše posla. Već smo bili promenili smrtovnice. I porodice su bile obaveštene da su njihovi mrtvi premešteni. To se češće dešavalo. Groblja su dolazila u borbenu zonu, a posle toga sve se moralo uređivati iznova. Samo razbesneo komandant sa votkom. Čak je pokušavao da sa svojim vozarem provali kod mene, da vrati sanduke; ali ja sam ih već odavno pre toga sjajno posakrivao. U jedan prazan grob. — Oskar zevne. — Da, to su bila vremena, u ono doba! Imao sam tada pod sobom nekoliko hiljada grobova. Danas... on izvadi iz džepa cedulju... dva srednja nadgrobna kamena sa mermernom pločom, gospodine Krole, to je na žalost, sve.

Prolazim kroz bolničku baštu u kojoj se smrkava. Izabela je danas posle dugog vremena prvi put ponovo bila na pobožnosti. Tražim je, ali ne mogu da je nađem. Umesto nje sretnem Bodendika, koji miriše na tamjan i cigare.

— Šta ste vi momentalno? — pita on. — Ateista, budista, skeptik ili na putu povratka bogu?

— Svak se uvek nalazi na putu ka bogu — odgovaram ja umoran za borbu. — Pitanje je samo šta pod tim razume.

— Bravo — kaže Bodendik. — Uostalom, Vernike vas traži. Što se vi u stvari tako zagriženo borite za tako prostu stvar kao što je vera?

— Zato što se nebo više raduje jednom borbenom skeptiku nego devedeset i devetorici vikara koji izmalena pevaju osana — odgovaram ja.

Bodendik se ironično smeška. Neću da se prepirem s njim; sećam se njegova podviga u džbunu Gospine crkve. — Kad ću vas videti u ispovedaonici? — pita on.

— Onako kao ona dva grešnika iz Gospine crkve?

On se trgne. — Tako, vi to znate? Ne, ne onako. Vi ćete doći od svoje volje!

Nemojte da čekate suviše!

Na to ništa ne odgovorim, i rastanemo se srdačno. Na putu ka Vernikeovoj sobi lišće sa drveća leprša kroz vazduh nalik na slepe miševе. Na sve strane miriše zemlja i jesen. "Gde li je leto? mislim. Još malopre je bilo tu!

Vernike ukloni hrpu hartija. — Jeste li videli gospođicu Terhofen? — pita on.

— U crkvi. Inače nisam.

On klimne glavom. — Sad se nemojte starati za nju.

— Lepo — kažem. — Šta dalje zapovedate?

— Nemojte biti glupi! Ne naređujem ja. Ja činim ono što smatram da je dobro za moga bolesnika. — On me bolje zagleda. — Da niste možda zaljubljeni?

— Zaljubljen? U koga?

— U gospođicu Terhofen. U koga drugog? Ona je zgodno devojče. Đavo da ga nosi, na to u celoj stvari nisam uopšte mislio.

— Ni ja. U kakvoj stvari?

— Onda je dobro. — On se nasmeje. — Uostalom, to vam ništa ne bi škodilo.

— Tako? — odgovaram ja. — Dosad sam mislio da je samo Bodendik ovde zastupnik božji. A sad imamo i vas. Vi tačno znate šta škodi a šta ne, zar ne?

Vernike za trenutak ćuti. — Dakle, ipak — kaže zatim. — Hja, pa neka! Šteta što nisam mogao da prisluškujem! Baš vi! Mora da su bili divni glupi razgovori! Uzmite jednu cigaru. Jeste li primetili da je jesen?

— Da — kažem. — U tom mogu da se složim s vama.

Vernike mi pruži sandučić sa cigarama. Uzmem jednu da mi ne bi rekao kako je to, ako je odbijem, još jedan znak zaljubljenosti. Odjednom mi se tako smuča da bih povraćao. Uprkos toga, zapalim cigaru.

— Svakako sam dužan da vam nešto objasnim — kaže Vernike. — Majka! Opet je dve večeri bila ovde. Konačno je slomljena. Muž joj je rano umro; ona zgodna, mlada; kućni prijatelj u koga je kćerka očigledno takođe bila jako zaljubljena; majka i kućni prijatelj neoprezni, kćerka ljubomorna, iznenadi ih u vrlo intimnoj situaciji, možda ih je i duže motrila — razumete li?

— Ne — kažem. Sve mi je to odvratno isto kao i Vernikeova smrdljiva cigara.

— Dakle, tu smo — nastavi Vernike seireći. — Mržnja kod kćerke, odvratnost, kompleks, spašavanje u cepanju ličnosti, specijalan tip koji beži od svega realnog i vodi snovidni život. Majka se još posle udala za kućnog

prijatelja, to je onda potpuno dovelo do krize — razumete li sad?

— Ne.

— Ali to je tako prosto — kaže Vernike nestrpljivo. — Teško je bilo samo doći do suštine, ali sad... on počne da trlja ruke. — Uz to sad još imamo i sreću da onaj drugi čovek, predašnji kućni prijatelj, Ralf ili Rudolf ili tako nekako, sada više ne stoji na putu. Rastao se pre tri meseca, pre dve nedelje automobilska nesreća, poginuo — uzrok je prema tome otklonjen, put je slobodan. Pa sad konačno morate kapirati?

— Da — kažem i voleo bih da tome raspoloženom naučniku strpam u čeljusti krpu sa hloroformom.

— Eto vidite! Sad samo treba razrešiti. Majka, koja odjednom više nije suparnica, susret, brižljivo pripremljen — već nedelju dana radim na njemu, i sve ide vrlo dobro, videli ste i sami da je gospođica Terhofen večeras opet došla na pobožnost...

— Vi mislite da ste je obratili? Vi, ateist, a ne Bodendik?

— Glupost! — kaže Vernike, malko ljutit zbog moje tuposti. — O tom se uopšte ne radi! Mislim na to da je postala otvorenija, pristupačnija, slobodnija — zar niste to i sami primetili kad ste poslednji put bili ovde?

— Da.

— Eto vidite! — Vernike ponovo stane da trlja ruke. — Posle prvog jakog šoka to je bio sasvim ohrabrujući rezultat...

— Je li šok bio rezultat vašeg lečenja?

— On je spadao u njega.

Pomislím na Izabelu u njezinoj sobi. — Čestitam — kažem.

Vernike ne primećuje ironiju, toliko ga je zaokupila stvar. — Prvi kratki susret i lečenje sve su, razume se, opet povratili; tako je i trebalo — ali ja se jako nadam! Razumete da mi sad nije potrebno ništa što bi moglo skrenuti...

— To razumem. Ja nisam potreban.

Vernike potvrdi glavom. — Znao sam da ćete razumeti! Pa i u vama ima nekakve naučničke radoznalosti. Jedno vreme bili ste vrlo korisni, ali sad — šta je vama? Je li vam vrućina?

— Zbog cigare. Suviše je jaka.

— Naprotiv! — kaže neumorni naučnik. — Ove brazilke izgledaju jake — ali su od svih najlakše.

"Mnogo šta je takvo", mislim, i ostavim cigaru. — Ljudski mozak! — kaže Vernike skoro u zanosu. — Nekad sam hteo da postanem mornar i pustolov i istraživač u prašumi — smešno! Najveća pustolovina je ovde! — On se kucne u

čelo. — Čini mi se da sam vam to već govorio.

— Da — kažem. — Već često.

Zelene ljuske kestena šuščaju mi pod nogama. "Zaljubljen kao glupak", mislim "šta razume pod tim taj čovek što je poblesavio od činjenica? Kad bi to bilo tako prosto!" Idem prema kapiji i skoro okrznem neku ženu koja mi polagano dolazi u susret. Ona nosi krznom obrubljen kaput i nije iz bolnice. Vidim u mraku bledo nejasno lice, i miris parfema raširi se iza nje. — Ko je to bio? — pitam čuvara na izlazu.

— Neka gospođa za doktora Vernikea. Dolazila je već nekoliko puta. Ima, čini mi se, ovde nekog pacijenta.

"Majka", mislim i verujem da nije tako. Zastajem napolju i uprem pogled u bolnicu. Obuzme me bes, gnev da sam bio smešan, i onda jadno sažaljenje prema samom sebi — ali naposljetku preostaje samo nemoć. Naslonim se na jedan kesten i osetim stablo kako hladi i ne znam šta hoću niti šta bih mogao.

Pođem dalje, i dok idem, bude mi bolje. "Pusti ih neka govore, Izabela", mislim, "pusti ih neka nam se smeju kao glupacima! Ti mili, ljubljene živote, leteći, nesputani, koji je pouzdano koračao onuda gde drugi padaju, koji je lebdeo gde drugi udaraju tobđžijskim čizmama, ali koji se zapleo i izderao u paučijim mrežama i granicama koje drugi ne vide — šta hoće oni od tebe? Zašto tako pohlepno hoće da te uvuku natrag u njihov svet, u naš svet, zašto ti ne ostave tvoj leptirski život s one strane uzroka i posledice i vremena i smrti? Je li to ljubomora? Je li to bezazlenost? Ili je istina što Vernike kaže kako mora da te spase, kako će biti gore od bezimernih strahova koji bi još došli, jači od onih koje je on sam izazvao, i naposljetku od toga da kao žaba životariš u tuposti? Ali, je li on izvestan da to može? Je li izvestan da te pokušajima spašavanja neće razbiti ili te još brže gurnuti onamo od čega hoće da te spase? Ko to zna? Šta zna taj naučnik, taj skupljač leptira, o letenju, o vetru, o opasnostima i ushićenju dana i noći bez prostora i vremena? Poznaje li on budućnost? Je li on pio mesec? Zna li on da biljke viču? On se tome smeje. Za njega je to sve samo reakcija izbegavanja jednog brutalnog doživljaja. Ali, je li on prorok koji predviđa šta će biti? Je li on bog, da zna šta biti mora? Šta je znao o meni? Da bi bilo sasvim dobro kad bih bio malo zaljubljen? Ali šta sam ja o tome znam? To je počelo i struji i nema kraja, šta sam ja slutio o tom? Kako možemo biti tako predani nekome? Zar nisam to i sam neprestano odbijao za vreme nedelja koje sad leže na horizontu slične nedohvatnom zalasku sunca? Ali zašto se tužim? Čega se bojim? Zar sve još ne može biti dobro i Izabela ozdraviti i.. ."

Tu stanem. "Šta onda? Zar ona neće otići? I tad se najednom opet pojavi

majka u kaputu sa krznom, sa diskretnim parfemom, sa rođacima u pozadini i zahtevima za svoju kćer? Nije li ona onda izgubljena za mene, koji ne mogu da skupim dosta novca čak ni za jedno odelo? I jesam li samo zbog toga tako zbunjen? Iz tupog egoizma, a sve drugo je samo dekoracija?"

Uđem u neku krčmu u podrumu. U njoj sedi nekoliko šofera, jedno neravno ogledalo kraj bifea vrati mi moje izobličeno lice, a preda mnom pod staklom leži pet-šest suvih zemičaka sa sardinama, kojima su se od stajanja iskrivili repovi. Popijem jednu rakiju i imam osećaj da mi se u stomaku nalazi duboka strašna rupa. Pojedem zemičke sa sardinama, i još druge, sa starim, nadulim švajcarskim sirom; ukus im je strašan, ali ja ih gutam, pa posle jedem kobasice koje su crvene tako da skoro ržu, i bivam sve nesrećniji i gladniji i čini mi se da bih zagrizao sam bife.

— Čoveče, ala vi imate apetit — kaže gostioničar.

— Da — kažem. — Imate li još štogod?

— Supu od graška. Gusta supa, ako još udrobite hleba...

— Dobro, dajte mi supu.

Pojedem supu, a gostioničar mi od svoje strane, kao dodatak, donese još krišku hleba sa svinjskom mašču. Smažem i nju i budem još gladniji i nesrećniji nego pre toga. Šoferi počnu da se zanimaju za mene. — Poznavao sam jednog koji je mogao odjedanput da pojede trideset tvrdih jaja — kaže jedan.

— To je isključeno. Taj mora umreti; to je naučno dokazano.

Bacim mrzak pogled na naučnika. — Jeste li vi videli? — pitam.

— To je sigurno — odgovara on.

— To uopšte nije sigurno. Naučno je dokazano jedino to da šoferi rano umiru.

— Otkud to?

— Zbog benzinskih isparenja. Lagano trovanje.

Gostioničar se pojavljuje sa nekom vrstom talijanske salate.

Umesto sanjivosti u njemu se pojavilo sportsko interesovanje. Otkud mu salata sa majonezom, to je tajna. Salata je čak sveža. Možda ju je otkinuo od sopstvene večere. Smažem još i nju i pođem — sa stomakom koji gori, i još uvek kao da je prazan i nezadovoljan.

Ulice su osvetljene sivo i mutno. Na sve strane stoje prosjaci. Nisu to prosjaci kakvi su bili pre — to su sad ljudi bez nekog uda, i koji se tresu, i nezaposleni, i star, miran svet sa licima kao od zgužvanog bezbojnog papira. Odjednom se zastidim što sam tako besmisleno mnogo jeo. Da sam ono što sam pojeo dao dvojici ili trojici ovih ljudi, oni bi bili siti jedno veče a ja ne bih bio

gladniji no što sam još sad. Uzmem iz džepa novac koji još imam uza se i razdelim ga. Nema ga više mnogo, i sam sebe neću time opljačkati; sutra u deset pre podne njegova će vrednost i tako biti za četvrtinu manja, kad dođe kurs dolara. Nemačka marka dobila je jesenas desetostruku galopirajuću tuberkulozu. Prosjacima je to poznato i oni se smesta izgube, pošto je svaki minut skupocen; cena supe može za jedan sat da skoči za nekoliko miliona maraka. Zависи od toga da li gostioničar mora ujutro ponovo da ide na pijacu ili ne — a i od toga da li je čovek koji pravi poslove ili je i sam žrtva. Ako je i sam žrtva, on je mana za manje žrtve i cene prekasno diže.

Idem dalje. Iz gradske bolnice nailazi nekoliko ljudi. Opkolili su ženu koja desnu ruku drži visoko povezanu u gvožđu. Zapahne me miris sredstva za previjanje. Bolnica stoji u mraku kao kakav svetlosni grad. Skoro svi prozori su osvetljeni; izgleda da je zauzeta svaka soba. U inflaciji svet brzo umire. I mi to znamo.

U Velikoj ulici odlazim do jedne mešovite trgovine koja je često otvorena i posle zvaničnog radnog vremena. Sa vlasnicom radnje učinili smo dogovor. Ona je dobila od nas za muža nadgrobni kamen srednje veličine a mi za to imamo pravo da kupimo kod nje robe za šest dolara prema kursu marke od drugog septembra. To je produžena trampa. Trampa je inače odavno svud u modi. Ljudi trampe stare krevete za kanarinke i sitne ukrase, porcelan za kobasice, nakit za krompir, nameštaj za hleb, klavire za šunke, upotrebijene žilete za otpatke od povrća, stare bunde za prerađene vojničke bluze i zaostavštinu umrlih za životne namirnice. Georg je pre četiri nedelje imao čak priliku da pri prodaji jednog polomljenog mermernog stuba sa postoljem dobije skoro nov smoking. Odrekao ga se teška srca, jer je praznoveran pa veruje da u stvarima koje su ostale iza mrtvih još dugo ostaje ponešto od mrtvacu. Udovica mu je rekla da je dala smoking na hemijsko čišćenje; zbog tog je u stvari potpuno nov, i može se reći da je hlor isterao pokojnika iz svakog nabora. Georg se veoma kolebao, jer mu je smoking dobro stajao; ali ga se zatim ipak odrekao.

Pritisnem bravu na dućanu. Vrata su zaključana. "Prirodno", mislim i gladno zurim kroz staklo u izlog. Naposljetku umorno odem kući. Na dvorištu stoji šest malih ploča od peščara. Još su netaknute, ne nose nikakvo ime. Načinio ih je Kurt Bah. U stvari, to je sknavljenje njegova talenta, jer je to običan kamenorezački posao, ali mi momentalno nemamo ni jednu porudžbinu za lavove na umoru i vojničke spomenike — zbog toga Kurt Bah izrađuje za rezervu vrlo male, jevtine ploče, koje su nam uvek potrebne, pogotovo sad u jesen, kada će, kao i u proleće, ponovo doći do velikog umiranja. Gripa, glad,

rdava ishrana i nedostatak otpornosti postaraće se za to.

Prigušeno zuje šivaće mašine iza vrata na kući porodice Knopf. Kroz staklena vrata prodire svetlost iz sobe u kojoj se šiju crne haljine. Prozor staroga Knopfa je neosvetljen. On je verovatno već umro. "Trebalo bi da mu postavimo na grob crni obelisk", mislim, "taj mračni kameni krst koji pokazuje sa zemlje u nebo. On je za Knopfa bio drugi zavičaj, a već dve generacije Krolovih nisu uspele da prodaju toga crnog tužitelja".

Idem u kancelariju. — Uđi! — viče Georg, koji me je čuo, iz svoje sobe.

Otvorim vrata i iznenadim se. Georg sedi u naslonjači, kao obično, sa ilustrovanim časopisima pred sobom. Nedeljni čitalački krug elegantnog sveta, kome on pripada, baš mu je doneo novu hranu. Ali to nije sve — on sedi u smokingu s uštirkanom košuljom i čak u belom prsluku, kao slika iz ilustracija: neženja. — Dakle, ipak! — kažem. — Žrtvovao si opomenu instinkta pohlepi za zadovoljstvom. Udovičin smoking.

— Ni govora! — Georg se zadovoljno protegne. — To što vidiš primer je koliko nas žene nadmašuju u dosetljivosti. Ovo je drugi smoking. Udovica je svoj smoking zamenila kod jednog krojača za drugi i tako mi platila a moje osećanje nije povredila. Gledaj ovamo — udovičin smoking bio je postavljen satenom, a ovaj je čistom svilom. I bolji mi je pod pazuhom. Cena je, zbog inflacije, u zlatnim markama ista; smoking je elegantniji. Tako se utančano osećanje izuzetno jednom čak i isplatilo.

Posmatram ga. Smoking je dobar, ali takođe nije sasvim nov. Neću da povredim Georgovu utančanost i da tvrdim da i ovaj smoking verovatno potiče od nekog pokojnika. Konačno, šta ne potiče od pokojnika? Naš jezik, naše navike, znanje, očajanje — šta sve ne? Doduše, Georg je u ratu, naročito poslednje godine, nosio toliko uniformi od poginulih, neki put još sa neispranim krvavim mrljama i zakrpljenim rupama od metaka, da nikakva neurotička utančanost nije ako to sad više neće — to je pobuna i želja za mirom. A mir se simbolizuje za njega u tome da ne nosi više odela pokojnika.

— Šta rade filmske glumice Heni Porten, Erna Morena i nezaboravna Lija de Puti? — pitam ja.

— Brinu iste brige kao i mi! — kaže Georg. — Da što je pre moguće dođu do materijalnih vrednosti, automobila, bundi, tijara, pasa, kuća, akcija i filmskih producenata — samo je njima lakše nego nama.

On sa ljubavlju gleda sliku jednog holivudskog društva. To je slika jednog bala neopisane elegancije. Gospoda su, kao i Georg, u smokingu ili u fraku. — Kad ćeš dobiti frak? — pitam ja.

Kad sa smokingom budem na prvom balu. Zbog toga ću otići u Berlin! Tri dana! Jednom kad se inflacija svrši i novac ponovo bude novac, a ne više voda. U međuvremenu se spremam, kao što vidiš.

— Nemaš lakovane cipele — kažem ja, na svoje iznenađenje iritiran ovim samozadovoljnim društvenim čovekom.

Georg izvadi iz džepa zlatni komad od dvadeset maraka, baci ga uvis, uhvati ga i bez reči ga opet stavi u džep. Posmatram ga sa užasnom zavišću. Eto ga gde sedi, bez mnogo briga, sa cigarom u unutrašnjem džepu, koja mu neće biti gorka kao žuč, kao meni Vernikeova brazilka, preko stanuje Liza i luda je za njim prosto zato što je on sin porodice koja je imala radnju u vreme dok je njen otac bio još nadničar. Ona mu se divila još dok je bila dete, kad je on nosio široku belu ogrlicu i na grguravoj kosi, koju je onda još imao, mornarsku kapu, dok je ona nosila haljine od stare majčine suknje — i u tom divljenju je i ostala. Georgu ništa više nije potrebno da čini za svoju slavu. "Liza čak ne zna", mislim, "ni da je ćelav — za nju, on je još uvek građanski princ u mornarskom odelu".

— Lako je tebi — kažem.

— Ja to i zaslužujem — odgovori Georg i zatvori svesku čitalačkog kruga "Modernitas". Zatim uzme sa prozorske daske sandučić sardela i pokaže na polovinu hleba i komad butera. — Kako bi bilo da pojedemo jednostavnu večeru posmatrajući večernji život jednog omanjeg grada?

To su iste one sardele povodom kojih mi je pred dućanom u Velikoj ulici potekla voda na usta. Sad najednom ne mogu više da ih vidim. — Iznenaduješ me — kažem. — Zašto večeraš? Zašto u toj svojoj odeždi ne diniraš u bivšem hotelu "Hoencolern", u sadašnjem hotelu "Rajshof"? Kavijar i morske stvari?

— Ja volim kontraste — odgovara Georg. — Kako bih inače živeo kao prodavač nadgrobnih spomenika u malom gradu a sa čežnjom za velikim svetom?

On stoji na prozoru u punoj raskoši. Preko ulice se odjednom začuje promukao uzvik divljenja. Georg se postavi an fas, sa rukama u džepovima pantalona, tako da beli prsluk dođe do izraza. Liza se rastopi od milja, ukoliko je to kod nje moguće. Pritegne kimono oko sebe, stane da izvodi nekakvu arapsku igru, izvuče se iz njega, odjednom naga i mračna kao senka stoji pred svojom lampom, ponovo obuče kimono, stavi lampu pored sebe, i ponovo je topla i mrka, sa ždralovima koji lete preko nje, sa pohlepnim ustima punim smeha belog kao gardenija. Georg, nalik na pašu, prima ove izraze poštovanja i dopušta da i ja učestvujem u njima kao evnuh koji ne znači ništa. Ovaj trenutak

je ponovo zadugo učvrstio njegov položaj dečaka u mornarskom odelu koji je imponovao devojkici u ritama. Pri tom smoking zaista nije ništa novo za Lizu, koja je među crnoberzijancima u "Crvenom mlinu" kao kod svoje kuće; ali u Georgovom slučaju to je, razume se, nešto sasvim drugo. Čisto zlato. — Lako je tebi — kažem još jednom. — I prosto! Rizenfeld bi mogao sam sebi da pregrize žile, piše pesme i upropasti svoje preduzeće — ne bi uspeo u onom što ti postižeš kao maneken.

Georg potvrdi glavom. — To je tajna! Ali ja ću ti je odati. Nemoj nikad ništa da radiš komplikovano, ako može biti prosto. To je jedna od najvećih životnih mudrosti koje postoje. Vrlo ju je teško primeniti. Naročito intelektualcima i romantičarima.

— I šta još?

— Ništa. Ali nikad nemoj da se produciraš kao duhovni Herkules, ako isto to postižu jedne pantalone. Tako ne iritiraš svoga partnera, on ne mora da se napreže da bi te pratio, ostaješ miran i spokojan, i ono što hoćeš pada ti, slikovito rečeno, u krilo.

— Pazi da ne zamrljaš svilene revere — kažem ja. — Sardele časom kanu.

— Imaš pravo. — Georg skine kaput. — Nikada ne treba forsirati sreću.

Drugi značajan moto.

Opet se lati sardela. — Zašto ne pišeš seriju mota za kalendare? — pitam ogorčen lakomislenog Georga, koji iz stomaka govori životne mudrosti. — Šteta je da se takve banalnosti govore u svemir tako prosto.

— Poklanjam ti ih. Za mene je to stimulans, a ne banalnost. Kad je čovek po prirodi tužan pa još ima i ovakav poziv, mora činiti sve da se raspoloži i pri tom ne treba da mnogo bira. I opet moto.

Vidim da mu ništa ne mogu, i kad se sandučić sa sardelama isprazni, odlazim u svoju sobu. Ali ni tamo ne mogu da iskalim bes — čak ni na klaviru, zbog narednika koji umire ili je umro — a posmrtnih marševa, jedino mogućnih, ionako imam dovoljno u glavi.

XXII

u spavaćoj sobi staroga Knopfa najednom se pojavi avet. Prođe neko vreme pre nego što u zasenjujućoj podnevnoj svetlosti ne prepoznam narednika. On je, dakle, još živ i dovukao se iz kreveta na prozor. Nad sivom spavaćicom, glava sivo bulji u svet. — Pogledaj — kažem Georgu. — Neće da umre u jarmu. Stari vojnički konj hoće da baci pogled prema verdenbriškoj fabrici rakije.

Posmatramo ga. Kao žalostan bokor vise mu brkovi sa usana. Oči mu imaju boju olova. Neko vreme još bulji, pa se onda okrene.

— To mu je bio poslednji pogled — kažem. — Dirljivo je što i tako ogrubela duša jednoga krvnika hoće još jedanput da pogleda svet pre no što ga zauvek napusti. Materijal za Hungermana, socijalnog pesnika.

— Eno ga, gleda i po drugi put — odgovori Georg.

Ostavim aparat za umnožavanje "presto" na kojem hektografišem katalog za naše zastupnike i ponovo dođem na prozor. Narednik je opet onde. Iza bleštavih prozorskih okana digne nešto uvis i pije. — Njegov lek! — kažem. — Kako i najveća ruina želi da ostane u životu. Još nešto za Hungermana.

— Nije to lek — odgovara Georg, koji ima oštrije oko nego ja. — Lek se ne daje u bocama za rakiju.

— Šta?

Otvorim prozor. Bleštanje prestaje, i ja vidim da Georg ima pravo: stari Knopf pije iz prave boce za rakiju. — Dobro mu se dosetila žena — kažem — da mu naspe vode u rakijsku bocu, da bi je lakše pio. Jer rakije u sobi više nema, sve je pretraženo.

Georg mahne glavom. — Da je to voda, on bi već odavno bacio bocu kroz prozor. Koliko ja poznajem staroga, on je vodu upotrebljavao samo za umivanje — pa i to nerado. Ono tamo je rakija, koju je on sakrio negde uprkos pretresa, i ti Ludviže, vidiš pred sobom uzvišen prizor čoveka koji srčano ide u susret svojoj sudbini. Stari narednik hoće da padne na polju časti, s rukom na guši svoga neprijatelja.

— Da li da mu viknem ženu?

— Zar misliš da bi mu ona mogla oduzeti bocu?

— Ne.

— Lekar mu je dao još najviše nekoliko dana. Kakva je tu razlika?

— Razlika između hrišćanina i fataliste. Gospodine Knopfe! — vičem. — Gospodine naredniče!

Ne znam da li me je čuo, ali on načini pokret koji izgleda kao pozdrav sa

bocom. Zatim je ponovo nategne. — Gospodine Knopfe! — vičem. — Gospođo Knopf!

— Prekasno! — reče Georg.

Knopf je skinuo bocu. On učini njome još jedan drugi kružni pokret. Očekujemo da se skljoka. Lekar je rekao da je svaka kapljica alkohola za njega smrtonosna. Posle izvesnog vremena on nestane u pozadini sobe nalik na lešinu koja lagano tone u vodu. — Lepa smrt — kaže Georg.

— Trebalo bi da reknem porodici.

— Ostavi ih na miru. Stari je bio napast. Njima je milo što je dotle došlo.

— To ne znam. Privrženost je čudna stvar. Mogli bi reći da mu se isprazni stomak.

— On će se protiv toga boriti tako da će ga udariti kaplja ili mu prsnuti jetra. Ali telefoniraj lekaru ako ti to umiruje savest. Hiršman.

— Dobijem lekara. — Stari Knopf je maločas popio malu bocu rakije — kažem. — Videli smo sa prozora.

— Odjednom?

— U dvaput, čini mi se. Kakve to ima veze?

— Nikakve. To je samo radoznalost. Neka počiva u miru.

— Zar se ništa ne može učiniti?

— Ništa — kaže Hiršman. — Ionako bi umro. Čudi me što je dosad uopšte izdržao. Postavite mu na grobu kamen u obliku boce.

— Vi ste čovek bez srca — kažem ja.

— Ne bez srca, ciničan. Trebalo bi da znate razliku! Pa vi ste iz te struke! Cinizam je srce sa negativnim predznakom, ako vas to teši. Popijte koji gutljaj za uspomenu na blago-upokojenog rakidžiju.

Spustim slušalicu. — Mislim, Georg — kažem — da je stvarno krajnje vreme da napustim struku. Čovek u njoj suviše ogrubi.

— Još gore. To nije stvar za člana verdenbriške pesničke akademije. Gde je duboko čuđenje, groza, strahopoštovanje pred smrću kad je čovek iskorišćava za kasu ili u obliku spomenika?

— Ima ih dosta — kaže Georg. — Ali ja te razumem. Hajdemo kod Eduarda i popijmo čašicu za staroga jelena dvanaestaka.

Vratimo se posle podne. Jedan sat kasnije, iz Knopfovog stana razlegnu se kuka i vika. — Mir pepelu njegovu — kaže Georg. — Hajdemo, moramo da pređemo i reknemo nekoliko uobičajenih utešnih reči.

— Valjda su završile sve svoje crne haljine. To će biti jedina uteha koja im je trenutno potrebna.

Vrata su nezaključana. Otvorimo ih, ne pozvonivši, i zastanemo. Dočeka nas neočekivan prizor. Stari Knopf stoji u sobi, sa štapom u ruci, obučen da izađe. Iza triju šivaćih mašina stisla su mu se žena i tri kćeri. Knopf besno krešti i udara ih štapom. Jednom rukom pridržava se za vrat prednje mašine, da bi čvrsto stajao, drugom udara. Udarci nisu naročito jaki, ali Knopf čini što može. Svud unaokolo po zemlji leže crne haljine.

Jednostavno je videti šta je. Umesto da ga ubije, komadara je narednika tako oživela, da se obukao, verovatno da bi pošao u uobičajenu šetnju po krčmama. Pošto mu niko nije rekao da je smrtno bolestan, a žena mu, bojeći ga se, nije dovela ni sveštenika koji bi ga mogao pripremiti za večno blaženstvo, Knopfu uopšte nije palo na pamet da umre. On je preživeo već mnoge napade, i ovaj je za njega jedan od mnogih. Može se shvatiti što je sad besan — niko ne likuje kad vidi da ga je porodica već tako potpuno otpisala da troši novce za crninu.

— Prokleta banda! — krešti on. — Već ste se radovali, a? Naučiću ja vas!

On promaši ženu i sike od besa. Ona uhvati štap. — Ali oče, morali smo se pripremiti, lekar...

— Lekar je idiot! Pusti štap, satano! Puštaj štap, kažem, beštijo!

Mala, okrugla žena stvarno pusti štap. Razbesneli patak zavitla njime i pogodi jednu kćerku. Četiri žene lako bi mogle razoružati starca, ali on ih drži u zaptu baš kao što narednik drži regrute. Sad kćerke drže štap i sa suzama pokušavaju da se objasne. Knopf ne sluša. — Puštajte štap, đavolski porode! Rasipati novac i bacati ga kroz prozor, naučiću ja vas!

Puste mu štap, Knopf ponovo počne da udara, promaši i usled zamaha padne na kolena. Pljuvačka mu se mehuri u ničeovskim brkovima u trenutku kad ustane da, prema zapovesti Zaratustrinoj, nastavi da tuče svoj harem. — Oče, umrećeš ako se tako uzbuđuješ! — viču kćerke plačući. — Ta umiri se! Mi smo srećne što si živ! Hoćeš li da ti skuvamo kafu?

— Kafu? Skuvaću ja vama kafu! Izmlatiću vas na mrtvo, porode đavolov! Izbaciti toliki novac...

— Ali oče, mi stvari možemo ponovo prodati!

— Prodati! Prodaću ja vas, prokleta...

— Ali oče, one još uopšte nisu plaćene! — više gospođa Knopf u najvećoj nevolji.

To upali. Knopf spusti štap. — Šta?

Mi istupimo. — Gospodine Knopfe — kaže Georg. — Čestitam!

— Poljubite me odostrag! — odgovara narednik. — Zar ne vidite da sam u poslu?

— Suviše se naprežete.

— Tako? Šta se to vas tiče? Moja porodica me upropašćuje.

— Vaša žena napravila je sjajan posao. Ako sutra proda ovu crninu, zaradiće na njoj zbog inflacije nekoliko milijardi — naročito ako nije platila materijal.

— Ne, nismo ga još platile! — viče kvartet.

— Radujte se onda, gospodine Knopfe! Za vreme vaše bolesti dolar je znatno skočio. I ne znajući, vi ste preko noći zaradili na promeni materijalne vrednosti.

Knopf stane da sluša. Da inflacija postoji, poznato mu je iz činjenice što je rakija bivala sve skuplja. — Tako, zaradio — gundža on. Zatim se okreće prema svoja četiri rašepurena vrapca. — Jeste li mi kupile već i nadgrobni kamen?

— Nismo, oče! — vikne kvartet sa olakšanjem, bacivši na nas pogled pun preklinjanja.

— A zašto niste? — zakrešti Knopf besno.

One ga nemo gledaju.

— Guske jedne! — viče on. — Sad smo ga mogli prodati! Sa zaradom, a? — pita on Georga.

— Samo da je plaćen. Inače bismo ga prosto primili natrag.

— A šta! Onda bismo ga prodali "Holmanu i Klocu" i otud vas isplatili! — Narednik se ponovo okrene svojim. — Guske jedne! Gde je novac? Ako niste platile materijal, onda imate još novca! Ovamo s njim!

— Hajde — kaže Georg. — Emocionalni deo je prošao. Za vreme poslovnog dela nemamo tu nikakva posla.

On se vara. Četvrt sata kasnije stoji Knopf u kancelariji. Oko njega lebdi aromatični miris rakije. — Sve sam ispitao — kaže on. — Lagati ne vredi. Moja žena je priznala. Ona je kod vas kupila nadgrobni spomenik.

— Nije ga platila. Zaboravite to. Sad vam više nije potreban.

— Kupila ga je — kaže narednik preteći. — Tu su svedoci. Nemojte pokušavati da se izvlačite! Da ili ne?

Georg me pogleda. — Pa dobro. Vaša žena se doduše više raspitivala no što je kupila.

— Da ili ne? — otrese se Knopf.

— Pošto se tako dugo poznajemo, uzmite kako hoćete, gospodine Knopfe — kaže Georg, da umiri starog.

— Dakle, da. Dajte mi napismeno.

Ponovo se zgledamo. Stara, islužena vojničina brzo je naučila stvar. — Hoće da nas iskoristi.

— Zašto napismeno? — kažem ja. — Platite kamen, pa je vaš.

— Budite mirni, varalice! — odseče se Knopf na mene. — Napismeno! — krešti. — Za osam milijardi! Suviše skupo! Za komad kamena!

— Ako hoćete da ga dobijete, morate ga odmah platiti — kažem ja.

Knopf se junački bori. Tek posle deset minuta podleže. Izvadi osam milijardi od novca koji je uzeo od žene i plati. — Napismeno, sad! — kreči on.

Dobije napismeno. Kroz prozor vidim žene njegove porodice gde stoje u vratima. Zaplašeno gledaju ovamo i daju znake. Knopf ih je opljačkao do poslednjeg žalosnog miliona. U međuvremenu, dobio je priznanicu. — Tako — kaže Georgu.

— A šta ćete sad vi platiti za kamen? Prodajem ga.

— Osam milijardi.

— Šta? Lopove! Pa osam milijardi platio sam ja. Šta je sa inflacijom?

— Tu je inflacija. Kamen danas vredi osam i po milijardi. Osam ću vam platiti kao kupovnu cenu, pola mi treba da zaradimo na prodajnoj.

— Šta? Zelenašu! A ja? Gde je moja zarada? Nju ćete vi ubrati, je li?

— Gospodine Knopfe — kažem ja. — Kad kupite bicikl pa ga sat kasnije prodate, nećete dobiti kupovnu cenu. To je stvar maloprodaje, velikoprodaje i kupaca; na tome počiva naša privreda.

— Neka me privreda poljubi odostrag! — kaže nepokolebani narednik. — Kupljeni bicikl je upotrebljeni bicikl, pa ma i ne bio teran. Ali moj nadgrobni kamen je nov.

— On je teoretski takođe upotrebljen — kažem ja. — U neku ruku prividno. Osim toga, vi ne možete zahtevati da izgubimo na njemu samo zato što ste i dalje ostali živi.

— Lopovluk! Čist lopovluk!

— Pa zadržite kamen — savetuje Georg. — To je lepa materijalna vrednost. Bilo kad, moći ćete ga još upotrebiti. Nijedna porodica nije besmrtna.

— Prodaću ga vašoj konkurenciji. "Holmanu i Klocu" — ako mi smesta ne date za njega deset milijardi!

Dignem slušalicu. — Hodite, uštedećemo vam trud. Evo, pozovite. Broj 624.

Knopf se pokoleba i odmahne. — Lopovi kao i vi! Koliko će kamen vredeti sutra?

— Možda milijardu više. Možda dve, tri milijarde.

— A za nedelju dana?

— Gospodine Knopfe — kaže Georg. — Kad bismo kurs dolara znali

unapred, ne bismo sedeli ovde i pogađali se s vama oko kamenja.

— Lako je moguće da ćete za mesec dana postati bilionar — kažem ja.

Knopf razmisli o tome. — Zadržaću kamen — progunda zatim. — Šteta što sam ga već platio.

— Mi ćemo ga u svako doba kupiti ponovo.

— Kako ne biste? I ne mislim na to bez zarade! Zadržaću ga za spekulaciju. Stavite ga na dobro mesto. — Knopf zabrinuto gleda kroz prozor. — Možda će biti kiše.

— Nadgrobno kamenje podnosi kišu.

— Gluposti! Onda više neće biti nov! Zahtevam da se moj kamen skloni u šupu. Na slamu.

— Što ga ne sklonite u svoj stan? — pita Georg. — Tu će zimi biti zaštićen i od hladnoće.

— Jeste li vi ljudi, a?

— Ni najmanje. Ima mnogo veoma uglednih ljudi koji u stanu drže mrtvački sanduk. Uglavnom sveci i južni Talijani. Mnogi ga čak godinama upotrebljavaju kao krevet. Vilke gore spava u svome velikom sanduku kad god se napije toliko da ne može kući.

— Ne ide! — odluči Knopf. — Žene! Kamen će ostati ovde. Bez greške! Vi ste odgovorni. Osigurajte ga! Na svoj račun!

Dosta mi je toga naredničkog tona. — Kako bi bilo kad biste svako jutro držali smotru nad svojim nadgrobnim kamenom? — pitam ja. — Da li je politura prvoklasna, da li je tačno poravnat sa onim ispred sebe, da li je podnožje dobro uvučeno kao stomak, da li su zavežljaji unaokolo stegnuti i ispravni, i ako vam je stalo do toga, mogao bi gospodin Hajnrih Krol svako jutro u uniformi da vam raportira da vam je kamen izašao na zbor. On bi to sigurno voleo.

Knopf me mračno pogleda. — Bolje bi bilo na svetu kad bi bilo više pruske discipline — kaže on i strašno podrigne. Miris rakije snažno se oseti. Narednik verovatno danima ništa nije jeo. Knopf podrigne još jednom, sad mekše i melodičnije, pogleda nas još jednom ćuteći nemilosrdnim očima aktivnog narednika u penziji, okrene se, skoro padne, uhvati se, pa onda odlučno izađe na dvorište i skrene levo — u prve krčme, sa ostatkom porodičnih milijardi u džepu.

Gerda stoji pred rešoom i pravi rulade od kupusa. Gola je, ima par zelenih, izgaženih papuča na nogama a preko desnog ramena prebacila je crveno kariranu kuhinjsku krpu. Miriše kupus, mast, puder i parfem, napolju pred

prozorom visi crveno lišće divlje loze, i jesen plavih očiju gleda u sobu.

Lepo je što si došao još jednom — kaže ona. — Sutra se selim odavde.

— Da?

Ne snebivajući se i pouzdana u svoje telo, ona stoji pred rešoom. — Da — kaže. — Da li te zanima? Okrene se i pogleda me. — Zanima me, Gerda — kažem ja. — Kuda ideš?

— U hotel "Valhala".

— Eduardu?

— Da, Eduardu.

Ona potrese rulade od kupusa. — Imaš li šta protiv? — pita zatim.

Gledam je. "Šta da imam protiv?" mislim. Voleo bih kad bih imao šta protiv! U jednom trenutku hoću da slažem — ali znam da me ona prozire. — Zar nećeš više ostati ni u "Crvenom mlinu" — pitam.

— Davno sam završila u "Crvenom mlinu". Ti se nisi brinuo samo zato. Ne, ne ostajem onde. U našem poslu umire se od gladi. Ostaću u gradu.

— Kod Eduarda — kažem ja.

— Da, kod Eduarda — ponovi ona. — Predaće mi bar. Ja ću ga voditi.

— I onda ćeš stanovati u "Valhali"?

— Stanovaću u "Valhali", u potkrovlju, i radiću u "Valhali". Nisam više tako mlada kao što misliš; moram gledati da dođem do nečeg čvrstog pre nego što prestanem dobijati angažmane. Od cirkusa takođe nema ništa. To je bio samo poslednji pokušaj.

— Još mnogo godina moći ćeš dobijati angažmane, Gerda — kažem ja.

— Ti to ništa ne razumeš. Znam ja šta radim.

Pogledam na crvenu lozu koja se njiše ispred prozora. Nemam razloga, ali osećam se kao zabušant. Moj odnos sa Gerdom nije bio više no odnos vojnika na odsustvu; ali za jedno od dvoje on je svakako uvek nešto više od toga.

— Htela sam da ti to kažem sama — kaže Gerda.

— Htela si da mi kažeš da je s nama svršeno?

Ona potvrdi glavom. — Ja igram pošteno. Eduard mi je jedini ponudio nešto čvrsto — nameštenje — ja znam šta to znači. Neću nikakvu podvalu.

— Zašto... — Prekinem se.

— Zašto si onda još spavala sa mnom, hteo si da pitaš — odgovara Gerda. — Zar ne znaš da su svi putujući artisti sentimentalni? — Ona se odjednom nasmeje. — Rastanak s mladošću. Hajde, rulade su gotove.

Ona stavi tanjir na sto. Posmatram je i odjednom se ražalostim. — No, šta radi tvoja velika nebeska ljubav? — pita ona.

— Ništa, Gerda. Ništa.

Ona napuni tanjir. — Kad ponovo budeš imao kakvu malu vezu — kaže ona — nemoj nikada pričati devojci o svojim drugim ljubavima. Razumeš?

— Da — odgovaram. — Žao mi je, Gerda.

— Za milog boga, ne brbljaj nego jedi!

Pogledam je. Ona jede mirno i stvarno, lice joj je jasno i čvrsto, ona je od detinjstva svikla da živi nezavisno, ona poznaje svoj život i pomirila se s njim. Ona ima sve ono što ja nemam, i ja bih hteo da je volim i da je život jasan i pregledan i da o njemu uvek znamo sve što je potrebno, ne suviše, ali to potpuno pouzdano.

— Znaš, ja neću mnogo — kaže Gerda. — Odrasla sam s batinama i onda sam pobegla od kuće. Sad mi je dosta moga posla i hoću da se ustalim. Eduard nije najgori.

— Uobražen je i škrt — kažem i smesta se naljutim što sam to rekao.

— Kad za nekog hoćeš da se udaš, to je bolje nego da je aljkav i rasipnik.

— Vi hoćete da se uzmete? — pitam iznenađeno. — Da li mu ti to ozbiljno veruješ? On će te iskoristiti pa će se onda oženiti kakvom hotelijerskom kćerkom s mirazom.

— Nije mi ništa obećao. Načinila sam s njim samo ugovor za bar, na tri godine. Za tri godine, primetiće da ne može bez mene.

— Promenila si se — kažem.

— O, magare jedno! Samo sam donela odluku.

— Ubrzo ćeš nas zajedno sa Eduardom psovati što još uvek imamo jevtine bonove za jelo.

— Imate li ih još?

— Još za jedan i po mesec.

Gerda se nasmeje. — Neću psovati. Osim toga, vi ste ih u svoje vreme ispravno platili.

— To nam je bio jedini uspeli berzanski posao. — Gledam Gerdu dok sklanja tanjire. — Daću ih Georgu — kažem. — Ja više neću doći u "Valhalu".

Ona se okrene. Smeši se, ali oči joj se ne smeše. — Zašto nećeš? — pita.

— Ne znam. Tako se osećam. Ali možda ću ipak doći.

— Dabome da ćeš doći! Zašto da ne dođeš?

— Da, zašto da ne? — kažem malodušno.

Odozdo se prigušeno začuje električni klavir. Ustanem i priđem prozoru. — Kako je brzo prošla ova godina — kažem.

— Da — kaže Gerda i nasloni se na mene. — Tipično — progundā. — Kad

ti se jednom neko dopadne, onda baš mora da bude takav kao ti — koji ti ne pristaje. — Gurne me. — Hajde, odlazi — idi svojoj nebeskoj ljubavi — šta ti znaš o ženama.

— Ništa.

Ona se nasmeje. — Nemoj ni da pokušaš, bebi. Bolje će biti. A sad odlazi!
— Evo ti, uzmi ovo!

Ona uzme komad nekog novca i da mi ga. — Šta je to? — pitam.

— Čovek koji prenosi ljude preko vode. On donosi sreću.

— Je li tebi doneo sreću?

— Sreću? — odgovori Gerda. — Mnogo štošta može biti sreća. Možda. A sad odlazi.

Izgura me napolje i zatvori za mnom vrata. Silazim stepenicama. Na dvorištu me sretnu dve ciganke. One sada učestvuju u programu u krčmi. Hrvачice su odavno otišle. — Budućnost, mladi gospodine? — pita mlada Ciganka. Ona miriše na beli luk i crni luk.

— Ne — kažem. — Danas ne.

Kod Karla Brila vlada najveća napetost. Gomila novca leži na stolu; mora da su bilioni. Protivnik je čovek sa glavom morskog psa i vrlo malim rukama. Maločas je pregledao ekser u zidu i vraća se. — Još dvesta milijardi — kaže on jasnim glasom.

— Prima se — odgovara Karl Bril.

Duelanti deponuju novac. — Ima li još ko? — pita Karl.

Niko se ne javlja. Igra je za sve previsoka. Karl se znoji bistrim kapljicama, ali je pouzdan. Ulozi stoje četrdeset prema šezdeset za njega. Dopustio je morskom psu da još jednom malko kucne u ekser; zbog toga je uloga od pedeset — pedeset utvrđen na četrdeset — šezdeset za njega. — — Hoćete li da zasvirate "Večernju pesmu ptičica"? — pita me Karl.

Sednem za klavir. Malo zatim pojavi se gospođa Bekman u crvenom kimonu. Ne drži se više nalik na statuu, kao inače; planina njenih grudi pokreće se kao da ispod njih hara zemljotres, a i oči su drukčije nego inače. Karla Brila ni ne pogleda.

— Klara — kaže Karl. — Poznaješ sve osim gospodina Švajcera. — On elegantno mahne rukom. — Gospodin Švajcer...

Morski pas pokloni se iznenađen i malo zabrinuta izgleda. Baci oko na novac pa onda na golemu Brunhildu. Ekser se uvije u vatu i Klara zauzme pozu. Zasviram dvostruki triler i stanem. Svi ćute.

Gospođa Bekman stoji mirno i koncentrisano. Zatim joj trzaj dvaput prođe

telom. Odjednom ošine Karla Brila besnim pogledom. — Žalim! — kaže ona kroz zube. — Ne ide.

Odmakne se od zida i izađe iz radionice. — Klara! — vikne Karl.

Ona ne odgovara. Morski pas prsne u pun smeh i počne da zgrće novac. Karlovi prijatelji su kao gromom pogodeni. Karl Bril jekne, jurne prema ekseru i vrati se. — Trenutak! — kaže morskome psu. — Trenutak, još nismo gotovi! Kladili smo se u tri pokušaja. A bila su tek dva!

— Bila su tri.

— To vi ne možete prosuditi! Vi ste novi u ovoj oblasti. Bila su dva.

Karlu sad curi voda s čela. Njegovi prijatelji ponovo su dobili moć govora. — Bila su dva — potvrđuju oni.

Nastane prepirka. Ne slušam je. Osećam se kao da sedim na nekoj nepoznatoj planeti. To je kratko, intenzivno i strašno osećanje, i bude mi milo kad ponovo uspem da pratim glasove. Morski pas je iskoristio situaciju; priznaće treći pokušaj ako se položi nov ulog, trideset prema sedamdeset za morskog psa. Karl znojeći se pristaje na sve. Koliko vidim, stavio je na kartu pola radionice, zajedno sa mašinom za brzo udaranje đonova. — Hodite! — šapne mi on. — Hajdete sa mnom gore! Moramo je raspoložiti! Ona je to učinila namerno.

Popnemo se stepenicama. Gospođa Bekman je očekivala Karla. Ona leži na krevetu, u kimonu sa feniksom, izvanredno lepa za čoveka koji voli debele žene, i spremna na borbu. — Klara! — šapne Karl. — Čemu to? Učinila si to namerno!

— Tako? — kaže gospođa Bekman.

— Sigurno! Znam! Zaklinjem ti se ...

— Ne zaklinji se krivo! Bitango jedna, ti si spavao sa kasiricom iz hotela "Hoencolern". Odvratna svinjo!

— Ja? Takva laž! Otkud znaš?

— Vidiš, priznaješ?

— Ja priznajem?

— Sad si priznao! Pitao si otkud znam. Otkud nešto mogu da znam ako nije istina?

Sažaljivo pogledam prsnog plivača Karla Brila. Ne boji se ne znam kako hladne vode, ali ovde je bez sumnje izgubljen. Na stepenicama sam ga savetovao da se ne upušta u prepirku, nego da gospođu Bekman prosto na kolenima počne preklinjati i moliti za oprostjenje, ne priznajući, razume se, ništa. Umesto toga, on joj sad stane prebacivati nekakvog gospodina Klecela.

Odgovor je strašan udarac po nosu. Karl odskoči, uhvati se za nos da vidi hoće li biti krvi, pa se, kriknuvši besno, sagne da kao stari borac dohvati gospođu Bekman za kosu, izvuče je iz kreveta, stavi joj nogu za vrat i da goleme njezine butove stane udarati svojim teškim kaišem. Osrednjom snagom udarim ga nogom u stražnjicu. On se okrene, spreman da navali i na mene, ali ugleda moj preklinjući pogled, moje uzdignute ruke i kako bez glasa mičem ustima, i trgne se iz raspomamljenosti. Ljudsko razumevanje ponovo mu blesne u smeđim očima. Brzo klimne glavom, dok mu krv lopti iz nosa, ponovo se okrene i sa uzvikom: — Klara! Nisam ništa uradio, ali oprostite mi! — klekne pred gospođu Bekman.

— Svinjo! — viče ona. — Dvostruka svinjo! Kimono!

Ona trgne skupocenu stvar da je skloni. Karlu curi krv u krevetski čaršav. — Prokleta lažo! — kaže ona. — Još i to!

Primećujem kako Karl, čestit, jednostavan čovek, koji je smatrao da će zato što je pao na kolena smesta biti nagrađen, ponovo besno hoće da ustane. Ako se počne rvati dok mu iz nosa teče krv, sve je izgubljeno. Gospođa Bekman možda će mu i oprostiti zbog kasirice iz "Hoencolerna", ali zbog kimona nikada.

Priđem mu odostraga i stanem na nogu, jednom rukom pritisnem mu rame na dole i rekнем: — Gospođo Bekman, on je nevin! On se žrtvovao za mene.

— Šta?

— Za mene — ponovim. — Među ratnim drugovima dešavaju se takve stvari...

— Šta? Vi sa svojim prokletim drugarstvom, vi lažljivci i lupeži — i još da vam poverujem!

— Žrtvovao! — kažem ja. — Upoznao me je sa kasirkom, to je bilo sve.

Gospođa Bekman ustade sevajući očima. — Šta? Nećete valjda da me uveravate da je mladić kao vi poleteo na takvu matoru krtiju kao što je ona babetina u "Hoencolernu"!

— Nisam poleteo, milostiva gospođo — kažem. — Ali u nevolji se i đavo bogu moli. Kad čoveka spopadne samoća...

— Mladić kao što ste vi može dobiti i druge!

— Mlad, ali siromašan — odgovaram ja. — Danas žene hoće da ih vodimo u bar, i kad je već reč o tome, onda ćete ipak priznati da bi ako nećete da poverujete u kasiricu zbog mene, usamljenog mladića u jeku inflacije, sasvim apsurdno bilo poverovati tako nešto za Karla Brila, koji uživa u ljubavi najlepše i najinteresantnije žene u čitavom Verdenbriku, nezasluženo, priznajem ...

Ovo upali! — On je hulja! — kaže gospođa Bekman. — A nezasluženo, to

je istina.

Karl se pomakne. — Klara, pa ti si moj život! — vikne on prigušeno iz okrvavljenih krevetskih čaršava.

— Ja sam tvoj račun u banci, hladni kamenu! — Gospođa Bekman se okrene prema meni. — Šta je to bilo sa onom polumrtvom kozom iz "Hoencolerna"?

Ja odmahnem rukom. — Ništa! Ni do čega nije došlo! Zgadio sam se.

— To sam vam mogla reći unapred! — rekne ona veoma zadovoljno.

Borba je rešena. Na redu su čarke prilikom povlačenja. Karlo obećava Klari jedan zeleni kimono sa lotosima i papuče sa paperjem od labuda. Zatim ode da ispere nos hladnom vodom, a gospođa Bekman ustane. — Kolika je opklada? — pita ona.

— Visoka — odgovaram ja. — Bilioni.

— Karl! — vikne ona. — Unesi u opkladu gospodina Bodmera sa dvesta pedeset milijardi.

— Razume se, Klara!

Silazimo stepenicama. Dole sedi morski pas a Karlovi prijatelji paze na njega. Saznajemo da je pokušao da podvali dok nas nije bilo, ali da su mu Karlovi prijatelji na vreme istrgli čekić iz ruku. Gospođa Bekman prezrivo se smeška, i trideset sekundi docnije, ekser leži na podu. Ona majestetično odšeta, praćena zvucima "Večernje rumeni na Alpima".

— Drugar je, drugar — kaže mi Karl Bril docnije dirnuto.

— Pitanje časti! Ali šta je to bilo sa kasiricom?

— Šta da se radi? — odgovori Karl. — Znete već kako se čovek neki put oseća uveče! Ali da ta strvina još mora i da priča! Prestaću da im budem mušterija. A vi, dragi prijatelju — izaberite što hoćete! — On pokaže na kožu. — Par cipela po meri, prvoklasnog kvaliteta, na poklon — šta hoćete: crni boks, braon, žuti, lak, antilop — napraviću ih sam...

— Lakovane — kažem ja.

Dolazim kući i vidim u dvorištu nečiju mračnu priliku. To je stvarno stari Knopf, koji je stigao malo pre mene i koji se, kao da već nije proglašen mrtvim, sprema da oskrnavi obelisk. — Gospodine naredniče — kažem ja i uzmem ga za ruku. — Za svoje detinjaste manifestacije imate sad svoj sopstveni nadgrobni kamen. Upotrebite njega!

Odvedem ga do kamena koji je kupio i pričekam pred vratima, da se ipak ne bi poslužio obeliskom.

Knopf me posmatra ćuteći. — Mislite na moj kamen? Jeste li poludeli. Šta

on sada košta?

— Prema večernjem kursu dolara, devet milijardi.

— I na njega da mokrim?

Nekoliko sekundi Knopfove oči lutaju tamo-amo — zatim, gundajući i ljujajući se, on ode u kuću. Što nikome ne bi pošlo za rukom, postigao je jedinstveni pojam svojine! Narednik upotrebljava svoj sopstveni nužnik. Svojina stvara smisao za red!

Stojim još neko vreme i mislim o tome kako je prirodi bilo potrebno mnogo miliona godina da od amebe, preko ribe, žabe, kičmenjaka i majmuna, stvori staroga Knopfa, stvorenje puno fizičkih i hemijskih čudesa, s krvotokom najveće genijalnosti, srcem, mašinom kojoj je moguće samo diviti se, jetrom i bubrežima prema kojima su "IG" fabrike smešne radionice majstora-kvariša — i sve to, to remek-delo brižljivo usavršavano milionima godina, nazvano aktivni narednik Knopf, samo radi toga da za kratko vreme na zemlji pije krv jadnim seljačkim momcima i da se onda uz osrednju penziju oda pijanstvu! Neki put bog se zaista mnogo trudi ni oko čega!

Odmahujući glavom odvrnem svetlost u svojoj sobi i zagledam se u ogledalo. U njemu je drugo remek-delo prirode, koje takođe ne zna naročito šta da radi samo sa sobom. Zavrnem svetlost i svučem se u mraku.

XXIII

U aleji dolazi mi u susret jedna mlada dama. Nedelja je pre podne, i ja sam je već video u crkvi. Nosi sivosvetao, pristao kaputić, mali šešir, sive rukavice od jelenske kože, zove se Ženevjeva Terhofen i neobično mi je nepoznata.

Bila je u crkvi sa majkom. Video sam ih, i video sam Bodendika, a i Vernikea, kome se uspeh sve cedi sa usana. Obišao sam oko parka i već se ničemu više nisam nadao, a sad Izabela odjednom sama dolazi alejom koja je skoro već gola. Zastanem. Ona nailazi, vitka i laka i elegantna, i sa njom odjednom ponovo naiđe sva čežnja, nebo i moja sopstvena krv. Ne mogu da govorim. Od Vernikea znam da je zdrava, da su se senke razišle, a osećam to i sam; ona odjednom stiže, drugačija nego ranije, ali sasvim stiže, između nas ne stoji više ništa od bolesti, ljubav mi bije iz ruku i očiju, i vrtoglavica kao bezglasen vihor jurne mi iz žila u mozak. Ona me pogleda. — Izabela — kažem ja.

Ona me opet pogleda, s tankom borom između obrva. — Da! — pita ona.

Ne shvatam odmah. Mislim da se mora setiti. — Izabela — ponovim. — Zar me ne poznaješ? Pa ja sam Rudolf.

— Rudolf? — ponovi ona. — Rudolf... kako, molim?

Gledam je ćuteći. — Mi smo često razgovarali — kažem zatim.

Ona klimne glavom. — Da, dugo sam bila ovde. Mnogo sam šta zaboravila, izvinite. Jeste li i vi već dugo ovde?

— Ja! Pa ja ovde gore nikad nisam bio! Ja sam ovde samo svirao u orgulje. I onda ...

— Orgulje, a tako — odgovori Ženevjeva Terhofen učtivo. — U kapeli. Da, sećam se. Izvinite što sam za trenutak zaboravila. Svirali ste vrlo lepo. Hvala lepo.

Stojim kao idiot. Ne razumem zašto ne odlazim. Ženevjeva to očigledno takođe ne razume. — Oprostite — kaže ona. — Imam još mnogo posla; uskoro putujem.

— Uskoro putujete?

— Da — odgovara ona iznenađeno.

— I vi se ničega ne sećate? Imena što padaju u noći i cveća koje ima glasove?

Izabela bez razumevanja slegne ramenima. — Pesme — kaže ona na to smeškajući se. — Uvek sam ih volela. Ali toliko ih je! Ne može čovek da ih se seti svih.

Prestajem. Onako je kao što sam slutio! Ozdravila je, i ja sam joj iskliznuo iz ruke kao novine iz ruku seljanke koja je zaspala. Ničega se više ne seća. Kao da se probudila posle narkoze. Vreme ovde gore iščezlo joj je iz pamćenja. Sve je zaboravila. Ona je Ženevjev Terhofen i ne zna više ko je bila Izabela. Ne laže, to vidim. Izgubio sam je ne onako kao što sam se pribojavao, zato što potiče iz druge sredine nego ja i u nju se vraća, nego gore, temeljitije i nepromenljivije. Umrla je. Živa je i još diše i lepa je, ali u trenutku kad je uklonjena strana priroda bolesti, ona je umrla, potonula zauvek. Izabela, čije je srce cvetalo i letelo, potonula je u Ženevjevi Terhofen, dobro vaspitanoj devojci iz boljeg društva, koja će se svakako jednog dana bogato udati pa čak postati i majka.

— Moram da idem — kaže ona. — Još jednom lepo hvala zato što ste svirali u orgulje.

— Pa? — pita me Vernike. — Šta kažete na to?

— Na šta?

— Nemojte se praviti glupi. Na gospođicu Terhofen. Morate priznati da je za tri nedelje što je niste videli postala sasvim drugo biće. Potpun uspeh!

— Vi to zovete uspeh?

— Nego kako? Ona se vraća u život, sve je u redu, pređašnje vreme nestalo je kao ružan san, ona je ponovo postala čovek, šta ćete više? Videli ste je. Pa?

— Da — kažem ja. — Pa?

Sestra sa rumenim seljačkim licem donese bocu vina i čaše. — Hoćemo li imati zadovoljstvo da vidimo još i njegovu prečasnost, gospodina vikara Bodendika? — pitam. — Ne znam da li je gospođica Terhofen krštena u katoličkoj crkvi, ali pretpostavljam, pošto je iz Elzasa, te će i njegova prečasnost biti pun hvale što ste jednu ovčicu iz njegova stada povratili iz velikog haosa!

Vernike se prezrivo osmehne. — Njegova prečasnost dali su već izraza svome zadovoljstvu. Gospođica Terhofen već nedelju dana svaki dan ide na svetu misu.

"Izabela!" mislim. Jednom je znala da je Bog još uvek razapet na krstu i da ga muče samo nevemici. Znala je i prezirala i site vernike koji su od njegove patnje načinili masnu sinekuru. — Je li se već i ispovedila? — pitam ja.

— To ne znam. Mogućno je. Mora li u stvari neko da ispovedi i ono što je učinio dok je bio duševno bolestan? To bi za mene, neprosvećenog protestanta, bilo zanimljivo pitanje.

— Zavisi od toga šta se razume pod duševnom bolešću — kažem gorko i posmatram kako ovaj instalater duše ispija čašu rajnhardhauzenskog vina. —

Mi smo u tom nesumnjivo različitog shvatanja. Uostalom: kako se može ispovediti ono što se zaboravilo? Jer gospođica Terhofen verovatno je mnogo štošta naglo zaboravila.

Vernike natoči čašu sebi i meni. — Popijmo ovo pre no što prečasnici dođu. Miris tamjana možda je i svet, ali on kvari miris ovakvog vina. — On popije jedan gutljaj, stane da prevrće očima i kaže: — Naglo zaboravila? Zar je bilo tako naglo? Pokazivala je znake već duže vremena.

Ima pravo. I ja sam već ranije primetio. Ponekad bi nastupali trenuci kad Izabela kao da me nije poznavala. Setim se poslednjeg puta i besno ispijem vino. Danas mi ne prija.

— To je kao podzemni potres — objašnjava natenane Vernike, ponoseći se zbog uspeha. — Duševni potres. Ostrva, čak kontinenti koji su pre toga postojali, iščezavaju, a drugi se javljaju.

— A kako stoji stvar sa drugim duševnim potresom? Biva li onda obratno?

— I može da se desi. Ali to su onda skoro drugi slučajevi; slučajevi praćeni sve većom imbecilnošću. Videli ste ovde takve primere. Želite li gospođici Terhofen?

— Želim joj najbolje — kažem,

— E pa onda!

Vernike natoči ostatak vina. Ja mislim na neutešne bolesnike koji stoje ili leže po uglovima, kojima se iz usta cedi pljuvačka i koji idu pod sebe. — Dabome da joj želim da nikad više ne bude bolesna — kažem.

— Ne može se pretpostaviti. Imali smo kod nje jedan od onih slučajeva koji se mogu izlečiti ako se uklone uzroci. Sve je išlo vrlo dobro. Mati i kći osećaju što se u ovakvim situacijama neki put oseća usled smrti: da su na neki neobičan način prevarene, i tako se obe osećaju kao siročad i zbog toga su bliže jedna drugoj no ikada ranije.

Ćuteći gledam u Vernikea. Tako poetična nisam ga još nikad čuo. On to i ne misli sasvim ozbiljno. — Imaćete danas u podne prilike da se u to uverite — kaže on. — Mati i kći doći će na ručak.

Hoću da odem; ali nešto me primorava da ostanem. Kad sam sebe može da muči, čovek retko propušta priliku da to ne učini. Bodendik dolazi i neobično je čovečan. Zatim dođu majka i kći, i zapodeva se banalan, civilizovan razgovor. Majci je otprilike pedeset i pet godina, punačka je, beznačajno ljupka i ispunjena lakim, oblim frazama, koje bez napora deli. Na sve smesta zna odgovor, bez razmišljanja.

Posmatram Ženevjevu. Neki put, sasvim brzo, čini mi se da joj u crtama,

nalik na davljenicu, vidim kako se pojavljuje ono voljeno, mahnito i pometeno drugo lice; no ono se smesta ponovo raspline u žuboru razgovora o modernom rasporedu sanatorija, obe dame ne upotrebljavaju nikakvu drugu reč, o lepom izgledu, starom gradu, raznim čikama i strinama u Strasburgu i u Holandiji, o teškim vremenima, o nužnosti vere, kvalitetu lotrinških vina i lepome Elzasu. Ni reči od onog što me je nekada tako zaprepastilo i uzбудilo. Nestalo je kao da ga nikada nije ni bilo.

Brzo odlazim. — Zbogom, gospođice Terhofen — kažem. — Kao što čujem, putujete ove nedelje.

Ona klimne glavom. — Zar večeras nećete još jednom doći? — pita me Vernike.

— Hoću na večernju pobožnost.

— Onda dođite ovamo do mene da nešto malo popijemo. Zar ne, moje dame?

— Rado — odgovori Izabelina majka. — Mi ćemo i tako na večernju pobožnost.

Uveče je još gore nego u podne. Meko osvetljenje vara. Video sam Izabelu u kapeli. Svetlost sveća preletela joj je preko kose. Ona se skoro nije ni pomakla. Lica bolesnika okretala su se na zvuk orgulja nalik na jasne, pljosnate mesece. Izabela se molila; bila je zdrava.

Posle toga nije bilo bolje. Uspeva mi da sretnem Ženevjevu na izlazu iz kapele i da isprednjačim malo s njom. Prolazimo kroz aleju. Ne znam šta treba da kažem. Ženevjeva prikupi oko sebe ogrtač.

— Kako je večer već hladno.

— Da. Putujete li već ove nedelje?

— Htela bih. Već dugo nisam bila kod kuće.

— Radujete li se?

— Svakako.

Više ništa nema da se kaže. Ali ja ne mogu drukčije, korak je isti, lice u tami, meka slutnja. — Izabela — kažem pre no što smo izašli iz aleje.

— Kako, molim? — pita ona iznenađeno.

— Ah — kažem. — To je samo jedno ime.

Ona za trenutak prestane da korača. — Biće da se varate — odgovara zatim. — Moje ime je Ženevjeva.

— Da, razume se. Izabela je bilo ime nekog drugog. Razgovarali smo neki put o tome.

— Tako? Možda. Ljudi razgovaraju o tako mnogim stvarima — kaže

izvinjavajući se. — Onda se štošta zaboravi.

— O, da.

— Je li to bio neko kog ste poznavali?

— Da, tako nekako.

Ona se tiho nasmeje. — Kako romantično. Oprostite što se odmah nisam setila. Sad mi pada na pamet.

Gledam je ćuteći. Ne seća se ničega, to vidim. Laže, da bi bila učtiva. — Toliko se stvari dogodilo poslednjih nedelja — kaže ona tiho i malo zamišljeno. — Zbog toga se sve malo pobrkalo. — Pa zatim, da bi popravila neljubaznost, pita: — A kako je bilo dalje u poslednje vreme?

— Šta?

— To što ste pričali o Izabeli.

— A, to! Ništa dalje! Umrla je.

Ona preplašeno zastade. — Umrla? Kako mi je žao! Oprostite, nisam znala...

— Ne mari. Ionako sam je površno poznao.

— Naglo umrla?

— Da — odgovaram. — Ali tako da to uopšte nije primetila. I to nešto vredi.

— Razume se — pruži mi ona ruku. — Od srca mi je žao.

Ruka joj je čvrsta i tanka i hladna. Ona više nema groznice. To je ruka mlade dame koja je učinila neki mali fo pa i ponovo ga ispravila. — Lepo ime, Izabela — kaže ona. — Ja sam svoje ime ranije uvek mrzela.

— Sad više ne?

— Ne — odgovara Ženevjeva ljubazno.

I dalje ostaje takva. To je fatalna ljubaznost prema ljudima u malom gradu, koje smo za kratko vreme sreli i koje ćemo brzo opet zaboraviti. Odjednom osećam kako nosim loše saliveno, prerađeno vojničko odelo koje je krojač Sulcblik načinio od uniforme. Ženevjeva je, međutim, dobro obučena. Ona je to uvek bila; ali nikad mi to nije tako padalo u oči. Ženevjeva i njezina majka odlučile su da prvo na nekoliko nedelja otputuju za Berlin. — Pozorišta! Pa koncerti! Čovek uvek tako oživi kad dođe u pravi velegrad. Pa trgovine! Nova moda!

Ona tapše Ženevjevu po ruci. — Tamo ćemo pustiti sebi malo sasvim na volju, je li?

Ženevjeva klimne glavom. Vernike blista. Isterali su je na čistinu. "Ali šta je to nju isteralo na čistinu?" mislim. "Je li to možda u svakom od nas, zasuto,

skriveno, i šta je stvarno? Nije li onda i u meni? I je li i tu onda isterano na čistinu, ili nikad i nije bilo slobodno? Postoji li, je li nešto što je postojalo pre mene, što će posle mene postojati, nešto što je važnije od mene? Ili je sve to samo darmar koji se čini malo dubok, pomenost čula, obmana, bezumlje, koje izgleda kao dubokoumlje, kao što tvrdi Vernike? Ali zašto sam ja to onda voleo, zašto me je ono zaskočilo kao leopard bika, zašto ne mogu da ga zaboravim? Nije li to, uprkos Vernikeu, bilo kao da su se u nekom zatvorenom prostoru otvorila vrata, pa se ugledali kiša i munje i zvezde?"

Ustanem. — Šta je s vama? — pita Vernike. — Vi ste nemirni kao...

On zastane pa onda produži: — Kao dolarski kurs.

— Ah, dolar — kaže Ženevjevina mati i uzdahne. — Nesreća jedna! Na sreću, ujak Gaston je...

Ne čujem više šta je uradio ujak Gaston. Nađem se odjednom napolju i samo još znam kako sam Izabeli rekao: — Hvala, za sve — i kako je ona začuđeno upitala: — Ali zašto to?

Lagano silazim niz breg. "Laku noć, ti ljubljeno, mahnito srce", mislim. "Zbogom, Izabela! Ti nisi potonula, to odjednom znam. Nisi nestala i nisi umrla! Samo si se povukla, odletela si, pa čak ni to ne: postala si odjednom nevidljiva kao stari bogovi, promenila se dužina talasa, ti si još tu, ali te je više nemoguće uhvatiti, ti si uvek tu, i nikada nećeš nestati, sve postoji, nikada ništa ne nestaje, svetlost i senka samo prelaze preko njega, ono uvek postoji, lice pre rođenja i posle smrti, i ono samo neki put prosine iz onoga što držimo da je život, i zaseni nas za sekundu, i posle toga nikada više nismo isti!"

Primećujem da brže koračam. Duboko dišem, pa onda potrčim. Mocar sam od znoja, leđa su mi mokra, dolazim do kapije i opet se vraćam, još uvek osećam isto, što je nalik na jedno silno oslobođenje, sve osovine odjednom prolaze kroz moje srce, rođenje i smrt samo su reči, divlje guske povrh mene lete od početka sveta, nema više pitanja ni odgovora! Zbogom, Izabela! Pozdravljena budi, Izabela! Zbogom, živote! Pozdravljen budi, živote!

Mnogo docnije primetim da pada kiša. Okrenem lice kapima i okušam ih. Zatim odlazim na kapiju. Sa zadahom vina i tamjana, onde čeka nekakva prilika. Zajedno prođemo kroz kapiju. Čuvar je za nama zaključa. — Pa? — pita Bodendik. — Odakle vi? Jeste li tražili boga?

— Ne. Našao sam ga.

On sumnjivo sevrne okom ispod svog mekanog šešira. — Gde? U prirodi?

— Ni sam ne znam gde. Zar se on može naći na određenim mestima?

— Na oltaru — progunđa Bodendik i pokaže nadesno. — Ja ću ovim —

putem. A vi?

— Svakim — odgovorim. — Svakim, gospodine vikaru.

— Toliko uopšte niste ni pili — zamumla on za mnom malo iznenađeno.

Dolazim kući. Iza vrata skoči neko na mene. — Jesam li te najzad uhvatio, svinjo jedna?

Stresem ga i mislim da je šala. Ali on se u tren oka ponovo digno i trčeći udari me glavom u stomak. Padnem na obelisk, ali još uspem da udarim napadača nogom u trbuh. Udarac nije dovoljno jak, pošto sam već u padu. On se ponovo baci na mene, i ja prepoznajem konjskog mesara Vaceka. — Jeste li poludeli? — pitam. — Zar ne vidite koga napadate?

— Vidim ja! — Vacek me zgrabi za gušu. — Vidim te ja, svinjo! Ali sad je svršeno s tobom.

Ne znam da li je pijan. A nemam ni vremena da na to mislim. Vacek je manji od mene, ali ima mišiće kao bik. Uspe mi da se prebacim na leđa i da ga priklještim uz obelisk. On upola popusti, ja se zajedno s njim prebacim na stranu i udarim mu glavu o ispust na obelisku. Vacek popusti sasvim. Sigurnosti radi udarim ga još ramenom pod bradu, ustanem, odem u kapiju i upalim svetlost. — Čemu sve to? — kažem.

Vacek se lagano podiže. Još je malo omamljen pa trese glavom. Posmatram ga. Odjednom ponovo, glavom napred, poleti mi u stomak. Izmaknem se, podmetnem mu nogu i on, muklo lupnuvši, ponovo udari u obelisk, ovaj put u politirani deo više podnožja. Svaki drugi bi se onesvestio; Vacek se samo malo povede. Okrene se, i u ruci mu se nađe nož. To je dugačak oštar nož za klanje, to vidim na električnoj svetlosti. Izvukao ga je iz čizme, pa poleti na mene. Ne pokušavam da izvodim nikakve junačke podvige; kad je u pitanju čovek koji ume da rukuje nožem kao mesar, to bi bilo samoubistvo. Skočim za obelisk; Vacek za mnom. Na sreću, ja sam brži i spretniji od njega. — Vi ste ljudi? — dahćem. — Hoćete li da vas obese zbog ubistva?

— Naučiću ja tebe da spavaš sa mojom ženom! — dahće Vacek. — Krv ima da poteče!

Sad najzad znam šta je. — Vaceku! — viknem. — Ubićete nevinog čoveka!

— Ne seri! Zaklaću te!

Jurimo oko obeliska. Ne prisećam se da zovem u pomoć; sve ide suviše brzo; ko mi može stvarno pomoći? — Sлагali su vas! — vičem prigušeno. — Šta se mene tiče vaša žena?

— Ti spavaš s njom, satano!

Trčimo dalje, unaokolo, čas levo, čas desno. Vacek, u čizmama, trapaviji je

nego ja. "Do đavola!" mislim. "Gde je Georg? Mene ovde kolju zbog njega, a on sa Lizom sedi u sobi". — Ta pitajte svoju ženu, idiote! — dahćem.

— Zaklaću te!

Obazrem se da nađem kakvo oružje. Nema ništa. Pre no što bi mi pošlo za rukom da podignem kakav mali nadgrobni kamen, Vacek bi me odavno preklao. Odjednom spazim komad mermera, otprilike kao pesnica, gde se belasa na prozoru. Naglo ga dohvatim, poigravam oko obeliska i bacim ga Vaceku u glavu. Pogodi ga s leve strane. Krv mu smesta line preko oka i on može da gleda samo na jedno oko. — Vaceku! Varate se! — vičem. — Ja ništa nemam sa vašom ženom! Zaklinjem vam se!

Vacek je sad sporiji; ali još uvek je opasan. — I to drugu! — frkće on. — Takav prostakluk!

Naglo poleti kao kakav mali bik. Skočim u stranu, ponovo dohvatim komad mermera i po drugi put ga bacim na njega. Na žalost, kamen ga promaši i padne u džbun jorgovana. — Briga mene za vašu ženu! — sikćem. — Razumete li, čoveče! Briga mene!

Vacek nemo juri dalje. Krv mu sad na levoj strani jako teče, i ja zbog toga trčim levo. Na taj način, on me ne vidi tako dobro, i u opasnom trenutku uspe mi da ga zgodno udarim u koleno. U istom trenutku on udari nožem ali mi samo okrzne đon. Udarac nogom вреди. Vacek zastane, krvareći, spremno držeći nož. — Slušajte! — kažem. — Stojte tamo! Načinimo za trenutak primirje! Možete ponovo poći, ali ja ću vam onda izbiti drugo oko! Pazite, čoveče! Mir, blesane! — Piljim u Vaceka kao da hoću da ga hipnotiziram. Čitao sam jednom o tome neku knjigu. — Ja ... sa ... vašom ... ženom... nemam... ništa... — skandiram oštro i polako. — Ona me ne zanima! Stoj! — ciknem kad Vacek učini pokret. — I sam imam ženu...

— Utoliko gore, kurvo!

Vacek poleti, ali, ne zavivši dovoljno, udari se o podnožje obeliska, povede se, a ja ga ponovo udarim nogom, sad u cevanicu. On doduše nosi čizme, ali i ovaj udarac вреди. Vacek ponovo stane, široko razmaknuvši noge, na žalost još uvek s nožem u ruci. — Slušajte ovamo, magarče! — kažem ja ubedljivim hipnotizerskim glasom. — Ja sam zaljubljen u jednu sasvim drugu ženu! Čekajte! Pokazaću vam je! Imam ovde fotografiju!

Vacek ćuteći navali. Obiđemo pola kruga oko obeliska. Uspem da izvadim novčanik. Gerda mi je na rastanku dala svoju sliku. Brzo pipam da je nađem. Nekoliko milijardi maraka raspe se po zemlji; onda mi se fotografija nađe u ruci. — Evo! — kažem i pružim je prema njemu oprezno pored obeliska, toliko

da me ne uzmogne dohvatiti po ruci. — Je li to vaša žena? Pogledajte!
Pročitajte potpis!

Vacek me motri ispod zdravog oka. Stavim Gerdinu sliku na podnožje obeliska. — Tako, eto vam je! Je li to vaša žena?

Vacek ojađeno pokušava da me uhvati. — Slone! — kažem. — Pogledajte fotografiju! Zar da čovek ima ovakvu žensku pa da juri za vašom ženom?

Skoro sam preterao. Vacek živo pokušava da učini napad zbog uvrede. Zatim stane. — Neko spava s njom! — kaže on neodlučno.

— Koješta! — kažem. — Vaša žena vama je vema!

— Šta onda stalno radi ovde?

— Gde?

— Ovde!

— Pojma nemam šta mislite — kažem. — Telefonirala je valjda nekoliko puta, to može biti. Žene vole da telefoniraju, naročito kad su mnogo same. Kupite joj telefon.

— Ona je tu i noću! — kaže Vacek.

Još uvek stojimo jedan prema drugom, sa obeliskom u sredini. — Bila je nedavno ovde noću nekoliko minuta kad su narednika Knopfa doneli kući teško bolesna — odgovorim. — Inače radi noću u "Crvenom mlinu".

— To je rekla, ali...

Nož se spusti. Uzmem Gerdinu fotografiju i priđem iza obeliska Vaceku. — Tako — kažem. — Sad možete da me izbodete kolike vam je volja. Ali možemo i da se porazgovaramo. Šta hoćete? Da zakoljete čoveka koji ništa nije uradio?

— To ne — odgovori Vacek posle pauze. — Ali...

Ispostavi se da ga je obavestila udovica Konersman. Malo mi laska što je mislila da u čitavoj kući samo ja mogu biti krivac. — Čoveče — kažem Vaceku. — Kad biste vi znali do čega je meni stalo! Ne biste sumnjali na mene. Pa uostalom, uporedite časkom figuru. Pada li vam što u oči?

Vacek bulji u Gerdinu fotografiju na kojoj piše: "Ludvigu sa ljubavlju, Gerda". Kako da mu i padne šta u oči onako jednookom? — Slična figuri vaše žene — kažem. — Ista visina. Uostalom, ima li vaša žena mrkocrveni, širok ogrtač, nešto kao pelerinu?

— Dabome — odgovori Vacek, opet malko opasan. — Ima. Kako?

— Ima ga i ova dama. Može se u svim veličinama kupiti kod "Maksa Klajna" na Velikoj ulici. Sad su baš u modi. No, a stara Konersmanova je upola slepa, i eto rešenja.

Stara Konersmanova ima čula kao kobac; ali šta li sve neće poverovati

rogonja ako hoće da veruje. — Zamenila je — kažem. — Ova dama ovde dolazila je naime nekoliko puta da me poseti. A na to ona ima pravo, zar ne?

Pomažem Vaceku. On ima da kaže samo da ili ne. Sad čak ima samo da klimne glavom. — Dobro — kažem. — I zbog toga da čoveka noću skoro zakolju.

Vacek se umorno spusti na stepenice. — Druže, i ti si mene gadno udesio. Pogledaj me.

— Oko je još tu.

Vacek opipa crnu krv koja se suši. — Ako tako nastavite, ubrzo ćete se naći u zatvoru — kažem ja.

— Šta ću? Takva mi je priroda.

— Zakoljite sami sebe, ako već morate klati. To će vas lišiti mase neprijatnih stvari.

— Neki put i to dođe čoveku! Druže, šta da radim? Lud sam za ženom. A ona me ne podnosi.

Naglo osetim ganutost i umor i spustim se na stepenice pored Vaceka. — — Zbog zanata — kaže on očajno. — Ona mrzi miris, druže. Ali moraš da zaudaraš na krv kad stalno kolješ konje.

— Pa zar nemate drugo odelo? Jedno koje možete obući kad pođete iz klanice?

— To bi teško išlo. Drugi mesari bi mislili kako hoću da budem bolji od njih. A i miris bi probio. On ostaje.

— A kupanje?

— Kupanje? — pita Vacek. — Gde? U gradskom kupatilu? Pa ono je zatvoreno kad se ja u šest vraćam iz klanice.

— Zar nema tuševa u klanici?

Vacek odmahne glavom. — Samo cevi za pranje podova. A ići pod cev, zato je sad već isuviše hladnjikavo.

To uviđam. Ledena voda u novembru nije zadovoljstvo. Da je Vacek Karl Bril, svakako ne bi imao brige. Karl je čovek koji zimi razbija led na reci pa se sa svojim klubom u njoj kupa. — A voda u klozetu? — pitam.

— To ne mogu. Drugi bi pomislili da volim muškarce. Ne znate vi ljude iz klanice!

— Kako bi bilo da promenite zanat?

— Ja ništa drugo ne umem — kaže Vacek žalosno.

— Trgovac konjima — predlažem. — To je slično.

Vacek odmahne rukom. Malo još sedimo. "Šta se to mene tiče?" mislim. I kako

da mu se pomogne? Liza voli "Crveni mlin". Nije tu u pitanju toliko Georg; to je nagon za nečim višim od konjskog mesara. — Treba da postanete kavaljer — kažem naposljetku. — Zarađujete li dobro?

— Nije loše.

— Onda imate šanse. Svaki drugi dan u gradsko kupatilo, i novo odelo koje ćete oblačiti samo kod kuće. Nekoliko košulja, jednu ili dve kravate, možete li to da nabavite?

Vacek razmišlja o tome. — Mislite da bi to moglo pomoći?

Mislim na svoje večerice pod ispitivačkim pogledom gospođe Terhofen. — Čovek se bolje oseća u novom odelu — odgovorim. — Sam sam to iskusio.

— Stvarno?

— Stvarno.

Vacek podigne glavu sa zanimanjem. — Ali vi ste udešeni bez greške.

— Kako se uzme. Za vas. Za druge nisam. Primetio sam to.

— Zaista? Nedavno?

— Danas — kažem.

Vacek zine. — Tako nešto! Pa mi smo onda kao braća. Da se čovek iznenadi!

— Čitao sam jednom negde da su svi ljudi braća. To je da se čovek još iznenadi kad pogledaš kakav je svet.

— A mi smo skoro ubili jedan drugog — kaže Vacek srećno.

— To braća često čine.

Vacek ustane. — Sutra idem da se kupam. — On opipa levo oko. — U stvari hteo sam da poručim SA uniformu. Baš su izašle u Minhenu.

— Jednostavno, tamnosivo odelo na dva reda je bolje. Vaša uniforma nema budućnosti.

— Lepa hvala — kaže Vacek. — No možda ću nabaviti i jedno i drugo. I ne uzmi za zlo, druže, što sam hteo da te zakoljem. Sutra ću ti za to poslati lepu porciju prvoklasnih konjskih kobasica.

XXIV

— Rogonja — kaže Georg — nalik je na domaću životinju koja se može jesti, recimo na pile ili pitomog zeca. Čovek ih sa zadovoljstvom jede sve dotle dok ih sam ne zna. Ali ako s njima odraste, igra se, gaji ih i neguje — onda treba da bude surov pa da od njih napravi pečenje. Zbog toga rogonje nikada ne treba poznavati.

Bez reči pokažem na sto. Onda, između uzoraka kamena, leži debela, crvena kobasica — konjska, poklon od Vaceka, koji ju je jutros ostavio za mene. — Hoćeš li je ti jesti? — pitam Georga.

— Razume se da ću je jesti. Jeo sam ja u Francuskoj i goru konjetinu. Ali nemoj da se izvlačiš! Eno tamo Vacekova poklona. Ja sam u dilemi.

— Samo zato što uživaš u dramatičnim situacijama.

— Dobro — kažem. — Priznajem. Pa ipak sam ti spasao život. Stara Konersmanova paziće i dalje. Vredi li ti toliko ta stvar?

Georg uzme jednu brazilku iz ormana. — Vacek te sad drži za brata — odgovori on. — Je li u tom tvoj konflikt savesti?

— Nije. Osim toga, on je naci — to ništi jednostrano pobratimstvo. No zadržimo se malo na tom.

— Vacek je i moj brat — kaže Georg i beli dim brazilke dune u lice jednoj svetoj Katarini od obojenog gipsa. — Liza, naime, vara mene isto kao i njega.

— Izmišljaš li ti to sad? — pitam iznenađeno.

— Ni najmanje. Otkud joj inače sve njezine haljine? Vacek, kao muž, ni ne misli o tome, ali ja mislim.

— Ti?

— Priznala mi je sama, a da je nisam ni upitao. Rekla je kako neće da između nas bude bilo kakve obmane. Rekla je to iskreno i pošteno — ne u šali.

— A ti? Ti nju varaš sa izmišljenim licima tvoje mašte i tvojih ilustracija.

— Razume se. Šta to uopšte znači, varati? Tu reč upotrebljavaju uvek samo oni uz koje pristaje. Otkud to da osećanje ima nekakve veze sa moralom? Jesam li ti zbog toga pružio tvoje posleratno obrazovanje ovde, među simbolima prolaznosti? Varati — kakva vulgarna reč za onu najfiniju, poslednju nezadovoljenost, za traženje da se dobij a sve više, uvek sve više...

— Na poklon! — prekidam ga. — Onaj čovek tamo, kratkih nogu, ali vrlo snažan, koga baš vidiš napolju kako, sa čvorugom na glavi, ulazi na kapiju, to je sveže okupani mesar Vacek. Kosa mu je podsečena i vlažna od mirisave vodice. On hoće da se dopadne ženi. Zar te to ne dira?

— Dabome; ali se on neće dopasti ženi.

— A što se onda udala za njega?

— Ona je u međuvremenu postala za šest godina starija. Udala se za njega u ratu, dok je još bila vrlo gladna a on bio u stanju da nabavlja mnogo mesa.

— Što ga ne ostavi?

— Zato što on preti da će u tom slučaju ubiti čitavu porodicu.

— Je li ti sve to ona pričala?

— Da.

— Bože dragi — kažem. — I ti to veruješ!

Georg vešto ispusti kolut dima. — Kad ti, ponosni ciniče, budeš jednom u godinama kao ja, verovatno ćeš takođe doći do zaključka da je verovati ne samo lakše, nego da je to i tačno.

— Dobro — kažem. — Ali kako je onda sa mesarom Vacekom? I sa očima udovice Konersman?

— Žalosno — odgovori on. — A Vacek je idiot. On sad živi bolje nego ikada — zato što ga Liza vara i zbog toga se prema njemu bolje ponaša. Čekaj samo, kako li će ciknuti kad mu ponovo postane verna i kad zbog toga sav bes stane da istresa na njega. A sad, hajde da jedemo! Razmišljati o svemu tome još uvek možemo.

Eduarda skoro udari kaplja kad nas ugleda. Dolar se popeo skoro do biliona, a mi kao da još uvek imamo neiscrpnu količinu bonova. — Štampate ih! — tvrdi on. — Vi ste krivotvoritelji! Krišom ih štampate!

— Hoćemo jednu bocu crnog posle jela — kaže Georg dostojanstveno.

— Kako posle jela? — pita Eduard nepoverljivo. — Šta to sad opet znači?

— Vino je isuviše dobro za ono što poslednjih nedelja serviraš kao jelo — kažem ja.

Eduard se nadme. — Jestu na bonove od prošle zime, za šest stotina bednih maraka po obedu, pa još onda kritikovati jelo — to je suviše! Trebalo bi pozvati policiju!

— Pozovi je! Još jednu reč, i mi ćemo samo jesti ovde, a vino ćemo piti u hotelu "Hoencolern!"

Eduard izgleda kao da će pući, ali se savlada, zbog vina. — Čir u stomaku — gundā on i brzo se gubi. — Čir u stomaku dobio sam zbog vas! Smem da pijem još samo mleko!

Sedimo i ogledamo se. Krišom i loše savesti virkam da spazim Gerdu, ali je ne spazim. Umesto nje, živahnu i nasmešenu, spazim poznatu jednu priliku kako sredinom sale udara prema nama. — Vidiš li ono što ja vidim? — pitam

Georga. — Rizenfeld! Opet ovde! Samo ko čežnju zna...

Rizenfeld nas pozdravi. — Dolazite baš na vreme da se zahvalite — kaže mu Georg. — Ovaj naš mladi idealista bio je juče na dvoboju umesto vas.

Američki dvoboj, nož protiv komada mermera.

— Šta? — Rizenfeld sedne i viknu da mu donesu čašu piva.

— Kako to?

— Gospodin Vacek, muž gospe Lize, koju vi progonite cvećem i bombonama, mislio je da te stvari dolaze od ovoga mog druga, pa ga je vrebao i dočekao sa dugačkim nožem.

— Je li povređen? — pita Rizenfeld kratko i odmeri me.

— Samo po donu — kaže Georg. — Vacek je lako povređen.

— Da li opet lažete?

— Sad ne.

Gledam Georga sa divljenjem. Njegova drskost ide daleko. Ali Rizenfeld se ne da lako. — On mora da ode! — odluči on kao kakav rimski car.

— Ko? — pitam ja. — Vacek?

— Vi!

— Ja? Zašto ne vi? Ili vi obojica?

— Vacek će se ponovo potući. Vi ste prirodna žrtva. Na nas neće natrapati.

Mi smo ćelavi. Prema tome, vi morate otići. Jeste li razumeli?

— Nisam — kažem ja.

Zar niste hteli da odete ionako?

— Ne zbog Lize.

— Ja sam rekao ionako — kaže Rizenfeld. — Zar niste hteli da odete u burni život velikog grada?

— Kao šta? U velikim gradovima ne hrane ljude badava.

— Kao nameštenik kod novina u Berlinu. Iz početka nećete onde zarađivati mnogo, ali ćete zarađivati dovoljno da sastavljate kraj s krajem. — Posle ćete vi gledati.

— Šta? — pitam bez daha.

— Pa nekoliko puta ste me pitali znam li nešto za vas! E pa Rizenfeld ima svoje veze. Znam nešto za vas. Zbog toga sam svratio. Prvog januara dvadeset i četvrte možete početi. Malo mesto, ali u Berlinu. U redu?

— Stoj! — kaže Georg. — Njegov otkazni rok je pet godina.

— Pa onda će prosto pobeći bez otkaza. U redu?

— Koliko će dobiti? — pita Georg.

— Dve stotine maraka — odgovori Rizenfeld mirno.

— Mislio sam ja da je to varka — kažem ljutito. — Uživajte li vi u tom da se sprdate s ljudima? Dve stotine marakal Zar takva smešna suma još uopšte postoji?

— Postoji opet — kaže Rizenfeld.

— Tako? — pitam. — Gde? U Novom Zelandu?

— U Nemačkoj! Ražna marka. Zar ništa niste čuli? Georg i ja se zgleđamo. Bilo je nekih glasina da će doći do nove novčane vrednosti. Jedna marka vredeće koliko određena količina raži; ali je ove godine bilo toliko glasina, da u ovu niko nije poverovao.

— Sad je istina — kaže Rizenfeld. — Znam iz najboljeg izvora. Od ražne marke postaće zatim zlatna. Vlada stoji iza toga.

— Vlada! Pa ona je kriva za čitav gubitak vrednosti!

— Može biti. Ali sad je svršeno. Ona više nema dugova. Jedan bilion inflacionih maraka postaće jedna zlatna marka.

— A zlatna će marka onda ponovo početi da pada, a? I tako će kolo naokolo. Rizenfeld popije pivo. — Hoćete li ili nećete? — pita on.

Lokal kao da se odjednom jako utišao. — Da — kažem. Izgleda kao da je to rekao neko pored mene. Ne usuđujem se da pogledam u Georga.

— To je razumno — kaže Rizenfeld.

Gledam u stolnjak. On kao da lebdi. Zatim čujem Georga kako kaže: — Konobaru, donesite smesta bocu crnog.

Dignem glavu. — Ti si nam spasao život — kaže on. — Zbog toga.

— Nama? Kako to nama? — pita Rizenfeld.

— Jedan život nikad se ne spašava sam — odgovara Georg s prisutnošću duha. — On je uvek povezan sa nekolicinom drugih.

Trenutak je prošao. Zahvalno pogledam Georga. Izdao sam ga jer sam ga izdati morao, i on je to razumeo. On ostaje. — Posetićeš me — kažem ja. — Pa ću te upoznati sa velikim damama i berlinskim filmskim glumicama.

— Deco, to su planovi — kaže Rizenfeld meni. — Gde je to vino? Pa maločas sam vam spasao život.

— Ko tu koga u stvari spašava? — pitam.

— Svako svakoga neki put — kaže Georg. — Baš onako kao što uvek neki put nekog ubije. I kad to ne zna.

Vino stoji na stolu. Eduard se pojavi. Bled je i smušen. — Dajte i meni čašu.

— Gubi se! — kažem ja. — Čankolizu! Možemo mi svoje vino popiti i sami.

— Ne zbog toga. Boca je moja. Ja je plaćam. Ali dajte mi čašu. Moram

nešto da popijem.

— Ti hoćeš da častiš bocom? Razmisli šta govoriš!

— To i mislim. — Eduard sedne. — Valentin je umro — kaže on.

— Valentin? A šta mu je bilo?

— Srčana kaplja. Baš sam čuo preko telefona.

On se maši čaše. — I ti hoćeš da piješ zbog toga, huljo — kažem uzbuđeno.
— Zato što si ga se otresao!

— Zaklinjem vam se da nije! Ne zbog toga! Pa on mi je spasao život.

— Šta? — kaže Rizenfeld. — I vama?

— Meni, dabome, nego kome?

— Šta je ovo ovde? — pita Rizenfeld. — Jesmo li mi klub spasilaca života?

— Takvo je vreme — odgovori Georg. — Spašavan je ovih godina mnogima. A mnogima i nije.

Gledam netremice u Eduarda. Stvarno su mu u očima suze; no šta čovek zna kod njega? — Ne verujem ti — kažem. — Ti si želeo da ga spopadne ta beda! Slušao sam to isuviše često. Hteo si da uštediš svoje prokleta vino.

— Zaklinjem vam se da nije! Govorio sam neki put, kao što se već govori. Ali ne ozbiljno! — Kapi u Eduardovim očima okrupnjaju. — Pa on mi je stvarno spasao život.

Rizenfeld ustane. — Dosta mi je sad toga spasilačkog brbljanja! Jeste li posle podne u kancelariji? Dobro!

— Nemojte više slati cveće, Rizenfeldu — opominje Georg.

Rizenfeld odmahne rukom i izgubi se sa neodređenim izrazom lica.

— Hajde da popijemo čašu za pokoj duše Valentina — kaže Eduard. Usne mu dršću. — Ko bi pomislio! Prošao je čitav rat, a sad najednom leži, s jednog sekunda na drugi.

— Ako već hoćeš da budeš sentimentaln, onda budi sentimentaln kao što treba — odgovorim ja. — Donesi bocu onog vina koje mu nikad nisi dao.

— Johanisberško, dabome. — Eduard se hitro digne i odgega.

— Mislim da je iskreno žalostan — kaže Georg.

— Iskreno je žalostan i iskreno mu je lakše.

— To i mislim. Više se većinom ne može zahtevati.

Sedimo neko vreme. — Mnogo se stvari dešava trenutno, je li? — kažem naposletku.

Georg me pogleda. — Živeo! Jedanput otići moraš. A Valentin? Živeo je nekoliko godina duže no što se moglo slutiti 1917.

— Svi smo tako.

— Da, i zbog toga bi trebalo da o tom povedemo računa.

— Zar mi to ne činimo?

Georg se nasmeje. — Pa činimo ako u trenutku nećemo ništa drugo nego ono što činimo.

Ja salutiram. — Onda ja nikako nisam vodio računa. A ti?

Georg namigne. — Hajde da se izgubimo pre no što se vrati Eduard. Đavo neka nosi njegovo vino!

— Blaga — kažem prema zidu u mraku. — Blaga i mahnita, mimozo i biču, kako sam bio nerazuman što sam hteo da budeš moja! Je li moguće zatvoriti vetar? Šta tada biva od njega? Pokvaren vazduh. Odlazi, idi svojim putem, idi u pozorište i na koncerte, udaj se za kakvog rezervnog oficira i direktora banke, kakvog pobednika u inflaciji, odlazi, mladosti što napuštaš samo onoga koji tebe hoće da napusti, zastavo što se lepršaš ali se ne daš uhvatiti, jedro pred mnogobrojnim plavetima, fatamorgano, igro šarenih reči, odlazi, Izabela, odlazi, pozna moja, dostignuta, uprkos prohujalom ratu silom povraćena, mudra ponešto, ponešto starmala, mladosti, odlazi, odlazite obe, a i ja ću otići, nemamo šta jedno drugom da prebacujemo, pravci su naši različiti, no i to je samo prividno, jer smrt se prevariti ne može, moguće ju je samo pretrpeti. Zbogom! Svakoga dana ponešto više umiremo, ali i svakoga dana ponešto duže živimo, vi ste me to naučili i ja to neću zaboraviti, nema uništenja, i onaj kome ni do čega nije stalo ima sve, zbogom, ljubim vas praznim svojim usnama, grlim rukama koje ne mogu da vas zadrže, zbogom, zbogom, vi u meni, vi koji ostajete sve dok vas ne zaboravim...

Držim u ruci bocu rakije i sedim na poslednjoj klupi u aleji, s koje vidim čitav sanatorijum. U džepu mi šuška ček na teške devize: čitavih trideset švajcarskih franaka. Čuda nisu prestala: jedne švajcarske novine, koje već dve godine bombardujem pesmama, primile su jednu u nastupu mahnitosti i smesta mi poslale ček. Bio sam već u banci da se raspitam — stvar je u redu. Direktor banke smesta mi je ponudio za njih cenu na crno. Nosim ček u unutrašnjosti džepa, pored srca. Stigao je nekoliko dana prekasno. Mogao sam njime da kupim crno odelo i belu košulju i da tako pred Terhofenovima budem reprezentativna figura. Svršeno! Decembarski vetar zviždi, ček šuška, a ja sedim ovde dole u imaginarnom smokingu, s parom imaginarnih lakovanih cipela, koje mi još duguje Karl Bril, na nogama, i hvalim boga i obožavam tebe. Izabela! Maramica od najfinijeg batista leprša mi u malom gornjem džepu, ja sam kapitalist na putovanju, "Crveni mlin" mi leži pred nogama ako ushem, u ruci mi se svetluca šampanjac neustrašivog "pilca", nezasićen "pilca", piće

narednika Knopfa, kojim je smrt naterao u bekstvo — i ja pijem pred sivim zidom, s tobom za njim, Izabela, mladošću, s tvojom majkom iza njega, sa bankovnim knjigovodom božjim Bodendikom, iza njega, sa majorom razuma, Vernikeom, iza njega, sa velikom poremećenošću iza njega i večitim ratom, pijem i nalevo od sebe, preko, vidim okruženu babičku školu, na kojoj je osvetljeno još nekoliko prozora i gde se majke porađaju, i tek sad mi pada u oči da je ona tako blizu ludnice — a pri tom je znam i trebalo bi da je znam, jer sam se u njoj rodio a do danas nisam na nju skoro ni pomislio! Zdrav mi i ti bio, mili dome, košnice plodnosti, doneli su u tebe moju majku jer smo mi bili siromašni a porođaj u tebi, ako bi se obavio pred klasom budućih babica, besplatan, i tako sam već prilikom rođenja stajao u službi nauke! Zdrav bio nepoznati neimar koji te je tako smišljeno stavio u blizinu druge zgrade. Učinio je to po svoj prilici bez ironije, jer najbolje dosetke na svetu prave uvek ozbiljni ljudi iz prvih redova. Svejedno — hajde da slavimo svoj razum, ali da se ne ponosimo suviše njim i ne pouzdajemo u nj suviše! Ti, Izabela, tebi su ga vratili, taj poklon danajski, a gore sedi Vernike i raduje se i ima pravo. Ali, imati pravo, to je svaki put po korak bliže smrti. Onaj koji uvek ima pravo, postao je crni obelisk! Spomenik!

Boca je prazna. Bacim je smesta što dalje mogu. Ona tupo padne u meku, razoranu zemlju. Ustanem. Pio sam dosta i zreo sam za "Crveni mlin". Rizenfeld priređuje onde četvorostruko veče u čast rastanka i spasilaca života. Biće onde Georg, Liza, pa onda ću doći ja pošto sam imao da obavim još nekoliko privatnih oproštajnih poseta, pa ćemo osim toga svi proslaviti jedan veliki rastanak — rastanak od inflacije.

Kasno u noći krećemo se kroz Veliku ulicu kao kakva pijana žalosna povorka. Retke lanterne trepere. Sahranili smo godinu nešto malo pre vremena. Vili i Rizenfeld zapodenuli su žestoku borbu; Rizenfeld se zaklinje da će biti kraj inflacije i ražna marka — a Vili je rekao da će on u tom slučaju bankrotirati, pa je to nemoguće već iz tog razloga. Rene de la Tur je na to postala veoma ćutljiva.

Kroz komešanje noći spazimo u daljini drugu povorku. Ona po Velikoj ulici dolazi prema nama. — Georg — kažem. — Da ostavimo dame malo pozadi! Ono je nalik na bitku.

— U redu.

Nalazimo se u blizini Nove pijace. — Ako vidiš da ćemo podleći, trči odmah u kavanu "Mac" — instruiše Georg Lizu. — Pitaj gde je pevačko društvo "Boda Lederhoze" i reci mu da nam je potreban. — On se okrene Rizenfeldu: — Vi se

bolje

načinite kao da niste iz našeg društva.

— Ti kidaj, Rene — kaže Vili pored nje. — Gledaj da si što dalje!

Druga povorka je stigla. Njezini članovi nose čizme, veliku čežnju nemačkih patriota, i, osim dvojice, nema im više od osamnaest, dvadeset godina. Ali ih je zato dvaput više od nas.

Prolazimo jedni pored drugih. — Ono crveno pseto poznajemo! — vikne neko odjednom. Vilijeva kosa plamti i u mraku.

— I onog ćelavog! — vikne drugi i pokaže Georga. — Navali!

— Napred, Lizo! — kaže Georg.

Spazimo njene potpetice kako strelovito skaču. — Kukavice hoće da dovedu policiju — vikne neki cvikeraš, plav kao slama, i hoće da poleti za Lizom. Vili mu podmetne nogu i žučov padne. Odmah posle toga započinje tuča.

Petorica nas je, bez Rizenfelda. U stvari samo četvorica i po. Polovina je Herman Loc, ratni drug kome je odsečena leva ruka. Pridružio nam se u kafani "Central", zajedno s malim Kelerom, drugim jednim drugom. — Pazi, Hermane, da te ne obore! — viknem ja. — Ostani u sredini. — A ti, Keleru, ujedaj kad budeš na zemlji!

— Čuvaj leđa! — komanduje Georg.

Naredba je dobra; ali za leđima nam se trenutno nalaze veliki izlozi pomodne trgovine "Maks Klajn". Patriotska Nemačka juriša na nas, a ko bi voleo da ga priklješte uz izlog? Čovek izbode leđa na krhotinama, a osim toga, postavlja se pitanje naknade štete. Ona bi zapala nas ako se nađemo u kršu. Ne bismo mogli pobeći.

Privremeno se držimo zbijeni jedan uz drugoga. Izlozi su upola osvetljeni; zbog toga dobro razaznajemo protivnike. Prepoznajem jednog od starijih: to je jedan od onih s kojima smo već imali sukob u kafani "Central". Shodno starom pravilu, da se sa vođama prvo svrši, ja mu viknem: — Priđi bliže, plašljivo dupe ušato!

On ni da opepeli. — Izvucite ga! — komanduje svojoj gardi. Trojica navale. Vili udari jednoga po glavi tako da on padne. Drugi ima gumenu palicu i udari me njome po levoj ruci. Ja njega ne mogu da dohvatim, ali on mene može. Vili to spazi, iskoči i izvije mu ruku. Palica padne na zemlju. Vili hoće da je podigne, ali pri tom jurnu na nj i sruše ga. — Zgrabi palicu, Keleru! — viknem ja. Keler se u gužvi baci na zemlju, gde se Vili bije u svetlosivom odelu.

Naš bojni poredak je probijen. Dohvati me jedan udarac, te poletim na izlog

tako da zvekne. Srećom, ostane čitav. Iznad nas se otvaraju prozori. Iza nas, iz dubine izloga, elegantno obučene drvene lutke "Maksa Klajna" pilje u nas. One nepokretno nose najnoviju zimsku modu i stoje nalik na neobičnu, nemu verziju staro germanskih žena, koje su iz svojih od kola sastavljenih utvrđenja sokolile borce.

Neki velik bubuljičavi mladić uhvatio me je za gušu. On zaudara na haringe i pivo, njegova mi je glava tako blizu kao da hoće da me poljubi. Leva ruka mi je nemoćna zbog udarca palicom. Pokušavam desnim palcem da ga udarim u oko, ali on to spreči pritisnuvši glavu čvrsto o moj obraz, kao da smo dvoje protivprirodnih ljubavnika. Kako ne mogu da mičem ni nogama, pošto mi je on suviše blizu, prilično sam onesposobljen. Baš kad, bez daha, poslednjom snagom hoću da se spustim nadole, ugledam nešto što mi se već čini kao iluzija mojih sve slabijih čula; rascvetana geranija odjednom izniče iz bubuljičave glave, kao iz kakvog specijalno potentnog đubriva, u očima mu se u isti mah javi izraz pitomog iznenađenja, pritisak na guši mi oslabi, krhotine od saksije prsnu oko nas, ja se iskobeljam, oslobodim, sunem naviše i osetim kako je nešto jako škljocnulo — dohvatio sam ga odozdo glavom po bradi, i on polako pada na kolena. Čudnim slučajem, korenje geranije koja je na nas bačena odozgo tako mu se čvrsto uhvatilo oko glave, da bubuljičavi Herman pada na kolena s cvećem na glavi. Tako je nalik na ljupkijeg potomka svojih predaka, koji su kao ukras na glavi nosili volovske rogove. Na ramenu mu, kao ostaci razbijenog šlema, počivaju dva komada razbijenog gipsanog crepa.

Bila je to velika saksija; ali patriotova glava kao da je od gvožđa. Osećam kako, još na kolenima, pokušava da mi ozledi seks, te zgrabim geraniju zajedno sa korenjem i zemljom i nabijem mu zemlju u oči. On me pusti, stane da trlja oči, i pošto mu pesnicom tako ništa ne mogu, nogom mu vratim udarac u život. On se presamiti i potegne rukama nadole, da se zaštiti. Nabijem mu peskovito korenje po drugi put u oči i čekam da ponovo podigne ruke, da sve ponovo izvedem. Ali on savije glavu naniže, kao da hoće da izvede neki orijentalni poklon, a u sledećem trenutku sve oko mene stane da trešti. Nisam pazio, te me je sa strane dohvatio nekakav silan udarac. Polako se skljojкам uz izlog. Ogromna i ravnodušna, zuri u mene lutka obojenih očiju i u bundi od dabrovine.

— Probijaj se prema pisoaru! — čujem Georgov glas. Ima pravo. Potreban nam je bolji zaklon. No lako je govoriti; priklješteni smo sa svih strana. Protivnik je odnekud dobio pojačanje, te sve izgleda kao da ćemo isečenih glava dospeti među manekene "Maksa Klajna".

U tom trenutku spazim Hermana Loca kako kleči. — Pomozi mi da svučem

rukav! — dahće on.

Pružim ruku i levi rukav njegova kaputa povučem naviše. Sjajna veštačka ruka se oslobodi. To je nikleni mehanizam kome je na donjem kraju pričvršćena veštačka čelična šaka u crnoj rukavici. Herman je po njoj dobio nadimak "Gvozden-šaka Gec od Berlihingena". On skine ruku s ramena, prirodnom rukom zgrabi veštačku i ustane. — Sklanjaj se! Dolazi Gec! — vičem ja odozdo. Georg i Vili brzo načine mesta, tako Herman uzmogne proći. Svojom veštačkom rukom on mlati kao mlatilom svud oko sebe i prvim udarcem dohvati jednog od vođa. Napadači za trenutak uzmaknu. Herman skoči među njih, stane da se vrti, daleko ispruživši veštačku ruku. Odmah zatim stane da je okreće, držeći je za onaj deo što dođe na rame a veštačkom čeličnom pesnicom počne da udara. — Hajde! Prema pisoaru! — vikne. — Ja vas štitim.

Neobično je videti kako Herman rukuje veštačkom rukom. Već sam ga češće viđao gde se tako bori; ali ne i naši protivnici. Oni za trenutak zastanu kao da je nečastivi upao među njih, i nama to dobro dođe. Probijemo se i poletimo prema pisoaru na pijaci. Trčeći spazim kako Herman smešta lep jedan udarac u njušku drugog vođe. — Napred, Gec — vičem. — Hajde! Prošli smo!

Herman se još jednom okrene. Opušteni rukav njegova kaputa leprša oko njega, patrljkom odsečene ruke pomamno mlatara da bi sačuvao ravnotežu, dvojica čizmadžija koji stoje na putu gledaju ga s iznenađenjem i jezom. Jednog dohvati udarac po bradi, a drugi, kad spazi crnu veštačku ruku kako juri prema njemu, krikne pun jeze, pokrije oči i pobjegne.

Stignemo u zgodnu, četvorougao nu zgradicu od peščara i ušančimo se na strani za dame. Nju je lakše braniti. Na strani za muškarce može se ući kroz pisoar i napasti nas s leđa — na ženskoj strani prozori su tesni i visoki.

Protivnici su pošli za nama. Biće ih sada najmanje dvadeset; pritekli su im u pomoć drugi nacisti. Vidim nekoliko njihovih kaki uniformi. Pokušavaju da se probiju na strani gde stojimo Keler i ja. Ali u gužvi primetim da nam odostrag dolazi pomoć. Sekundu docnije vidim kako Rizenfeld udara nekog presavijenom torbom u kojoj se, mislim, nalaze uzorci granita, dok je Rene de la Tur svukla jednu cipelu sa visokom potpeticom, pa je uhvatila za prednji deo da bi potpeticom mogla navaliti.

Dok to gledam, naleti mi neko glavom u stomak, tako da mi vazduh kao pucanj izleti iz usta. Slabo, ali pomamno stanem udarati oko sebe, i odnekud imam neobično osećanje poznate situacije. Automatski dignem koleno, jer očekujem da ljudi ovan ponovo dođe. U isti mah spazim jednu od najlepših slika koju u ovom položaju mogu zamisliti: Lizu, kako, kao Nike sa Samotrake, juri

preko pijace, pored nje Bodo Lederhoze a za njim njegovo pevačko društvo. U isti mah ponovo osetim ludog ovna i vidim Rizenfeldovu torbu kako se spustila kao žuta zastava. U isti mah Rene de la Tur učini munjevit pokret nadole, posle koga ljudi ovan jaukne. Rene oštrim generalskim glasom vikne: — Mirno, svinje! — Jedan deo napadača nehotice se trgne. Zatim pevačko društvo stupi u dejstvo, i mi smo slobodni.

Ustanem. Odjednom je tišina. Napadači su pobjegli. Za sobom vuku svoje ranjenike. Herman Loc se vraća. On je kao kentaur poletio za neprijateljem u bekstvu i još je jednom prilepio gvozdeni šamar. Nismo prošli loše. Ja imam na glavi čvorugu kao kruška i osećanje da mi je slomljena ruka. Nije. Osim toga, vrlo mi se muči. Suviše sam pio da bi mi se sviđali udarci u trbuh. Ponovo me muči sećanje koje se ne seća. Šta li je to bilo? — Voleo bih da mi je rakije — kažem.

— Dobićeš je — odgovori Bodo Lederhoze. — Hajdete sad, pre no što naiđe policija.

U tom trenutku začuje se oštar pljesak. Iznenadeno se okrenem. Liza je nekoga udarila. — Prokleti ždero! — kaže ona mirno. — Tako ti vodiš brigu o kući i ženi...

— Ti... — kaže prilika krkljajući.

Lizina ruka se po drugi put spusti pljesnuvši. I tad, odjednom, razreši se čvor u mom sećanju. Vacek! Stoji tamo i čudnovato se drži za stražnjicu.

— Moj muž! — kaže Liza, onako uopšte, preko pijace. — I eto za takvog sam se udala.

Vacek ne odgovara. Krv mu jako teče. Stara rana na čelu koju sam mu ja zadao ponovo se otvorila. Osim toga, krv mu teče iz kose. — Jeste li vi to? — pitam tiho Rizenfelda. — Torbom?

On klimne glavom i pažljivo posmatra Vaceka. — Kako se neki put desi — kaže.

— Šta mu je sa stražnjicom? — pitam. — Zašto je drži?

— Ubola ga zolja — odgovara Rene de la Tur i dugačku iglu od šešira pričvrsti u somotsku kapu na glavi.

— Moje poštovanje! — Poklonim joj se i priđem Vaceku. — Tako — kažem — sad znam ko mi je naleteo glavom u trbuh! Je li to zahvalnost što sam vas poučio da bolje živite?

Vacek me gleda ćuteći. — Vi? Nisam vas poznao! Bože!

— Nikad on nikoga ne pozna — kaže Liza sarkastično
Vacek žalosno izgleda. Uz to primećujem da je stvarno poslušao moj savet.

Podsekao je kosu — s rezultatom da ga je Rizenfeld mogao jače udariti — nosi čak belu, novu košulju — ali sve što je time postigao jest da mu se krv na njoj još bolje vidi nego na drugoj. On je nesrećković!

— Kući! Ždero i ubojico! — kaže Liza i pođe. Vacek poslušno pođe za njom. Njih dvoje prelaze preko pijace, usamljeni par. Niko ne ide za njima. Georg pomogne Locu da ponovo nekako savije svoju veštačku ruku.

— Hajdete — kaže Lederhoze. — U mome lokalu možemo još piti.
Zatvoreno društvo!

Sedimo neko vreme sa Bodom i njegovim društvom. Zatim pođemo kući. Jutro se sivo iskrada uvis. Jedan dečko s novinama naiđe. Rizenfeld mu mahne i kupi novine. Velikim slovima piše na prvoj strani:

"Kraj inflacije! Jedan bilion je jedna marka!"

— Pa? — kaže mi Rizenfeld.

Ja klimnem glavom.

— Deco, stvarno može biti da sam propao — kaže Vili. — Ja sam još špekulisao na besu. — On žalosno pogleda u svoje sivo odelo pa onda u Rene. — Hja, kako došlo, tako prošlo — šta ti je novac, ne?

— Novac je vrlo važan — odgovori Rene hladno. — Naročito kad ga čovek nema.

Georg i ja idemo kroz Marijenštrase. — Čudna stvar da je Vacek dobio batina od Rizenfelda i mene — kažem. — A ne od tebe. Međutim, prirodno bi bilo da ste se borili ti i on.

— Prirodnije bi; ali ne i pravednije.

— Pravednije? — pitam.

— U zapletenom smislu. Sad sam isuviše umoran da istražujem. Ljudi sa ćelama ne bi više trebalo da se tuku. Trebalo bi da filozofiraju.

— Onda će tvoj život biti veoma usamljen. Vreme miriše na tuču.

— Ne verujem. Nekakav se odvratan karneval svršio. Zar ne izgleda kao da je danas pepeljava sreda? Rasprsnuo se je dan golem mehur od sapunice.

— I? — kažem.

— I? — odgovara on.

— Naći će se neko da načini nov, veći.

— Možda.

Stojimo u bašti. Mlečno jutro sivo se cedi oko krstova. Najmlađa Knopfova kćerka pojavi se upola ispavana. Čekala je nas. — Otac kaže da će vam za dva biliona prodati nadgrobni kamen.

— Kažite mu da mi nudimo osam maraka. Pa i to do danas u podne. Novac

će se jako prorediti.

— Šta? — pita Knopf iz svoje spavaće sobe. On je prislušivao.

— Osam maraka, gospodine Knopfe. A danas u podne još samo šest. Novac pada. Ko bi to ikad pomislio, a? Umesto da raste.

— Radije ću ga zadržati na vjeki vjekov, prokleti lešinari! — zakrešti Knopf i zalupi prozor.

XXV

Verdenbriški pesnički klub priređuje mi oproštajne večerice u staronemačkoj sobi u "Valhali". Pesnici su nemirni i prave se kao da su uzbuđeni. Hungerman mi priđe prvi. — Ti znaš moje pesme. Sam si rekao kako su one jedan od tvojih najjačih pesničkih doživljaja. Jače nego Stefan George.

On me intenzivno gleda. Nikada to nisam rekao. Rekao je Bambus; zato je Hungerman rekao o Bambusu da ga smatra značajnijim od Rilkea. Ali ne protivurečim. S očekivanjem posmatram pesnika "Kazanove" i "Muhameda".

— Pa lepo — nastavi Hungerman, ali skrene u razgovoru. — Uostalom, otkud ti to novo odelo?

— Kupio sam ga danas za jedan honorar iz Švajcarske — odgovaram sa skromnošću pauna. — To mi je prvo novo odelo otkako sam postao vojnik njegova veličanstva. Nije prerađena vojnička bluza. Istiniti, pravi civil! Inflacija je prošla!

— Honorar iz Švajcarske? Pa ti si onda internacionalno poznat? Pa jest — kaže Hungerman iznenađeno i smesta malko Ijutito: — Od nekih novina?

Ja potvrdim glavom. Autor "Kazanove" načini potencirajući pokret. — Mislio sam! Moje stvari, dabome, nisu za dnevnu upotrebu. U najboljem slučaju, za književne časopise prvog reda. Maločas sam hteo da kažem da mi je jedna knjiga pesama izašla nesrećom pre tri meseca kod Artura Bauera u Verdenbriku! Zločin!

— Je li te ko na to naterao?

— Da, moralno. Bauer me je slagao. Rekao je da će napraviti enormnu reklamu, proširiti izdavačku delatnost, objaviti posle mene Merikea, Getea, Rilkea, Stefana Georgea, pre svega Helderlina — a ništa nije održao.

— Izdao je Ota Bambusa — odgovaram ja.

Hungerman odmahne. — Bambus — među nama, ošljak i imitator. Samo mi je škodio. Znaš li koliko je Bauer prodao moga dela? Ne više od pet stotina primeraka!

Od Bauera mi je poznato da je čitav tiraž iznosio dvesta pedeset primeraka; prodano je dvadeset i osam, od čega je Hungerman krišom kupio devetnaest. A primoran je bio da štampa ne Hungerman, nego Bauer. Hungerman, kao predavač nemačkog jezika u gimnaziji, ucenio je Artura, pošto bi inače preporučio školi drugog knjižara.

— Kad budeš u Berlinu u novinama — kaže Hungerman. — Ti znaš da je drugarstvo među umetnicima najplemenitije dobro!

— Znam. I najređe.

— Jest. — Hungerman izvadi iz džepa sveščiću svojih stihova. — Evo ti — sa posvetom. Piši o njoj u Berlinu. I pošalji mi dva dokazna primerka. Zato ću ja ostati uz tebe ovde u Verdenbriku. I ako nađeš tamo kakvog dobrog izdavača — druga knjiga stihova već je u pripremi.

— U redu.

— Znao sam da se mogu pouzdati u tebe. — Hungerman mi svečano stisne ruku. — Hoćeš li i ti skoro šta izdati?

— Neću. Ostavio sam se.

— Šta?

— Hoću još da čekam — kažem. — Hoću prvo da malo upoznam svet.

— Vrlo pametno! — kaže Hungerman naglašavajući. — Kad bi ih samo bilo više koji tako rade, umesto što žvrljaju nedozrele stvari i stoje na putu onima koji mogu i umeju!

Oštrim pogledom obiđe po sobi. Očekujem da će mi makar malo namignuti u šali; no on je odjednom ozbiljan. Postao sam za njega jedna poslovna mogućnost; stoga ga je humor smesta napustio. — Nemoj drugovima ništa da kažeš o našem dogovoru — stavlja mi on na dušu. — Sigurno — odgovaram i vidim Ota Bambusa kako mi se prikrada.

Jedan sat docnije, u džepu mi se nalaze Bambusovi "Glasovi tišine" sa laskavom posvetom, pored toga u kopijama pisaćom mašinom otkucani soneti "Tigrice", koje treba da štampam negde u Berlinu — od Zomerfelda nosim prepis njegove knjige o smrti, u slobodnim ritmovima — od drugih članova desetak drugih radova u kopijama — a od Eduarda kopiju njegova peana na smrt jednog prijatelja, sto šezdeset osam stihova, koji su posvećeni Valentinu, drugu, saborcu i čoveku. Eduard radi brzo.

Odjednom, sve je daleko.

Daleko je kao inflacija, koja je umrla pre dve nedelje — ili detinjstvo, koje je od danas do sutra ugušeno u vojničkom koporanu. Daleko je kao Izabela.

Gledam likove. Jesu li to još likovi iznenađene dece, zagledane u kaos ili u čudo, ili već likovi prilježnih članova svih mogućih društava? Ima li u njima još nešto od zanesena i užasnuta lica Izabelina, ili su to samo imitacije brbljivaca koji se drže važno zbog delića talenta koji ima svaka mladost, i čije dogorevanje oni prazno i zavidljivo opevaju, umesto da ga ćuteći motre i da jednu iskru njenu sačuvaju u svome životu?

— Drugovi — kažem. — Ja sad istupam iz vašega kluba.

Sva lica se okrenu prema meni. — Isključeno! Ti ćeš ostati dopisni član kluba iz

Berlina — kaže Hungerman.

— Ja istupam — kažem.

Jedan trenutak pesnici ćute. Gledaju me. Varam li se ili to u nekim očima vidim nešto kao strah od nekog otkrića? — Misliš li ti to stvarno? — pita Hungerman.

— Stvarno mislim.

— Dobro. Prihvatamo tvoj izlazak i imenujemo te počasnim članom kluba.

Hungerman pogleda na sve strane. Odgovori mu bučno odobravanje. Lica olabave. — Prima se jednoglasno! — kaže pesnik "Kazanove".

— Zahvaljujem vam — odgovorim. — To je trenutak pun ponosa. Ali ja to ne mogu da primim. To je bilo kao da sam se pretvorio u sopstveni spomenik. Neću da pođem u svet kao počasni član bilo čega, čak ni naše ustanove u Železničkoj ulici.

— To nije lepo upoređenje — kaže Zomerfeld, pesnik smrti.

— Neka mu bude — odgovara Hungerman. — A kao šta hoćeš da odeš u svet?

Nasmejem se. — Kao mala iskra života koja će pokušati da se ne ugasi.

— Bože dragi — kaže Bambus. — Ima li tako nešto već kod Evripida?

— Može biti, Oto. Onda će u tom nešto biti. Neću ni da pišem o tome; pokušaću da to budem.

— Nema kod Evripida — kaže Hungerman, akademski obrazovan, bacajući radostan pogled na seoskog uču Bambusa. — Ti, dakle, hoćeš... — pita me on.

— Sinoć sam zapalio vatru — kažem. — Gorela je dobro. Svima vam je poznato staro pohodno pravilo: lak prtljag.

Oni svi revnosno potvrđuju glavom. Oni ga više ne poznaju, svestan sam odjednom. — Pa onda — kažem — Eduarde, evo imam još dvanaest bonova. Deflacija ih je prestigla; ali mislim da bih još imao legalno pravo, ma ga morao izboriti i na sudu, da zahtevam za njih jelo. Hoćeš li da pretvoriš u dve boce johanisberškog vina? Sad ćemo ih popiti.

Eduard munjevito računa. On ubacuje u račun i Valentina i pesmu o njemu u mome džepu. — U tri — kaže on.

Vili sedi u jednoj maloj sobi. Dobio ju je u zamenu za svoj elegantan stan. To je velik skok u siromaštvo, ali Vili ga dobro podnosi. Spasao je odelo, nešto nakita, i pomoću toga još će dugo biti elegantan kavaljer. Crveni automobil morao je prodati. Suviše je vratolomno spekulisao na besu. Zidove svoje sobe oblepio je sam tapetama — novčanicama i bezvrednim akcijama inflacije. — Bile su jevtinije nego tapete — kaže on,

— I zanimljivije.

— A inače?

Verovatno ću dobiti malo mesto u verdenbriškoj banci.

— Vili se osmehne. — Rene je u Magdeburgu. Veliki uspeh u "Zelenom kakaduu", piše.

— Lepo je što još bar piše.

Vili načini velikodušan pokret rukom. — Sve to ništa ne mari, Ludviže. Prošlo je prošlo, bilo je bilo! Osim toga — poslednjih meseci nikako više nisam mogao navesti Rene da noću markira generala. Zbog toga je čitava stvar izgubila pola vrednosti. Prvi put što je ponovo komandovala bilo je prilikom znamenite bitke kraj pisoara na pijaci. Zbogom, mladiću! Kao poklon na rastanku... — On otvori kofer pun akcija i papirnog novca. -- Uzmi šta hoćeš! Milioni, milijarde — to je bio san, je li?

— Da — kažem.

Vili me isprati na ulicu. — Spasao sam nekoliko stotina maraka — šapne mi. — Još otadžbina nije izgubljena! Francuski franak je na redu. Spekulisacu na besu. Da li bi hteo da učestvuješ sa malim ulogom?

— Neću, Vili. Ja spekulišem samo još na hosu.

— Hosa — kaže on kao da kaže: Popokatepetl.

Sedim sam u kancelariji. Poslednji je dan. Noćas ću otputovati. Prevrćem listove jednog kataloga i razmišljam da li da u znak oproštaja stavim još Vacekovo ime na jedan nadgrobni kamen koji sam crtao — uto zazvoni telefon.

— Jesi li ti onaj što se zove Ludvig? — pita nekakav grub glas. — Onaj što je skupljao žabe i slepiće?

— Može biti — odgovorim. — Pitanje zbog čega. Ko je tamo?

— Frici.

— Frici! Dabome da sam ja. Šta je? Je li Oto Bambus...

— Gvozdeni Konj je umro.

— Šta?

— Da. Sinoć. Srčana kaplja. Na poslu.

— Lepa smrt — kažem. — Ali prerano.

Frici se nakašlje. Zatim rekne: — Vi tamo imate preduzeće za spomenike, zar ne? Rekli ste bar tako nešto!

— Mi imamo najbolje preduzeće za spomenike u gradu — odgovaram ja. — Zašto?

— Zašto? Bože, Ludviže, tripudium možeš da pogadaš! Madam prirodno želi da da porudžbinu mušteriji. A na Gvozdenom Konju i ti...

— Ja ne — prekinem je. — Ali može biti da je moj prijatelj Georg...

— Svejedno, porudžbina treba da se da mušteriji. Dođi ovamo! Ali brzo! Već je jedan bio, jedan od konkurencije — jako je plakao i govorio da je i on na Konju...

— Suzni Oskar! Nema sumnje! — Odmah ću doći! — kažem. — Laže drekavac!

Primi me madam. — Hoćete li da je vidite? — pita ona.

— Da li je ovde postavljena na odar?

— Gore, u svojoj sobi.

Penjemo se stepenicama koje škripe. Vrata stoje otvorena. Vidim da se devojkice oblače.

— Radite li i danas? — pitam.

Madam odmahne glavom. — Večeras ne. Dame se samo oblače. Navika, razumete? Uostalom, nije velik gubitak. Otkako je marka ponovo marka, posao je kao presečen. Ni besno pseto nema više novca. Smešno, šta?

To nije smešno; istinito je. Inflacija se smesta pretvorila u deflaciju. Onde gde je pre sve vrvelo od biliona, sad se opet računa na pfenige. Oskudica novca vlada na sve strane. Strašni karneval je prošao. Svanula je spartanska pepeljava sreda.

Gvozdeni Konj leži na odru između zelenih biljki u saksijama i ljiljana. Lice mu je odjednom strogo, staro, i ja ga prepoznajem samo po jednom zlatnom zubu, koji se s jedne strane jedva vidljivo svetluca između usana. Ogledalo pred kojim se tako često udešavala zavešeno je belim tilom. U sobi miriše stari parfem, borovina i smrt. Na komodi stoji nekoliko fotografija i jedna spljoštena kristalna kugla, na čijoj je pljosnatoj strani prilepljena slika. Kad se kugla zatrese, ljudi na slici izgledaju kao u snežnoj vejavici. Dobro poznajem tu stvar; ona spada u najlepše uspomene moga detinjstva. Rado bih je bio ukrao dok sam još radio domaće zadatke u Železničkoj ulici.

— Za vas je ona bila skoro kao maćeha, je li? — pita me madam.

— Mirno recimo neka vrsta majke. Da nije bilo Gvozdenog Konja, ja bih verovatno postao biolog. Ali ona je tako volela pesme — vazda sam joj morao donositi nove — da sam zapustio biologiju.

— Tačno — kaže madam. — Vi ste bili onaj sa daždevnjacima i ribama!

Izađemo. U prolazu spazim kozačku kapu na ormanu. — A gde su joj visoke čizme? — pitam.

Sad ih ima Frici. Frici nema više volje ni za šta drugo. Manje se napreže da tuče. I više donosi. A potrebna nam je i naslednica. Imamo izvestan broj

mušterija koje traže da ih neko muči.

— Kako se to u stvari desilo sa Gvozdenim Konjem?

— Na poslu. Još uvek je sa velikim interesovanjem učestvovala u poslu, to je bio stvarni razlog. Imamo jednog ćoravog trgovca Holanđanina, jednog vrlo finog gospodina, uopšte ne izgleda tako, ali taj neće ništa drugo nego samo da dobije batine, i dolazi svake subote. Kad dobije koliko treba, kukuriče kao najbolji petao, vrlo smešno. Oženjen je, ima troje slatke dece, ne može, razume se, od sopstvene žene da traži da ga bije — stalna mušterija, dakle, a uz to ima devize, plaćao je u guldenima- — skoro smo ga obožavali s njegovom visokom valutom. E pa eto, desio se juče tu. Malvina se suviše uzbudila — i odjednom je pala, sa bičem u ruci.

— Malvina?

— To joj je ime. Zar vi to niste znali, a? A gospodin, dabome, što se taj uplašio! Taj više nikad neće doći — kaže vlasnica tužno. — Takva mušterija! Čisto zlato! Devizama smo uvek za čitav mesec mogli kupovati meso i kolače. Uostalom, kako je to sad? — Ona se okrene prema meni. — Pa to onda sad baš ne vredi više toliko, a?

— Jedan gulden otprilike kao dve marke.

— Je li moguće! A pre su bili bilioni! No, pa onda nije tako strašno ako ne dođe. Hoćete li da uzmete još kakvu malenkost kao uspomenu na Konja?

Trenutak mislim na staklo sa snežnom vejavicom. Ali ne treba uzimati nikakve uspomene. Odmahnem glavom.

— Onda ćemo dole popiti solju dobre kafe i izabrati spomenik.

Računao sam na mali nadgrobni kamen; ali se ispostavlja da je Gvozdeni Konj uspeo da uštedi devize od trgovca Holanđanina. Stavljala je guldene u kasetu i nije ih menjala. Sad su tu, i čine znatnu sumu. Trgovac je godinama bio verna mušterija.

— Malvina nema rođaka — kaže madam.

— Onda, dabome — odgovaram ja — možemo da predemo na veliku klasu nadgrobnih spomenika. Na mermer i granit.

— Mermer nije za Konja — kaže Frici. — To je više za decu, a?

— Ni izdaleka ne uvek! Sahranjivali smo pod mermernim stubovima već i generale.

Sedimo u velikoj sobi. Kafa se puši, ima domaćih kolača sa šlagom i jedna boca likera. Osećam se kao u starim vremenima. Dame mi preko ramena gledaju u katalog, kao nekada u udžbenike.

— Ovo je najbolje što imamo — kažem. — Crni, švedski granit, krst na dva

podnožja. U čitavom gradu nema takvih više nego možda još dva ili tri.

Dame posmatraju crtež. To je jedan od mojih poslednjih. Upotrebio sam za natpis majora Volkenštajna — kad je 1915. pao na čelu svojih trupa — što bi bilo bolje bar za ubijenog stolara u Vistringenu. — Je li Konj bio katoličke vere? — pita Frici.

— Krst nije samo za katolike — odgovaram ja.

Vlasnica se počese po glavi. — Ne znam da li bi joj bilo pravo tako nešto religiozno. Zar nema šta drugo? Onako neka vrsta prirodne stene?

U trenutku mi se preseče dah. — Ako kočete tako nešto — kažem ja na to — onda imam nešto sasvim naročito. Nešto klasično! Jedan obelisk!

To je hitac u prazno, to znam; ali, prstima, odjednom žustrim od lovačke groznice, tražim crtež veterana da ga izvadim i stavim na sto.

Dame ćute i studiraju. Držim se povučeno. Postoji neki put pronalazačka sreća — na početku ili na kraju, kada čoveku lake ruke uspevaju stvari zbog kojih specijalisti očajavaju. Frici se odjednom nasmeje. — U stvari, nije loše za Konja — kaže ona.

Vlasnica se nasmeje takođe. — Šta to košta?

Obelisk, otkako sam ja u poslu, nikada nije imao cenu, jer je svak znao da se ne može prodati. Brzo kalkulišem. — Hiljadu maraka oficijelno — kažem. — Za vas, kao prijatelje, šest stotina; za Konja, kao moju prvu vaspitačicu, tri stotine. Mogu sebi da dopustim da napravim ovu sramotnu cenu, jer mi je danas ionako poslednji dan u kancelariji — inače bih bio otpušten. Plaćanje u gotovom, razume se! A natpis zasebno.

— U stvari, što da ne? — kaže Frici.

— Po meni može! — Vlasnica klimne glavom.

Ne verujem svojim ušima. — Dakle, u redu? — pitam.

— U redu — odgovara vlasnica. — Koliko je trista maraka u guldenima!

Ona počinje da broji novčanice. Iz zidnog sata sa kukavicom izleti ptica i oglasi čas. Šest je sati. Stavim novac u džep.

— Jednu rakiju za pokoj duše — kaže vlasnica. — Za Malvinu. Sutra ujutru biće sahranjena. Za uveče nam je opet potreban lokal.

— Šteta što ne mogu da ostanem na sahrani — kažem.

Svi popijemo po jedan konjak pomešan sa rakijom od metvice. Vlasnica briše oči. — Dira me — kaže ona.

Sve nas dira. Ustanem i oprostim se. — Georg Krol će postaviti spomenik — kažem.

Dame klimnu glavom. Nikad nisam video toliko poverenja i vere kao ovde. One mašu sa prozora. Doge laju. Brzo koračam pored potoka u grad.

— Šta? — kaže Georg. — Nemoguće!

Ćuteći izvadim iz džepa holandske guldene i raširim ih na pisaćem stolu. — Šta si prodao za to? — pita on.

— Čekaj malo.

Čuo sam zvonce bicikla. Odmah zatim začuje se pred vratima zapovedničko nakašljanje. Pokupim novčanice brzo i ponovo ih stavim u džep. Na vratima se pojavi Hajnrih Krol, sa krajevima pantalona isprskanim prljavštinom sa ulice. — Pa — pitam ja. — Jeste li šta prodali?

On se zlobno upilji u mene. — Izadite vi malo pa prodajte vi! U toj propasti. Niko nema novca! A ko ima nekoliko maraka, taj ih čuva!

— Ja sam bio napolju — odgovorim. — I ja sam prodao.

— Tako? Šta?

Okrenem se tako da mi oba brata budu na očima, pa kažem: — Obelisk.

— Koješta! — kaže Hajnrih kratko. — Pravite vi viceve u Berlinu!

— Ja sa ovom radnjom nemam doduše ništa više — kažem — pošto sam danas u podne u dvanaest prestao da budem u službi. Pa ipak mi je bilo stalo da vam pokažem kako je prosta stvar prodavati spomenike. Direktno posao za godišnji odmor.

Hajnrih se nadme, ali se s mukom uzdrži. — Bogu hvala što ne moramo duže da slušamo te gluposti! Srećan put! U Berlinu će vas već naučiti da se ponašate.

— On je obelisk stvarno prodao, Hajnrih — kaže Georg.

Hajnrih se ne verujući upilji u njega. — Dokaze! — frkne on zatim.

— Evo! — kažem ja i počnem ispuštati guldene da lepršaju.

— Čak devize!

Hajnrih bulji. Zatim skoči za jednom novčanicom, stane je okretati i ispitivati je li prava. — Sreća — kaže naposletku stisnutih zuba. — Glupa sreća!

— Potrebna nam je sreća, Hajnrih — kaže Georg. — Bez ove sume ne bismo mogli isplatiti menicu kojoj sutra ističe rok. Bolje bi bilo da se srdačno zahvališ. To je prvi pravi novac do koga smo došli. Užasno nam je potreban.

— Da se zahvalim? Baš me briga!

Hajnrih nestane zalupivši vratima, pravi, ispravni Nemač koji nikad nikome ne duguje zahvalnost.

— Zar su nam pare stvarno tako hitno potrebne? — pitam ja.

— Dosta hitno — odgovori Georg. — Ali sad hajde da se obračunamo. Koliko novca imaš?

— Dosta. Poslali su mi putni trošak za treću klasu. Ja putujem četvrtom i tako ću uštedeti dvanaest maraka. Klavir sam prodao — ne mogu ga vući sobom. Stari sanduk doneo je sto maraka. To je zajedno sto dvanaest maraka. Od toga mogu živeti dok ne dobijem prvu platu.

Georg uzme trideset holandskih guldena i pruži mi ih. — Radio si kao specijalni agent. Zbog toga imaš pravo na proviziju kao Suzni Oskar. Za naročiti posao pet procenata dodatka.

Nastaje kratka prepirka; zatim ja primim novac kao rezervu za slučaj da već prvog meseca odletim sa mesta. — Znaš li već šta ćeš imati da radiš u Berlinu? — pita Georg.

Ja klimnem glavom. — Da javljam požare; opisujem krađe; prikazujem male knjige; nosim pivo urednicima; šiljim olovke; korigujem štamparske greške — i pokušavam da napredujem.

Na nečiji udarac nogom vrata se otvore. Nalik na avet, u do vratku stoji narednik Knopf. — Tražim osam biliona — krešti on.

— Gospodine Knopfe — kažem ja. — Vi se još uopšte niste probudili iz jednog dugog sna. Inflacija je prošla. Pre četrnaest dana mogli ste dobiti osam biliona za kamen koji ste kupili za osam milijardi. Danas je to osam maraka.

— Lupeži! Vi ste to učinili namerno!

— Šta?

— Prestali sa inflacijom! Da me opljačkate! Ali ja neću prodati! Ja ću čekati sledeću!

— Šta?

— Sledeću inflaciju!

— Dobro — kaže Georg. — Da popijemo po jednu u to ime. — Knopf prvi dohvati bocu. — Da se kladimo? — pita on.

— Za šta?

— Da mogu da osetim odakle je boca.

On izvadi zapašać i omiriše. — Isključeno da ćete to pogoditi — kažem ja. — Kod rakije iz bureta možda — poznato nam je da ste vi najbolji poznavalac naše provincije — ali kod rakije iz boce nikada.

— U koliko se kladite? U cenu kamena?

Mi smo naglo osiromašili — odgovori Georg. — Ali reskiraćemo tri marke. I u vašem interesu.

— Dobro. Dajte mi čašu.

Knopf miriše i kuša. Zatim zahteva drugu, pa treću punu čašu. — Ostavite — kažem. — Nemogućno je. Ne treba da platite.

— Ova rakija je iz delikatesne radnje "Brokman" u MariJenštrase — kaže Knopf.

Posmatramo ga ćuteći. Tačno je. — Ovamo pare! — krešti on. Georg da tri marke i narednik se izgubi. — Kako je to bilo moguće? — kažem ja. — Ima li ova stara pijandura natčulne snage?

Georg se odjednom nasmeje. — Nasamario nas je!

— Kako?

On podigne bocu. Na donjoj strani zalepljena je malena etiketa: J. Brokman, delikates, Marijenštrase 18. — Takav obešenjak! — kaže on zadovoljno. — I kakve još oči ima!

— Oči! — kažem ja. — Prekosutra uveče posumnjaće u njih kad dođe kući i ne nađe više obelisk. I njegov svet će se srušiti.

— Ruši li se tvoj? — pita Georg.

— Svaki dan — odgovaram ja. — Kako bi se inače živelo?

Dva sata pre polaska učini nam se da čujemo napolju bat, glasove i pesmu. Odmah posle toga na ulici se u četiri glasa zaori:

Sveta noći, o izlij
neba mir u srce to ...

Izađemo na prozor. Na ulici stoji društvo "Bodo Lederhoze". — Šta je to? — pitam ja. — Upali svetlost, Georg!

U mutnoj svetlosti koja sa prozora pada na ulicu prepoznamo Boda. — To je tebi — kaže Georg. — Oproštajna serenada tvoga udruženja. Nemoj zaboraviti da si mu član.

Daj putniku umornom mir,
ublaži njegov bol...

razleže se snažno dalje.

Otvaraju se prozori. — Mir! — viče stara Konersmanova. — Ponoć je, bitange pijane!

Već se jasno pale zvezde,
blistaju na plavom nebu ...

Liza se pojavi na prozoru i pokloni se. Misli da je serenada za nju.

Malo zatim pojavi se policija. — Razilazite se! — komanduje oštar glas.

Sa deflacijom, policija se promenila. Postala je oštra i energična. Ponovo se javio stari pruski duh. Svaki civil je večni regrut.

— Narušavanje noćnog mira! — obrecne se amuzični policajac.

— Pohapsite ih! — dere se udovica Konersman.

Bodovo društvo čini dvadeset snažnih pevača. Prema njima stoje dva policajca. — Bodo — vičem zabrinuto. — Ne dirajte ih! Nemojte se braniti! Inače ćete u zatvor na nekoliko godina!

Bodo umirujući mahne rukom i peva široko otvorenih usta:

Voleo bih poći s tobom — na nebo.

Mir, mi hoćemo da spavamo! — viče udovica Konersman.

— Hej vi! — viče Liza policajcima. — Ostavite na miru pevače! Što vas nema tamo gde se krade?

Policajci su zbunjeni. Još nekoliko puta komanduju: — Smesta svi u policijsku stanicu! — ali niko se ne miče. Bodo počinje drugu strofu. Policajci čine najzad ono što mogu — svaki uhapsi po jednog pevača. — Nemojte se braniti! — vičem ja. — To je protivljenje državnoj sili!

Pevači ne pružaju otpor. Oni puštaju da ih vode.

Ostali pevaju dalje kao da se ništa nije dogodilo. Stanica nije daleko. Policajci se trkom vraćaju i uhapse druga dva pevača. Ostali pevaju dalje; ali prvi tenor je sasvim oslabio.

Policajci hapse zdesna; prilikom trećeg hapšenja odvođe Vilija, i prvi tenor bude tako ućutkan. Pružamo kroz prozor boce piva. — Izdrži, Bodo! — kažem ja.

— Ne boj se! Do poslednjeg!

Policija se vraća i hapsi drugi tenor. Nemamo više piva, pa dajemo rakiju. Deset minuta docnije pevaju još samo basovi. Oni stoje, ne gledajući koga hapse. Čitao sam jednom da se morski konji drže tako ravnodušno dok lovci ubijaju onoga pored njega — video sam da isto to čine u ratu čitavi narodi.

Još posle četvrt sata, Bodo Lederhoze stoji sam. Oznojeni, besni, policajci dolaze trkom poslednji put. Stave Boda između sebe. Mi ga pratimo prema stanici. Bodo sam pevucka dalje. — Betoven — kaže on kratko i nastavi da pevucka, jedna jedina zujavka pčela.

Ali najednom kao da ga iz beskrajne daljine prate vazdušne harfe. Oslušnemo. To zvuči kao čudo — ali anđeli kao da stvarno pevuckaju s njim, anđeli u prvom i drugom tenoru i oba basa. Oni se uvijaju i lepršaju oko Boda i

bivaju jasniji što dalje idemo, a kad zavijemo kod crkve, možerno čak i da razumemo leteće, bestelesne glasove. Oni pevaju "Sveta noći, o izlij...", a na sledećem uglu raspoznavamo odakle dolaze: iz policijske stanice, gde uhapšeni Bodovi drugovi neustrašivo stoje i pevaju dalje, ne mareći ni za šta. Bodo staje među njih kao dirigent, kao da je to najobičnija stvar na svetu, i pesma se produžuje: "Daj putniku umornom ..."

— Gospodine Krole, čemu to? — pita zapovednik stanice zbunjeno.

— To je moć muzike — odgovori Georg. — Oproštajna serenada za jednog čoveka koji odlazi u svet. Bezazleno i zaslužuje u stvari da se pomogne.

— To je sve?

— To je sve.

— To je narušavanje noćnog mira — kaže jedan od onih koji su hapsili. . .

— Da li bi bilo narušavanje noćnog mira da su pevali "Nemačka, Nemačka iznad svega"? — pitam ga ja.

— To bi bilo nešto drugo!

— Ko peva, ne krade, ne ubija i ne pokušava da obori vladu — kaže Georg zapovedniku stanice. — Hoćete li da zatvorite čitav hor zato što sve to ne radi?

— Izbacite ih napolje! — prasne zapovednik. — Ali da sad budu mirni.

— Biće mirni. Vi niste Prus, ne?

— Franak.

— Mislio sam — kaže Georg.

Stojimo na stanici. Vetar duva, i na peronu nema nikoga osim nas. — Doći ćeš mi u posetu, Georg — kažem. — Učiniću sve da te upoznam sa ženama tvojih snova. Dve do tri će te dočekati kada dođeš.

— Doći ću.

Znam da neće doći. — Duguješ to već svome smokingu — kažem. — Gde bi ga inače mogao obući?

— To je istina.

Voz zarije u tamu dva užarena oka. — Ne spuštaj zastavu Georg! Ti znaš, mi smo besmrtni.

— Jesmo. A ti, ne daj se. Toliko si puta bio spašen, da si obavezan da i dalje srećno prolaziš.

— Jasno — kažem ja. — Već zbog drugih koji nisu spašeni. Već zbog Valentina.

— Koješta. Prosto zato što živiš.

Voz dotutnji na peron kao da ga čeka pet stotina ljudi. No čekam samo ja. Tražim kupe i uđem. U kupeu miriše san i ljudi. Spustim prozor u hodniku i

nagnem se. — Ako nešto napuštamo, nije potrebno da ga gubimo — kaže Georg. — To rade samo idioti.

— Ko govori o gubljenju — odgovaram dok voz polazi. — Pošto na kraju ionako gubimo, možemo dopustiti sebi da pre toga pobedimo kao šareni šumski majmuni.

— Zar oni uvek pobeđuju?

— Da — zato što uopšte ne znaju šta je to.

Voz se već kotrlja. Osećam Georgovu ruku. Ona je suviše mala i suviše meka, a u tuči kraj pisoara povređena je tako da još nije zacelila. Voz kreće brže, Georg zaostaje, on je odjednom stariji i bleđi nego što sam mislio, vidim mu još samo bleđu ruku i bleđu glavu, a onda ne preostaje ništa više osim neba i tame koja proleće. Uđem u kupe. Jedan putnik sa naočarima hrče u uglu; u drugom, jedan šumar. U trećem hrče neki debeljko sa brkovima; u četvrtom je neka žena sa opuštenim obrazima i pomerenim šeširom koja uzdiše i pučka.

Osetim oštru glad žalosti i otvorim kofer koji leži u mreži. Gospođa Krol snabdela me je sendvičima do Berlina. Tražim ih, ali ne nalazim, pa skinem kofer iz mreže. Žena sa pomerenim šeširom se probudi, pogleda me besno i odmah zatim izazivački nastavi da pučka. Vidim zbog čega nisam našao sendviče. Na njima leži Georgov smoking. On ga je po svoj prilici upakovao dok sam prodavao obelisk. Neko vreme posmatram crnu tkaninu; zatim izvadim sendviče i počnem da jedem. To su dobri, izvanredni sendviči. Čitav kupe probudi se za trenutak od mirisa hleba i divne džigernjače. Ne marim ni za šta i jedem dalje. Zatim se zavalim na sedištu i gledam u tamu, kroz koju s vremena na vreme proleću svetlosti, i mislim na Georga i smoking, a onda mislim na Izabelu i Hermana Loca i na obelisk na koji su mokrili i koji je na kraju spasao preduzeće, i naposljetku ne mislim više ni na šta.

XXVI

Nikoga od njih nisam više video. Hteo sam jednom-dvaput da odem, no uvek se nešto isprečilo i mislio sam da imam dovoljno vremena, ali vremena više odjednom nije bilo. Noć se spustila na Nemačku, ja sam je napustio, a kad sam se vratio, ona bejaše u ruševinama. Georg Krol je bio mrtav. Udovica Konersman nastavila je da špijunira i saznala je da je Georg bio u odnosima sa Lizom — 1933, deset godina docnije, saopštila je to Vaceku, koji je tada bio šturmfirer SA. Vacek je oterao Georga u jedan koncentracioni logor, mada se već pet godina pre toga rastao od Lize. Nekoliko meseci docnije Georg je bio mrtav.

Hans Hungerman postao je kulturni rukovodilac i obersturmbanfirer nove partije. Slavio ju je u žarkim stihovima i 1945. imao je zbog toga malo glavobolje, pošto je izgubio položaj direktora gimnazije — ali je država u međuvremenu već odavno priznala njegov zahtev za penzijom, i on, kao i bezbrojni drugi nacionalsocijalisti, živi od nje vrlo udobno, ne morajući da radi.

Vajar Kurt Bah bio je sedam godina u koncentracionom logoru i vratio se kao bogalj nesposoban za rad. Danas, deset godina posle sloma nacista, on se još uvek bori za malu rentu, isto kao i bezbrojne druge žrtve režima. Nada se, ako bude imao sreće, na invalidninu od sedamdeset maraka mesečno — otprilike ni deseti deo onoga što Hungerman dobija kao penziju, i takođe desetinu onog što država već godinama kao penziju isplaćuje prvom šefu Gestapoa — čoveku koji je osnovao koncentracioni logor u kome su Kurta Baha batinali dok nije postao bogalj - da se ni ne govori, razume se, o daleko većim penzijama i naknadama štete koje se daju generalima, ratnim zločincima i nekadašnjim visokim partijskim funkcionerima.

Hajnrih Krol, koji je to vreme dobro proživio, vidi u tome sa mnogo ponosa dokaz nepokolebljive pravne svesti naše ljubljene otadžbine.

Major Volkenštajn načinio je divnu karijeru. Postao je član partije, učestvovao je u donošenju zakona o Jevrejima, nekoliko godina posle rata držao se povučeno, a danas je, pored mnogih drugih članova partije, zaposlen u ministarstvu inostranih poslova.

Bodendik i Vernike dugo su skrivali u ludnici nekoliko Jevreja. Smestili su ih u ćelije za neizlečive bolesnike, ošišali ih i naučili ih kako da se ponašaju kao luđaci. Bodendik je docnije premešten u neko malo selo, zato što se neprilično pobunio protiv toga što je jedan biskup primio titulu državnog savetnika od vlade koja je ubijanje slavila kao svetu dužnost. Vernike je smenjen zato što je

odbio da svojim bolesnicima daje smrtonosne injekcije. Pre toga mu je uspelo da skrivene Jevreje još izvede i udalji. Poslali su ga na front, i on je poginuo 1944. Vili je poginuo 1942, Oto Bambus 1945, Fric Krol 1944. Liza je ubijena prilikom jednog bombardovanja. Isto tako i stara gospođa Krol.

Eduard Knobloh preživeo je sve; i prave i krive posluživao je podjednako izvrsno. Hotel mu je razrušen, ali je ponovo sagrađen. Gerdom se nije oženio, i niko ne zna šta je s njom bilo. Ni o Ženevjevi Terhofen nikada ništa nisam čuo.

Interesantnu karijeru načinio je Suzni Oskar. Kao vojnik dospeo je u Rusiju i po drugi put je postao komandant groblja. 1945, postao je tumač kod okupacionih trupa i konačno za nekoliko meseci gradonačelnik Verdenbrika. Zatim se vratio u posao, zajedno s Hajnrih Krolom. Osnovali su novo preduzeće i imali velikog uspeha — nadgrobno kamenje tražilo se u to vreme skoro kao i hleb.

Stari Knopf umro je tri meseca pošto sam otišao iz Verdenbrika. Pregazio ga je noću automobil. Njegova žena se posle godinu dana udala za stolara Vilkea. Niko to ne bi očekivao. Brak je bio srećan.

Grad Verdenbrik razrušen je za vreme rata bombama, toliko da skoro nije bilo neoštećene kuće. On je bio železnički čvor; zbog toga su ga toliko napadali. Godinu dana docnije zatekao sam se nekoliko sati u njemu na proputovanju. Tražio sam stare ulice, ali sam zalutao u gradu u kome sam toliko živeo. Ničega nije bilo osim ruševina, niti sam ikoga od ranije više našao. U jednoj maloj radnji, koja je bila u nekakvoj daščari blizu stanice, kupio sam nekoliko poštanskih karata sa slikama grada iz vremena pre rata. To je bilo sve što je preostalo. Kad je neko ranije hteo da se seti svoje mladosti, odlazio je u mesto gde ju je proveo. Danas je to u Nemačkoj jedva moguće. Sve je porušeno, pa nanovo izgrađeno i nepoznato. Umesto toga treba da posluže poštanske karte.

Jedine dve zgrade koje su ostale potpuno neoštećene jesu ludnica i porodilište — uglavnom zato što se nalaze malo izvan grada. One su se smesta ponovo napunile pacijentima i još su uvek pune. Čak su ih morali proširiti.

Za izdavača:
Jovan Bajagić, direktor

Glavni i odgovorni urednik:
Milivoje Marković

Oprema i tehničko uređivanje:
Hašim Kablarević

Korektor:
Nataša Vukov

Broj izdanja: 781

Tiraž: 15.000 primeraka

Štampa i povež:

"MINERVA"

IZDAVAČKO-ŠTAMPARSKA RADNA ORGANIZACIJA

Subotica, Trg 29. novembra 3